

Alexandre Dumas

DOCTORUL MISTERIOS

Volumul 2 – Fiica marchizului

Capitolul I Voluntarii din '93

La 4 iunie 1793 două trăsură — una cu patru cai, alta cu doi cai — ieșeau din Paris, pe la bariera La Villette, îndreptându-se spre postul de control.

În vremea aceea rar se întâmpla ca două poștalioane să fie lăsate să iasă din Paris fără motiv întemeiat.

Din cea de-a doua trăsură, care era un fel de caleașcă descoperită, — ceea ce însemna dealtminteri că cele trei persoane care o ocupau nu aveau deloc a se teme de controalele poliției, — coborî un bărbat de patruzeci și cinci — patruzeci și șase de ani, îmbrăcat complet în negru și, lucru neobișnuit la acea epocă, purtând pantalon scurt și cravată albă.

De aceea prezența acestui om stârni curiozitatea tuturor celor de la postul de pază, care se și înghesuiră în jurul lui, uitând complet de ceilalți doi călători rămași în trăsură, — unul îmbrăcat în uniformă de sergent voluntar, iar celălalt, ca un om din popor, cu bonetă roșie și haină scurtă.

Dar omul în negru abia își arătase hârtiile, că toți cei ce se strânseseră în jurul lui îi făcură loc și după ce aruncară o privire sumară în prima trăsură și dădură la o parte un colț al prelatei roșii cu care era acoperită, le dădură voie să-și continue drumul.

În bărbatul îmbrăcat în negru am recunoscut desigur pe Monsieur de Paris care, împreună cu ajutorul său secund, Legros, și cu fiul unuia dintre prietenii lui, pe nume Leon Milcent, servent de voluntari, mergeau la Châlons să ducă o frumoasă ghilotină, nou-nouță, care, cerută de maratiștii din departamentul Marna, urma să fie inaugurată de însuși călăul Parisului.

Cel de-al doilea ajutor al său, băiat cu multă experiență, avea să rămână acolo până când călăul din Châlons va fi fost perfect instruit. Cât despre fiul prietenului său, sergentul de voluntari, era în drum spre Sarrelouis, oraș a cărui garnizoană trebuia întărită, deoarece înfrângerile suferite în Belgia îi făceau pe francezi să se teamă de o a doua invazie în Champagne,

În drumul lui trebuia să mai găsească vreo douăzeci de voluntari pe care să-i ducă la Sarrelouis, în același scop.

Toate hârtiile și ordinele arătate la postul de pază proveneau de la Comună, puterea suverană pentru moment, și erau semnate de primarul Pache și de generalul Henriot.

Autorizația fusese cerută în ajun de către Monsieur de Paris, care își lăsa ca înlocuitor pe primul lui ajutor, tot atât de îndemânat ca el însuși; dealtfel prea era patriotică cererea lui ea să întâmpine cea mai mică obiecție.

În plus i se dăduse, fără nici o discuție, și o foaie de drum pentru cetățeanul Leon Milcent, care după ce făcuse prima campanie din 1792 se întorsese acasă, dar la noua chemare a patriei se grăbea acum să plece iarăși pe front.

Totul e adevărat, în afară de identitatea lui Leon Milcent care, așa cum cititorii și-au putut da seama, nu era altul decât Jacques Mérey.

Monsieur de Paris își luase obligația nu numai să-l scoată pe fugar din oraș, dar să-l și conducă la Châlons, de unde, urmând un itinerar bine întocmit și cunoscând localitățile, putea ajunge cu ușurință la frontieră.

A doua zi, către prânz, cele două trăsuri intrară în Châlons.

Toate legăturile dintre Jacques Mérey și Monsieur de Paris se încheiau aici. Monsieur de Paris hotărî astfel și îl sfătui pe Jacques Mérey să se prezinte de îndată la municipalitate pentru a se informa dacă la Châlons sau în împrejurimi se găseau voluntari care mergeau spre Sarrelouis.

La Châlons erau unsprezece, șapte sau opt prin împrejurimi și urmau să mai întâlnească cinci sau șase înainte de a ajunge la Sarrelouis.

Jacquess Mérey, om fără prejudecăți și dealtfel prea îndatorat călăului, nu se putu despărți de el până nu-i aduse cele mai sincere și mai recunoscătoare mulțumiri.

Plecarea voluntarilor se fixă peste două zile și celor din împrejurimile orașului li se trimise vorbă să se întâlnească la ora nouă dimineața în piața mare. După ce aveau să fraternizeze cu garda națională printr-o masă lacedemoniană, cei optsprezece sau douăzeci de voluntari francezi urmau să pornească la drum.

Bineînțeles că Jacques Mérey se prezentă primul sub arme. Gradul lui de sergent îi impunea dealtfel obligația de a fi punctual.

Garda națională, compusă din vreo șaiszeci de cetățeni, supraveghease la rândul ei pregătirile ospățului. O masă lungă, în jurul căreia se puteau aduna o sută de oameni, fusese întinsă în piața Libertății. Tacâmurile în plus erau pentru membrii municipalității care făceau gărzii naționale și voluntarilor cinstea de a lua parte la ospăț.

La ora zece toată lumea se afla în jurul mesei.

Ospățul fu vesel și zgomotos. La Châlons, capitala provinciei Champagne, ospetele, mai ales spre sfârșit, se aseamănă cu un foc de voie al unui pluton; numai că sticlele de băutură înlocuiesc puștile. Ceea ce face ca morții și răniții care rămân pe acest câmp de bătaie să fie lăsați acolo doar pentru o oră sau două de somn. Pentru ca, apoi, toți să se trezească și să se ducă la treburile lor, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

În pocnetul focurilor de muschete din Champagne, se închinăra toasturi, la care participă chiar Leon Milcent. Mai întâi se toasta pentru Națiune, pentru Republică, pentru Convenție și toate urările se încheiară cu un formidabil ropot de aplauze; apoi își uniră toasturile pentru Danton, pentru Robespierre, pentru Saint-Just.

Ultimele trei fură aplaudate de toți, chiar și de sergentul nostru de voluntari. Jacques Mérey era prea inteligent, ca în furtuna neînțelegerilor politice să nu-și dea seama cât de mari cetățeni și ce considerabili patrioți erau Robespierre și Saint-Just.

Cât despre Danton, dacă nu s-ar fi închinat un toast în cinstea lui, l-ar fi rostit însuși Jacques Mérey.

Un entuziast ridică paharul pentru Marat; se aplaudă fără entuziasm, dar toată lumea se sculă în picioare.

Jacques Mérey se ridică, la fel ca ceilalți, dar nu întinse paharul și nu bău.

Un fanatic observă reținerea sergentului și toastă pentru moartea girondinilor. Un freamăt trecu printre comeseni. Toți se ridicară în picioare, însă fără să aplaude. Jacques Mérey rămase așezat pe scaun.

— Ei, sergent! Strigă cel care ridicase paharul, — nu cumva ești bătut în cuie?

Jacques Mérey se sculă.

— Cetățene, spuse el, după ce am luptat cinci ani pentru libertate, credeam că am cucerit-o măcar pe aceea de a rămâne așezat pe scaunul meu când îmi place.

— Dar de ce nu te ridici? De ce nu bei pentru moartea trădătorilor?

— Pentru că eu vin de la Paris, sătul să-i tot văd pe-ai mei omorându-se între ei, și mă îndrept spre frontieră ca să ucid acolo cât voi putea mai mulți prusaci. În locul toastului tău, eu am să închin:

"Pentru viața și fraternitatea tuturor oamenilor viteji și cinstiți, pentru moartea oricărui dușman francez sau străin care a luat armele împotriva Franței!"

Toastul sergentului fu primit cu aplauze unanime, dar Jacques Mérey, profitând de entuziasmul stârnit, făcu un semn că vrea să mai vorbească.

Toată lumea tăcu.

— După toastul meu, spuse el, și după felul cum a fost primit, acum nu pot să propun decât unul singur:

"Pentru imediata noastră plecare, pentru întâlnirea grabnică și victorioasă cu inamicul. Bate, toboșar!"

Trebuie să spunem că în timpul revoluției nu exista vreo întrunire de bărbați înarmați sau chiar neînarmați care să nu-și aibă toboșarul ei.

Voluntarii noștri îl aveau deci pe al lor, și acesta începu să bată marșul; voluntarii și guarzii naționali se îmbrățișară, iar mica trupă o porni cântând Marseilleza și strigând "Trăiască Națiunea!".

Părăsind orașul Châlons, sergentul Léon Milcent avu încă o dată bucuria să-i facă un ultim semn de bun rămas și de mulțumire unui om care stătea singur la fereastra unei mici case izolate.

Era gazda lui din strada Marais.

Cum se făcuse destul de târziu, în ziua aceea nu merse decât cinci leghe, oprindu-se la Somme-Vesle, adică la prima localitate după Châlons. Acolo, toți voluntarii îl felicitară pe Milcent pentru toastul de la prânz. În general, ei nu erau nici fanatici, nici exaltați, ci patrioți adevărați care doreau să-și dovedească patriotismul într-altfel decât prin declamări fără rost.

Așa cum am spus, aflaseră despre Léon Milcent că ar fi făcut campania din '92. De aceea soldații care mergeau pentru prima oară pe front îl rugară să facă un popas într-un loc de unde să se poată vedea cel mai bine câmpul unde se dăduseră luptele de la Valmy.

Falsul sergent le promise, și acest lucru nu i se păru deloc greu.

De altfel, campania lor începuse de pe acum, căci satul Pont-Somme-Vesle nu avea decât două sau trei case, astfel că trebuia să organizeze un bivouac.

Din fericire, cei din garda națională îndesaseră la plecare ranițele voluntarilor cu tot felul de provizii. Unii scoaseră câte un pui, alții câte o plăcintă; unul o sticlă de vin, altul un cârnat, astfel încât cina lor profită de risipă făcută la prânz.

Noaptea — pentru că era vară și vremea se arăta blândă — și-o petrecură în aer liber, sub copacii falnici care străjuiesc stânga drumului, cum mergi spre Sainte-Menehould.

Voluntarii de prin regiune povestiră celorlalți cum acolo, adică la Pont-Somme-Vesle, regele, în timpul fugii sale, avusese prima dezamăgire când nu-și mai găsisese husarii care urmau să-l aștepte, dar pe care îi împrăștiaseră țăranii.

Dealtfel, povestea asta a lui Ludovic al XVI-lea de la Varennes era încă vie în mintea oamenilor.

Spre seară trecu un surugiu de la Sainte-Menehould care aducea înapoi caii de la poșta din Drouet.

Fără să fie văzut de trupă, Jacques Mérey îl opri și, dându-i un asignat de cinci franci, îl rugă ea în drumul lui să se abată pe la "Hanul Lunii" și să-i spună hangiului să trimită în întâmpinarea voluntarilor un măgar încărcat cu pâine, vin și carne friptă, atâta cât are.

Totodată să lase vorbă să pregătească pentru ora patru un prânz de douăzeci de persoane.

Surugiul o porni, făgăduind să îndeplinească însărcinarea.

A doua zi, la ora șase, toboșarul îi trezi pe cei care mai dormeau. Oamenii se scuturară, băură restul de rachiu pe care îl mai găsiră prin bidoane și o porniră la drum cu o ușoară îngrijorare.

De la Pont-Somme-Vesle până la Sainte-Menehould aveau de mers șase leghe; nimeni nu știa ce măsuri luase sergentul lor.

Prima oră de marș trecu destul de veselă, dar pe la sfârșitul celei de-a doua voluntarii noștri se străduiau să învingă starea de descurajare care îi copleșea, — când iată, sergentul Leon Milcent zări, cam pe la izvorul râului Aisne, un țăran mititel minând un măgar.

— Prieteni, le spuse Jacques Mérey, dacă eu aș fi Moise, iar voi nu francezi, ci evrei, și dacă în loc să vă conduc spre inamic v-aș călăuzi spre țara făgăduinței, cred că aș avea nevoie de o minune ca să vă susțin curajul; v-aș spune atunci că Iehova e cel ce trimite măgarul și țăranul acela pe care îl vedeți. Dar eu am să vă spun pur și simplu că stăpânul "Hanului Lunii" este cel care îi trimite, iar măgarul acela cară în spinare prânzul nostru. Așadar, cum locul mi se pare potrivit, mi-aș lua îngăduința să vă spun: "Opriți!" și să vă poftesc să așezați armele în piramidă.

Niciodată o cuvântare, oricât de elocventă, n-a fost primită cu aclamații asemănătoare, și niciodată vreun conducător de trib, chiar profet, nu a fost ovaționat ca falsul nostru sergent.

Mai întâi voluntarilor nu le veni să creadă; dar țăranul se opri, struni măgarul și spuse:

— Nu sunteți dumneavoastră cel care ați comandat să vi se aducă aici un prânz și să vi se pregătească la han o cină pentru douăzeci de oameni?

— Ah, caraghiosul, exclamă Leon Milcent, asta mă dă de gol!

Apoi, întorcându-se spre voluntari:

— Prietene, le spuse, cu toții ați căzut de acord să fiu șeful vostru; deci șefului îi revine obligația să se îngrijească de hrana soldaților lui.

— Ah, asta era, făcu țăranul.

— Ei da, nerodule.

— Domnule sergent, spuse un om din trupă după ce șușotise cu doi sau trei dintre camarazii lui, suntem câțiva care nu avem deloc bani, — ne bizuim doar pe soldă guvernului ca să ne plătim cheltuielile de drum; vă spunem asta de pe acum, ca să nu ne tratați ca pe niște mari seniori, când noi nu suntem altceva decât niște pârlțiți.

— Nu vă faceți griji, camarazi, spuse Jacques Mérey,

Căruia îi reveneau bună dispoziție pe măsură ce se apropia momentul în care avea să o revadă pe Eva; așa cum trebuie să am grijă de hrana trupei, tot la fel mă voi interesa și de soldă ei. Când veți ajunge la destinație, veți primi restanțele și vom lichida toate socotelile. Până atunci, la masă!

Un frumos covor de iarbă verde ținu loc de masă, și se ospătară lungiți, așa cum se ospătau romanii.

Luat pe nepregătite, hangiul "Lunii" nu trimisese mâncare din belșug, dar câtă era le ajunsese.

Mâncară cu atât mai multă bună dispoziție cu cât acest prânz fusese neașteptat; fiecare își scutură toropeala pentru a continua drumul. Unul care în dimineața aceea își scrintise piciorul și schiopăta se sui pe măgar și totul se aranja de minune.

Micul țăran însă se crezu nedreptățit, pretinzând că el trebuia să meargă călare pe măgar; dar un pahar de vin și un asignat de cincizeci de centime îi readuseră bună dispoziție.

La ora patru ajunseră la "Hanul Lunii", unde totul era pregătit. După recomandările lui Jacques Mérey, masa fusese pusă la marginea micii grădini a hanului de unde se putea vedea toată câmpia de la Valmy.

Jacques Mérey și voluntarii lui stăteau chiar pe locul unde în ziua bătăliei stătuseră regele Prusiei, Brunswick și statul lor major.

Câmpia era acoperită acum de holde. Ridicăturile de pământ indicau locurile pe unde prusacii morți fuseseră culcați în gropi comune.

Oriunde se vedeau aceste ondulații, o vegetație mai bogată dovedea prezența îngrășământului animal care se cheamă om, singurul în stare să facă concurență îngrășământului guano.

Datorită acelor jaloane, Jacques Mérey putu să le explice mai ușor soldaților.

La aproape un kilometru, pe fundul unei mici văi care semăna într-un fel cu cea de la Waterloo, ridicăturile de pământ nu se mai vedeau.

Deci prusacii nici nu atinseseră poalele colinei de la Valmy.

Pe această colină își instalase Kellermann șaisprezece mii de oameni și bateria de tunari.

În spatele lui Kellermann, pe muntele Ivron, își desfășurase Dumouriez cei șase mii de oameni ca să împiedice astfel luarea prin surprindere a camaradului său.

În stânga lui Jacques, moara de vânt, în spatele căreia se spărsese un obuz și făcuse să se aprindă câteva chesoane, fapt care provocase pentru o clipă tulburare în rândurile francezilor.

— Și dumneata unde erai? întrebară voluntarii.

Falsul sergent oftă și arată cu mâna spațiul cuprins între Sainte-Menehould și Beaux-Sainte-Cubiere.

— Atunci, întrebă unul din voluntari, erai cu Dumouriez?

— Da, răspunse Jacques, sunt de prin părțile locului și i-am servit drept ghid în pădurea de la Argonne.

Jacques își lăsă capul în mâini.

Doar nouă luni trecuseră de la bătălia de la Valmy, această minunată auroră a Republicii și a libertății, și iată, Republica se sfâșia singură, iar libertatea era mai mult ca niciodată amenințată de inamic. Chiar Jacques Mérey, cel care, în mijlocul aplauzelor Convenției, ale Parisului, ale întregii Frânte, venise să anunțe cele două mari victorii, socotite atunci salvare patriei, chiar el fusese obligat să plece pe furiș din Convenție, să iasă din Paris între călău și ajutorul acestuia, ca și cum ar fi mers la eșafod, și traversând Franța fugăr, deghizat, proscris și ascuns sub haina unui voluntar, să treacă de astă dată obscur prin aceleași locuri pe unde cu nouă luni înainte trecuse triumfător.

Dumouriez... iată omul care trebuia să fie cu adevărat nefericit.

"Victimă a unui cataclism revoluționar, Jacques Mérey va revedea poate într-o zi cu glorie Franța. Atunci își va redobândi rangul pe care meritul i-l rezerva. Dar Dumouriez, trădător matricid, nu se vai mai putea întoarce în patrie niciodată.

Toate gândurile acestea îl făcură pe sergentul nostru să plângă.

— Plângi, cetățene? îl întrebă un voluntar.

Jacques ridică ușor din umeri, fără cu un gest circular întregul câmp de luptă și spuse:

— Din păcate, da, plâng! Plâng acele zile pe care, ca și zilele tinereții, nu le trăiești de două ori.

Capitolul II Familia Rivers

După ce terminară cina, cum mai aveau vreo două ore până să se înnopteze, se gândiră să nu meargă la Sainte-Menehould pe drumul principal, ci să facă un ocol pe la Valmy.

Chiar dacă ajungeau puțin mai târziu la Sainte-Menehould; mâncaseră bine, oboseala le dispăruse și toți voluntarii erau în admirația sergentului care lua măsuri pentru tot ce le trebuia și care îi făcea să-și uite de-ale lor, povestindu-le propriile lui amintiri.

L-ar fi urmat până la capătul lumii și s-ar fi lăsat uciși pentru sergentul lor.

Dar el, oricât de grăbit era să ajungă la sufletul vieții lui, la acea stea a inimii lui care se numea Eva, își îndeplinea cu tenacitate planul făcut, să se apropie de frontieră câte puțin în fiecare zi.

Se afla încă pe pământul patriei, pe care în câteva zile îl va părăsi ca să nu-l mai revadă poate niciodată.

Din când în când, îi venea să se arunce cu fața la pământ și să sărute țarina pe care acum două mii șase sute de ani o sărutase și Brutus ca pe o mamă a mamelor.

Totul îi părea frumos, totul i se părea prețios. Se oprea să culeagă o floare, să asculte cum cântă o pasăre, să vadă cum curge un pârâu.

Pentru fiecare lucru avea un suspin.

Plăti hangiuului, apoi, pe o potecă îngustă, între un lan de secară și unul de orz, care nu le îngăduia să meargă decât înșirați unul câte unul o porniră spre Valmy.

Locuitorii satului îi zăriră din depărtare că se apropie și crezură că veneau — cum se întâmpla adeseori în acea vreme — să locuiască la ei.

Le ieșiră în întâmpinare.

Dar când afluă că veneau aici din simplă curiozitate, fiecare vru să fie călăuză și să-și ia voluntarul lui.

Jacques Mérey se îndreptă spre banca de piatră de la ușa morii și când unul din băieții de la moară se oferă îndatoritor să-i povestească lupta, el îi spuse:

— Nu te osteni, prietene, și eu eram acolo!

— Dintre *cei de-aici*? întrebă morarul.

— Nu, răspunse Jacques surâzând și arătând tabăra lui Dumouriez, dintre cei de-acolo.

Plecară din nou la drum, de astă dată pe altă potecă, de-a lungul unui mic curs de apă, ca să ajungă la drumul ce cobora de la Sainte-Menehould, acolo unde la 23 iunie 1791 fusese omorât Dampierre¹.

Lucru ciudat și totuși obișnuit în războaiele civile, unchiul murea la coborârea de la Sainte-Menehould strigând "Trăiască regele!", iar nepotul murea în pădurea Vicoigne strigând "Trăiască Republica!".

Intrară în Sainte-Menehould noaptea. Voluntarii primiră de la municipalitate bilete de cazare. Jacques Mérey preferă să tragă la han.

Înainte de a se despărți de voluntari lui, Jacques Mérey le propuse ca a doua zi să parcurgă o etapă mare de nouă leghe și să doarmă la Verdun.

Ar prânzi la Clermont.

Cum însă unii dintre voluntari nu se vor încumeta să meargă nouă leghe fără oprire, Jacques Mérey le va face rost de o căruță cu doi cai, îndesată bine cu paie, în care va încărca în primul rând mâncarea, după aceea puștile, ranițele și după aceea pe cei care șchiopătau.

Datorită tuturor acestor măsuri de prevedere, se va putea ajunge la Verdun pe la orele opt seara.

Falsul sergent se temea să nu fie recunoscut la Verdun; vroia să ajungă acolo noaptea, pentru ca apoi să o pornească din nou la drum în zori.

Vor mânca și vor face o haltă de patru sau cinci ore, sau cât vor voi, sub copacii umbroși de pe malul râului Aire.

În așteptare, vor mânca o bucată de pâine și vor bea un păhărel la Iselettes, sat încântător, situat chiar în mima pădurii Argonne.

O porniră din Sainte-Menehould la revărsatul zorilor și ajunseră în vârful muntelui în spatele căruia se ascunde pădurea, la acea oră plăcută a dimineții, când peste coroanele pomilor plutește o boare albăstruie și transparentă. Dintr-o dată, pământul parcă dispare de sub picioare și privirea se întinde peste un ocean pe care îl străbate și ale cărui valuri de frunziș se unesc din loc în loc deasupra capului călătorului.

Parapetele bateriei lui Dillon stăteau încă în picioare, neatinse, de parcă atunci fuseseră evacuate tunurile.

Dillon, ne amintim, ținuse piept până la ultima clipă, iar acolo se repliase Dumouriez.

Repaosul voluntarilor fu vesel; începuturile de drum, când fiecare este sprinten și odihnit, sunt întotdeauna vesele.

Ziua se scurse conform programului; prânzică pe malul râului Aire, se odihnesc, jucă cărți și dormică întinși pe iarbă aproape cinci ore.

La ora opt intrau în Verdun.

Verdun își plătea scump slăbiciunea. Toți cei care luaseră parte la trădarea orașului fuseseră arestați. Se instruiseră procesul tinerelor fete care îl primiseră pe regele Prusiei cu flori și bomboane.

Restul drumului nu oferea nimic interesant. Marșul prusacilor la intrarea lor în Franța nu întâmpinase obstacole decât dincolo de Argonne. Dormică la Briey, apoi la Thionville.

Nu mai aveau decât o etapă ca să ajungă la destinație. Jacques Mérey le dădu întâlnire tovarășilor de drum peste două zile la Sarrelouis, spunându-le că el trebuia să facă o vizită unei rude pe care o avea într-un mic sat din împrejurimi.

Înainte de a-și părăsi voluntarii, curajosul sergent, care tot timpul se îngrijise ca un părinte de nevoile lor, se interesă ce-ar putea să le mai trebuiască în lipsa lui.

O sută de franci în asigurate asigurare hrana celor mai nevoiași, până în momentul când își vor încasa restanțele la Sarrelouis. Convenția dădea voluntarilor ei enorma sumă de doi franci pe zi.

Oamenii sergentului Leon Milcent își părăsiră deci șeful, mulțumindu-i pentru toată grijă ce le-o purtase și-i porniseră să facă un chef când se vor reîntâlni la Sarrelouis.

Dar a doua zi îl așteptară în zadar; în zadar și în ziua următoare, și pentru că nu le spusese unde anume se ducea, nu putură să afle nimic.

Sperau totuși și așteptau mereu; trecu astfel o săptămână; trecură cincisprezece zile, trecu o lună — fără vești, și timpul se scurse fără să mai audă vreodată ceva despre el.

Ce i se întâmplase?

Jacques Mérey, care credea într-adevăr că nu mai avea să se teamă de nimic, luase de la Thionville o trăsurică, și stăpânul ei se angaja în schimbul unui asigurat de șase livre să-l conducă la "Trei stejari", una din cele mai frumoase ferme de pe malul drept al râului Moselle, la o leghe și jumătate de frontieră. La ora zece dimineața, în aceeași uniformă de voluntar, Jacques Mérey coborî la poarta fermei, sub umbratul celor trei stejari care îi dăduseră și numele, și fiind sigur că va fi bine primit, plăti și dădu drumul trăsurii.

Privi apoi cu interes clădirile, încercând parcă să și le amintească.

Un câine alergă spre el lătrând, dar Jacques întinse mâna și clinele se potoli.

La lătratul câinelui, un copil veni în fugă, un băiețel blond ca o rază de soare.

— Băgați de seamă, domnule, spuse el, Thor e rău.

Thor era numele câinelui.

— Nu cu mine, răspunse voluntarul. Vezi?

Și îi făcu un semn lui Thor, iar Thor se apropie să fie mângâiat.

— Cine ești tu? îl întrebă băiețelul pe voluntar.

— Eu n-am nevoie să te întreb pe tine cine ești: tu ești nepotul lui Hans Rivers.

— Da.

— Bunicul tău unde e?

— În fermă.

— Du-mă la el.

— Pofțiți.

Luând copilul de mână, se lăsă condus spre un peron la capătul căruia apărură un bărbat de vreo șaiszeci de ani.

— Bunicule, spuse copilul alergând spre bătrân, uite un domn care ne cunoaște.

Bătrânul își scoase boneta de lână, salutând cu ea și întrebând din ochi.

— Domnule, îi spuse Jacques, aveam vârsta acestui copil când am venit aici, și atunci a fost prima și singura dată când am venit. Eram cu tatăl meu, Daniel Mérey; ați semnat cu el contractul de arendare a acestei ferme, contract pe care eu vi l-am reînnoit, cred, acum trei ani.

— Doamne-Dumnezeule! Exclamă Hans, n-oți fi cumva stăpânul nostru Jacques Mérey?

Jacques începu să râdă.

— Nu sunt stăpânul nimănui, spuse el, căci, după părerea mea, omul nu are alt stăpân decât pe el însuși. Eu sânt pur și simplu proprietarul vostru.

— Jeanne, Marie, Thibaud, veniți fuga cu toții, strigă bătrânul, e o zi mare! Veniți, veniți, veniți!

Și pe măsură ce striga, cei chemați se apropiau degrabă și se așezau în jurul lui.

— Uitați-vă bine la domnul, spuse el, voi toți, citi sunteți, și voi la fel, se adresa el celor doi băieți de la plug, unui cioban și uneia ce păzea curcanii, — dumnealui îi datorăm totul, domnul este binefăcătorul nostru, Jacques Mérey.

Un strigăt ieși din toate piepturile, capetele se descoperiră.

— Pofțiți în casă! spuse bătrânul. Din clipa când ați trecut pragul, noi nu mai suntem decât servitorii dumneavoastră.

Toți se dădură în lături, Jacques Mérey intra.

— Chemați-l și pe Bernard de la plug, și pe Rosine de la vaci. Ce mai! Azi e sărbătoare, nu se mai lucrează!

Bernard și Rosine erau fiul mai mare și nora bătrânului, tatăl și mama copilului blond.

O oră după aceea, toată lumea era adunată în jurul mesei. Era la amiază.

Hans era bunicul, Jeanne bunica, Bernard era fiul cel mare, Rosine nevasta acestuia, Thibaud un al doilea fiu de douăzeci și doi de ani, Marie o fată de optsprezece ani, Richard, copilul blond de zece ani, fiul lui Bernard și al Rosinei. Toată familia.

Bunicul își cedase jilțul lui Jacques Mérey care prezida astfel masa.

Ajunseră la desert.

— Hans Rivers, spuse Jacques, de cât timp ești fermier în familia noastră?

— Sunt, domnule Jacques, ia stați să mă gândesc! Are între nașterea lui Thibaud și cea a Mariei... sunt douăzeci și unu de ani, domnule Jacques.

— Timp de câți ani v-ați plătit arenda?

— Atâta vreme cât a trăit onorabilul dumneavoastră tată, domnul Daniel, adică cinci-sprezece ani.

— Deci sunt șapte ani de când nu mi-ați plătit nimic?

— Întocmai, domnule Jacques; dar conform poruncit dumneavoastră.

— Eu v-am spus: "Sunteți oameni de treabă, păstrați-vă arende, cumpărați ce trebuie cu banii; cu cât veți fi voi mai bogați, cu atâta voi fi și eu!"

— Așa ne-ați spus, domnule Jacques, cuvânt cu cuvânt, și cu asta a început bunăstarea noastră.

— Iar când s-au pus în vânzare bunurile emigraților,
Adică ale celor care luptă împotriva Franței, v-am spus:

"Trebuie că aveți bani puși deoparte, ai mei sau ai voștri, n-are importanță; cumpărați bunurile de-ale emigraților, sunt pământuri rentabile care nu se vor pune în vânzare cu mai mult de două sau trei sute de franci pogonul, dar care vor prețui cât cele care se vând cu șase și opt sute de franci".

— Am făcut cum ați spus, domnule Jacques; așa că astăzi avem trei sute de pogoane de pământ ale noastre.

Asta ne face — Dumnezeu să ne ierte! — aproape tot atât de bogați ca și stăpânul nostru. Este adevărat că în această privință vă datorăm, — cu dobânzile cuvenite — Aproape patruzeci de mii de franci. Dar suntem gata să vi-i plătim, nu în hârtie fără valoare, ci în bani de argint, așa cum vi-i datorăm!

— Nu despre asta este vorba prieteni. Nu am nevoie acum de acești bani; voi avea poate mai târziu.

— Domnule Jacques, din clipa când ne veți spune, până în opt zile — pe cuvântul lui Hans Rivers! — veți avea banii!

Jacques începu să râdă și spuse:

— Ați avea un mijloc să-mi plătiți mai rapid și mai simplu; să vă duceți să mă denunțați. Eu sunt proscris

Mi-ar tăia capul și nu mi-ați mai datora nimic.

Auzind aceste cuvinte, tatăl și copiii scoaseră un strigăt și se sculară în picioare.

Apoi tatăl își ridică brațele spre cer.

— V-au proscris pe dumneavoastră, spuse el, dum neavoastră — dreptatea, dumneavoastră — justiția, dum neavoastră — simbolul Domnului pe pământ; dar ce vor?

— Vor binele, cel puțin așa cred ei. Așadar, pentru că sunt obligat să părăsesc la rândul meu Franța, și cum la frontieră aș putea fi arestat, m-am gândit la dumneata, Hans Rivers.

— Ah, asta e foarte bine, domnule Jacques!

— Mi-am spus: Hans Rivers ține o fermă de la tatăl meu pe Moselle, La doi kilometri de frontieră, el trebuie să fie vânător.

— Eu nu mai sunt, dar cei doi fii ai mei, Bernard și Thibaud, sunt.

— E același lucru; ei trebuie să aibă o barcă de râu?

— Ah, da! spuse Thibaud. Și încă foarte frumoasă; eu am grijă de ea. Veți vedea, domnule Jacques.

— Ei bine, eu mă voi îmbrăca în hainele lui moș Hans sau ale unuia dintre băieții lui; ne vom sui în barcă, întocmai ca vânătorii de apă. Vânătoarea mai e încă liberă pe râu. Ne vom lăsa purtați de curent până la Treves, și ajuns acolo, deci afară din Franța, voi fi salvat.

— Va fi cum doriți, domnule Jacques, spuse moș Hans. Chiar și acum, dacă vreți.

— Ah, nu! Bunul meu prieten, răspunse Jacques

Mérey; avem timp mâine dimineață. Ați putea crede că mi-a fost frică să petrec o noapte sub acoperișul vostru.

A doua zi, în revărsatul zorilor, trei bărbați îmbrăcați în costume de vânători și însoțiți de doi câini înotători dezlegau o barcă de la tulpina unei sălcii ce se afla într-un mic golf al Mosellei și se urcau în ea.

Doi dintre ei se pregăteau să tragă la rame, dar cel de-al treilea, care stătea la cârmă, le făcu semn să le lase în pace.

Apoi, cu un surâs trist, spuse:

— Are să meargă destul de repede și așa.

Cei trei erau: Jacques Mérey și fiii lui moș Hans Rivers.

Jacques Mérey îi rugă pe tineri să aibă grijă și să-i spună precis unde se termina frontiera Franței.

După un sfert de oră de plutire, băieții îi arătară un stâlp, Jacques Mérey vroia să mai atingă o dată pământul țării.

Cuprinse cu brațele stâlpul, ca și cum această bucată neînsuflețită de lemn ar fi fost un om, un concetățean, un frate.

Își rezemă capul de el, ca pe umărul unui prieten.

Durerea era cu atât mai mare — părăsea Franța și o lăsa în situația în care se găsea.

O întreagă armată asediată în Mayence, aproape prizonieră. Inamicul la Valenciennes, ultimul nostru obstacol. Armata din Midi în retragere; spaniolii invadând Franța; Savoia, fiica adoptivă, întoarsă împotriva noastră, la apelul preoților; armata din Alpi înfometată; Lyon în plină revoltă trăgând cu mitraliile² asupra comisarilor Convenției care, din păcate, vor răspunde cu aceeași monedă; în sfârșit, cei din Vendee, victorioși și gata să pornească la asaltul Parisului.

Niciodată vreo națiune gata să se prăbușească nu fusese atât de aproape de pierzanie. Nici chiar Atena care fugind de Xerxes se aruncase în mare, și numai astfel ajunsese la convoiul ei de plute de la Salamina.

Jacques Mérey, oricât ar fi fost de raționalist în convingerile sale științifice, simțea totuși că evenimentele care se succedau pe pământ se aflau cumva sub imperiul unei puteri misterioase, ascunsă în adâncurile eternității, și aveau în ceea ce privește lumea noastră, un țel inteligent și umanitar.

Ridică ochii spre cer și murmură:

— Tu, care dai doar un nume celui pe care îl cauți: Zeus, Uranus, Jehova, Dumnezeu, — tu, creator nevăzut și necunoscut al lumilor, esență cerească sau materie nemuritoare, eu nu cred că omul are dreptul ca individ la una din privirile tale; dar cred că tu acoperi toată specia cu protecția ta atotputernică și așa cum corăbiile îndură vânturile, tot astfel marile evenimente ale popoarelor se înclină sub puterea ta. În orice fel ar fi fost creat, omul vine de la tine; și dacă tu l-ai creat singur, sărac și gol, ai făcut-o pentru a-i lăsa meritul și a-i da puțința de a crea la rândul lui mai întâi familia, apoi tribul și urmă societatea. Societatea odată constituită, rămâne să-l îmbogățești materialmente prin muncă și să-i luminezi mintea prin inteligență. De șase mii de ani fiecare contribuie la acest țel după forța și după geniul lui. Or, care este rezultatul la care ai sperat să ajungi după atâtea eforturi? Cea mai mare fericire cu puțință, răspândită asupra celui mai mare număr de indivizi. Cine s-a străduit cel mai mult pentru a împlini această operă nemărginită? Monarhii de tot felul care se succed de o mie de ani, de la monarhia feudală a lui Hugues Capet³ până la monarhia

constituțională a lui Ludovic al XVI-lea, — sau cei cinci ani de revoluție care tocmai s-au scurs? Cine a dat drepturi egale omului? Cine i-a dat hrană spiritului prin educație, hrana corpului prin împărțirea pământurilor? Sfânta noastră Revoluție, mult iubita noastră Republică. Franța este aleasa ta, o Doamne! Fiindcă tu ai ales-o într-un fel ca pe o victimă și ai oferit-o ca exemplu geniului omenesc. Ei bine! Să curgă sângele ei și al meu în primul rând; ea să fie răstignita națiunilor, cum a fost Isus răstignitul oamenilor, și aceste trei cuvinte: LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE — să devină soarele luminos al viitorului! Adio, patrie! Adio, patrie, adio, patrie! Și acum, — spuse Jacques Mérey lăsându-se mai curând să cadă în barcă decât să coboare, — zvârliți-mă unde vreți; mi-e totuna dacă nu mai sunt în Franța.

Capitolul III Opt zile prea târziu

Cei doi frați Rivers îl lăsară pe Jacques Mérey pe taluzul Mosellei, la aproape un kilometru de orașul Treves.

Jacques îi sărută cu duioșie; parcă brațele Franței înseși îl depuneau pe pământ străin.

În picioare, rezemat de armă, copleșit de tristețe, se uita după ei cum se depărtau; la primul cot al Mosellei, băieții îi făcură semne de salut cu vâslele, el le răspunse la rândul-i cu pălăria, barca dispăru și totul se sfârși.

Jacques își puse iarăși pălăria pe cap, salută Franța cu un prelungit și ultim rămas bun, își luă arma pe umăr și o porni cu capul plecat pe poteca făcută de pașii oamenilor de-a lungul malurilor Mosellei, acel drumeag îngust care duce la Treves.

Vorbea germana ca un german. În tolba atârnată de gât avea câteva păsărele de mlaștină pe care i le dăduseră din precauție cei doi tovarăși de drum. Nimeni nu-l întrebă nimic. La porțile orașului fu luat drept un burghez din oraș care tocmai se întorcea dintr-o plimbare cinegetică.

Dar, îndată ce trecu de porțile orașului, ceru primului om întâlnit să-l îndrume spre locuința primarului.

Ajuns acasă la demnitar, Jacques Mérey își dădu numele; toată lumea cunoștea catastrofa de la 31 mai. Fără să fi avut timp să devină celebru, numele lui Jacques Mérey nu rămăsese totuși necunoscut. Primarul se înclină cum se înclină orice om de inimă în fața unui proscris, în toate țările lumii civilizate, spre cinstea umanității și a progresului, spre rușinea guvernelor, exilul este demn de stimă.

Primarul îl întrebă, învăluindu-și întrebarea cu toată delicatețea omului de lume, dacă nu avea nevoie de acel sprijin pe care guvernele străine le puseseră la dispoziția autorităților pentru a veni în ajutorul emigraților. Dar Jacques Mérey declară că, fiind proscris și nu emigrat, bunurile lui nu fuseseră sechestrare și că, în afară de cele zece sau douăsprezece mii de franci pe care îi avea la el, lăsa în Franța o avere.

Ceea ce dorea el era numai un pașaport pentru Viena.

Din pricina circumstanțelor de moment, Jacques Mérey fu obligat însă să indice drumul pe care vroia să-l urmeze pentru a ajunge la Viena. Îl alese pe cel mai direct: Karlsruhe, Stuttgart, Augsburg, Munchen și Viena.

Odată în afara Franței, în inima lui Jacques Mérey nu mai rămăsese decât amintirea patriei; imaginea vie a Evei își redobândi încetul cu încetul tăria: amintirea ei fusese ștearsă pentru un scurt timp de întâmplări, — acele întâmplări din trecut care redevin un punct de plecare; și așa cum zorile răsar de după culme, tot astfel îi apărui lui Jacques silueta Evei plăsmuită din negura aridă și nedefinită a trecutului, pentru a-i lumina viitorul.

Acum că se afla pe pământ străin, acum că nu mai călca pe acel pământ al Franței, pe care Danton vroise să moară și pe care nu-l putuse lua pe tălpile pantofilor, — își simți din nou gândurile coplesite de dragoste, și ca o sevă dătătoare de forțe acea dragoste îi năvăli în tot corpul.

Nu primise de la ea nici o scrisoare; această tăcere nu-l îngrijora câtuși de puțin, știind bine că toate scrisorile îi fuseseră confiscate.

Ceea ce îl îngrijora totuși era faptul că Eva, care nu-și suspecta servitoarea, se mira probabil de tăcerea lui. Nu încapă îndoială că, în scrisorile pe care i le trimitea și pe care ea credea că le primește, îi dăduse adresa la care el urma să-i răspundă.

De ce oare nu-i răspundea?

Nu se credea cumva uitată, și dacă era așa...

Inima Evei însă nu era a unei ființe Obișnuite; ea știa cât de nemăsurată era dragostea lui; îl văzuse renunțând pentru ea la orice ambiție politică, refuzând acea deputăție pe care o acceptase apoi ca o răzbunare, din care însă nu reușise să-și facă arma pe care și-o dorea — de a apăra Republica și a-i lovi pe dușmani, — din cauza dezbinărilor politice. Eva trebuia să aibă cea mai bună părere despre prietenul ei și despre sine însăși; de aceea nu putea crede că e dată uitării.

Jacques purtase cu el tot timpul scrisoarea Evei pe care i-o dăduse aghiotantul generalului Custine din dosarul marchizului de Chazelay.

O știa pe dinafară, dar nu-i ajungea să și-o tot spună cu voce tare; cuvântul nu-l poți atinge, în schimb, obiectele pe care le vezi și le pipăi au o forță care nu va fi niciodată și a cuvântului.

Scotea scrisoarea din cea mai secretă despărțitură a portofelului său; o privea, o atinge, o săruta. Abia la treizeci de ani, Jacques — prin felul în care trăise — încerca toate iluziile unui tânăr; el nu avusese decât două iubiri, știința și pe Eva, iar pe cea dintâi o închinase celei de-a doua.

Nimic nu e mai prielnic visării ca legănatul unei trăsurii. Uruitul monoton al roților te izolează de restul zgomotelor și, pe măsură ce mergi, rămâi numai cu gândurile tale.

Și Jacques reluă în minte șirul întâmplărilor cărora le va datora fericirea de a o regăsi pe Eva, de a o regăsi liberă.

Nu, Dumnezeu nu era deloc cineva anume care se amestecă în viața omului, influențând destinul lui. Dar Jacques credea — cum am spus — în înrăurirea lui asupra marilor evenimente ale popoarelor, și chiar în puterea lui, fără să țină seama de faptele mărunte ale vieții omenești; astfel, printr-un fir nevăzut care îl apropia de credința comună tuturor, Jacques raporta totul la Dumnezeu, fără să atribuie însă acestei supreme măreții, — fie că ea se numește Dumnezeu, Natură sau Providență — răspunderea pentru micile accidente de moarte și de viață, pe care le aruncă apoi drept hrană celor două divinități care își dispută omul: fatalitatea și întâmplarea.

Astfel, oricât bine i-ar fi făcut el Evei și implicit marchizului de Chazelay, redându-i fiicei lui sănătatea, inteligența și rațiunea, Jacques nu putea — în acea

epocă de prejudecăți sociale — să umple prăpastia care îl despărțea de ființa iubită, chiar dacă ar fi umplut această prăpastie cu tot binele făcut.

Dar dacă el ar fi fost unul din acei creștini egoiști care, raportând totul la persoana lor, se cred centrul a tot ce există și așteaptă ca Dumnezeu să le desprindă din cer o stea ca ei să-și aprindă lampa cu ea, atunci și-ar fi spus: "Franța a făcut o revoluție pentru ca marchizul de Chazelay să mi-o ia pe fiica lui pe care numai prin necinste puteam să mi-o fac în taină amantă sau soție; ca să emigreze împreună cu ea, lăsând-o sub supravegherea mătușii ei; ca, luptând împotriva țării sale, marchizul să fie omorât, ceea ce face că Eva să fie nu numai lipsită de tatăl ei, dar să-și piardă și toată averea, deoarece confiscarea bunurilor era o consecință imediată a morții emigrantului prins cu arma în mână și pentru ca, orfană și săracă, scăpând de orice tutelă, redevenind stăpâna ei însăși, Eva să regăsească în mine sprijinul, averea și tot ce pierduse."

Deși nu adopta acest punct de vedere, Jacques Mérey urmărea eu uimire crescândă, — acea uimire a omului de geniu care fără să vadă arborele adună fructele, — toate acele înlănțuiri ciudate care servesc drept urzeală vieții.

Și urcând continuu de la ceea ce știa la ceea ce nu știa, și coborând fără încetare de la material la ideal, nu evada din visarea lui decât ca să strige surugiului:

— Repede, mai repede!

Din clipa când se urcase în trăsură, Jacques jurase să nu se mai dea jos și să parcurgă fără oprire cele o sută șaiszeci de leghe care îl despărțeau de Viena; dar nu socotise greutatea pe care evenimentele politice le puneau în fața călătoriei francezilor în Germania. Pentru toți prinții nemți, în totală opoziție cu principiile noastre, fiecare francez însemna un răufăcător capabil de orice.

De aceea, la fiecare frontieră de principat — oricât de neînsemnată ar fi fost — trebuia să cobori din trăsură, să suporti un interogatoriu și să te legitimezi.

Jacques pierdea trei sau patru ore pe zi cu aceste formalități. E drept că dacă ajungeai la Salzburg, drumul era liber până la Viena.

În sfârșit, surugiul, tot îndemnându-și capii, ajunsese la porțile Vienei pe la orele cinci după-amiază.

Aci călătorul nostru trebui să suporte un nou interogatoriu și o nouă cercetare a hârtiilor.

După aceea i se dădu un permis de ședere pe timp de o săptămână, urmând să-l prelungească pentru atâta timp cât socotea el că va rămâne în capitala Austriei.

Când se urcă din nou în trăsură, surugiul îl întrebă unde trebuie să-l conducă.

Jacques era hotărât să grăbească lucrurile. De aceea îi răspunse:

— Josephplatz, numărul 11.

Vizitiul o luă printr-o rețea de străduțe și ieși în cele din urmă în fața statuii împăratului care dăduse și numele acelei piețe.

Prin fereastra portierei Jacques căuta din ochi care din toate casele ce alcătuiau piața putea fi cea în care stătea Eva.

Dintre toate, una singură avea ușile, ferestrele și obloanele închise ca un mormânt.

Își dădu seama cu o neliniște care se transformă curând în. Spaimă că vizitiul îndrepta trăsura tocmai în partea aceea.

În sfârșit, opri la ușa casei oarbe și mute.

— Ce e? Strigă Jacques.

— Ce să fie, domnule, răspunse vizitiul, — aici e.

— Aici e numărul unsprezece?

— Da.

Jacques sări din trăsură, se dădu înapoi să vadă bine dacă asta era într-adevăr casa pe care o căuta, scotoci prin buzunare și desfăcu pentru a suta oară biletul lui Dantori.

Biletul spunea clar: Josephplatz, numărul unsprezece.

Jacques se repezi ca un nebun la mânerul și clopoțelul de la ușă, sună și lovi în același timp.

Nu răspunse nimeni.

Înfundat și surd, sunetul se întorcea, arătând că totul era încuiat și pe dinăuntru și pe dinafară.

— Ah, Doamne-Dumnezeule! Murmură Jacques. Ce s-o fi întâmplat?

Și continua să sune mai violent și să lovească în ușă mai tare. Lumea începuse să se adune.

În sfârșit, se auzi un zgomot în casa de alături, o fereastră se deschise și văzu că apare un cap.

Era al unui domn de vreo șaiszeci de ani.

— Iertați-mă, spuse el cu politețe vieneză, într-o franceză impecabilă; dar pentru ce vă înverșunați dum neavoastră să bateți la ușa acestei oase în care nu mai locuiește nimeni?

— Cum nimeni? Se miră Jacques.

— Da, domnule, de cel puțin opt zile.

— În casa aceasta nu locuiau două doamne?

— Ba da, domnule.

— Două franțuzoaice?

— Da.

— Una în vârstă și una tânără?

— O bătrână și o tânără, așa e, așa cred, eu nu ies din bibliotecă și nu mă interesează vecinii.

— Mă iertați că abuzez de amabilitatea dumneavoastră, spuse Jacques cu glas tulburat, dar... dar ce s-a, întâmplat cu aceste două doamne?

— Cred că am auzit spunându-se că una din cele două ar fi murit; da, era chiar o catolică, îmi aduc aminte că am auzit slujba preoților care m-a deranjat în studiile mele.

— Care a murit, domnule? întrebă Jacques Mérey împreunându-și mâinile; pentru Dumnezeu, care?

— Cum care?

— Da, care, care din cele două a murit, — cea tânără sau cea în vârstă?

— Oh, asta, spuse bătrânul, nu mai știu.

— Doamne! Doamne! Izbucni Jacques Mérey.

— Dar, continuă bătrânul, dacă vă interesează, am s-o întreb pe soția mea; ea se amestecă în tot ce nu o interesează... ea trebuie să știe.

— Duceți-vă, duceți-vă, domnule, strigă Jacques Mérey, duceți-vă, vă implor.

O clipă după aceea bătrânul apără din nou. Jacques, de-abia mal respira.

— Ei ce-ați aflat?

— Bătrâna.

Jacques se sprijini de trăsura și răsuflă ușurat.

— Și cealaltă, și cealaltă? întrebă el cu o voce abia auzită.

— Cealaltă?

— Da, cealaltă, tânără, ce s-a întâmplat cu ea?

— Nu știu. Trebuie s-o întreb pe soția mea.

Și bătrânul vru să facă iarăși cale-ntoarsă la sursă.

— Domnule, domnule! Strigă Jacques. N-aș putea să vorbesc eu direct cu soția dumneavoastră? Mi se pare că ar fi mai simplu.

— Ar fi mai simplu, în adevăr, spuse bătrânul; mer geți dumneavoastră la a treia fereastră de aici; acolo este camera doamnei Haal. Nu-i permit să vină în cabinetul meu de lucru.

Și dispăru, iar Jacques Mérey se îndreptă către a treia fereastră.

În acest timp, un cerc mare de curioși se adunase în jurul călătorului și, cum cei doi interlocutori vorbiseră numai franțuzește, câțiva dintre cei care ascultaseră și care înțelegeau franțuzește dădeau explicații celorlalți.

Fereastra se deschise și doamna Haal apăru.

Era o bătrânică foarte cochetă și foarte dichisită, care începu prin a-l trimite pe soțul ei în biroul lui, și cu aerul cel mai amabil se declară la dispoziția lui Jacques.

Cei care cunosc minunata cumsecădenie a vienezilor nu se vor mira deloc de aceste detalii. Ele fac parte din obiceiurile acestei populații, una dintre cele mai de treabă și mai îndatoritoare din câte sunt pe lume.

Jacques nu-i dădu timp bătrânicii să înceapă, și într-o germană impecabilă îi spuse:

— Doamnă, am cel mai mare interes să știu cât mai repede cu putință ce s-a întâmplat cu cea mai tânără dintre cele două doamne franceze care locuiau în casă vecină cu a dumneavoastră.

— Domnule, răspunse doamna Haal, pot să v-o spun absolut sigur; cea mai tânără dintre ele, domnișoara Eva de Chazelay, a plecat după înmormântarea mătușii sale să încerce să regăsească în Franța un bărbat pe care îl iubește.

— Oh, murmură Jacques Mérey, de ce nu am rămas cu prietenii mei, să mor ca ei și cu ei?!

Și neținând seama de mulțimea care îl înconjura, simțindu-și inima zdrobită, izbucni în plâns.

Capitolul IV Sala Louvois

La 19 februarie 1796 (30 pluvoise⁴, anul al IV-lea), zi de sărbătoare, când fuseseră sparte public zincurile asignatelor, după o emisie de patruzeci și cinci de miliarde cinci sute de milioane, măsură care nu împiedica totuși ludovicul de aur să valoreze șapte mii două sute de franci hârtie, — în seara aceea, spuneam, era mare iluminatie la teatrul Louvois, iluminatie care scotea cu atât mai bine în evidență clădirea sumbră a teatrului Artelor, cumpărat cu un an înainte de la Montansier, construit de acesta spre marea spaimă a oamenilor de litere, a savanților și a

bibliofililor, la numai cincizeci de pași de Biblioteca Națională, pe locul unde nu i se mai văd astăzi decât pomii care umbresc un frumos monument, o imitație după cele Trei Grații ale marelui nostru sculptor Germain Pilon din Le Mans.

Acel teatru, căruia i se spusese la început Montansier, luase ulterior numele de teatru al Artelor, apoi Teatrul Operei, până când, la 13 februarie 1820, ducele de Berry fusese asasinat pe treptele lui de către șelarul Louvel, crimă în urma căreia se decretase dărâmarea acestei clădiri.

Un șir de trăsuri, lung până în strada Richelieu, în dreptul casei care a făcut loc fântânii Moliere, aducea mulțimea elegantelor la ușa teatrului Louvois, feeric luminat, cum am mai spus; trásurile se retrăgeau prin strada Sainte-Anne, însoțite de strigătele comisionarilor care se repezeau să deschidă portierele înaintea lacheilor.

Căci, odată cu stăpânii, reapăruseră lacheii și trásurile luxoase.

— E nevoie de-o trásură, burghezule? Strigase la intrarea Comediei Franceze, chiar în seara execuției lui Robespierre, un copilandru care, făcându-se crainicul Aristocrației, saluta cu aceste puține cuvinte sosirea contrarevoluției.

Și din ziua aceea trásurile reapăruseră mai numeroase parcă decât înainte. Totuși, nu vom spune, ca mulți alți istorici, că după acea teribilă zi vechea Franță își ridicase capul. Nu, vechea Franță dispăruse în emigrare, dispăruse în piața Concorde — cum i se spune astăzi — și dispăruse la bariera Tronului care își reluase vechiul nume.

Fusese neîndestulătoare numai o ghilotină, cea din Piața Republicii; se știe că ise instalase a doua, la bariera Tronului.

De aceea, astăzi, apărea o Franță cu totul nouă, atât de nouă încât, cunoscută de parizienii care o văzuseră născându-se, ea rămânea aproape necunoscută restului Franței.

Îmbrăcăminte, moravuri, maniere, toate erau altfel în noua Franță care nu păstrase din cea veche nici chiar limba. Racine și Voltaire, aceste două mari exemple ale francezei frumoase și plăcute, s-ar fi întrebat — dacă ar fi revenit în noua lume — ce limbă era aceea pe care o vorbeau tinerii excentrici și elegantele din epoca Directoratului?

Cine adusese această transformare în moravuri, îmbrăcăminte, maniere și limbaj?

Mai întâi nevoia pe care o simțea Franța de a așterne nisip și de a întinde covoare peste petele de sânge pe care le lăsase la tot pasul domnia teroarei.

Apoi, așa cum se întâmpla de obicei în asemenea împrejurări, cineva se făcuse ecoul nevoilor de moment: pofta de a trăi, de a se bucura, de a iubi.

Acest om era Louis-Stanislas Freron, finul regelui Stanislas și fiul lui Elie Catherine Freron, fondator, după Renaudot, al jurnalismului în Franța.

În vârtejul excentricităților sângeroase ale epocii respective Stanislas Freron, înconjurat de oameni ca Hebert, Marat, Collot-d'Herbois, era un fel de vedetă aparte.

Nu credem în capriciile spontane ale naturii. Pentru ca oamenii să devină ceea ce fuseseră acei Collot-d'Herbois, Hebert, Marat; pentru ca, asemenea unor nebuni fioroși, să lovească la întâmplare în societate, — trebuia ca, pe drept sau pe nedrept, societatea să fi lovit mai întâi în ei; trebuia ca, întocmai lui d'Herbois, să fi fost ofensați în orgoliul lor de huiduielile și fluierăturile unei întregi săli; trebuia ca, întocmai lui Hebert, negustorul de contramărci, să fi fost lachei în serviciul unor oameni nedrepti și violenți, vânzători de bilete și crainici la ușa teatrelor, fără ca această dublă

îndeletnicire să le fi astâmpărat măcar cât de cât foamea; trebuia ca, asemenea lui Marat, vitregiți de seacă, uniți prin tot ce-i copleșea în urâtenia lor fizică, să fi fost veterinari când vroiau să fie doctori, și să fi luat sânge de la cai în loc să ia sânge de la oameni, așa cum le era vocația.

Stanislas Freron fusese victima uneia dintre aceste fatalități. Fiu al unui critic dintre cei mai inteligenți ai secolului al optsprezecelea, care apreciasse pe Diderot, Rousseau, d'Alembert, Montesquieu, Bufon, îl văzuse pe tatăl său comițând imprudența de a-l ataca pe Voltaire.

Nu puteai face acest lucru fără să te aștepți la urmări din partea acelui spirit uriaș. Voltaire apucase în mâinile lui uscățive jurnalul *l'Annee litteraire* pe care-l scotea Freron; dar iată că el, care înjurase, dacă nu chiar desființase Biblia, nu putu nici să înjure, nici să distrugă jurnalul.

Și atunci se năpusti asupra omului.

Toată lumea știe cu ce furie teribilă îl atacase în ziarul *l'Ecossaise*. Toate insultele și injuriile pe care le poate îndura un om, Voltaire le azvârli asupra lui Freron. Îl lovi ca pe un lacheu, îi umili personalitatea, copiii, soția, onoarea, probitatea lui literară, moravurile, liniștea, căminul lui alcătuit fără cusur, îi târî numele până pe scena teatrului, lucru care nu se mai făcuse de la Aristofan, cu alte cuvinte de două mii patru sute de ani.

Acolo oricine putuse să-l fluiera, să-l huiduie, să-l scuie în obraz.

Freron asistase la acest spectacol din fotoliul de orchestră, fără să se. Plângă, fără să spună un cuvânt. Se uitase la actorul care-l interpreta, îmbrăcat în una din hainele lui (datorită unui valet care i-o furase) și-l văzuse pe actor, machiat astfel ca să-i semne întocmai, ieșind până la rampă și spunând despre el însuși:

— Sunt un prost, un hoț, un ticălos, un cerșetor, un gazetăraș care se vinde pe bani.

Dar la actul al cincilea, o biată doamnă căzu leșinată într-una din primele loji, dând un țipăt.

La acest țipăt, Freron se întoarse și exclamă:

— Soția mea! Soția mea!

Un bărbat îl ajută să iasă din sală, în timp ce spectatorii râdeau, huiduiau și fluierau; acel bărbat era Malherbes, ateul, omul cinstit, același Malherbes care îl apăraseră pe Ludovic al XVI-lea, care plătitese cu viața generoasă lui intervenție în proces și care, fără să țină seama că la ora unu urma să fie ghilotinat, își întorsese ca de obicei ceasul la prânz.

Cu toate acestea, și cu toată scrisoarea disprețuitoare a lui Rousseau care în ura lui se alăturase lui Voltaire, Freron rezistă. Continuă să-i laude pe Corneille, Racine, Moliere, în detrimentul lui Crebillon, al lui Voltaire și al lui Marivaux. Dar, în această luptă pe care o susținea de unul singur împotriva întregii *Enciclopedii*, Freron căzu bolnav de atâta hărțuială; țintuit la pat, fără putere, continuând totuși să-și dicteze articolele, află că ministrul Justiției, Miromesnil, tocmai suprimase autorizația de apariție a jurnalului *l'Annee litteraire*, astfel încât se văzu nu numai ruinat, dar și dezarmat.

Lăsă să-i cadă capul pe pernă, scoase un suspin și muri.

Fiul lui nu avea pe atunci decât zece ani; unchiul acestuia, Royeu, și preotul Geoffroy fură cei care tipăriră, mai departe ziarul, atribuind copilului o parte din

beneficii. Hrănit cu amintirea suferințelor tatălui său, el începu încă de tânăr să urască., societatea, întâmplarea făcu să studieze la liceul Louis le Grand și să fie coleg cu Robespierre, astfel că, în momentul izbucnirii revoluției, locul omului prin. Excelență corupt se găsea lângă omul integru.

Ziarul care nu fusese până atunci decât o forță literară, devenise în mâinile lui Marat o forță politică. Alături de *l'Ami du Peuple*, Freron publică *l'Orateur du Peuple*. Dezlănțui în această gazetă toate excesele omului timid care nu știa să-și frâneze cruzimea, pentru că nu știa cum să-și stăpânească slăbiciunea. Numi membru al Convenției, el votase moartea regelui, apoi fusese trimis la Marsilia împreună cu Barras.

Se știe ce făcuse acolo. Se cunosc tirurile lui de mitralieră; în urma unei canonade, istoria a înregistrat acele cuvinte teribile:

"Cei care n-au murit să se ridice în picioare, patria îi iartă".

Iar când cei rămași în viață se ridicaseră, încrezători în această făgăduială, se auzise acel cuvânt și mai teribil, — căci apelul lui fusese o minciună sângeroasă:

— Foc!

Și de astă dată nimeni nu se mai ridicase.

Ei bine, noi credem că în inima nemilosului proconsul putuse dăinui o asemenea ură împotriva oamenilor numai pentru că, trăind în preajma tatălui său, își amintea mereu că, drept răsplată pentru devotamentul avut față de toate principiile conservatoare, nu culesese decât insulte și ingraturitudine, chiar din partea celor pe care îi apăraseră.

Acest amestec de crime îl determină să abandoneze principiile lui Robespierre, să treacă de partea lui Tallien, din terorist cum fusese să devină termidorian⁵, să-l denunțe pe Fouquier-Tinville și pe toți complicii acestuia, unii după alții și, în fruntea reacției anti-iacobine, să formeze acel tineret al burgheziei avute, căruia îi dădu numele lui și pe care noi îl numeam mai înainte o Franță nouă.

Ceea ce la 19 februarie 1796 atrăgea acest tineret la teatrul Louvois era redeschiderea stagiunii sub direcțiunea celebrei domnișoare Raucourt, actriță care adunase la un loc pe câțiva dintre foștii ei camarazi de la Theatre Francais, străduindu-se să-i îndrume spre adevărata literatură, a cărei interpretă se făcuse.

La acea epocă totul avea o latură politică; domnișoara Raucourt o urmărea pe a sa. Frumoasă, să scoată din minți jumătate din sală, după ce primise sfaturi de la Brizard, apăruse pentru prima oară în 1772 pe scena Teatrului Francez în rolul Didonei⁶.

Dar deodată se răspândiră zvonuri stranii despre felul în care înțelegea să profite de frumusețea ei, și cu toate că micile piese în versuri ale lui Voltaire îi asigurau suveranitatea pe scenă, cu toate că doamna de Barry îi dăduse o cutie cu bijuterii, recomandându-i să fie cuminte, ea văzuse curând, datorită calomniei și bârfei — n-am putea fi judecătorii unui asemenea proces — cum admiratorii ei cei mai înflăcărați, o părăsesc, iar calomniatorii cei mai îndârjiți o fluieră.

Împovărată de datorii, nemaicrezând în viitorul prezis de Voltaire, frumoasa debutantă se refugiase înlăuntrul zidurilor de la Temple, azil deschis datornicilor nesolvabili.

Îndemnată cum era de demonul tragediei, domnișoara Raucourt nu putea să rămână necunoscută; într-o noapte evada, trecu frontieră, dădu reprezentanții în fața suveranilor din nord și se întoarse apoi în Franța unde Maria Antoaneta îi plăti

datoriile și o făcu să revină la Comedia Franceză în același rol al Didonei, rol care îi adusese primele succese; acest fapt contribui din plin la întărirea vechilor zvonuri.

Atunci, consacrându-se studiului serios, recuceră prin talent favoarea publicului.

Când, în urma reprezentării piesei *Pamela*, Convenția ordonă încarcerarea în masă a celor de la Comedia Franceză, ea fu închisă la Madelonnettes cu Saint-Phal, Saint-Prix, Larive, Naudet, domnișoarele Lauge, Devienne, Joly și Contat.

La 11 termidor ieși din închisoare și juca un timp la Odeon; dar acest teatru fiind prea departe de centrul orașului, trecu la Teatrul Louvois, atrăgând după sine pe toți camarazii ei de breaslă.

Deci sala Louvois se deschidea, cum am spus, sub direcția domnișoarei Raucourt; cu pastorală *Pygmalion* și *Galatea*⁷ publicul putea să-i admire minunatele forme în rolul statuii, și în *Britanicus*⁸ putea să-i aprecieze talentul în rolul Agripinei.

Întemnițarea domnișoarei Raucourt pentru atașament față de vechiul regim îi asigura acum simpatia acelui tineret care avea să umple sala.

Dar dacă cititorul vrea să urce pe una din cele două scări care duc la orchestră, dacă vrea să inbre în sală, fie prin stânga, fie prin dreapta scenei, atunci va putea de aici să arunce o privire de ansamblu asupra acestui stup care pentru o clipă pare a fi populat de păsări de la tropice și de fluturi de la Ecuator, datorită reflexelor de tafta și mătăsurii, a strălucirii diamantelor și bijuteriilor.

Pentru a vă face o idee despre toaletele acestui tineret de bani gata, bărbați și femei, va fi de ajuns să vă înfățișăm pentru bărbați pe cei doi sau trei tineri excentrici și pentru femei pe cele două sau trei elegante⁹ care dădeau stil epocii.

Cele trei femei puteau fi văzute: una într-o lojă de lângă scenă, iar celelalte două în lojile dintre coloane. Lojile dintre coloane erau — după cele din avanscenă — cele mai căutate.

Aceste femei, lângă numele cărora admirația publică adăugase epitetul de frumoase, erau frumoasa doamnă Tallien, frumoasa doamnă Visconti și frumoasa marchiză de Beauharnais. Sunt cele trei zeițe care își împart Olimpul, sunt cele trei grații care domnesc la palatul Luxemburg.

Frumoasa doamnă Tallien-Thérèsia Cabarrus — ocupa loja din avanscenă, în dreapta spectatorilor; ea reprezenta Grecia, personificată prin Aspasia; purta o rochie de linou alb ce-i cădea în cute lungi pe o dublură roz-diafan. Pe deasupra avea un fel de mantie scurtă, ca Andromaca. Două bandouri în frunze de laur aurite îi susțineau voalul; în ciuda rochiei de linon alb, a juponului roz și a mantiei, din răscoială decolteului se puteau vedea sânii admirabil modelați. Un colier de perle din patru șiraguri punea în valoare gâtul ei de un alb mat, tot așa cum gâtul punea în valoare perlele de un alb-roz. Din aceleași perle își înnodase brățări în partea de sus a brațului, deasupra mânușilor roz lungi până la coate.

Un jurnalist spusese cu câteva zile înainte:

— De două mii de ani se tot poartă cămași; a început să devină plicticos.

Frumoasa doamnă Visconti care reprezenta femeia romană, cum o obligă de altfel și numele ei, înțelesese imperativul acestei critici și suprimase total cămașa.

Ea purta, ca și doamna Tallien, o rochie de muselină foarte deschisă, eu mâneci lungi, despicate în așa fel încât să i se vadă brațele, după moda antică; pe frunte purta o diademă cu camee, în jurul gâtului un colier asemănător, iar sandalele de purpură din picioarele complet goale îi îngăduiau să poarte tot atâtea inele la degetele

de la picioare cât purta la degetele de la mâini; o pădure de păr negru ondulat ieșea de sub diademă și i se revărsa pe umeri. Era ceea ce se numea o coafură model Caracala.

În loja din fața celei în căire stătea doamna Visconti, marchiza de Beauharnais, cu grația ei creolă, reprezenta Franța. Era îmbrăcată într-o rochie cu ape roz și alb, garnisită cu franjuri negre. Nu purta sal; rochia avea mâneci scurte din voal de culoarea franjurilor, iar mânușile cafeniu deschis erau lungi până deasupra cotului, în picioare, ciorapi de mătase cu taloane verzi și pantofi ele saftian roz; pieptănătura după moda etruscă. Nu se vedea nici o bijuterie, dar cei doi copii ai: săi îi ședeau Alături și privindu-i, precum Cornelia, părea să spună — "Iată nestematele mele".

I-am lăsat din greșeală numele de marchiză de Beauharnais. Ea se căsătorise de câteva zile cu un tânăr șef de brigadă de artilerie pe care îl chema Napoleon Bonaparte. Dar, cum această căsătorie fusese socotită o mezialianță, bunele ei prietene care nu se puteau obișnui să-i spună simplu doamna Bonaparte, profitând de reîntoarcerea la titlurile de noblețe, continuau să-i spună pe șoptite marchiză.

Celelalte femei care atrag toate privirile și toate binoclurile sunt doamna de Noailles, de Fleurieu, de Gervasio, de Stael, de Lansac, de Puysegur, de Perregeaux, de hoiseul, de Morlaix de Recamier, d'Aiguillon.

Cei trei bărbați care dădeau tonul modei la Paris și care primiseră epitetul de frumoși erau firumosul Tallien, frumosul Freron și frumosul Barrat.

Există la Convenție un al patrulea care era nu numai tot atât de frumos, dar chiar mai frumos decât ei. Și lui i se spunea frumosul; dar capul lui căzuse o dată cu cel al lui Robespierre; e vorba de Saint-Just. Tallien trecea din lojă în lojă, pentru a reveni mereu în aceea a soției sale, de care era îndrăgostit ca un nebun; părul lui, ridicat în creștet cu un pieptene de baga, îi cădea până în partea de jos a obrazilor ca două urechi de câine; avea un costum de haine cafeniu, cu guler de catifea albastră deschis și cravată albă, cu nod foarte mare, înfășurată în jurul gâtului; purta jiletcă albă dintr-o stofă împletită, împodobită cu broderii, pantalon strimt dintr-un material lucios, la ceas lanț dublu de oțel, pantofi ascuțiți și decupați, ciorapi de mătase cu dungi de-a curmezișul alb cu roz; clacul de sub braț înlocuia boneta frigiană de la 31 mai, iar bastonul noduros, cu mâner și capete aurite, înlocuia în mâna lui pumnalul de la termidor.

Frumosul Freron, care asemenea lui Tallien trecea ca un fluture din lojă în lojă, purta o pălărie cu borurile largi și cocardă tricoloră, un costum cafeniu încheiat până în gât, cu guler mic de catifea neagră, părul scurt gen Titus, dar pudrat, pantalon strimt gălbui și cizme rășfrânte. Contrar obiceiului său, în locul bastonului noduros, în seara aceea purta un baston de trestie cu o perlă informă drept mâner.

Barras cumpărase loja de avanscenă din fața lojei doamnei Tallien. Era îmbrăcat într-un costum albastru deschis, cu nasturi de metal, pantaloni scurți lucioși, cu panglici, ciorapi înspicați, cizme moi galbene, cu marginile rășfrânte, cravată albă enormă, jiletcă cu dublură roz și mânuși verzi.

Această toaletă turbată era completată de pălăria cu panaș tricolor și de sabia cu teaca aurită.

Să nu uităm că frumosul viconte de Barras era în același timp generalul Barras, care tocmai făcuse 13 Vendemiaire¹⁰, ajutat de tânărul Bonaparte, a cărui figură posomorâta ca o medalie antică se contura în loja doamnei de Beauharnais unde tocmai intrase.

Ceilalți frumoși erau Lameth, Benjamin Constant, Coster-Saint-Victor, Boissy-d'Anglas, Lanjuinais, Talleyrand, Ouvrard, Antonelle.

Spectacolul pe care îl dădea chiar sala te făcea să aștepți cu plăcere spectacolul fâgăduit de afiș.

Capitolul V Un om dintr-altă epocă

Acest spectacol părea să stârnească mai cu seamă curiozitatea unui spectator așezat în primele fotolii și căreia rândul lui era obiectul atenției întregii săli.

În mijlocul afluenței de tineri îmbrăcați în haine de mătase și de catifea, în culori tipătoare, croite după moda din 96, apăruse deodată, — meritând în egală măsură cu Tallien, Freron și Barras, și poate și mai îndreptățit decât ei, epitetul de frumos, — un bărbat cam de treizeci-treizeci și doi de ani, îmbrăcat în costumul sobru căre se purta în 93. Avea părul tuns á la Titus, dar destul de lung ca să-i fluture în bucle mătăsoase pe fruntea palidă și să-i cadă în șuvițe pe lângă obraji; o cravată albă era înnodată fără exagerare și fără podoabe; purta jiletcă de pichet alb cu revere late, zise á la Robespierre, redingotă vișinie închis, lungă până la genunchi, cu guler larg, pantaloni scurți galben deschis, cu cizme înalte până la jartiere. Pălăria de fetru lua forma pe care vroia să i-o dea, amintind, ca tot restul îmbrăcămînții sale, acel an 93, pe care fiecare se străduia să-l uite.

Își căutase fotoliul nu cu dezinvoltură tinerilor la modă, ci cu seriozitate, trist, politicos; rugase persoanele, pe care fără voie le deranja, să-i facă loc, în, cei mai aleși termeni ai unei limbi uitate.

Se ridicaseră pe rând, privindu-l cu o oarecare mirare, căci, așa cum am spus, din toată sala, numai el era îmbrăcat după moda de altădată.

Câteva hohote de râs de la galerie și de la balcoane îi marcaseră intrarea; dar, după ce-și scosese pălăria și se sprijinise cu spatele de rândul de fotolii din față, așa fel ca să cuprindă cu privirea întreaga sală, râsetele încetaseră. Femeile remarcaseră îndată frumusețea calmă și rece a noului venit, privirea lui sigură, limpede și adâncă, mâinile strălucitor de albe; atrăsese astfel asupra lui o atenție aproape egală cu aceea cu care privea el acest spectacol la care părea că asistă pentru întâia oară.

Cei ce stăteau în preajma lui îi observară de îndată rara distincție; încercară să intre în vorbă cu el; dar, fără să-i refuze, noul venit le răspunse în așa fel, încât îi făcu să înțeleagă că nu era vorbăreț.

— Cetățeanul e străin? îl întrebă un vecin din dreapta.

— Chiar în dimineața aceasta am sosit din America, răspunse el.

— Domnul dorește să cunoască numele notabilităților care se află în sală? întrebă vecinul din stânga.

— Mulțumesc, domnule, răspunse el cu aceeași poli tete, dar îi cunosc aproape pe toți.

Și privirea i se fixase rând pe rând, cu o stranie expresie, asupra lui Tallien, a lui Freron și a lui Barras.

Barras părea neliniștit în loja lui pe care, spre deosebire de ceilalți eleganți, nu o părăsise nici o clipă. Părea că așteaptă pe cineva și de salutat, își salutase cunoștințele rămânând pe loc.

De două sau de trei ori, când ușa lojii sale se deschisese, schițase o mișcare, vrând parcă să se repeadă spre ușă; dar de fiecare dată, după umbra fugară ce i se așternea pe față, se putea vedea că nu era persoana așteptată.

Cele trei lovituri anunțară în cele din urmă că spectacolul urma să înceapă.

În adevăr, cortina se ridică și publicul simți acea răcoare ce se revarsă din scenă și care aduce pentru un moment o boare plăcută în atmosfera încărcată a sălii.

Decorul reprezenta atelierul lui Pygmalion — grupuri de marmură, statui care începeau să se contureze, — iar în fund, o siluetă învelită într-o țesătură ușoară și strălucitoare; Pygmalion — Larrive, era în scenă, Galatea — Raucourt era acoperită de acel văl.

Deși astfel ascunsă, domnișoara Raucourt fu aclamată cu un ropot de aplauze.

Libretul e cunoscut; ieși de sub pana lui Jean-Jacques Rousseau, este naiv și în același timp pasionat ca însuși autorul lui. Pygmalion își pierde nădejdea că-și va egala vreodată rivalii și cu dispreț își aruncă uneltele. Prima scenă nu este decât un lung monolog, în care sculptorul se învinuiește cu brutalitate; până la urmă, consolată de gloria ce i-o va aduce în viitor capodoperă care însă nu se vede, se apropie de statuia acoperită, pune mâna pe văl, ezită o clipă, apoi îl înlătură înflorat căzând în genunchi în fața operei lui, spune:

— O, Galatea! Primește-mi omagiul; da, m-am înșelat, am vrut să fac o nimfă, și te-am făcut zeiță; Venus însăși nu e mai frumoasă decât tine!

Monologul continuă până când, din suflul iubirii lui, statuia prinde viață, coboară de pe soclu și începe să vorbească.

Deși domnișoara Raucourt nu avea decât câteva cuvinte de spus, datorită răpitoare sale frumuseți și grației maiestuoase a mișcărilor, din momentul în care începu să se însuflețească, fu copleșită de aplauze; am putea spune că spectacolul se termina cu triumful frumuseții fizice. Cortina se ridică iar, pentru ca cei doi mari actori să se bucure de succesul lor. Apoi, după câteva clipe de entuziasm, cortina căzu la loc, separând pe Galatea și pe Pygmalion de această sală încă tulburată de impresia scenei de dragoste pe care tocmai o aplaudase.

În acel moment ușa lojii lui Barras se deschise și ca și cum s-ar fi temut să nu opună cumva în umbră pe inegalabila Raucourt, o femeie necunoscută, de o frumusețe incomparabilă chiar cu a celor mai frumoase, apăru în semiîntuneric și înaintă încet, timid și cu părere de rău parcă, spre partea din față a lojei.

Toate privirile se îndreptară spre această nouă venită, căreia de fapt îi întrezăriseră obrazul ceresc pierdut în cutele voalului. Privirea ei se plimbă jur împrejurul sălii, coborî spre fotoliile de orchestră unde i se încrucișa ca atrasă de o forță de neînvins cu privirea necunoscutului.

Amândoi, în același timp, scoaseră un strigăt, amândoi se repeziră spre ușă, el spre cea a orchestrei, ea spre cea a lojei, și se pomeniră în coridor.

Când străinul ajungea la capătul de jos al scării, femeia, care părea să coboare treptele fără să le atingă, se apropie, îi căzu în brațe și se lăsă să alunece pe lângă genunchii lui pe care începu să-i sărute cu frenezie, izbucnind în plâns.

Necunoscutul o privi, o lăsă, apoi cu o voce îndurerată, venind din adâncul ființei lui, îi spuse:

— Cine sunteți dumneavoastră și ce doriți de la mine?

— Oh, iubitul meu Jacques, îi spuse tânăra femeie, nu o recunoști pe Eva ta?

— Ceea ce se află în loja lui Barras aparține lui Barras, răspunse cu indiferență străinul, lui Barras și nu mie!

Tot atunci Barras apărură în capul scării; se mirase de fuga Evei și o urmărise.

— Cetățene Barras, i se adresă Jacques Mérey, iată o femeie pe care o cred nebună; invit-o, te rog, să-și reia locul pe care trebuie să-l ocupe în loja dumată.

Dar la aceste cuvinte Eva, gemând atât de dureros de parcă ar fi primit o lovitură de pumnal în piept, îl cuprinse în brațe și, privindu-l cu o expresie de înțelesul căreia nu te puteai îndoi, îi spuse:

— Dacă repeți cuvintele pe care le-ai spus adineauri, mă omor cu prima armă pe care o găsesc.

— Cu atât mai bine, spuse Jacques. Sângele purifică. Moartă, poate vei redeveni Eva mea.

Eva se ridică și întorcându-se spre Barras, fără să dea însă drumul brațului lui Jacques pe care-l ținea cu forța unui bărbat, spuse:

— Cetățene Barras, acest om este cel pe care-l iubesc. Mi-ai spus că a murit la 31 mai, înjunghiat în stepele de la Bordeaux, sfâșiat de animalele sălbatice; dar acest om trăiește, iată-l, îl iubesc! Nu încerca să mă ieși înapoi; te acuz, sau spun în gura mare de ce vicleșug te-ai servit ca să mă dezonzorezi, sau mă plâng de violență.

Iar tu, Jacques, ia-mă cu tine, pentru Dumnezeu, dacă mor, cel puțin să mor lângă tine.

— Dumneata ești Jacques Mérey? întrebă Barras.

— Da, cetățene.

— Această doamnă a spus adevărul; întotdeauna și fără încetare a mărturisit cită dragoste îți poartă, dar te credea mort; eu însumi credeam acest lucru atunci când i-am spus-o.

— Și ce însemnătate avea dacă aș fi fost mort sau viu, răspunse Jacques, de vreme ce ea credea într-un cer unde sufletele se regăsesc?

— Domnule, spuse Barras, recunosc că nu am nici un drept asupra acestei doamne. Averei ei este a ei, casa în care locuiește este proprietatea ei și, cum nu mi-a dăruit niciodată dragostea ei, nu va avea ce să-și ia înapoi.

Apoi, cu o curtoazie de care nu era deloc lipsit, salută, dispărură în coridor și se îndreptă spre lojă.

Eva se întoarse cu ardoare spre Jacques:

— L-ai auzit, nu-i așa, Jacques? Omul acesta îmi spusese că ai murit, am vrut să mor, n-am putut, am să-ți povestesc toate astea; am fost dusă în șareta morții până la piciorul ghilotinei; ghilotina nu m-a vrut, am fost salvată fără voia mea; nu doream să ies din închisoare, doamna Tallien a venit să mă ia și m-a luat cu forța. Ah! Dacă ai ști câte lacrimi vărsate! Câte nopți fără somn! Câte strigăte scoase ca să te aduc înapoi dintre morți!...

Și se lăsă din nou să alunece la genunchii lui pe care îi sărută:

— ... atunci m-ai ierta!

Jacques făcu o mișcare.

— Nu, spuse tot Eva, nu m-ai ierta. Nu-ți cer de fapt să mă ierți, nu sunt demnă de iertare! Dar poți să mă faci să mor încetul cu încetul, sub învinuirile tale; dacă m-

ași sinucide, aș sfârși prea repede, n-aș putea ispăși; înțelegi. Spune-mi că nu mă mai iubești, că nu mă vei iubi niciodată. Ucide-mă cu vorbe; eu am trăit prin tine, îți cer să mor prin tine.

— Cetățeanul Barras a spus că aveți locuința dum neavoastră, doamnă; unde trebuie să vă conduc?

— Nu am o casă a mea, nu am nimic al meu. Tu m-ai găsit pe o mână de paie, într-o colibă sărmană; aruncă-mi înapoi, acolo de unde m-ai luat. Oh, sărmanul meu Scipion, bietul meu câine, tu m-ai putea iubi încă, clacă ai fi aici.

Jacques își coborî privirea spre Eva, fără însă ca această privire fixă să-și fi schimbat expresia. Tânăra femeie sta prăbușită la picioarele lui ca Magdalena la picioarele lui Isus.

Numai că Isus, fiind mai presus decât pasiunile omenești, avea bunătatea unui dumnezeu, pe când Jacques avea orgoliul îndârjit al bărbatului.

Spusese adevărul. Ar fi preferat să afle. Că murise flința pe care atât de mult o iubise, decât să o regăsească astfel în viață. Pământul mormântului ei i s-ar fi părut dulce la sărutat și se cutremură numai la gândul că ar putea simți buzele Evei pe obrazul sau pe mâinile lui.

— Tot mai aștept, îi spuse el.

Eva păru că iese din agonie, își dădu capul pe spate, îl privi cu ochi împăienjeniți.

— Ce? îl întreabă. Ce anume. Aștepti? Nu înțeleg.

— Aștept să-mi spuneți unde locuiți, ca să vă pot conduce acasă.

Se ridică pe un genunchi și, stăpână pe durerea ei, îi răspunse:

— Ți-am spus că nu locuiesc nicăieri; ți-am spus că nu vroiam decât sicriul sinucigașilor în groapă comună, alături de ultimii nenorociți, sau o mână de paie la picioarele tale, să trăiesc acolo, cu pâine și cu apă, și să mor acolo de foame, privind-te; elinele, nefericitul acela de câine turbat care mușcase oameni, n-ai îngăduit să fie omorât, l-ai luat, i-ai dat voie să te iubească; eu însemn deci pentru tine mai puțin decât un câine.

Jacques nu răspunse, dar încercă să se elibereze de brațele care-l țineau înlănțuit.

Eva simți efortul pe care-l făcea ca să o îndepărteze.

— Fie, îi spuse desprinzându-se. Dacă atât de mare e dezgustul tău față de mine, ești liber; nu mă poți însă împiedica să te urmez, nu-i așa? Dar îți jur pe paiele în care m-ai găsit și pe care în zadar le cer înapoi, îți jur că în lipsă de armă, îmi pun capul sub roata primei trăsură care va trece.

— Veniți, deci, spuse Jacques Mérey, uitasem dealtfel că am să vă înmănez o scrisoare de-a tatălui dumneavoastră.

Și spunând acestea, îi întinse brațul.

Dar după felul cum îi vorbise, Eva simți bine că no, despre iertare putea fi vorba, ci de milă sau poate de o simplă obligație. Nu spusese el că vroia să o conducă numai pentru că trebuia să-i dea o scrisoare de-a tatălui ei?

— Nu, spuse ea dând din cap, nu vreau să abuzez de bunătatea dumneavoastră; mergeți înainte, voi veni după.

Jacques o porni înainte; Eva îl urmă acoperindu-și ochii cu o batistă.

Jacques chemă o trăsură, apoi arată tinerei femei por-tiera deschisă.

Eva urcă.

— Pentru ultima oară, nu vreți să-mi dați adresa?

Eva făcu un efort să se stăpânească și vru să se repeadă afară din trăsură.

— Ah, spuse ea, credeam că ați terminat cu tortura aceasta!

Jacques o împiedică să coboare.

— Piața Carrousel, hotel Nantes! Porunci vizitiului.

Se urcă, se așează pe bancheta din față și trăsura o porni în direcția indicată.

Eva se lăsă să alunece de pe pernele unde se așezase și, căzând în genunchi, cuprinse plângând genunchii lui Jacques Mérey.

Tot drumul — destul de scurt dealtfel, de la piața Louvois până la piața Carrousel, unde se opri trăsura — Eva rămase în această implorare umilă.

Capitolul VI Scrisoarea domnului de Chazelay

Jacques Mérey era filozof, numai că în dragoste nu există filozofie.

Așa e structura bărbatului. Când suferă din pricina femeii iubite, cu cât mai mult o iubește, cu atât simte nevoia să o facă să sufere la rândul ei; și, în această suferință pe care el i-o impune, găsește o amară și nesfârșita desfătare.

Jacques Mérey ar fi fost disperat dacă Eva i-ar fi dat adresa pe care i-o ceruse.

Ce ar fi făcut, ce s-ar fi întâmplat cu el, dacă Eva n-ar mai fi fost aici, ca să-și poată înfige ghearele geloziei în inima ei?

Ar fi petrecut noaptea rătăcind ca un nebun pe străzile Parisului.

Cui i-ar fi putut mărturisi minia care-l mistuia?

Toți cei pe care îi iubea muriseră; toate capetele pe obrajii căroră își apăsase buzele căzuseră.

Danton murise, Camille Desmoulins murise, Vergniaud murise.

Nu mai exista nici moș Sanson, căruia odinioară îi ceruse adăpost și care îl salvase; nu mai avea pe nimeni, nici măcar pe acel regalist cumsecade care murise de durere pentru că fusese nevoit să-și omoare regele.

Jacques Mérey se refugiasse în America, de cealaltă parte a Oceanului. Urmărise de acolo evenimentele care se petreceau în Franța; îl văzuse pe Marat înjunghiat în baie; îi văzuse pe Danton, pe Camille Desmoulins, Fabre d'Eglantine, Herault de Sechelles mergând spre eșafod; văzuse căderea lui Robespierre la 9 termidor; văzuse progresele reacțiunii; văzuse deputații proscriși ca și el revenind să-și ocupe locurile în Convenție; văzuse, în sfârșit, constituindu-se la 13 vendemiar un nou guvern; atunci, fără să aibă vreo certitudine în ceea ce privește securitatea persoanei sale, o pornise spre țară, mânat de dorința de a o revedea pe Eva,

Vânturile potrivnice, marea agitată îl zvârliseră pe bancurile de la Terra Novă și îi prelungiseră traversarea până la patruzeci și două de zile. În sfârșit, sosind la Havre chiar în dimineața aceea, trăsese foarte firesc la hotel Nantes, așa cum iepurele se întoarce la hai tasul lui. Iar seara, auzind despre spectacolul de gală de la Louvois, se dusesse acolo, nădăjduind să găsească pe cineva cunoscut cu care să poată vorbi.

Întâmplarea fusese mai prielnică decât se așteptase.

I-am văzut mai înainte curajul șubred și inima înrăită neputând să depășească mizerabila sa condiție de bărbat; l-am văzut ducând-o la el pe Eva — fericită să-l

urmeze —, sub pretextul că-i va înmâna o scrisoare de-a tatălui ei, în realitate vrând doar să-i prelungească chinul.

Cu cât dragostea lui era mai puternică, cu atât mai mult simțea nevoia să o facă să sufere.

Intrară în apartament și, în timp ce băiatul de serviciu aprindea luminările uitându-se mirat la acea făptură minunată, îmbrăcată cu o supremă eleganță, care se prăbușise distrusă într-un fotoliu, Jacques se duse direct la birou și de acolo luă portofelul în care ținea toate amintirile scumpe inimii lui.

Veni apoi să se așeze lângă măsuța de marmură pe care era un candelabru și scoase din portofel mai multe hârtii.

Băiatul ieșise și închisese ușa.

Planul torturii morale era întocmit în mintea lui.

Nu numai ca îndrăgostit, dar și ca om ceea ce făcea el era urât, însă o putere de neînvingător îl împingea să caute în această inimă sfâșiată o dovadă de dragoste mai mare decât suspinele, lacrimile, plânsul.

— Pot să vă vorbesc și să mă ascultați? întrebă el cu voce sigură și îndârjită.

Eva își împreună mâinile, își întoarse spre el ochii frumoși înecați în lacrimi și spuse:

— Oh, da, te ascult cum aş asculta îngerul judecății de apoi!

— Eu nu sunt judecătorul dumneavoastră, ci numai mesagerul însărcinat să vă aducă la cunoștință câteva detalii pe care cred că este important să le cunoașteți.

— Fii pentru mine ce vei dori, spuse ea, te ascult.

— Inutil să vă spun că nu știam unde vă duseseră cei care v-au luat de la mine. Am aflat în același timp și de emigrarea și de moartea tatălui dumneavoastră, pe care,

Într-o luptă de noapte, la lumina unei salve de mus chete, am avut impresia că-l recunosc în pădurea Argonne.

Nădăjduind să aflu ceva despre dumneavoastră din hârtiile rămase de la el, am obținut autorizația de a le cerceta și am plecat în acest scop la Mayence. Cartierul general francez era la Frankfurt. Am prelungit călătoria până la Frankfurt. Acolo am găsit un aghiotant de-al generalului Custine; din întâmplare i-am uitat numele.

— Cetățeanul Andre Simon, murmură Eva.

— Da, exact.

— Eu îmi amintesc de el, spuse Eva înălțându-și privirile.

— El m-a lăsat să citesc hârtiile din dosar.

Jacques Mérey se opri o clipă, simțea că-l trădează vocea.

— Printre aceste hârtii, continuă apoi, era și o scrisoare de-a dumneavoastră adresată mie, dar trimisă marchizului de către mătușa dumneavoastră. Aș fi dat mult la vremea aceea să vă pot avertiza că jupâneasa vă trădează. Iată scrisoarea, luați-o; nu mai are rost s-o păstrez.

— Oh! spuse Eva căzând în genunchi, păstrează-o! Păstrează-o!

— La ce bun? Spuse Jacques deschizând scrisoarea; poate ați uitat ce scrie în ea?

Și cu voce tare citi primele rânduri:

"Prietenul meu, stăpânul meu, regele meu — aş spune Dumnezeuul meu dacă nu ar trebui să îl țin deoparte ca să-l implor să te unească din nou cu mine."

— Dumnezeu v-a satisfăcut, din moment ce suntem din nou împreună.

Și apropie scrisoarea de flacăra luminării, ca să-i dea foc.

Dar Eva se repezi la el și i-o smulse stingând între palme un început de flacăra care o și cuprinsese.

— Oh, nu! spuse ea, dacă ai ținut-o atâta timp, înseamnă că mă iubești, înseamnă că ai citit-o și ai recitit-o, înseamnă că ai sărutat-o de-o sută de mii de ori, înseamnă că ai purtat-o lângă inima ta. Eu nu am nici o scrisoare de la tine, aceasta le va ține locul. Voi muri cu scrisoarea de la tine, o voi lua cu mine în mormânt și, dacă Dumnezeu mă va întreba, i-o voi arăta și-i voi spune: "Iată cum îl iubeam!"

Și acoperind scrisoarea cu sărutări și cu lacrimi, o ascunse în sân.

— Continuă, spuse ea, mă ucizi; asta mă liniștește.

Și se lăsă să cadă pe covor.

— Cealaltă, spuse Jacques încercând în zadar să pară netulburat, — este de la marchizul de Chazelay; a ajuns la mătușa dumneavoastră tocmai atunci când eu, aflând că sunteți la Bourges, am venit să vă caut acolo. Și cum eram în căutarea dumneavoastră, mi s-a sugerat că ar fi mai bine să iau scrisoarea cu mine decât s-o las acolo, sub ușa de la intrarea principală unde o aruncase fac torul postai. Nu v-am găsit nici la Mayence; plecaserăți.

Am avut vești de la dumneavoastră prin Andre. Vă vorbise despre mine.

Un lung hohot de plâns fu singurul răspuns al Evei.

— Proscris la 31 mai, am mai întrezărit o speranță și mi-am binecuvântat proscrierea; datorită acestui fapt puteam să vă urmez în Austria, unde știam că v-ați retras.

Am traversat Franța, am ajuns fără dificultăți la frontieră; acolo am luat poștalionul de Viena și am mers zi și noapte: trăsura mea nu s-a oprit decât în Josephplatz la numărul unsprezece. De o săptămână însă erați plecată... A fost ultima mea dezamăgire; de fapt, mă înșel, reluă Jacques, nu a fost ultima.

Și lăsându-și coatele pe măsută, cu capul în mâini, spuse:

— Iată, doamnă, scrisoarea marchizului de Chazelay, citiți-o măcar din respect pentru memoria tatălui dumneavoastră; în ea veți găsi probabil ultimele sale dorințe. Este adresată mătușii dumneavoastră, dar mătușa nemaifiind, aveți tot dreptul să o deschideți.

Eva desfăcu scrisoarea mașinal, și ascultând parcă de un ordin al unei puteri superioare care pentru moment îi redase forța, și, apropiindu-se de cercul de lumină pe care îl proiecta candelabrul, citi:

"Mayence,... 1793.

Sora mea,

Consideră ultima mea scrisoare ca neavenită, și dacă nu ați plecat, rămâneți pe loc.

Eu sunt judecat, apoi condamnat de republicani; în douăsprezece ore totul se va fi sfârșit pentru mine în lumea aceasta.

În clipa solemnă, când voi apare în fața lui Dumnezeu, privirile mele se vor îndrepta spre voi și spre fiica mea.

La vârsta voastră și cu principiile voastre religioase, îmi dați puține griji. Sau veți trăi în refugiu, scăpând de proscriere, sau veți urca eșafodul cu fruntea sus, cum trebuie să-l urce un Chazelay.

Dar nu la fel stau lucrurile cu biata mea Hélène; are numai cincisprezece ani, abia intră în viață, nu va ști nici să trăiască, nici să moară."

— Oh, se întrerupse Eva ridicând capul, te înșeli, tată.

"Sunt de azi-dimineață față în față cu nimicnicia lucrurilor de pe pământ, și nu cred că trebuie, tocmai când părăsesc lumea aceasta, să nu iau o hotărâre care în viață nu m-ar fi înfricoșat.

Trăind, aș fi avut asupra fiicei mele o influență pe care altfel nu o voi mai putea avea.

Când, nu vom mai fi noi doi, nimeni pe lumea aceasta nu o va mai iubi decât acel bărbat, iar ea nu-l iubește decât pe el. Nu face parte din casa noastră, dar ați auzit spunându-se de zeci de ori) e un om onorabil și onorat; nu e nobil, ci savant, și se pare că astăzi este mai bine să fii savant decât nobil."

Eva ridică privirea spre Jacques; el rămânea însă indiferent.

"Dealtfel, — continuă Eva reluând lectura — dacă cineva are asupra ei drepturi aproape egale cu ale mele, acela este el, care a luat-o — ființă inertă, abandonată unor oameni de nimic — și a făcut din ea făptura frumoasă și inteligentă pe care o aveți sub ochii voștri.

Hélène va avea în el un soț bun, iar voi veți avea un protector, de vreme ce împărtășește principiile blestemate care triumfă în acest moment."

Eva se opri; citise rândurile următoare; simți că se sufocă.

— Mai departe? întrebă Jacques cu voce calmă.

Eva făcu un efort și continuă:

"Îmi dau deci consimțământul la căsătoria lor, și din pragul mormântului le trimit binecuvântarea mea de părinte.

Vreau ca fiica mea, care nu a avut vreme să mă iubească în timpul vieții, să mă iubească cel puțin după moartea mea.

Fratele vostru, Marchiz de CHAZELAY"

Evei îi scăpă scrisoarea din mâini și cu brațele pe genunchi își lăsă capul în piept. Părea o statuie de Canova.

Părul lung îi cădea pe umeri ca un val.

O clipă Jacques se uită la ea cu acea privire aspră pe care o are bărbatul pentru femeia vinovată; apoi, socotind că Eva nu suferise încă de ajuns, îi spuse:

— Ridicați scrisoarea, este importantă.

— Prin ce? întrebă Eva.

— Reprezintă consimțământul lui la căsătoria dum neavoastră.

— Cu tine, iubitul meu, spuse ea cu voce blândă și resemnată, și nu cu altul.

— Cum asta? întrebă Mérey.

— Pentru că numele tău este scris acolo.

— Bun! spuse cu amărăciune Jacques, numele meu s-a șters cu totul din inima dumneavoastră. Se va șterge și de pe hârtia aceasta.

Clătinându-se, Eva se ridică. Se auzea huruitul unei trăsurii; sprijinindu-se de mobile, se îndreptă spre fereastră și o deschise.

— Oh, e prea mult! Murmură ea.

Și cu un strigăt răgușit, îl făcu pe birjar să oprească.

Birjarul văzu o fereastră deschisă, o siluetă albă profilându-se în cadrul ferestrei și înțelese că fusese strigat de o femeie; așteptă cu trăsura la intrare.

Eva se retrase.

— Adio, îi spuse lui Jacques, adio pentru totdeauna.

— Unde vă duceți? întrebă Jacques.

— Acolo unde trebuie să plec, — la mine. Jacques se dădu la o parte ca să-i facă loc să treacă — îmi dai mâna pentru ultima oară? întrebă ea eu o privire plină de spaimă.

Dar Jacques se mulțumi să o salute.

— Adio, doamnă, spuse el.

Eva o luă la fugă pe scară, murmurând:

— Dumnezeu va fi mai puțin crud decât tine, nădăjduiesc.

Auzi oare Jacques aceste cuvinte? Îi dădură ele de gândit? Bănuie ceva? Se crezu oare destul de răzbunat, sau vru numai să știe unde ar putea-o regăsi pentru a prelungi supliciul aceleia pentru care în ajun și-ar fi dat viața dacă ar fi fost să o scutească măcar de un suspin? Fapt este că rămase ascuns lângă fereastră, în așa fel încât să poată vedea totul fără să fie văzut.

Eva apăru în ușa hotelului și-i dădu birjarului un ludovic de aur.

Un ludovic de aur însemna în asignați aproape opt mii de franci.

Omul se miră și o întrebă:

— Cum să vă dau restul, mică doamnă? Monezi de argint nu am, iar în asignați nu sunt atât de bogat.

— Păstrează totul, prietene, spuse Eva.

— Cum să păstrez tot? Nu mă luați pentru o cursă?

— Ba da.

— Atunci?

— Îți dăruiesc diferența.

— Să nu refuzi niciodată binele care-ți pică din cer.

Și spunând acestea, puse ludovicul în buzunar.

Eva se urcase în trăsură și birjarul închise portiera după ea.

— Unde să vă duc, mica mea doamnă? O întrebă.

— În mijlocul podului Tuileries.

— Asta nu e o adresă!

— E adresa mea, pornește, te rog. Birjarul se urcă pe capră și o porni în direcția cerută. Jacques Mérey auzise totul. Rămase o clipă nemișcat, ezitând.

Apoi deodată:

— Oh, nu! spuse. Am să mă omor și eu!

Și fără pălărie se repezi afară, lăsând ușile și ferestrele deschise.

Capitolul VII Insuflarea

Când Jacques Mérey ajunse în piața Carrousel, trăsură tocmai dispărea pe sub arcadele de la marginea Senei.

O porni după ea cu toată repeziciunea de care era în stare; dar când ajunse pe chei văzu că trăsură și pătrunsese pe pod. Pe la mijlocul lui, se opri. Eva coborî și merse direct spre parapet.

Jacques Mérey socoti că ar ajunge prea târziu, ca să o împiedice să se arunce. Se lăsă să alunece de-a lungul taluzului și astfel se pomeni la marginea apei.

O formă albă se profila deasupra parapetului.

Jacques Mérey își scoase haina și cravata și înainta cât putu mai mult spre largul apei, sărind peste bărcile acostate la chei.

Deodată auzi un strigăt, o vedenie albă reteză întunericul, apa plesni surd, apoi se închise la loc.

Jacques se aruncă astfel încât să taie apa și să-i iasă înainte; din păcate, noaptea era întunecoasă; râul parcă rostogolea cerneală.

În zadar își tot deschise ochii; nu văzu nimic; după mișcarea valurilor simți însă că Eva nu putea fi prea departe.

Trebuia să respire.

Scoase capul și la suprafața apei, cam la trei pași de el, văzu ceva alb învolburându-se. Trase adânc aer în piept și se scufundă din nou.

De astă dată mâinile i se încurcară în îmbrăcămintea Evei; o apucă, putea s-o salte la suprafața apei; dar totul era să o facă să respire.

Părul îi plutea, o prinse de păr și, cu o smucitură puternică din picioare, zvâcni cu ea deasupra, iar când deschise ochii văzu stelele.

Leșinată, complet inertă, Eva nici nu-l ajuta, nici nu-l stânjenea.

Curentul era puternic, îi dusesse pe amândoi cam la treizeci de pași de pod.

Jacques Mérey tocmai socotea că, ajutat de curent, tăind apa în diagonală, ar putea ajunge la mal, când deodată auzi pe cineva strigând în spatele lui.

— Hei, înotătorule!

Întoarse capul și văzu o barcă îndreptându-se spre el. Se lăsă să plutească, susținând-o pe Eva deasupra apei. Dusă de curent, barca ajunse aproape de Jacques,

Se agăță de margine și i-o întinse pe Eva omului din barcă.

Acesta o ridică, o trase spre el și o lungi pe fundul bărcii, cu fața în sus.

După aceea îl ajută și pe Jacques să se ridice.

Jacques observă că omul nu avea în mână rame, ci numai ispolul cu care se golește apa.

Cu ajutorul ispolului vâslise și astfel ajunsese la locul unde se aflau înecata și salvatorul ei.

Barcagiul nu era altul decât birjarul care, văzând ce se întâmpla, coborâse pe taluz, sărise într-o barcă, desfăcuse lanțul, dar negăsind ramele care fuseseră luate din precauțiune, se servise de ispol ca de o vâslă.

Continuând aceeași manevră, acostară după un minut sau două.

Traseră barca pe mal și cei doi bărbați o duseră pe Eva de-a lungul taluzului.

Ajuns la pod, birjarul merse să-și ia trăsura de unde o lăsase, veni cu ea pe chei, lângă piciorul arcului, apoi, ajutat de Jacques Mérey, o ridică pe Eva și o trase spre el.

La rândul lui, Jacques se cațără pe taluz și, luând-o în brațe, o așeză în trăsura.

Birjarul ceru adresa ca și prima oară; Jacques i-o dădu pe cea a hotelului și trăsura porni în galop.

Opri la intrare. Jacques coborî cu Eva și duse mâna la buzunar, vrând să-i plătească; dar acesta văzu mișcarea și, îndepărtându-i brațul, șoptise:

— Oh, nu este nevoie, mica doamnă a plătit cursa și a plătit-o bine.

Și o porni la pas în direcția străzii Richelieu.

Cu Eva în brațe, Jacques merse repede și regăsi ușa camerei așa cum o lăsase.

O întinse pe pat și constată că respirația și pulsul nu se mai simțeau; sângele, nemaiputând pătrunde în vasele pulmonare, se revărsa la loc în cavitățile din dreapta inimii.

Pentru început o așeză pe un plan înclinat, apoi cu un cuțit îi sfâșie rochia și-i dezgoli pieptul; înclinând-o spre dreapta, îi aplecă ușor capul și-i descleșta maxilarele cu lama cuțitului.

Temându-se că apa înghețată din care o scosese îi făcea anevoioasă circulația sângelui, luă o cuvertură de lină de pe pat și o puse la încălzit pe spătarul unui fotoliu lângă focul căminului. Apoi sfâșie restul îmbrăcămînții care acoperea trupul nemișcat al asfixiatei. După ce o înfășură în cuvertura bine încălzită, se grăbi să-i facă respirație artificială.

Începu să-i apese pieptul și pântecul, simulând actul respirator. Fără să dea nici un semn sigur de viață, Eva elimină o parte din apa pe care o înghițise. Era un punct câștigat.

Jacques își pregătise trusa. Dacă imobilitatea continua și dacă respirația nu se restabilea, era hotărât să facă o incizie în tubul laringo-traheal, operație care în acea vreme nu se practica, dar la nevoie trebuia să o efectueze.

Îi ascultă inima și se încredința că aceasta continua să se contracte; atunci dublă apăsările respiratorii, ceea ce determină o nouă eliminare a unei cantități de apă.

Hotărî să recurgă la mijloacele supreme pe care până atunci șovăise să le aplice. La acea epocă, în care Chaussier nu inventase încă tubul laringian, se practica insuflația pulmonară, adică se introducea în plămânii înecatului aer de la gură la gură.

Jacques Mérey își apropie buzele de buzele Evei; dar cum nu voia să-i insuflă un aer gata respirat, încărcat cu bioxid de carbon, își umplu cât putu mai mult gura cu aer din atmosferă și, buzele pe buze, strângându-i nările ca să nu piardă aerul, suflă cu intermitențe mici cantități, pentru ca să redea astfel elasticitatea plămânilor.

O ușoară mișcare arată că Eva începea să-și revină; insuflându-i propria-i respirație, îi insuflase viața.

Tratamentul pe care tocmai i-l aplicase, ca și cea supremă dovadă de dragoste pe care i-o dăduse, vrând să moară pentru că el o părăsea, avu o înrăurire chiar asupra doctorului; tensiunea nervoasă sub imperiul căreia acționase atâta vreme, făcându-l neînduplecat, se domolea încetul cu încetul; inima strânsă i se relaxa ușor, se umplu de suspine și i se scaldă, ca să spunem astfel, în lacrimi.

Sorbind o lingură cu apă de melisă și apăsându-și iarăși buzele peste ale Evei, de data aceasta nu pentru insuflare, ci pentru distilare, lăsă să picure licoarea astringentă care, întâlnind un obstacol în esofag, provocă o ușoară tuse. Tușea

însemna întoarcerea la viață, și atunci Eva expulza ultimul rest de apă care mai trebuia eliminat.

Jacques îi înclină capul, iar apa curse pe covor.

Reîncepu insuflările și n-am vrea să spunem că de data această știința medicului nu servise drept pretext dorințelor senzuale ale bărbatului.

Deodată simți cum buzele Evei se însuflețeau sub buzele lui; încercă să se îndepărteze, dar brațele tinerei fete îl cuprinseseră și atunci desluși câteva cuvinte murmurate de gură care se credea cuprinsă de moarte chiar în clipa când se întorcea la viață.

— Doamne, îți mulțumesc că ne-ai unit din nou în cer.

Mérey se desprinsese cu vioiciune. Era mai mult decât vrusese. Departe de a o fi iertat, pe măsură ce Eva revenea la viață, el se întorcea în durerea și rigiditatea lui.

Dealtfel, după cele câteva cuvinte pe care le pronunțase, Eva lăsase din nou să-i cadă capul și fusese cuprinsă de toropeală care urmează aproape totdeauna asfixiilor și mai ales asfixiilor cu apă.

Îi pipăi picioarele. Fiind încă reci, însemna că circulația nu se restabilise complet.

Atunci sună. Veni o fată căreia Jacques îi dădu dispoziție să pună cearceafuri pe pat și să le încălzească foarte mult cu un vas cu jăratec.

Camerista ascultă. Jacques o ridică pe Eva, așa cum era învelită în pătură, și se așează în fața focului ținând-o pe genunchi — așa cum ții copiii când îi legeni.

Simțind căldura plăcută a focului care răzbea prin pătură, Eva deschise iar ochii. Dar crezând că se află cumva sub influența unei halucinații sau temându-se ca Jacques să nu se depărteze fără să-i spună nimic văzând-o că și-a revenit, își închise iarăși ochii și se lăsă pradă plăcutei senzații de a fi legănată în brațele bărbatului pe care îl iubea,

Îndată ce patul fu aranjat și bine încălzit, Jacques o așează, înlătură cuvertura în care fusese înfășurată, apoi o întinse cu grijă pe pat, îi dădu în lături părul care fiind încă ud ar fi putut să-i înghețe brațele, privi o clipă înflorat acea splendidă făptură, dar nu mai putu rezista când simți că sângele îi năvălea parcă spre inimă; o înveli degrabă, se prăbuși într-un fotoliu și cu mâinile înfipite în păr, de mânie și furie, izbucni fără voia lui în hohote de plâns.

Eva, care se prefăcea că doarme numai pentru a prelungi cât mai mult situația confuză în care se afla, auzindu-l cum plânge, se ridică încet, întinse brațele spre el; cu respirația precipitată, stătu o clipă nemișcată ca statuia rugăciunii; cum, față de această mare durere, n» mai putea rămâne în falsa ei insensibilitate, șopti:

— Oh, Jacques, Jacques!

Aceste două cuvinte, atât de încet spuse, le auzi mai curând inima decât urechea lui Jacques. Sări din fotoliu complet rușinat de slăbiciunea lui.

Numai atunci Eva își dădu seama că Jacques era fără cravată și fără haină; le aruncase pe taluzul Senei și uitase de ele.

Cu totul preocupat de a o salva, nu se mai gândise la ținuta lui și rămăsese îmbrăcat așa cum fusese când sărise în apă. Părul i se lipise de tâmpile și cămașa îi abia stătea pe umeri și pe piept.

Eva înțelese totul.

— Jacques, îi spuse, ascultă-mă; nu te rog pentru mine, te rog pentru tine, pentru tine a cărui viață este de o mie de ori mai prețioasă decât a mea, pentru tine care ești un apostol al acestei mari religii a omenirii,

Despre care am auzit atât de mult vorbindu-se și care este atât de puțin practică. Jacques, nu sta așa ud, se spune că poți muri dintr-o răceală.

— Crezi că pentru mine ar fi o atât de mare nenorocire să mor? întrebă Jacques.
Eva dădu din cap.

— Din clipa când mi-ai salvat viața, spuse ea, nu mai ai dreptul să mori sau să mă părăsești, căci altfel, pentru ce mi-ai fi salvat-o? Dacă vroiai să mori, trebuia să mori cu mine când pe amândoi ne rostogoleau apele întunecate și înghețate. O clipă m-am gândit că erai ta; când te-am simțit la început, mi-am dat seama ce se întâmplă. Care alt milostiv s-ar fi jertfit pentru o ființă nefericită ca mine? Încă mai judecăm. Da, o clipă am vrut să te cuprind cu brațele și să te duc cu mine în adâncul apei. Dar mi-am spus: "Poate că ceea ce face e numai din simplă omenie, poate nu vrea să moară". În clipa aceea mi-am pierdut cunoștința, totul a disparat. M-am simțit moartă, am văzut negru, sau mai curând nu am mai văzut deloc, în afara unei dureri stăruitoare în inimă, dăinuia o stare destul de plăcută; senzația generală era frigul, înghețasem, apoi, am simțit în piept loviturile unor tăișuri de foc și din inimă a zvâcnit ca o cascadă interioară care șiroia spre creier; și atunci sufletul mi s-a adunat pe buze. Mi-am spus: "Oh, el încă mă iubește, mă sărută". Mă înșelam însă, nu era un sărut pentru femeie, ci era un ajutor pentru înecată. Ei bine! Iată, înecata și-a revenit, și este rândul ei de a-l implora pe Jacques să o asculte. Oh, doamne! Știu că nu mai poate fi vorba de dragoste; Jacques, dacă ai fi un străin și tot te-aș implora. Dar pentru că m-ai salvat din milă, pentru că ceea ce mi-ai dăruit nu a fost un sărut, pentru că nu m-am întors la viață mâna în mâna cu tine; pentru că îmi spui că nu ar fi pentru tine o mare nenorocire să mori, înseamnă că totul s-a sfârșit între noi; oh, Doamne! În schimbul dragostei tale de care te eliberez, trebuie să nu mări.

Jacques Mérey nici nu mai suspina, nici nu mai hohotea, lacrimile îi curgeau liniștite de-a lungul obrazilor.

El sună. Un băiat de serviciu își făcu apariția.

— Te rog, fă focul în camera de alături, spuse, și du-mi acolo bagajul. Doamna rămâne aici

După cinci minute i se spuse că cealaltă cameră era gata.

Jacques Mérey ieși și, înțelegând privirea rugătoare, cu care Eva îl petrecu până la ușă, îi spuse:

— O să mă întorc,

Și ieși.

Eva respiră ușurată.

Dar abia se închisese ușa în urma lui, SHȘÎ dădu seama că e singură; fără să coboare din pat, întinse mâna și luă rochia pe care, în graba de a o dezbrăca, Jacques o sfâșiasse cu cuțitul, în corsaj ascunsese scrisoarea pe care Jacques vruse să o ardă și pe care ea i-o smulsese din mână.

Se cutremură la gândul că s-ar fi putut pierde.

Căută înfrigurată în cutele rochiei, în cele ale corsetului, în cele ale cămășii.

În sfârșit, scoase un strigăt de bucurie când simți hârtia fâșiind.

Era scrisoarea iubită, de atâtea ori citită și recită de Jacques, de atâtea ori sărutată de el.

Numai că apele Senei îi șterseseră o parte din litere.

Era o amintire în plus, o amintire îngrozitoare, de adăugat la amintirile plăcute pe care le trezea această scrisoare.

Capitolul VIII Sperantia

Când, după un sfert de oră, se întorsese în camera Evei, Jacques Mérey își schimbase hainele și am putea spune că-și schimbase și înfățișarea. Fruntea îi era încă palidă și se simțea că pentru mult timp, dacă nu pentru totdeauna, va rămâne pe obrazul lui întipărită o mare tristețe; dar expresia, care timp de câteva ore fusese plină de amenințare și de ură, se eliberase de zbucium, înseninându-se.

Tânăra femeie se uită la el îngrijorată; Jacques fu cel care vorbi mai întâi.

— Eva, îi spuse (era prima oară când îi spunea pe nume și de aceea Eva tresări) îi vei scrie cameristei dumitale să-ți trimită mâine dimineață lenjerie și rochii.

Eu voi avea grijă să-i parvină scrisoarea.

Eva scutură din cap.

— Nu, spuse ea, mi-ai salvat viața pentru a doua oară, — prima oară viața inteligenței, a doua oară pe cea a trupului: pe vremuri, ca și astăzi, m-ai cules fără veșminte din brațele morții. Nu vreau să fiu mai bogată astăzi decât acum șapte ani; cade în sarcina dumitale să-mi porți de grijă; nu va costa scump; nu am nevoie nici de lenjerie, nici de rochii.

— Dar ce vei face cu casa și cu tot ce e acolo?

— Vinde-o cu tot ce se găsește în ea, Jacques, și cheltuiește banii pentru opere caritabile. Îți amintești, prietene, îmi spuneai totdeauna că atunci când vei fi bogat vei construi un spital la Argenton; ocazia s-a ivit, nu o pierde.

Jacques o privi, Eva surâdea cu surâsul îngerilor.

— Ei bine, spuse el, sunt de acord cu ideea dumitale, și de mâine o voi pune în practică.

— N-am să te mai părăsesc niciodată, Jacques.

Jacques tresări. Fata surâse trist.

— Pe cât de adevărat este că mi-ai salvat viața, tot astfel buzele mele nu vor mai rosti cuvinte de dragoste, vezi bine, am și încetat să te mai tutuiesc. Oh, îmi vine greu, continuă ea ștergându-și lacrimile cu cearceaful, dar mă voi obișnui. Nu este de ajuns să mă căiesc, prietenul meu; trebuie să ispășesc.

— Să nu facem făgăduieli eterne, Eva. Știi că sunt prea greu de ținut.

Ea se opri o clipă; mustrarea lui Jacques o lăsase fără glas.

— Nu te părăsesc decât dacă mă alungi, Jacques, reluă Eva; e mai bine așa?

Jacques nu răspunse; își rezemase fruntea înfierbântată de geam.

— Fie că rămâi la Paris, fie că te întorci la Argenton, ai nevoie de cineva pe lângă dumneata. Dacă te vei căsători, iar soția dumitale ar consimți să rămân pe lângă ea, adăugă Eva cu voce schimbată, aș putea fi dama ei de companie, camerista ei...

— Dumneata, Eva? Ești doar bogată, — nu ți s-au restituit toate bunurile familiei dumitale?

— Te înșeli, Jacques, nu am nimic. Tot ce mi-a fost înapoiat e destinat pentru săraci; în ce mă privește, eu vreau să trăiesc din pâinea pe care mi-o vei da dumneata; să. Mă îmbrac din banii pe care mi-i vei da;

Vreau să depind întru totul de dumneata, blândul meu stăpân, ca pe vremuri în căsuța din. Argeiiton; sunt convinsă că depinzând de dumneata, Jacques, vei fi mai bun cu mine.

— Vom face din castelul tatălui dumitale un azil pentru săracii din departament.

— Vei face tot ce vei crede de cuviință, Jacques. Tot ce îți cer este să-mi regăsesc cămăruța din casă de la

Argenton, să mă înveți să îngrijesc bolnavii, femeile sărmene și copilașii; dacă mă voi molipsi de vreo boală contagioasă, mă vei îngriji la rândul dumitale. Aș vrea să mor în brațele dumitale, Jacques, sunt convinsă de un lucru: înainte de a muri, când ai să fii foarte sigur că nu mă pot însănătoși, atunci e să mă săruți și o să mă ierți.

— Eva!

— Nu vorbesc despre dragoste, vorbesc despre moarte.

În acest moment orologiul de la Tuileries bătuse ora. Jacques numără trei bătăi.

— Îți vei aminti cândva tot ce ai spus acum, Eva? întrebă Jacques cu o oarecare gravitate.

— Nu voi uita nici o silabă.

— Îți vei aduce aminte ce ai mărturisit, și anume că au existat greșeli pentru care nu-i de ajuns căința și de aceea trebuie ispășire?

— Îmi voi aminti că așa am spus.

— Îți vei aminti, în fine, că trebuie să fii milostivă chiar cu riscul vieții?

— De două ori am atins moartea cu mâna. Nu-mi va fi niciodată teamă de moarte.

— Culcă-te cu gândul la această triplă fângăduială,

Eva, și mâine când te vei trezi, vei găsi pe pat tot ce ai nevoie.

— Noapte bună, Jacques, spuse încet Eva.

Fără să-i mai răspundă, Jacques trecu în camera lui; dar, odată ușa închisă, murmură oftând:

— Trebuie să fie astfel.

A doua zi Eva găsi într-adevăr, pe un scaun, de lângă pat, șase cămăși de pânză fină, iar pe pat două rochii de interior din muselină albă.

Jacques ieșise în zori și făcuse el însuși cumpărăturile.

Pe masa de noapte îi lăsase Evei o pungă cu douăzeci de ludovici.

Toată dimineața se perindară negustorese, una după alta: croitorese, modiste, tricoteze și lenjerese, venind din partea aceluiași domn care le trimitea aici pentru că Eva să-și aleagă ce vroia dintre obiectele și lucrurile sortate și alese de el.

La ora două după amiază, trusoul era complet; dar, lucru curios, ceea ce-i făcea Evei mai multă plăcere erau banii lăsați pe masă, ei fiind semnul evident al dependenței ei. Iar ea dorea cu orice preț să depindă de el.

La ora două Jacques se întoarse cu o procură înregistrată la notariat pe numele domnișoarei Hélène de Chazelay, pentru a vinde și a dispune de toate bunurile ei, mobile și imobile, începând cu casa și mobilele din stradă...

Era lăsat un loc liber. Eva nu avea decât să completeze acel spațiu liber și să semneze. Nu vru nici să citească, se roși când scrisese adresa, surise când se iscăli și-i înapoie procura.

— Cum te gândești să procedezi cu camerista dumitale? întrebă Jacques.

— Să-i plătesc luna, să-i dau o gratificație și s-o concediez.

- Ce salariu are?
- Cinci sute de franci în asignați, dar de obicei îi dau un ludovic de aur.
- O cheamă?
- Artemiza.
- Bine.

Jacques ieși.

Imobilul a cărei adresă era trecută în procură se afla în strada Provence la numărul șaptesprezece. Notarul în fața căruia fusese încheiat actul se numea cetățeanul Loubou.

Această casă fusese cumpărată cu patru sute de mii de franci în asignați, la o epocă în care, puțin depreciați, cei patru sute de mii de franci valorau aproape șaiszeci de mii de franci aur.

Jacques se duse de îndată la căsuța din strada Provence. Aici o găsi pe domnișoara Artemiza, care era foarte îngrijorată că nu i se întorsese stăpâna acasă; îi spuse cum îl cheamă, îi dădu trei ludovici gratificație și-i anunță concedierea.

Rămase singur în casă și începu să facă inventarul.

Primul lucru pe care-l găsi într-un mic birou Boule fu un caiet gros, pe a cărui copertă Jacques citi un lung titlu:

"Povestire despre tot ce am gândit, tot ce am făcut, tot ce mi s-a întâmplat de când sunt despărțită de iubitul meu Jacques Mérey, scrisă pentru a fi citită, de el, dacă ne vom mai întâlni vreodată."

Jacques suspină citind aceste cuvinte, își șterse o lacrimă și puse manuscrisul deoparte.

Din tot ce se găsea în casă și chiar casa în sine, caietul era singurul lucru care avea să scape de la vânzare.

Jacques trimise după un comisar prețuitor de obiecte.

În epoca aceea, când eleganța își făcea zgomotoasă și fastuoasă reintrare în Paris, toate obiectele de lux se scumpeau de la o zi la alta, în loc să le scadă valoarea. Comisarul prețuitor îl sfătui să arate casa unora dintre acei clienți eleganți și să o vândă, așa cum era, cu tot ce se găsea în ea.

Dealtfel, urma să facă un calcul amănunțit pe care să i-l prezinte a doua zi.

Omul se apucă de treabă de îndată.

Jacques luă manuscrisul, îl ascunse între redingotă și vestă și apoi îi scrisese Evei următoarea scrisoare:

"Eva,

Cum nimic nu te reține la Paris, — și sper să fii și dumneata de părere că nu are rost să aștepti până când termin treburile care mă obligă să rămân aici — poți să pleci în seara aceasta cu diligența de Bordeaux și să te oprești la Argenton.

Nu știu dacă bătrâna Mar t ha mai trăiește; dacă a murit și acolo nu-ți răspunde nimeni, te duci la domnul Sergent, notarul din strada Pavilionului, îi arăți paragraful acestei scrisori care se referă la el, îi ceri cheia casei și totodată o femeie care să te servească.

Dacă și domnul Sergent a murit, sau nu mai locuiește în Argenton, îl cauți pe Basile sau Antoine și, cu ajutorul unui lăcătuș, deschizi ușa casei.

Odată ajunsă acasă, nu mai am ce recomandări să-ți fac.

Cum toate lucrurile pe care le-ai ales sunt cumpărate în contul meu și nu vei avea cheltuieli de făcut, îți rămân cei douăzeci de ludovici pe care ți i-am lăsat astăzi de dimineață, îți ajung cu prisosință ca să te duci la Argenton, unde nu voi întârzia să te urmez.

Am găsit manuscrisul, îl voi citi.

Jacques Mérey."

Jacques chemă un comisionar, îi dădu un asiglat de o sută de franci și-l trimise să ducă scrisoarea la Hotel de Nantes.

Apoi luă pana și scrise fiecăruia dintre fermierii lui.

"Dragul meu Rivers,

În așteptarea socotelilor care, după părerea mea și fără să fie nevoie de verificări, te-ar face debitorul meu cu vreo șaizeci de mii de franci, trimite-mi, dacă poți, treizeci de mii, adică jumătate, pe adresa domnului Sergent, notar la Argenton.

Dacă această sumă ți se pare prea mare și te stingherește, spune-mi-o. Știi că ai în mine mai mult decât un prieten, un om căruia i-ai oferit ospitalitate când era proscris și pe care băieții dumitale l-au condus, cu riscul vieții lor, în afara hotarelor Franței.

Al dumitale devotat și recunoscător,

Jacques Mérey"

Scrise și celorlalți doi fermieri două scrisori aproape în aceiași termeni, în afară de mulțumirile datorate numai lui Rivers.

Socotise să încropească astfel o sumă de optzeci de mii de franci, cu care, adăugând-o la ceea ce ar realiza din vânzarea mobilierului și a casei din strada Provence, să poată face față tuturor proiectelor sale.

După ce aruncă o privire peste tot, comisarul prețuitor evalua casa la șaizeci și cinci de mii de franci, și tot ce conținea la o sumă aproape egală, ceea ce însemna aproape două sute de mii de franci.

A doua zi, dealtfel după cum îi făgăduise, urma să-i prezinte un rezumat exact al calculelor sale.

Comisarul se întoarse cu un răspuns. El conținea doar patru cuvinte:

"Eu plec. Mulțumesc. Eva."

La ora cinci, într-adevăr, diligența de Bordeaux pleca din strada Bouloy; Eva ocupă cel mai bun loc din cupeu.

Ca bagaje avea numai lucrurile trimise de Jacques.

Nu-i rămânea decât amintirea stăruitoare și dureroasă a trecutului pe care nu putuse să-l lase în valurile Senei.

A doua zi pe seară ajunse la Argenton. Trăsura schimbă caii la postă și cu această ocazie fu coborât și bagajul Evei.

Luă un comisionar să-i ducă geamantanul și o porni pe jos spre căsuța doctorului.

Era ora opt seara; cădea o ploaie mărunță; toate ușile și toate obloanele erau închise.

Lăsând în urmă Parisul, care la această oră era atât de zgomotos și atât de strălucitor, avu impresia că aici la Argenton coborâse într-o necropolă.

Omul mergea înaintea ei cu felinarul în mână și cu geamantanul pe umăr.

Eva pășea în urma lui plângând.

Întunericul, liniștea, tristețea, toate o mângăeau. I se părea că se întoarce la Argenton sub o prevestire funestă. Ca toate ființele delicate și devotate, era copleșită de temeri superstițioase.

Se gândi la fericirea sau nefericirea ei din viitor și lăsă ca acestea toate să fie hotărâte de destin.

Își spuse: "Dacă Martha a murit și casa e goală, înseamnă că voi fi nefericită pentru totdeauna; dacă trăiește, înseamnă că nenorocirile mele au luat sfârșit."

Și grăbi pasul.

Cu toate că era întuneric, văzu casa și laboratorul doctorului profilându-se în noapte ca o masă întunecată.

În laborator nu ardea lumina, la toate ferestrele obloanele erau închise, nici o rază nu se zărea de nicăieri.

Se opri cu mâna pe inimă și cu capul dat pe spate.

Comisionarul, nemaiauzind-o mergând în urma lui, se opri și el.

— Ați obosiți domnișoară, spuse el, dar nu e vremea potrivită să stați pe loc; să știți că faceți numaidecât o aprindere la plămâni.

Nu oboseala o oprise din mers, ci mulțimea amintirilor care o copleșeau.

Apoi, cu cât se apropia, cu atât casă îi apărea mai tristă, mai întunecată și mai singuratică.

În sfârșit, ajunseră la primele trepte care duceau la ușa de la intrare.

Comisionarul lăsă geamantanul pe prima treaptă.

— Să batem sau să sunăm? întrebă el.

Eva își aminti că avea obiceiul să bată într-un anume fel.

— Lasă, spuse ea, rămâi dumneata acolo, am să bat eu.

Urcând scara, simți cum îi tremură genunchii; când puse mâna pe mânerul soneriei, o simți la fel de rece ca metalul.

Bătu două lovituri una după alta, apoi la un scurt interval altă lovitură și așteptă.

Doar o bufniță care-și avea adăpostul în podul de deasupra laboratorului îi răspunse cu țipătul ei.

— Oh, Doamne! Murmură Eva.

Repetă semnalul a doua oară; atunci, ca să vadă mai bine, comisionarul ridică lampa.

În momentul acela bufnița, atrasă de lumină, zbură între lampă și Eva.

Eva simți adierea aripii și scoase un scurt țipăt. Comisionarul se sperie, lampa îi scăpă din mână și se stinse.

O ridică; printr-o fereastră îngustă și joasă se zări o dâră de lumină.

— Am să aprind din nou lampa, spuse el.

— Nu, stai, îl opri Eva, punându-i mâna pe umăr; mi se pare că se aude o mișcare în casă.

Într-adevăr, tocmai se auzise zgomotul unei uși care se închidea, apoi un pas greoi care cobora anevoie scara.

Pasul acela se apropie de ușă. Eva sta mută și tremura ca și când ar fi fost vorba de viața ei.

— Cine e acolo? Spuse o voce tremurătoare.

— Eu, Martha, eu! Răspunse Eva voioasă.

— O, Doamne, scumpa noastră domnișoară! Strigă bătrâna care după trei ani de absență recunoscuse totuși vocea Evei.

Și deschise degrabă ușa.

— Și doctorul? întrebă ea.

— Trăiește, răspunse Eva, e sănătos, în câteva zile va fi și el aici.

— Să vie sănătos! Să-l mai văd o dată și pot să mor! spuse bătrâna Martha. E tot ce-i cer lui Dumnezeu.

Părăsind căsuța din strada Provence, Jacques Mérey se întorsese la Hotel de Nantes, unde n-o mai găsi pe Eva.

Oftase.

Era trist oare pentru că Eva îl ascultase fără să protesteze?

Chemă o negustoreasă de rochii, îi dădu toate hainele purtate de Eva când se aruncase în Sena, chiar și ciorapii și pantofi, iar în schimbul lor îi ceru femeii să dea zece. Franci de pomană primului sărac pe care-l va întâlni.

Luă scrisoarea marchizului de Chazelay, o puse la loc în plic și apoi în portofel.

Se încuie în camera unde dormise Eva, rugind să i se servească masa aici; scoase apoi manuscrisul și începu să citească.

Primul capitol era intitulat ÎN FRANȚA.

Capitolul IX Manuscrisul

1

La 14 august 1792, zi de cruntă aducere aminte, am fost despărțită de iubitul meu Jacques, lângă care am trăit aproape șapte ani, adorându-l din ziua în care mi-am dat seama că exist.

Lui îi datorez totul. Până la apariția lui nu vedeam, nu auzeam, nu gândeam; eram ca acele suflete pe care Isus le-a scos din adâncuri pentru a le duce spre soare.

Nenorocire mie dacă voi uita vreodată, o clipă măcar, pe acela căruia îi datorez totul!

(Ajuns aici cu lectura, Jacques suspină, își sprijini capul în mână și o lacrimă îi alunecă pe manuscris. O șterse cu batista, își șterse și ochii, apoi continuă lectura.)

Lovitura a fost cu atât mai violentă, cu cât a fost mai neașteptată.

O oră înainte de sosirea marchizului de Chazelay — încă nu am curajul să-l numesc tatăl meu pe acest om pe care nu-l cunosc decât prin durere — nu exista

ființă mai fericită decât mine. O oră după ce m-a despărțit de Jacques al meu, nu a existat altcineva mai nenorocit.

Eram înnebunită de durere, mai mult decât înnebunită — prostită. S-ar fi spus că Jacques îmi luase înapoi toate noțiunile pe care, neobosit, timp de șapte ani, se străduise să mi le transmită.

M-am dus la castelul Chazelay.

Din castelul Chazelay, dintre nenumăratele apartamente, dintre toate mobilele somptuoase, dintre portretele de familie nu-mi amintesc decât de o singură pictură: portretul unei femei în rochie de bal.

Mi l-au arătat spunându-mi-se:

— Iată portretul mamei tale!

— Unde e mama mea? Am întrebat.

— A murit.

— Când?

— Într-o seară, îmbrăcându-se să meargă la o petrecere, rochia i-a lua foc de la butucii care ardeau în cămin; alergând dintr-o cameră într-alta, curentul a intensificat flacăra și ea a murit sufocată.

Prin împrejurimi era o superstiție, că dacă trebuia să se întâmple vreo nenorocire unuia dintre cei ce locuiau la castel, se vor auzi strigăte noaptea și se vor vedea prin ferestre răsucindu-se flăcări.

Nu se vorbea decât de curățenia vieții mamei mele, de faptele bune pe care le făcuse, de recunoștința oamenilor săraci față de ea.

Fusese o sfântă și totodată o martiră.

În starea de spirit în care mă aflam, gândul la mama mi se părea a fi singurul meu refugiu; era intermediarul meu natural, pe lângă Dumnezeu.

Îmi petreceam ore întregi în genunchi în fața portretului ei; și, tot privind-o, mi se părea că văd luminându-se o aureolă în jurul capului ei.

Apoi, când mă ridicam, mă duceam să-mi lipesc obrazul de ochiurile de geam ale unei ferestre din același salon prin care se vedea drumul ce ducea la Argenton.

Eu tot nădăjduiam să-l văd că vine să mă scape, cu toate că înțelesesem nebunia acestei speranțe.

Mai întâi se dăduse ordin să nu fiu lăsată să ies; dar când domnul de Chazelay a văzut starea de apatie în care mă pierdusem din ce în ce mai mult, a dat chiar el dispoziție să mi se deschidă toate ușile. Avea atâția servitori la castel, încât unul din ei putea în orice moment să mă supravegheze.

Într-o zi, văzând ușile deschise, am ieșit fără nici o intenție; apoi, la o sută de pași de castel, m-am așezat pe o piatră și am început să plâng.

După o clipă am simțit o umbră proiectându-se asupra mea; am ridicat capul: un om în picioare mă privea copleșit de milă.

M-am uitat la el înfricoșată, pentru că era același om care îi însoțise pe marchiz și pe comisarul de poliție, când veniseră să mă ceară de la tine, același care ne făcuse o vizită cu câteva zile mai înainte, iubitul meu Jacques, și care mă găsisese atât de mult înfrumusețată: era, cu alte cuvinte, tatăl meu adoptiv, Joseph, tăietorul de lemne.

Acest om mi-a făcut silă; m-am ridicat vrând să mă depărtez.

— Nu trebuie să mă urăști pentru ce am făcut, scumpă domnișoară, îmi spuse el. Nu se putea altfel. Domnul marchiz avea un act scris de mine, act care dovedea

oricând că v-am primit de la el și prin care mă obligam să vă dau înapoi la prima dumnealui cerere. A venit și a cerut mărturia. I-am dat-o.

Avea un accent de atâta adevăr în vocea lui, încât, așezându-mă din nou, m-am mulțumit să-i spun:

— Te iert, Joseph, cu toate că ai contribuit să mă faci foarte nefericită.

— Nu din vina mea, scumpă domnișoară, și dacă o să pot să răscumpăr asta prin vreun serviciu, porunciți și o să vă ascult din toată inima.

— Te-ai duce la Argenton, dacă te-aș ruga?

— Fără îndoială.

— Și ai duce o scrisoare?

— Bineînțeles.

— Așteaptă. Oh, dar nu am nici pană, nici cerneală, — la castel n-or să-mi dea.

— Fac eu rost și de hârtie și de creion.

— De unde le iei?

— Din primul sat.

— Te aștept aici.

Joseph a plecat.

De când trecusem de poartă mare a castelului, auzeam lătrături disperate.

M-am întors spre partea de unde veneau, era Scipion pe oare-l puseseră în lanț și care acum se repezea cât era lanțul de lung ca să vină lângă mine.

Bietul meu Scipion, de opt zile, mă înțelegei iubitul meu Jacques, — îl uitasem!

Ce vrei, mi-aș fi uitat până și viața, dacă n-aș fi suferit!

A fost o mare bucurie pentru mine să-l revăd pe Scipion. Cât despre el, era nebun de fericire.

Joseph s-a întors cu hârtie și un creion; eu ți-am scris atunci un bilet fără sens în care nu erau de fapt decât aceste două cuvinte: "Te iubesc!"

Mesagerul meu a plecat; ne-am înțeles să-l regăsim a doua zi la aceeași oră, în același loc.

Mă temeam că nu-mi vor da voie să-l iau în cameră la mine pe Scipion, dar nu i-au dat nici o atenție.

Nu mă puteam opri să nu-i vorbesc, și, nebună de mine, să-i vorbesc de tine, — nu știu dacă îți recunoștea numele sau doar intonația cu care ți-l pronunțam; dar de fiecare dată când îl auzea, scotea un ușor și duios scheunat, de parcă și el ar fi spus "te iubesc".

Cum s-a luminat de ziuă, m-am dus la fereastră; mă gândeam că Joseph a petrecut noaptea la tine la Argenton, și că va sosi de dimineață.

Mă înșelasem, se întorsese în aceeași noapte. Când am ieșit din castel, am văzut, exact în locul unde am stat în ajun, un om lungit pe iarbă, făcându-se că doarme.

M-am apropiat; el era; dar mi-am dat seama imediat că nu-mi aducea decât vești proaste.

Într-adevăr, plecaseși, iubitul meu Jacques, plecaseși fără să spui unde anume.

Joseph mi-a adus deci biletul înapoi.

L-am rupt în bucățele și hârtia s-a risipit în vânt. Mi se părea că-mi rupsesem chiar inima.

Joseph era disperat și mi-a spus:

— Va să zică nu pot să fac nimic pentru dumneavoastră?

— Ba da, poți, i-am răspuns, vorbește-mi despre el.

Atunci, povestindu-mi cum m-ai găsit, ceea ce dealtfel știam de la tine, am aflat și lucruri pe care nu le cunoșteam deloc. E vorba de acele miracole săvârșite de tine asupra unor animale întărite; cum îmblânzești caii, taurii, cum îl îmblânzești pe Scipion; mi-a arătat bolta zidului unde se ghemuise când l-ai făcut să ți se târască la picioare; apoi, trecând de la animale la oameni, mi-a povestit minunatele tratamente pe care le-ai aplicat; un copil mușcat de o viperă pe care l-ai salvat sugându-i rana; un vânător al cărui braț mutilat alții vruseseră să i-l amputeze, iar tu i l-ai salvat; ce să-ți spun, dragul meu Jacques, amintiri de-ale lui pe care eu atunci le auzeam. Într-o zi însă conversația noastră a fost altfel.

— Domnișoară, mi-a spus Joseph înainte de a apuca eu să-i spun vreo vorbă, știți noutatea?

— Care?

— Domnul marchiz pleacă, emigrează.

M-am gândit îndată la schimbarea pe care plecarea marchizului avea să o producă în existența mea, la libertatea pe care avea să mi-o dea.

— Ești sigur de asta? L-am întrebat cu o bucurie pe care nu mi-am mai putut-o stăpâni.

— În noaptea asta prietenii dumnealui o să se adune la castel; țin acolo un consiliu despre felul cum o să emigreze, după ce va hotărî fiecare mijlocul de fugă, atunci vor pleca.

— Și cine ți-a spus asta, Joseph? După câte știu, nu faci parte dintre consilierii marchizului.

— Nu. Dar cum domnul marchiz știe că trag cu precizie un foc de armă, că omor iepurele când țâșnește pe neașteptate și că nimeresc un sitar la a treia bătaie de aripă —, i-ar prinde bine să mă știe în preajma dumnealui.

— Și ți-a propus asta?

— Da. Numai că eu sunt din popor, și prin urmare pentru popor. Așa că i-am spus: "Domnule marchiz, dacă ne vom întâlni în lupte, atunci să știți că vom fi unul împotriva celuilalt și nu unul cu celălalt".

— Dar, mi-a spus domnul marchiz, știu că ești om cinstit și că vei păstra secretul plecării mele pe care ți-l încredințez, continuă Joseph. Or, cum acest secret, domnișoară, nu trebuie să fie un secret și pentru dumneavoastră, și cum nu o să vă denunțați tatăl, vi-l spun, pentru ca în ce vă privește, dacă e să vă luați măsuri, să le luați.

— Ce măsuri să iau? Nu eu, ci alții dispun de mine; voi lăsa totul în seama Providenței.

A doua zi, după această discuție, tatăl meu m-a rugat să trec să-l văd.

Nu vorbisem cu el decât de două ori de când mă luase de la tine, iubitul meu! M-a întrebat atunci dacă vroiam să iau masa cu toți ceilalți sau în camera mea; mă grăbisem să-i răspund: "În camera mea". Când ești despărțită de cel pe care-l iubești, să fii singură înseamnă să fii pe jumătate cu el.

Am trecut deci pe la marchiz.

El a deschis numaidecât discuția.

— Fiica mea, mi-a spus, împrejurările sunt de așa natură încât trebuie să mă gândesc să părăsesc Franța; dealtfel, opinia mea, rangul meu în societate, poziția mea

în mijlocul nobilimii Franței, toate îmi impun să-mi ofer sabia prinților, în opt zile îl voi întâlni pe ducele de Bourbon.

Am schițat un gest.

— Nu te neliniști din pricina mea, spuse el; am motive temeinice să părăsesc Franța. Cât despre tine, neavând nimic de riscat și nici vreo datorie de îndeplinit, vei rămâne la Bourges cu mătușa ta: ea va veni mâine să te ia. Ai vreo obiecție de făcut?

— Nici una, domnule, nu-mi rămâne decât să mă supun.

— Dacă va trebui să prelungim șederea noastră în străinătate, sau dacă vreun pericol v-ar amenința în Franța, vă voi scrie să veniți și ne vom stabili în străinătate, atâta timp cât va dura blestemata lor revoluție, care dealtfel, nădăjduiesc, nu va mai ține mult timp.

Cum nu avem decât trei sau patru zile de petrecut împreună, dacă ai să vrei în acest timp să iei masa la aceeași oră la care o luăm noi și împreună cu noi, îmi vei face plăcere.

M-am înclinat în semn de acceptare.

Fără îndoială, nobilii care se întruniseră cu o noapte înainte rămăseseră la castel, întrucât marchizul avea la masă vreo duzină de invitați.

Le-am fost prezentată și am văzut bine care fusese scopul acestei prezentări.

Trei sau patru dintre ei erau tineri, eleganți, frumoși, bine făcuți. Tatăl meu vroia să știe dacă nu va izbuti vreunul să-mi atragă privirile.

Se vede că nu iubise niciodată, devreme ce o astfel de idee îi trecuse prin minte! La douăsprezece zile numai după ce te părăsisem pe tine, viața mea, sufletul meu, iubitul meu Jacques, să creadă că privirile mele s-ar putea opri asupra unui alt bărbat.

O asemenea bănuială nici măcar nu m-a supărat; am ridicat doar din umeri.

A doua zi a sosit mătușa mea. Nu o văzusem niciodată.

E o femeie înaltă, uscățivă, cucernică și ipocrită; trebuie că n-a fost niciodată frumoasă și, prin urmare, n-a fost niciodată tânăra. Tatăl ei, neputând-o mărita, a făcut-o călugăriță.

În 1789 a ieșit de la mănăstire și s-a întors în societate cu o rentă de șase sau opt mii de livre pe care i-o acordase tatăl meu. Numai că ea nu a vrut să plece din Bourges, — orașul pe care-l iubea — ca să vină să locuiască la castelul Chazelay.

Își închiriasse deci o casă la Bourges.

În primii ani, după nașterea mea, a fost informată despre urâtenia și boala mea; după aceea, nimeni probabil nu s-a mai gândit să-i vorbească despre mine.

Când marchizul i-a scris să vină să mă ia, se aștepta să găsească vreo pocitanie îngrozitoare care să dea din cap în dreapta și în stânga, exprimându-și dorințele prin cuvinte de neînțeles.

Stăteam de vreo jumătate de oră în fața ei, și ea totuși căuta cu privirea unde puteam să fiu. În sfârșit, a cerut să i se aducă nepoata și când i s-a spus că nepoata ei este aceea pe care tocmai o privea, a tresărit de uimire.

Cred că demna mea mătușă, îndatorată față de marchiz și de aceea trebuind să mă țină pe lângă ea, m-ar fi preferat urâtă și proastă.

I-am spus încet:

— Buna mea mătușă, el așa mă iubește și, îți place sau nu îți place, așa voi rămâne.

Plecarea noastră s-a fixat pentru a doua zi și cea a marchizului pentru noaptea celei de-a treia zi. Marchizul avea ca stat major o parte a nobilimii din Berri și vreo cincizeci de țărani, cărora le promisese o soldă de doi franci și jumătate pe zi.

În ziua plecării noastre, mi-am luat rămas bun de la Joseph braconierul, care mi-a spus la despărțire:

— Nu știu adresa domnului Jacques Mérey; dar cum dumnealui face parte din Adunarea Națională, dacă o să-i trimiteți scrisorile la Convenție, nu se poate să nu le primească.

A fost ultimul serviciu pe care mi l-a făcut acest om minunat.

2

Am ajuns la Bourges a doua zi după plecare noastră de la castelul Chazelay. Călătorisem într-o trăsurică trasă de un cal din grajdurile marchizului și ne condusesese un țaran.

Domnișoara de Chazelay trebuia să trimită țaranul înapoi și să păstreze trăsura și calul.

Așa stând lucrurile, urma să dormim la Châteauroux.

Muream de dorința de a-ți scrie, iubitul meu Jacques! Dar marchizul, fără îndoială, își informase sora în ceea ce te privea, pentru că nu și-a luat o clipă ochii de pe mine și m-a culcat în aceeași cameră cu ea.

Speram să fiu mai liberă la Bourges și, într-adevăr, am avut camera mea, o cameră care dădea într-o grădină.

Abia sosite, domnișoara de Chazelay s-a grăbit să pună la punct casa; avea o servitoare bătrâna, Gertrude, care o însoțise și ia mănăstire, dar care imediat ce m-a văzut a declarat că nu admitea această povară în plus.

Atunci mătușa mea a cerut Confesorului ei, prin mijlocirea Gertrudei, o jupâneasă; acesta i-a trimis în aceeași zi pe una din credincioasele lui, pe care o chema Julie. M-am uitat cu atenție la ea; cunosc însă prea puțin inima omenească, chiar și pe aceea a jupâneselor. A treia zi am crezut că pot să am încredere în ea și i-am dat o scrisoare pentru tine; ea m-a asigurat că a pus-o la cutie, atât pe aceea, cât și pe o a doua și o a treia; dar, cum n-am primit niciodată răspuns de la tine, am început să bănuiesc că am fost prea încrezătoare și că domnișoara Julie, în loc să ducă scrisorile la poștă, le-a dat mătușii mele.

În afară de absența ta, iubitul meu Jacques, și de îndoiala în care mă aflu (nu din cauza dragostei tale, mulțumesc lui Dumnezeu, simt în inima mea că tot mă iubești), dar după ce ne-am mutat, în luna de zile pe care am petrecut-o la Bourges, nu am fost deloc nefericită; fără să mă iubească, mătușa mea avea atenții delicate față de mine; pe țaranul care ne condusesese la Bourges îl păstrase și-l îmbrăcase cu un fel de livrea, făcându-l vizitiul ei. În fiecare zi, sub motivul grijii pentru sănătatea mea și a ei totodată, ne plimbam două ore, iar în restul timpului, în afară de ora de masă, aveam toată libertatea în camera mea.

O foloseam stând singură.

De când îmi încolțise ideea că Julie s-ar fi putut să mă trădeze, o uram, atât cât puteam eu să urăsc, ceea ce nu este prea mult; și, ca să nu văd o faptură care nu-mi

facea plăcere și totuși să nu o jignesc dând-o afară, îi interzisese să intre în camera mea.

Mătușa era abonată la Moniteur. Devoram ziarul în fiecare zi, în speranța că voi găsi numele tău. De două sau de trei ori speranța mi-a fost împlinită. Mai întâi ți-am văzut numele printre deputații din Indre, cu ocazia apelului nominal, apoi am văzut că ai fost trimis în misiune pe lângă Dumouriez, că i-ai servit drept ghid în pădurea Argonne, în fine că ai adus la Convenție drapelele cucerite la Valmy.

Dar, opt sau zece zile după bătălia de la Valmy, am primit o scrisoare de la marchiz, în care ne spunea că treburile politice nu mergeau chiar așa cum sperase și ne invită să fim gata de plecare la prima veste în acest sens pe care am primit-o de la el.

Pregătirile de plecare au început numaidecât, astfel ca să nu ne rămână decât să pornim la drum îndată ce marchizul ne-ar chema.

L-am găsit luptând la asediul orașului Mayence.

Dacă începuseră să fie exigenți cu emigrările bărbaților, care pentru ei însemnau un pericol întrucât nu făceau acest lucru decât ca să se poată întoarce și să lupte împotriva Franței, nu se preocupau totuși de emigrările femeilor. Dealtfel, autoritățile din Bourges, care rămăseseră regaliste, ne-au înarmat cu toate hârtiile necesare pentru a ne asigura călătoria, și am pornit cu trăsura noastră din post în post.

Am ajuns la frontieră și am trecut-o fără să ne fi expus vreunui pericol adevărat; dar puțin mai departe de Sarrelouis am dat peste niște emigrați prizonieri care erau aduși la o fortăreață sau la un bastion pentru a fi executați.

Ne-am prelungit călătoria până la Kaiserlautern.

Aci am aflat de cucerirea orașului Mayence de către generalul Custine. Cum două femei în căutarea unui frate și a unui tată nu puteau fi expuse nicicum vreunui pericol din partea unui general francez, am continuat drumul până la Oppenheim. Acolo veștile au fost mai precise și în același timp mai îngrijorătoare.

Într-una din ultimele bătălii care au avut loc cu câteva zile înainte fuseseră luați mai mulți prizonieri și, când mătușa mea a pronunțat numele marchizului de Chazelay, cel căruia i-a adresat întrebarea i-a spus că într-adevăr își amintea de acest nume. Dealtfel, prizonierii fuseseră conduși la Mayence și, fie că mai erau în viață, fie că muriseră, doar de acolo se puteau obține vești despre ei.

Am mers până la Mayence. La porțile orașului am fost oprite.

A trebuit să-i scriem generalului Custine. Nu i-am ascuns nimic: i-am spus cine eram și ce datorie sfântă ne aducea la Mayence.

După un sfert de oră, unul din aghiotanți a venit să ne caute.

Ah, iubitul meu Jacques, vestea era îngrozitoare! Tatăl meu, prins cu arma în mână, fusese condamnat și împușcat în douăzeci și patru de ore.

Nu aveam motive puternice să iubesc un tată care mă părăsise în copilărie și care nu mă luase înapoi la el decât ca să-mi zdrobească inima. Totuși, în momentul în care am aflat cutremurătoarea veste, l-am plâns ca pe un tată.

Atunci însă durerea mi-a fost curmată de un incident cu totul neprevăzut. Tânărul ofițer, care din ordinul generalului ne însoțea, mi-a spus că trebuia să stăm de vorbă despre ceva important; i-am cerut mătușii mele din priviri permisiunea să-l ascult. Cum acest tânăr comandase plutonul de execuție, ea a crezut că avea să-mi transmită ultimele dorințe din partea marchizului și mi-a îngăduit să-l urmez singură

într-un birou; în acest timp mătușa primea procesul verbal al execuției care constată decesul.

Aci însă, lucru neașteptat, despre cine crezi tu că mi-a vorbit acel necunoscut? Despre tine, iubitul meu Jacques. Tu veniseși la Mayence cu două zile înainte, ca să vezi dacă printre hârtiile găsite asupra tatălui meu nu era vreuna din care să poți afla adresa noastră, și nu numai că ai aflat că locuiam la Bourges, dar ai și putut să citești o scrisoare de la mine, adresată ție, sustrasă de mătușa mea și trimisă fratelui ei. Tânărul mi-a relatat, iubitul meu Jacques, cu câtă bucurie ai citit-o; că ai cerut s-o copiezi; că el ți-a îngăduit să o iei și să lași în loc o copie; că, după ce ai făcut copia, ai luat scrisoarea, ai sărutat-o și ai ascuns-o la piept.

Doamne, iubitul meu Jacques, ce puțin lucru e vocea sângelui lăsată la voia întâmplării! Cât de puțină însemnătate au cuvintele *el este tatăl tău* — spuse la adresa unui om străin, — dacă în fața mormântului lui abia închis, auzind numele tău, Jacques, am putut să uit tot! Asta înseamnă că tu ești adevăratul meu tată! Pe Tângă viața trupului, ție îți datorez totul. Sunt copilul tău, sunt opera ta, sunt creația ta; dar pe lângă astea și Dumnezeu a vrut, în suprema lui bunătate, să pot fi altfel decât m-ai găsit.

Când am ieșit din biroul în care minunatul tânăr îmi vorbise despre trecerea ta, pe acolo, mi-a fost rușine de mine. Aveam ochii în lacrimi; numai că lacrimile și surâsul erau pentru tine!

Oh, dragostea este întocmai cum mi-ai spus tu, sufletul întregii creațiuni, fluidul îndârjit care perpetuează viața din generație în generație, făcând din fragmentele de timp ale existenței noastre eternitatea ființelor. Ni-l închipuim pe Dumnezeu, dar simțim dragostea; nu cumva dragostea este singurul, unicul și adevăratul Dumnezeu?

Mi-am ascuns bucuria sub voal. Ce-ar fi spus severa călugăriță dacă ar fi văzut acele false lacrimi și acel adevărat surâs?

Astfel începusem iarăși să nădăjduiesc. De când fusesem despărțiți, era prima oară că auzeam vorbindu-se despre tine. Firul vieții mele, aproape rupt, se reînnodea, mai dogoritor ca niciodată, spre dragoste și spre fericire.

Dar tu, ce aveai să faci tu, sărman iubit? Să alergi după o nouă decepție. Te și vedeam reluând poștalionul în speranța de a mă regăsi la Bourges, te vedeam aplecându-te peste portieră și grăbind vizitiul, sosind în strada noastră întunecată, în fața tristei noastre case pe care o vei găsi închisă și unde vei afla de plecarea noastră.

Dar nu are importanță! Îmi spuneam, egoistă cum eram; toate aceste șocuri vor contribui să țină trează dragostea ta, așa cum vestea pe care tocmai o promisem o înflăcărase pe a mea.

Restul zilei l-am consacrat vizitei la mormântul marchizului. Acolo mi-am regăsit lacrimile. Generalul ne-a permis să punem o piatră cu numele celui care zăcea în pământ.

Domnișoara de Chazelay se încăpățâna să scrie: *Mort pentru regele său*. Generalul însă i-a atras atenția că o asemenea inscripție ar face ca piatra să fie sfârâmată de către soldații Republicii.

Am plecat din Mayence în aceeași noapte, luând drumul Vienei. Acolo vroia domnișoara de Chazelay să-și stabilească domiciliul. Avea cu ea vreo douăsprezece mii de franci. Nu se putea bizui pe altceva. În atât consta toată averea noastră.

Nu încape îndoială că Republica moștenea toate bunurile marchizului de Chazelay, emigrat prins cu arma în mână și executat.

Am plecat deci la Viena, dar nu cu poștalionul. Am luat o diligentă și atâta ne-am rugat, încât l-au lăsat pe bietul Scipion să se urce lângă noi.

Scipion însemna însăși imaginea vieții mele trecute.

Am sosit la Viena și am locuit mai întâi la *Vițelul de aur*, în cel mai frumos cartier al orașului.

Mătușa mea i-a spus proprietarului că dorea să stea cu chirie într-un cartier liniștit și retras. După trei zile o doamnă în virată a venit cu o trăsură să ne conducă în Josephplatz unde avea o căsuță mobilată.

Ne-a convenit din toate punctele de vedere. Ne-a cerut o sută de ludovici pe an. După o lungă discuție, mătușa mea a obținut-o cu două mii de franci, cu posibilitatea de-a prelungi contractul din an în an, atâta timp cât va dori.

La sfârșitul fiecărui an, putea să rezilieze contractul, dar odată început anul următor, chiria trebuia să fie plătită integral.

Ne-am mutat în Josephplatz.

De îndată ce ne-am instalat, cum nu mai aveam fată în casă care să mă spioneze, — mătușa socotise că ne puteam servi singure, și că prin urmare această cheltuială era de prisos, — ți-am scris o scrisoare lungă pe care eu însămi am pus-o la poștă.

Nici la aceasta, nici la alte trei nu am primit răspuns.

Eram disperată. Mă uitaseși oare? Mi se părea cu neputință.

Dar vai! După aceea mi-am dat seama ce se întâmpla.

Exista un dublu motiv că bieteile mele scrisori să nu ajungă la tine.

Neștiindu-ți adresa, eu îți scriam:

"Domnului Jacques Mérey, deputat al departamentului Indre la Convenție."

Nu cunoaștem suspiciunile guvernului austriac. Deci scrisorile mele erau desfăcute și citite.

Apoi, cel care avea trista misiune de a le citi, nu mai găsea potrivit să le lipească la loc și să le dea drumul mai departe.

Pentru un om indiferent, scrisorile de dragoste sunt atât de puțin importante!

Mi-aș fi dat jumătate din viață pentru o scrisoare de la tine.

Și chiar presupunând că scrisorile mele ar fi fost puse la poștă, poliția franceză ar fi îngăduit să-i parvină *domnului* Jacques Mérey, deputat în Convenție, scrisori de la Viena?

Apelativul *domnului*, complet abolit la Paris, mirosea a aristocrație de la o poștă.

Am fost foarte nefericită când observațiile pe care le înserez aici mi-au fost sugerate de către vecinul nostru, un bătrân savant, cu a cărui soție mătușa mea își făcea partida de whist.

Vei râde, dragul meu Jacques, dacă-ți spun că bătrânelului îi făcea plăcere să stea de vorbă cu mine, spunea el, pentru că mă socotea savantă.

Eu și savantă! Din păcate, lucrul elementar pe care trebuia să-l știu înainte de toate era ca pe scrisorile mele, dacă vroiam să ajungă la destinație, să nu scriu *domnului*, ci *cetățeanului* Mérey.

Când am aflat cauza tăcerii tale, Jacques, departe de a fi supărată pe tine, te-am iubit și mai mult. Dar nu era totul ca eu să te iubesc, vroiam să mă iubești și tu. Or,

odată lămurită cauza tăcerii tale, însemna că tu mă iubeai; ce importanță mai avea restul? Dragostea ta nu era oare totul pentru mine?

3

Viața pe care o duceam cu mătușa mea la Viena, se asemăna mult cu cea pe care o dusesem la Bourges.

Luasem o femeie care să ne servească; era o bătrână franțuzoaică, al cărei bărbat fusese în serviciul unui atașament de ambasadă și murise la Viena.

Cât timp a existat ambasadă franceză la Viena, vechiul stăpân al soțului Therezei o ajutase ca văduvă a acestuia, dar de la războiul cu Austria, ambasadorul francez a plecat și Thereza s-a văzut nevoită să servească pe la compatrioții emigrați.

De la moartea marchizului, mătușa mea, căzută într-un fel de ipohondrie, nu se mai ocupă sau părea că nu se mai ocupă de dragostea noastră.

Eram liberă, aveam camera mea; stăteam singură aici cât vroiam și puteam oricând să-ți scriu.

Prima lună după sosire ți-am scris în fiecare săptămână; numai că tristețea mea era fără seamăn, căci deși te implorasem în numele celor mai plăcute ore ale dragostei noastre, tot nu-mi răspundea!; de data aceasta nici nu puteam să concep ideea că scrisorile mele ar fi fost deturnate, din moment ce de două sau de trei ori le dusesem chiar eu la poștă.

Către a treia lună a șederii noastre la Viena, am avut o mare durere: bietul nostru Scipion s-a prăpădit de bătrânețe.

În afară de tine, el a fost singura ființă care m-a iubit cu adevărat; și el care plecase de la tine ca să mă urmeze când m-a răpit marchizul, el care venise cu mine în exil, nu mă iubea oare mai mult decât tine, a cărui tăcere de neînțeles însemna uitarea?

Dacă tăcerea ta ar fi pornit din mândrie rănită, aș fi înțeles-o atâta vreme cât mai trăia marchizul, dar după ce acesta a murit, nu mai aveai nici un motiv să nu-mi scrii; dealtfel, nu aflasem de la aghiotantul generalului Custine că tot mă mai iubeai?

Nu plânsesem de fericire când îmi povestise cu câtă bucurie citiseși scrisoarea mea? Mi-am spus că fără îndoială nu ai avut timp să dezvolt o parte a sufletului meu, ca să mă desăvârșești, și că tulburarea în care mă pierdeam venea tocmai din această lipsă.

Scipion nu se mai mișca din preajma mea, de parcă afecțiunea lui pentru mine îl făcuse să-și presimtă moartea apropiată.

Iar eu, dându-mi seama că slăbea din zi în zi, mă uitam la el cu tristețe. Scipion însemna un fel de repertoriu al întregii mele vieți, înainte ca cineva să mă iubească el m-a iubit; când nu eram decât o masă inertă, el m-a încălzit; când nu eram în stare să judec, pe el îl percepeam fizic. Când am început să văd, el a fost prima ființă pe care am văzut-o; și când încetul eu încetul m-am putut mișca, el a fost cel dârâții care m-a ajutat; el este prezent în toate amintirile mele despre tine, și într-un anumit fel prin el am ajuns la tine. De când ne-am despărțit, nu-l mai am decât pe el cu care să pot vorbi despre tine; și astăzi, când moartea lui se apropie, când ochii lui tulburi abia mă zăresc, dacă îl întreb unde este iubitul nostru stăpân, înțelege despre cine e vorba și

prin gemete slabe pare să-mi spună la auzul numelui tău: "Nici eu nu știu mai mult decât tine unde se află, dar ca și tine, vezi bine că-l plâng".

Ziarele franceze sunt interzise aici; dar cum, grație ție, germana a devenit pentru mine o a doua limbă maternă, citesc ziarele germane. Ți-am văzut votul în procesul acelui rege nefericit de care niciodată, cât am fost împreună, nu ne-am preocupat, despre care nu am vorbit decât de două sau de trei ori și a cărui existență i-o ignoram. Când au venit să te caute, în numele patriei, ca să lupți împotriva puterii acestui rege în agonie, tu, inimă miloasă, nu ai vrut să votezi pentru pedeapsă cu moartea, expunându-te poate suspiciunii sau răzbunării întregii Adunări, și asta pentru a rămâne credincios nu convingerilor tale, căci eu știu ce gândeai, ci omeniei.

Habar nu ai câte iluzii își fac cei de pe aici. Toți emigrații trec prin părțile locului, și în această mulțime de emigrați sunt destui care vorbesc de reîntoarcerea lor în Franța ca despre un lucru apropiat și sigur; după părerea lor, moartea regelui, departe de a strica socotelile emigrației, le favorizează: dacă va cădea capul regelui — spun ei — toată Europa se va răscula, iar mie mi se pare cu neputință că Franța să reziste întregii Europe, cu toate că doresc mult să revin în Franța, deoarece asta ar însemna să mă apropii din nou de tine. Totuși nu aș vrea să mă întorc cu prețul acesta, mi se pare că este o impietate să doresc o asemenea catastrofă.

Nu mai e *cazul* să-ți spun că și mătușa mea este una dintre cei care trag nădejde că se întorc în Franța în acest fel.

Dacă nu aș fi atât de tristă, iubitul meu Jacques. Aș râde de nedumeririle pe care i le provoacă mătușii mele probele succesive și neașteptate ale educației pe care mi-ai dat-o.

Mai întâi, cum am sosit în Germania, marea ei grijă era să știe cum se va face înțeleasă, când deodată m-a auzit vorbind curent germana cu surugiii și cu hangiii. Asta a fost prima ei uimire.

Acum opt zile am vizitat serele palatului care sunt foarte frumoase. Grădinarul, întâmplător francez, recunoscând în mine o compatrioată, a vrut să-mi facă el însuși onorurile domeniului lui.

De la primele cuvinte pe care le-am schimbat, și-a dat seama că nu sunt deloc străină de botanică. Atunci m-a condus să-mi arate orhideele cele mai rare; avea într-adevăr orhidee extraordinare, ale căror flori păreau a fi insecte, fluturi, coifuri; apoi, când a văzut că mă interesau cu deosebire lucrurile misterioase ale naturii, mi-a arătat colecția sa de hibrizi.

Dar priceputul grădinar nu cunoștea decât hibrizii naturali, fruct și rezultat al unui accident întâmplător al naturii; nu știa deloc să-i producă în mod artificial, prin scoaterea staminelor unei flori înainte de polenizare și aducerea polenului unei alte specii de pistil.

Se mai plângea că hibrizii lui, cu toate că erau fecunzi, reveneau în mod spontan la originea maternă, adică la *atavism*. Atunci i-am sugerat să combată această revenire, printr-o dublă pulverizare a polenului matern în generațiile următoare.

Grădinarul era în extaz; mă asculta cum l-ar fi ascultat pe însuși Koelreuter. Cât despre mătușa mea, înțelegi, iubitul meu, ea care ajunsese la șaiszeci și nouă de ani fără să poată deosebi o anemonă de o chiparoasă, era uluită.

Dar mai rău a fost ieri, când, venind vorba de bietul meu Scipion (care în mod sigur va muri mâine), începusem să discut cu confesorul mătușii mele, — un bătrân

preot francez care nu a depus jurământ — despre sufletul oamenilor și cel al animalelor; am expus punctul meu de vedere susținând că orgoliul omenesc este acela care a vrut să vadă numai la oameni o inteligență, desăvârșita datorită materiei cenușii aflată în cantitate mult mai mare decât la animale, și am atribuit deci fiecărui animal un caracter în armonie cu inteligența M, Am încercat în zadar să-l facă să înțeleagă că natura nu era nimic altceva în eterna ei zvâcnire, decât o înlănțuire a ființelor, că seva arborelui e același lucru cu sângele omului, și că de la cea mai neînsemnată plantă, plasată la un stadiu inferior, până la stadii din ce în ce mai superioare, cum ar fi moluscă, insectă, reptilă, pește, mamiferul, în sfârșit, cum ar fi omul, — toate își au viața lor.

Preotul m-a acuzat de panteism iar mătușa mea, care nu știa ce însemna panteismul, a declarat simplu că eram o atee.

Cum se face, o scumpul meu stăpân, cum se face, iubitul meu, Jacques, că noi, care-l vedem pe Dumnezeu în toate cele, în lumile care se rotesc deasupra capetelor noastre, în aerul pe care-l respirăm, în oceanul pe care nu-l poate cuprinde privirea noastră, în plopul care se îndoaie ele vânt, în floarea care se deschide la soare, în picătura de rouă pe care o scutură zorile, în infinitul mic, în văzute și nevăzute, în timp și în eternitate, cum se face deci că tocmai noi suntem acuzați de a fi atei, cu alte cuvinte să nu credem în Dumnezeu?

Bietul meu Scipion a murit azi-dimineață. Acuma el știe tot atât cât vom ști și noi într-o zi despre marele secret, pe care mormântul nu-l va dezvălui niciodată, de vreme ce nu a răspuns nici sublimei întrebări a lui Shakespeare.

Azi-dimineață, văzând că nu intră când ușa camerei mele s-a deschis, am bănuir că a murit sau că era prea bolnav ca să mai poată veni la mine.

M-am dus deci până la culcușul lui.

Trăia încă, dar era prea slăbit ca să meargă.

Privirea îi rămăsese ațintită spre ușa prin care aștepta să mă vadă apărând.

Când m-a zărit, s-a însuflețit. A scos un mic scheunat de bucurie, a dat din coadă, s-a târât pe jumătate afară.

Am luat un scăunel și m-am așezat lângă el, dar văzându-l că se chinuie, i-. Am luat capul și i l-am așezat pe piciorul meu. Chiar asta vroia.

Rezemat astfel, cu ochii ațintiți spre mine, întorcând din când în când privirea ca să și-o piardă în depărtare, ca și cum te-ar fi căutat, nu-i mai rămânea decât să moară.

În adevăr, cel ce dă viață asasinului necredincios care pentru patruzeci de centime ucide la poarta închisorii femeii și copii, dar i-o refuză acestui nobil animal care, asemenea păcătosului din Scriptură după ce a făcut răul se pocăiește închinându-și restul vieții binelui și dragostei, ei bine, acela mi se pare nu doar nebun, dar și lipsit de judecată.

Iubitul meu Jacques, în ziua în care vei citi aceste rânduri, dacă le vei citi vreodată, și te vei întoarce cu gândul la data când au fost scrise, 23 ianuarie 1793, mă vei socoti fără îndoială foarte copilăroasă văzându-mă absorbită în contemplarea unui câine care moare, tocmai atunci când tu te afli poate în fața eșafodului unui rege, printre ruinele unui tron care se prăbușește. Dar totul este relativ: dragostea pe care oamenii o au pentru rege, adică pentru un om pe care nu l-au văzut niciodată, căruia nu i-au vorbit niciodată, este o convenție socială,

O chestiune de educație, în timp ce afecțiunea pentru sărmanul animal care agonizează aici sub ochii mei, așa sat de mine atât cât îi îngăduie inteligența lui, este un sentiment aproape de la egal la egal, știind că Scipion mi-a fost chiar mult timp superior mie.

Cât despre tron, el se prăbușește, cade sub povara neîntreruptă a opt secole de despotism, strivit de cuvântul tuturor marilor filozofi și al tuturor minților inteligente ale timpului nostru, iar rămășițele lui, simboluri ale urii și ale răzbunării încearcă, rostogolindu-se spre prăpastie, să târască după ele tot ce în epoca noastră este curajos, cinstit și patriotic.

Sărmanul nostru Scipion a murit.

Un ultim freamăt de agonie i-a scuturat corpul, ochii i s-au închis, a scos un geamăt slab și totul s-a sfârșit pentru el.

O moarte! O eternitate! Nu-i așa că ești aceeași pentru toate ființele întrupate sau cel puțin pentru toți cei care au iubit?

L-am îngropat în grădină și pe piatra care-l acoperă am săpat un singur cuvânt: "FIDELIS."

4

Fără voia lui, Jacques Mérey se opri din lectură. El, care trecuse indiferent pe lângă atâtea evenimente însemnate, simți fără voie împăienjenindu-i-se privirea; o lacrimă a Evei își lăsase urma pe manuscris; o lacrimă a lui Jacques căzu în același loc.

Se uită plin de tristețe spre patul în care dormise ea, văzu și scaunul pe care stătuse, masa unde mâncase, făcu înconjurul camerei de câteva ori, apoi așezându-se într-un fotoliu reluă manuscrisul și începu iarăși să citească.

Însă între frazele unde ajunsese și cele care continuau era o mare lacună.

Povestirea se reluă la data de 26 MAI 1793.

Plec mâine seară spre Franța. Este prima oară că-mi folosesc libertatea. Nu cred că mă expun vreunui pericol și chiar de-ar fi așa, îl voi înfrunta cu bucurie, gândindu-mă că-l înfrunt pentru tine.

Biata mea mătușă a murit ieri de o apoplexie fulgerătoare, își juca partida de whist cu două doamne în vârstă și cu duhovnicul ei; îi venise rândul să joace, ținea cărțile în mână și totuși nu juca.

— Jucați, i-a spus partenerul ei.

Dar în loc de asta, a scos un suspin și a căzut pe spate în fotoliu.

Murise.

Ce fericire, la 4 iunie cel mai târziu, voi fi în brațele tale, căci nu pot crede că m-ai uitat!

Poate ți se va părea curios că nu am măcar un cuvânt de regret pentru biata fată bătrână pe care o vom conduce mâine la locul de veci, când mi-au trebuit șase pagini ca să-ți vorbesc despre moartea și agonia câinelui meu; dar, ce vrei, eu sunt copilul naturii, nu pot să plâng decât după ceea ce-mi pare rău și de aceea nu plângi după o rudă pe care nu am cunoscut-o decât ca temnicer.

Iată epitaful pe care l-am compus pentru ea și de care orgoliul ei heraldic ar fi satisfăcut, cred, dacă l-ar putea citi:

AICI ZACE PREA STRĂLUCITA ȘI PREA PUTERNICĂ DOMNIȘOARA
CLAUDE—LORRAINE—ANASTASIE— LOUISE—ADELAIDE
DE CHAZELAY ÎN TIMPUL VIETII CĂLUGĂRIȚA ȘI
SUPERIOARĂ A MAICILOR AUGUSTINE DIN BOURGES.
VÂNTUL REVOLUȚIILOR A ARUNCAT-O PE PĂMÂNT STRĂIN
UNDE A MURIT LA XXV MAI 1793
RUGAȚI-VĂ PENTRU SUFLETUL EI

La revedere, iubitul meu, prima oară când îți voi spune *te iubesc*, o voi face prin viu grai.

— Oh, biată copilă! Exclamă Jacques Mérey, lăsând să-i cadă manuscrisul din mână; va fi ajuns la două zile după ce eu am părăsit Parisul!...

Dar cum interesul lui creștea, ridică de jos manuscrisul și oftând reluă lectura cu lăcomie.

5

Cu siguranță am fost blestemată înainte de-a mă naște, și blestemul, îndepărtat o clipă de tine a căzut din nou, mai apăsător, peste capul meu.

Sosesc la Paris. Mă opresc chiar la hotelul poștei, îmi las. Geamantanele în cameră. Alerg la Convenție, mă reped într-o tribună, te caut cu privirea printre deputați, nu te văd; întreb unde sunt girondinii.

Îmi sunt arătate băncile goale.

— Acolo erau, mi se spune.

— Erau?...

— Arestați! Prizonieri! Fugari!

Cobor cu intenția să cer lămuriri vreunui deputat a cărui figură îmi va inspira o oarecare încredere.

Mă încrucișez pe coridor cu un reprezentant; tocmai când ajung lângă el, cineva strigă:

— Camille!

El se întoarce.

— Cetățene, îi spun, dumneavoastră sunteți Camille?

— Da, cetățeană, e numele meu de botez.

— Sunteți cumva cetățeanul Camille Desmoulins?

— Prea fericit dacă aș putea să vă fiu cu ceva de folos.

— L-ați cunoscut pe reprezentantul Jacques Mérey? L-am întrebat repede.

— Cu toate că făcea parte dintr-un partid opus celui al meu, eram prieteni.

— Puteți să-mi spuneți unde este?

— Știți dacă e arestat sau fugar?

— Acum zece minute nici nu știam că ar fi proscris. Am sosit de la Viena. Sunt logodnica lui. Îl iubesc!

— Ah! Biată copilă! Ați trecut pe la el pe acasă?

— Sunt opt luni de când ne-am despărțit fără să avem vești unul despre celălalt, nici nu știu unde locuia măcar.

— Știu eu. Vreți să-mi dați brațul? Vom merge la hotelul său; poate stăpânul hotelului știe ceva; el trebuie să știe măcar dacă a fost arestat acasă.

— Ah! Îmi salvați viața! Să mergem.

L-am luat de braț, am traversat piața Carrousel și am intrat la Hotel Nantes.

L-am chemat pe proprietar; Camille Desmoulins și-a spus numele; ne-a poftit într-un mic birou și apoi a închis ușa cu grijă.

— Cetățene, i-a spus Camille, ai găzduit aici un deputat care era prietenul meu și logodnicul cetățenei.

— Cetățeanul Jacques Mérey, am spus eu repede.

— Da, la mezanin; dar de la 2 iunie a dispărut.

— Ascultă, a spus Desmoulins, nu suntem nici ide la poliție, nici de la Comună, nici partizani ai cetățeanului Marat, așa încât te poți încrede în noi.

— Aș face-o bucurie, a răspuns proprietarul, dar habar nu am ce a devenit cetățeanul Mérey. În seara de 2 iunie a venit un jandarm să-l aresteze și, văzând că nu era acasă, a rămas în camera lui și l-a așteptat alaltăieri toată ziua; dându-și seama că aștepta degeaba, a plecat.

— De când nu l-ați mai văzut pe Jacques Mérey?

— Din dimineața de 2 iunie. A ieșit, ca de obicei, ca să se ducă la Convenția Națională.

— L-am văzut acolo, în banca sa, până la ora patru, a zis Camille.

— Și n-a mai reapărut aici? A întrebat Eva.

— Nu, nu l-am mai văzut, a răspuns hotelierul.

— Dacă ar fi să vă credem, a spus Eva, înseamnă că a plecat fără să vă plătească, ceea ce nu este cu puțință.

— Cetățeanul Jacques Mérey plătea din ajun în fiecare zi cheltuielile și chiria, prevăzând tocmai situația în care ar fi trebuit să fugă fără să mai piardă vremea.

— Un om care ia astfel de măsuri, a spus Camille, nu le ia ca să se lase arestat. S-o fi îndreptat spre Caen cu ceilalți proscriși.

— De care dintre prietenii săi girondini era mai apropiat?

— De Vergniaud, răspunse proprietarul, pe el l-am văzut cel mai des pe-aici.

— Vergniaud o fi arestat, a spus Camille; Vergniaud e prea comod, ca să fie încercat să fugă.

— Cum să fim siguri dacă e sau nu arestat?

— Foarte simplu, a spus Camille.

— Cum?

— Julie Candeille trebuie să știe.

— Cine este Julie Candeille?

— O încântătoare actriță de la Théâtre Français cu care Vergniaud a montat piesa *La Belle Fermiere*.

— Dar domnișoarei Julie Candeille poate-i va fi teamă să nu se compromită.

— Oh, biata fată! Ar trece prin foc pentru el.

— Dar poate se teme pentru Vergniaud.

— Îi voi pune o singură întrebare: Este sau nu arestat? Îmi va răspunde da sau nu, și nu văd în asta nimic care l-ar compromite.

— Să mergem la domnișoara Candeille.

Stăpânul hotelului a chemat o trăsură, ne-am urcat, Camille i-a da birjarului adresa actriței. După cinci minute, opream în fața numărului 12 al străzii Bourbon, Villeneuve.

— Urcați cu mine, a întrebat Camille, sau rămâneți să mă așteptați? Oricât de expeditiv aș fi, vă previn că așteptarea o să vi se pară lungă.

— Urc cu dumneavoastră. Dar prezența mea n-o s-o stânjenească oare?

— Mă așteptați în vestibul, a spus Camille. Dacă întârzii prea mult, faceți necuviința de a intra.

Am urcat repede o scară elegantă. Camille a sunat. Subreta a venit să deschidă.

— Oh, exclamă ea înainte să deschidă Camille gura; domnișoara mi-a interzis să las pe cineva să intre; la teatru a anunțat că nu va juca. Domnișoara nu poate primi.

— Frumoasa mea Marton, i-a răspuns Camille netul burat, spune-i simplu domnișoarei Candeille: *Cetățeanul Camille*.

Subreta a intrat și aproape imediat s-au auzit aceste cuvinte:

— Oh! Dacă e Camille, să intre, să intre!

Camille mi-a făcut un semn și a intrat în camera domnișoarei Candeille. După vreo cinci minute m-au chemat.

Stătea în pat, cu ochii înroșiți de lacrimi; dar cum la femei cochetăria nu-și pierde niciodată drepturile, domnișoara Candeille era îmbrăcată într-un negligeu încântător.

Niciodată nu-și luase cineva vreo poziție mai comodă și mai avantajoasă pentru a plânge.

— Domnișoară, mi s-a adresat frumoasa artistă, am aflat că încercăm aceleași temeri și că suferința ne face surori; cu toate că eu însămi sunt foarte nefericită, dacă aș putea să fac ceva pentru dumneavoastră, aș găsi o alinare durerii mele.

Mi-a făcut semn să vin să mă așez lângă ea. M-am dus, ea mi-a prins mâinile.

— Și acum vorbiți, mi-a spus.

— Din păcate, i-am răspuns, nu am să vă întreb decât un singur lucru. Se pare că bărbatul pe care-l iubesc era prieten cu bărbatul pe care-l iubiți; sunt oare amândoi

Arestați, au fugit împreună? Dându-mi vești despre unul, îmi puteți da vești despre celălalt? Bărbatul pe care-l iubesc se numește Jacques Mérey.

— Îl cunosc; Vergniaud mi l-a prezentat ca pe unul dintre oamenii cel mai distinși din partid. La 1 iunie, adică acum patru zile, a asistat la ultima ședință în care girondinii au hotărât să se retragă în provincie și să răscoale departamentele.

— Credeți că Jacques a fost de acord cu această hotărâre? În acest caz, aproape aș ști unde să-l întâlnesc.

— Nu cred, căci în discuție a fost de altă părere; el a declarat că nu avea dreptul să fie aliatul Austriei în exterior, iar în țară să fie cu cei din Vendee. Aceasta, a fost și părerea lui Vergniaud.

— Și nu ați mai avut nici o veste de atunci?

— Nici una. Mă aștept doar să aflu dintr-un moment într-altul că Vergniaud este arestat.

Și domnișoara Candeille își duse la ochi o batistă fină, brodată și parfumată.

— După câte aud și văd, a spus Camille Desmoulins, cel mai bun lucru de făcut e că domnișoara — și a ratat din ochi spre mine — să locuiască undeva foarte re tras, pentru ca să atragă cumva atenția. Ca fiică de emigrat, că logodnică de girondin, prezența ei la Paris nu mi se pare lipsită de primejdie și tribunalul revoluționar termină repede cu cei pe care-i bănuiește și mai ales cu cei pe care nu-i bănuiește, în timp ce vă sta în umbră, voi căuta să aflu ce s-a întâmplat și ori Lucile ori eu îi vom da știri.

M-am uitat la domnișoara Candeille și am întrebat-o din ochi.

— Într-adevăr, a spus ea, este cel mai cuminte lucru de făcut, cel puțin așa cred eu; dacă îl văd pe Vergniaud, — lucru de care mă îndoiesc, — nu pentru că nu aș ști unde e, dar poliția trebuie să stă cu ochii pe mine și convingerea aceasta îmi impune cea mai mare prudență; dacă îl văd deci pe Vergniaud, îl întreb și dacă aflu ceva, vă dau de știre de îndată, dragul meu Camille; contează pe mine, voi face tot ce voi putea, tânăra și frumoasa mea prietenă, a continuat ea întorcându-se spre mine. Cauza noastră este aceeași. Născută

Din lacrimi, sper că prietenia noastră nu va fi mai puțin trainică.

Și, sărutându-mă încă o dată, s-a lăsat să cadă din nou pe pernă într-o atitudine plină de grație.

— Ce hotărâți? A întrebat Camille când eram din nou în trăsură.

— Voi urma sfatul dumneavoastră, i-am răspuns.

— Ei bine, atunci să nu pierdem timp și să pornim la treabă. Știu în strada Greș un mic apartament care sper să vă convină de minune; luăm și geamantanele în trăsură și mergem să-l vedem.

— Dar dacă nu-mi convine?

— Căutăm altul și nu ne dăm jos din trăsură până nu găsim ce trebuie. Slavă Domnului, Parisul nu duce lipsă de locuințe la ora asta.

Casa din strada Greș mi-a plăcut foarte mult; avea două camere mici și un birou, foarte curate, din care dădeai într-o curte. M-am instalat de îndată.

Două ore după aceea, m-a vizitat Lucile care venea să mă ajute.

Singurul serviciu pe care i l-am cerut a fost să-mi găsească o jupâneasă de încredere, în aceeași seară mi-a trimis o țărancă din Arcis-sur-Aube, a cărei mamă era sora de lapte a lui Danton; venise la Paris crezând că el o va sprijini; Danton era însă la Sèvres, preocupat întru totul de noua lui dragoste. Gladiatorul își refăcea forțele pentru viitoarele încăierări.

Camille l-a înlocuit pe lângă consăteanca lui și a plasat-o la mine.

Cum numele ei de botez era Marie, iar cel de familie Le Roy, când au trimis-o la Paris, din prudență, i l-au schimbat; acum se numea Jacinthe Pommier.

Aceste două nume de o candoare necontestată le-au înlocuit pe celelalte două înscrinate de împrejurări.

Era o fată bună cu care totdeauna m-am mândrit.

Câteva zile după aceea, Camille a venit să mă vadă, avea vești din Caen. Știa că Guadet, Gensonne, Pethion, Barbaroux și doi sau trei alți proscriși găsiseră adăpost în acest oraș; dar Jacques Mérey nu se afla printre ei.

După alte câteva zile, Jacinthe mi l-a anunțat pe Danton. În sfârșit, se întorsese la Paris, Știam că fusese cel mai bun prieten al lui Jacques, iar Camille Desmoulins îmi spusese că Danton îi oferise adăpost acasă la el, dar Jacques refuzase.

Am alergat să deschid eu însămi ușa camerei în care stăteam de obicei; cu toate că fusesem prevenită de urâtenia leonină a lui, am făcut un pas înapoi.

— Bravo, a spus Danton râzând, încă un renghi pe care mi-l joacă mutra mea.

Și pentru că încercam să mă scuz, mi-a spus:

— Nu vă scuzați, m-am obișnuit.

Apoi, așezându-se pe scaunul pe care i-l oferisem, mi-a spus:

— Știți ce m-a făcut ateu? Urâtenia mea. Mi-am spus că dacă Dumnezeu ar contribui cu ceva, chiar numai cu un sfat, la alcătuirea rasei omenești, ar fi prea multă nedreptate să vă facă pe dumneavoastră atât de frumoasă, și pe mine atât de urât. Nu, prefer să pun asta pe socoteala întâmplării, cu alte cuvinte a materiei neinteligente care creează fără să se ocupe de creatură. Și când te gândești că există un om și mai urât decât mine, Marat! Îl cunoști pe Marat?

— Nu, nu l-am văzut niciodată.

— Să-l vezi și te asigur că după aceea mă vei primi fără tresărire.

— Dar vă jur, cetățene... i-am răspuns roșindu-mă.

— Să nu mai vorbim de asta, să vorbim de Jacques Mérey.

— Ați venit să-mi dați vești despre el! am exclamat eu strângându-i mâinile.

— Ah, iată că devin frumos, a spus Danton râzând.

— Vă implor, cetățene, spuneți-mi ce știți despre el.

— Nu știu nimic, decât că te iubește ca un nebun și, pe cuvântul meu, are și de ce, nimic nu merită mai mult ca dragostea. Așa cum mă vezi, cu mutra asta a mea, sunt îndrăgostit până peste urechi de soția mea cu care m-am căsătorit de curând. Un înger că și dumneata, nu atât de frumoasă, dar demnă să ducă alături de dumneata trena Fecioarei. Știi, ca să mă însor cu ea am re cunoscut tot — Fecioară, sfântul duh, Dumnezeu-tatăl, sfânta Treime, — tot calabalâcul, m-am spovedit din cap până-n picioare. Dacă ar ști Marat asta, ar avea de ce să-mi taie capul; dar nu-i vei spune nimic, nu-i așa? Iar eu în schimb o să-ți spun că poate la ora asta Jacques Mérey răscolește Viena ca să te găsească.

— Dar cine i-a spus că locuiam la Viena?

— Eu. Josephplatz, casa cu numărul unsprezece. Asta era?

— Oh, da, Dumnezeule!

— Ei bine! Dacă ai fi avut răbdare să-l aștepti, acum ai fi fost în brațele lui.

— Pentru Dumnezeu, cetățene Danton, am exclamat, vorbiți mai clar, altfel înnebunesc.

— Ei bine, iată, nici eu nu vreau altceva; ai aflat, de catastrofa de la 31 mai.

— Vă referiți la proscrierea girondinilor?

— Care nu a avut loc în realitate decât la 2 iunie, nu-i așa?

— Da.

— Ei bine, Jacques îmi destăinuise de mult dragostea lui pentru dumneata și mă rugase să te caut, să aflu unde locuiești. E de prisos să mai spun prin ce mijloace am aflat adresa; mi-a sosit la 31 mai; astfel că, la 2 iunie, când mi-am luat rămas bun de la el, — oferindu-i dealtfel adăpost la mine acasă, dar refuzându-l sub pretext că are altul mai sigur, în realitate, cred, pentru a nu mă compromite — am putut, la despărțire, să-i strecur în mână: Josephplatz, 11, Viena.

— Și atunci a plecat?

— Cred.

— Înseamnă că e salvat!

— Să nu fi prea sigură; Providența este o fată cumsecade, dar capricioasă; în orice caz, nu avem nici o știre de la el. Cunoști desigur proverbul: *lipsă de știri, știri bune*.

— Dar...

— Spune.

— Prin aceleași mijloace prin care v-ați procurat adresa mea, nu s-ar putea afla ceva și despre el?

— Sper.

— Ce trebuie să fac?

— Ceea ce făceai când erai dincolo, iar el aici: să aștepti.

— Să aștept; așteptarea e foarte grea.

— Câți ani ai?

— Șaptesprezece neîmpliniți.

— Poți să aștepti un an sau doi, chiar trei, fără ca el să te găsească prea bătrână la întoarcere.

— Credeți deci că totul se va sfârși în doi-trei ani?

— Când nu vor mai avea pe cine ghilotina, o să se termine; dar în ritmul în care mergem, toate se vor aranja.

— Dar el...

— Da, înțeleg, numai persoana lui te neliniștește.

— Credeți că a trecut frontiera?

— Astăzi suntem în 20 iunie, dacă ar fi fost prins, s-ar fi știut; dacă ar fi fost omorât — dar îndrăgostiții nu mor — s-ar fi știut și asta. A avut multe șanse să fi ajuns în străinătate. Am să-mi pun poliția să cerceteze, și la primele vești, o să mă revezi, numai dacă...

Și a început să râdă.

— Domnule Danton, i-am spus, mă lăsați să vă sărut, în schimbul veștilor bune pe care mi le-ați adus?

— Eu? A făcut el foarte mirat.

— Da, dumneavoastră.

Și-a apropiat de mine îngrozitoarea lui față; l-am sărutat pe amândoi obraji.

— Ah, pe cuvântul meu! Mult trebuie că-l iubești!

Și a plecat râzând.

Oh, da, te iubesc, iubitul meu, și pentru a te revedea aș face mai mult decât să-l sărut pe Danton.

Câteva zile mai târziu l-am văzut pe Danton venind.

Fața lui avea o deosebită expresie de tristețe.

— Biată copilă! a spus el, astăzi n-o să mă săruți...

Am rămas în picioare, încremenită.

Apoi, după un efort, am strigat:

— Oh, Doamne, a murit?

— Nu, dar a părăsit Europa. S-a imbarcat la Stettin.

— Pentru unde?

— Pentru America.

— Atunci nu mai e nici un risc.

— În afară de riscul de a fi numit președintele Statelor Unite...

Am scos un suspin adânc și, întinzându-i mâna, i-am spus lui Danton:

— Din moment ce nu mai am de ce mă teme pentru viața lui, totul este bine

Astăzi nu eu o să te sărut pe dumneata, ci dumneata mă vei săruta pe mine.

Două lacrimi i-au apărut în ochi.

Ah! Iubitul meu Jacques, ce inimă se ascunde sub acest aspru înveliș!

6

Chiar acum am văzut ceva îngrozitor, a cărei amintire o să-mi chinuiască multă vreme mintea.

Ți-am spus, iubitul meu, că închiriasem o mică locuință în strada Gres.

Strada asta dă în strada Fosses-Monsieur-le-Prince, care la rândul ei dă în strada Ecole-de-Medecine.

În seara aceea, când Jacinthe tocmai pusese masă și-mi servise cina, am auzit gălăgie mare în strada și în tumultul strigătelor de ură și de furie care ajungea până la mine am deslușit:

— Girondinii! Pe girandini!

Știam că Vergniaud și Valase fuseseră arestați. Am crezut că acum se făcuseră noi arestări și, în ciuda celor ce-mi spusese Danton, te-am văzut în mâinile jandarmilor, târât, rupt în bucăți de mulțime. Am coborât ca o nebună, m-am repezit în stradă și am alergat încotro alergau toți.

O mulțime de oameni se oprise în fața unei case mari și triste de la numărul 20¹¹ al străzii Ecole-de-Medecine, alăturată celei cu turnuleț din colțul străzii.

Strigăte furioase, amenințări sângeroase se încrucișau, în aer răsunau vorbe de ucidere, de asasinat. Toți ochii erau ațintiți spre ferestrele primului etaj; dar perdelele trase cu grijă împiedicau privirile curioase să pătrundă înăuntru.

Deodată una dintre ferestre s-a deschis și a apărut o femeie palidă, despletită și mânjită de sânge, strigând:

— Nu mai e nici o speranță, a murit! Prietenul poporului a murit! Răzbunare, răzbunare!

— Asta e Catherine Ervard, e doamna Marat! Strigă mulțimea.

Apoi au vrut să forțeze ușa pe care o păzeau două santinele.

În vârtejul acestui tumult, am auzit bătând ora, clopotul a vibrat de șapte ori.

Santinelele au fost înlăturate când a sosit comisarul de poliție însoțit de șase oameni aduși de la corpul de gardă din apropiere.

Un frizer s-a ivit lângă făptura nefericită care continua să strige și să-și frângă mâinile.

— Uitați-vă, a spus el ridicând deasupra capului un cuțit plin de sânge, asta e cuțitul cu care l-a ucis.

— E de-a girondinilor! a strigat femeia; fata vine de la Caen! Blestemata! Ei au trimis-o să-i taie bere gata!

Între timp privirile au pătruns prin fereastra deschisă și din mulțime au izbucnit strigăte:

— Oh! Îl văd.

— Unde?

— În cada de baie.

— Mort?

— Da, îi atârna brațele; e mânjit tot de sânge!

Apoi, ca niște rafale de vânt s-au auzit voci furioase strigând:

— Moarte girondinilor! Moarte trădătorilor! Moarte prietenilor lui Dumouriez!

Mulțimea devenise atât de compactă, încât mi-a fost frică să nu fiu strivită și, văzând că nu era vorba de tine, că tu nu te găseai în pericol, căutam o ieșire pe uncie să mă retrag, când am simțit o mână așezându-mi-se pe umăr. M-am întors și l-am recunoscut pe Danton.

— Ce cauți dumneata aici, într-o asemenea nebunie, mi-a spus el, vrei să fii strivită?

— Nu, i-am spus încet, dar am auzit strigându-se: "Moarte girondinilor", m-am temut și am venit în fugă.

— E mort într-adevăr? M-a întrebat Danton.

— Se pare că da. Femeia aceea a deschis fereastra și a anunțat poporului moartea lui.

— Moartea aceasta este un mare eveniment, — ne vom scălda iarăși în sânge, a spus Danton.

— După câte se știe, Marat nu cerea decât asta.

— Nu, începuse și el să obosească. Vor veni alții care vor lua cupa goală și vor trebui adăpați la rândul lor.

Vezi, copila mea, moartea lui Marat înseamnă moartea noastră.

— Moartea voastră! am izbucnit eu.

— Mai ales a mea. Acest om stătea între mine și Robespierre. Robespierre lovea în el când nu îndrăznea să lovească în mine. În ce mă privește, eu făceam la fel. Acuma, când Marat nu mai e, ne vom afla față în față, eu și incoruptibilul; nu mai e nimeni care să primească loviturile. Va trebui ca unul din noi doi să cadă, și, indiferent care va fi cel ce va cădea, Republica e sfârșită. Îl vei revedea pe Jacques Mérey mai curând decât credeam, copila mea. Până una-alta, vrei să-l vezi pe Marat?

— Dumnezeuule mare! Cum o să vreau așa ceva?

— Greșești, e un spectacol neobișnuit, pe care nu-l vei mai vedea vreodată. Se spune că a fost asasinat de o tânără fată de vârsta dumitale și tot atât de frumoasă.

— O fată? M-am mirat. Imposibil.

— Nu mai crezi deci deloc în Judith și în Jahele?

— O tânără! Și ce-ar fi putut-o împinge la un asemenea act?

— Dragostea de patrie; a văzut că Franța abdicase și atunci a luat ea locul Franței. Hai, vino să vezi, îți promit că n-o să-ți pară rău.

— Dar cum vom intra?

— Cum intră în clipa asta Drouet, Chabat și Legendre; voi intra ca deputat.

— Dar eu, eu cum voi intra?

— Intri la brațul lui Danton. Oh, înainte să cadă unul din noi, Robespierre sau eu, va trebui să ne mai înălțăm o dată!

Danton schiță o mișcare, vrând să mă conducă. M-am cutremurat.

— Oh, nu, niciodată! I-am spus.

— Dar eu, a reluat el, vreau să povestești acest spectacol prietenului dumitale, sau mai bine zis prietenului nostru, atunci când Robespierre și cu mine nu vom mai exista pentru a i-l povesti.

M-am lăsat dusă, mă cuprinsese o curiozitate de nestăvilit.

Și totuși la ușă am vrut să scap de călăuza mea.

— Ascultă, a spus Danton râzând, dacă n-ar fi decât să te încredințezi că există sau, mai bine zis, că au existat pe lume oameni și mai urâți decât mine!

M-am lăsat dusă. Știam că ceea ce aveam să văd va fi hidos; dar și hidoșenia are atracția ei.

Am urcat șaptesprezece trepte, din acelea jumătate lemn — jumătate cărămidă, cu o balustradă mare pătrată; apoi ne-am trezit pe palier.

Doi soldați păzeau ușa apartamentului. Am străbătut o primă încăpere în care pătrunseseră câțiva curioși, încăpere care dădea printr-un degajament în alte camere întunecoase, cu ferestrele spre curte, și în care se culegea și se pagina ziarul.

— Drept înainte, drept înainte, mi-a spus Danton, acesta este domeniul maistrului și al lucrătorilor.

Din prima cameră am trecut într-un mic salon, nu numai foarte curat, dar și foarte cochet, pe care erai mirat să-l găsești la Marat; este adevărat că salonul acela nu era la Marat acasă, Marat neavând o casă a lui; salonul era al bieteii făpturi care îi dădea un adăpost. Omul sângelui și al tenebrelor, acea pasăre taciturnă a răscoalei, care nu făcea decât să croncăne pe toate tonurile moartea, ei bine, într-atât este Dumnezeu de bun, într-atât de nemărginită este natura, încât și acest om găsisese o femeie care să-l iubească.

Ea era aceea care deschisese fereastră ca să ceară răzbunare pentru asasinul lui.

Nu l-am găsit pe Marat nici în salon, în salon se aflau obișnuiții casei, meșterii, zețării, paginatoarele, muncitorii care trăiau de pe urmă acestui alt lucrător mai sărac chiar decât ei.

Se ajungea apoi, în fine, într-o încăpere mică, întunecoasă, luminată doar de două luminări de seu și de o lucire a zilei alburii ce pătrundea prin fereastră.

Când am apărut în prag, Danton dominând totul cu statura lui zveltă, eu sprijinită de brațul lui — bătrâna femeie s-a repezit spre noi cu ghearele ridicate ca pentru a-mi sfâșia obrazul.

— O femeie! Încă o femeie! a țipat ea; și tânăra și frumoasă! Ieși de aici, dumneata n-ai ce căuta aici, femeie neroadă!

Am vrut să fug, dar Danton m-a oprit strângându-mi brațul sub al lui.

Apoi, Danton o dădu la o parte pe acea femeie care, simțind de câtva timp că moartea pândează la ușa lui Marat, nu o lăsase pe Charlotte Corday să intre — și îi spuse:

— Eu sunt Danton.

— Ah, dumneata ești Danton, a spus Catherine, și ai venit să vezi, nu-i așa? Înțeleg, cadavrul unui dușman miroase întotdeauna bine.

Și zdrobită s-a prăbușit pe un scaun.

Atunci m-am trezit în fața acelui spectacol oribil care mă atrăsese.

Pe o măsuță pusă la capătul căzii de baie, puțin spre stânga, un grefier scria sub dictarea comisarului de poliție, care termina procesul verbal.

La capătul căzii stătea o tânără frumoasă, de douăzeci și patru — douăzeci și cinci de ani, cu un păr minunat prins cu o panglică verde, iar pe cap purtând bine-

cunoscuta bonetă a femeilor din Calvados; în ciuda unei călduri teribile, pieptul îi era acoperit cu o broboadă groasă de mătase, bine înnodată la spate în talie, rochia era albă, dar pătată de o țâșnătură de sânge. Doi soldați îi țineau mâinile, adresându-i în surdină înjurături și amenințări pe care le asculta liniștită, cu obrajii îmbujorați, mai curând cu surâsul unei femei mulțumită de sine decât cu calmul melancolic al martirei.

Această femeie era asasina, era Charlotte Corday. La picioarele ei, în cadă, se vedea hidosul spectacol.

Marat în cada a cărei apă devenise de culoarea sângelui, Marat, acoperit pe jumătate cu un cearceaf murdar, cu capul răsturnat pe spate, gura și mai strâmba ca de obicei, brațul atârănându-i afară din cadă, părul acoperit cu un prosop slinos, Marat cu pielea lui galbenă, membrele subțiri, părea unul din acei monștri fără nume pe care scamtorii îi expun prin bâlciuri.

— Ce zici? Mi-a șoptit Danton.

— Taci! I-am răspuns. Ascultă.

Grefierul îi spunea acuzatei:

— Te recunoști deci vinovată de moartea lui Jean-Paul Marat?

— Da, domnule, a răspuns tânăra cu voce sigură,

Vibrantă, aproape copilărească.

— Cine ți-a insuflat ura pe care ai manifestat-o împotriva lui într-un chip atât de îngrozitor?

— Nimeni. Nu aveam nevoie de ura altora, îmi ajungea a mea.

— Acest act a trebuit totuși să-ți fie sugerat?

Charlotte a da încet din cap și surâzând a spus:

— Execuți prost ceea ce nu ai conceput tu însuși.

— De ce-l dușmăneai pe cetățeanul Marat?

— Pentru crimele lui.

— Ce înțelegi prin asta?

— Rănile Franței.

— Ce nădăjduia! Ucigându-l?

— Să redau pacea țării mele.

— Crezi deci că prin el ai omorât pe toți maratistii?

— El a murit; ceilalți poate vor fi mai temători!

— De când ți-ai întocmit planul?

— De la 31 mai.

— Povestește împrejurările cum ai pregătit asasinatul.

— Astăzi, traversând Palais-Royal, am căutat un meșter de cuțite și am ales un cuțit făcut de curând, cu mâner de abanos.

— Cât l-ai plătit?

— Doi franci.

— Ce-ai făcut după aceea?

— L-am ascuns în sân; am luat o trăsură din strada Notre-Dame-des-Victoires și am venit aici.

— Continuă

— Lumea aceasta nu vroia să mă lase să intru.

— Oh, nu, desigur, a întrerupt-o Catherine Ervard, aveam un fel de presimțire. El, bietul de el, e cel care a strigat: "Las-o să intre, doresc să intre!" Ah, a continuat plângând, ce ți-e scris...

Și din nou s-a prăbușit pe scaun.

— Biata femeie! a murmurat Charlotte privind-o cu tristețe; nu știam că un asemenea monstru putea fi iubit.

— Ce s-a petrecut, a întrebat comisarul de poliție, între dumneata și cetățeanul Marat după ce ai intrat?

— M-am speriat de urâtenia lui și m-am oprit lângă ușă.

— Nu dumneata mi-ai scris că-mi vei aduce vești din Normandia? M-a întrebat Marat.

— Da, i-am răspuns.

— Apropie-te și povestește. Girondinii au ajuns la Caen?

— Da.

— Și au fost bine primiți?

— Cu brațele deschise.

— Câți sunt?

— Șapte.

— Numește-i.

— Barbaroux, Pettion, Louvet, Roland...

Nu m-a lăsat să termin.

— Bine, a spus, înainte de opt zile vor fi ghilotinați.

Cuvintele acestea au însemnat condamnarea lui la moarte. L-am lovit. N-a spus decât atât:

— Ajutor, scumpa mea prietenă!

Și și-a dat sufletul.

— Ai lovit de sus în jos? A întrebat comisarul de poliție.

— Poziția mă obliga.

— Păi, a adăugat comisarul de poliție, dacă lovea orizontal putea să dea de-o coasă și nu-l omora.

— Fără îndoială că a făcut exerciții înainte, a spus surâzând răutăcios capușinul Chabot care sta acolo lângă ei.

— Oh, călugăr nemernic, i-a răspuns Charlotte, cred că mă consideră o criminală.

Soldații socotiră că trebuiau să-l răzbune pe Chabot și o zgâlțâiră cumplit pe Charlotte.

Danton a schițat o mișcare să se repeadă spre ei. L-am reținut.

— Veniți, i-am spus, ați văzut tot ce vroiați să vedeți, nu-i așa?

— Și dumneata? A întrebat el.

— Oh! Am văzut mai mult decât vroiam.

— Atunci, să mergem.

Și ajungând din nou la ușă, l-am văzut pe Camille Desmbulins care venise ca și ceilalți curioși.

— Ei! a zis încet Danton, ce crezi de asta?

— Cred, a spus Camille glumind cum avea obiceiul, cred că e un mare ghinion să nu faci decât o baie în viață și să sfârșești atât de prost.

— Incorrigibil! a murmurat Danton. Ăstaia nu-i vor tăia capul pentru un principiu, i-l vor tăia pentru o glumă.

Fizicește te poți desprinde de asemenea spectacole, dar ghidul se înverșunează și nu te lasă să scapi.

Condusă acasă de către Danton, am rămas singură și într-un colț al camerei mele am revăzut toată scena, așa cum ai vedea un decor din colțul unei săli de teatru: doamna Ervard prăbușită pe un scaun; comisarul de poliție, sprijinit cu pumnii de masă și dictând; grefierul nepăsător, scriind; tânăra aceea frumoasă, în picioare, ținută și brutalizată de doi soldați, de parcă ar fi fost statuia dreptății smulsă de pe soclul ei; apoi capușinul. Dezgustător privind-o cu ură și deșucheat.

Toți ceilalți formau în acest tablou un al doilea și al treilea plan, dar nedistincte și abia schițate.

Fără voie întindeam brațele către frumoasa eroină, fără voie o numeam sora mea.

La ora trei, de afară răzbătu din nou vacarmul; străzile nu încetaseră nici un moment să fie pline de curioși. Între ei, oameni cu brațele goale strigau, urlau, cereau să le fie predat asasinul.

O duceau pe Charlotte Corday la închisoarea Abbaye.

Împotriva oricărei așteptări, a ajuns la închisoare fără să fie linșată.

A doua zi, spre marea mea mirare, a venit la mine Danton cu soția lui, o copilă blondă, frumoasă, abia de vârsta mea, pe care mi-a împins-o în brațe.

O adusesse ca să-și petreacă dimineața împreună cu. Mine, cu condiția ca eu să merg cu ei la țară, unde să rămân câteva zile.

Eram atât de tristă în singurătatea mea, iubitul meu drag, încât am acceptat; apoi aveam prilejul să vorbesc despre tine cu o femeie, cu o inimă tânăra care m-ar înțelege.

Dealtfel, tu îl iubeai pe Danton; eu, neputându-l iubi pe el, vroiam să o iubesc pe soția lui.

Danton a ieșit în oraș să afle noutăți; de dimineață încă se știa tot despre această fată; nu era oricine, cum s-ar fi putut crede; nu o pasiune amoroasă pentru vreun girondin fugar o determinase să iasă din singurătatea și din existența ei obscură, ci dragostea imensă pentru patrie. Franța îi apăruse ca o femeie care doarme suspinând, căci pe pieptul ei stă ghemuit monstrul care se numește coșmar. Luase un cuțit și lovise monstrul.

Numele ei este Marie-Charlotte de Corday d'Armans.

Lucru ciudat, tatăl ei era republican, ea republicană, iar cei doi frați ai ei luptau în armata lui Condé.

Numai revoluțiile pot aduce asemenea dezbinări în familii.

Charlotte era stră-strănepoata a lui Corneille, soră cu Emilie, Chimene și Camille.

Crescută în mănăstirea Abbaye-aux-Dames din Caen, fondată de contesa Mathilde, soția lui Wilhelm Cuceritorul, mănăstire la care erau primite numai fețele nobilimii scăpătate, Charlotte, odată cu desființarea acestor pensioane, se refugiase la o mătușă bătrâna, doamna de Breteville.

Charlotte nu vruse să îndeplinească această faptă — care o ducea direct la eșafod — fără binecuvântarea tatălui ei; și-a dăruit toate cărțile, în afară de un volum de Plutarh pe care l-a luat cu ea, a trecut prin Argenton, unde era domnul de Corday, a îngenunchat în fața lui și, după ce a primit binecuvântarea, s-a suit iar în diligentă,

a sosit în ziua de 11 la Paris, și a coborât în strada "Vieux Augustins nr. 17, la Hotel de la Providence".

Pretextul acestei călătorii a fost că trebuia să retragă de la Ministerul de Interne niște acte necesare unei prietene emigrate, domnișoara de Forbin; în acest scop, a obținut de la Barbaroux o scrisoare pentru colegul său Dupperret.

Își petrecuse ziua de 12 cu diverse treburi. La interogatoriu am auzit-o spunând că în 13, ziua asasinatului, o oră înainte de crimă, cumpăraseră la Palais-Royal cuțitul cu care trebuia să o înfăptuiască.

Ah! Am uitat să-ți spun, iubitul meu Jacques, că singurul moment de slăbiciune de care dăduse dovadă în timpul interogatoriului a fost acela când i s-a arătat cuțitul însângerat, și au întrebat-o dacă într-adevăr acela e cuțitul cu care înfăptuise crima.

— Da, a răspuns ea întorcând ochii și înlăturându-l cu mâna, îl recunosc.

Iată ce se știa despre ea în ziua de 14, la ora unu după-amiază.

În timpul nopții a fost interogată de membrii Comitetului de siguranță generală și de mai mulți deputați, iar răspunsurile acestui interogatoriu se răspândiseră în oraș.

Cât despre Marat, lumea se întreba dacă va fi sau nu depus la Pantheon.

Toată ziua am stat cu doamna Danton. I-am vorbit despre tine; ea mi-a vorbit despre Danton.

Mi-a mărturisit teama pe care i-o inspirase la început și cum și-a dat seama foarte repede că sub această aspră aparență se ascunde o inimă gata oricând să se dăruie, jumătate din geniul lui datorându-se bunătății.

Desigur, nu-l iubește cum te iubesc eu, ea îl iubește cum trebuie să-și iubească o femeie cinstită bărbatul. Pe când eu, te iubesc ca pe un prieten, ca pe un frate, ca pe un soț, ca pe un iubit, ca pe mântuitorul meu, ca pe Dumnezeuul meu!

Oh! Unde ești, iubitul meu? Te gândești oare la mine cu aceeași ardoare care pe mine mă mistuie, mă face să-mi frământ mâinile și să te chem strigând în puterea nopții fără să-mi dau seama, trezind-o astfel pe biata Jacinthe care vine degrabă înnebunită și mă întreabă ce vreau?

— Nimic, îi răspund, visam ceva...

Danton s-a întors să ne ia la ora șase.

Era entuziasmat de Charlotte. Niciodată, spunea el, nu văzuse o inimă atât de curată și atât de oțelită.

La percheziție s-au găsit asupra ei un degetar, ace și ață.

— Pentru ce ai lucrurile astea la dumneata? Au întrebat-o.

— M-am gândit că după moartea lui Marat voi fi probabil brutalizată, îmbrăcămintea mea va fi sfâșiată și vroiam să am cu ce să le cârlesc la închisoare.

— Nu ești tu aceea care ai venit la mine, îmbrăcată în călugăriță, și-ai vrut să mă asasinezi? O întrebase măcelarul Legendre.

— Cetățeanul se înșală, a răspuns ea surâzând; nu m-am gândit că viața sau moartea lui ar avea vreo importanță pentru salvarea Republicii.

La un loc cu degetarul, ața și acele, îi găsiră în buzunar pungă și ceasul, iar Chabot cerând să le vadă, le ținea, după părerea ei, de prea mult timp în mână:

— Credeam că și capucinii au făcut legământ de sărăcie, a spus Charlotte.

Chabot se tot învârtea pe lângă ea cu gânduri necuviincioase; vroia s-o percheziționeze; pretindea că broboada fetei era atât de bine legată numai pentru că ascunde ceva pe dedesubt și, profitând de faptul că fata avea mâinile legate, s-a năpustit asupra ei și i-a strecurat mâna în sân.

Dar la atingerea desfrânatului fata a simțit un asemenea dezgust, încât zbătându-se a slăbit legăturile care-I imobilizau mâinile; din cauza efortului însă broboada s-a desfăcut și astfel i s-au văzut sânii.

Gardienilor le dădură lacrimile; până la urmă i-au eliberat de-a binelea mâinile ca să-și poată orândui îmbrăcămintea.

Dealtfel, i se îngăduise să-și lase mânecile în jos și să poarte mănuși sub lanțuri. Acestea au fost noutățile zilei.

Ah! Uitam: un pictor pe nume David, prieten de-al lui Marat, și-a petrecut o zi întreagă lângă cadă, ca să-i facă portretul chiar în atitudinea în care l-am văzut și noi.

Mâine vor propune Adunării să depună corpul lui Marat la Pantheon.

La ora șase am plecat la Danton la țară. Acolo locuiește împreună cu soția lui.

În primele zile ale căsătoriei nu și-a părăsit soția nici măcar o clipă. Nu se poate abține și chiar în fața mea o copleșește cu mângâieri. În ce o privește, ea pare mai mult mirată și înspăimântată decât îndrăgostită. Degeaba își tocește leul dinții, își taie ghearele, — ea nu pare câtuși de puțin liniștită în fața acestui monstru admirabil.

La Convenție este ședință de noapte. Se va discuta înmormântarea lui Marat.

Chiar Louise l-a îndemnat pe Danton să se întoarcă la Paris.

— Sper, i-a spus ea, că nu vei îngădui să fie profanat Pantheonul depunând acolo cadavrul acestui vampir.

Închipuiește-ți, dragă Jacques, că prietenul tău Danton, însăși întruchiparea revoluției, s-a căsătorit cu o tânără regalistă. Mi-am dat seama de acest lucru în seara petrecută cu ea pe o colină care domină Sena și de unde se vede toată depresiunea de la Saint-Cloucl.

Ce liniște încântătoare în toată acea priveliște! Nici nu-ți vine să crezi că ești doar la două leghe de vulcanul care urlă și aruncă flăcări și care e Parisul. Nu. Seara, freamătul lui intens, amestec de strigăte, huiduieli și ocări, ajunge până aici ca un murmur domol de

Frunze agitate, de pâraie plângătoare, de păsări îndrăgostite.

Împreună cu biata Louise ne întrebam de ce un om care poate să trăiască atât de liniștit, atât de fericit sub bolta împodobită cu diamante a cerului, culcat în iarba moale și proaspătă, cu un pârau ce susură la picioare și umbra frunzelor tremurându-i pe frunte, — preferă acestora luptele de la tribună, dușmăniile partidelor, noroiul sângerând al străzilor.

Apoi umbra Charlottei de Corday a trecut prin fața noastră. Și pe ea am văzut-o aieva într-un nimb de sclipire; și ea avea pâraie și iarbă înaltă și proaspătă în frumoasa Normandie, țara ulmilor înalți. Ei bine, ea, femeie, le-a părăsit pe toate, a făcut cincizeci de leghe ca să vină să împlânte un cuțit în inima unui om pe care nu-l văzuse niciodată, împotriva căruia nu avea o ură personală, dar pe care trebuia să-l înlăture numai din tăria dragostei ei pentru patrie.

O, iubitul meu! Dacă revoluția se va termina vreodată, dacă Dumnezeu va îngădui ca inimile despărțite să se unească din nou, dacă în locul acestor zile înspăimântătoare, care se numesc 20 iunie, 10 august, 2 septembrie, 21 ianuarie, 31 mai — vom avea zile fără dată, liniștite și împletite din umbră și soare, oh, vom avea și noi o casă, o colibă, o cabană pe o colină din, vârful căreia să putem vedea cum curge apa, cum încep să se coacă grânele, cum freamătă copacii! Atunci ne vom așeza în

sfârșit și vom vedea cum apune soarele, luând după el vălul misterios al nopții care va trece la rândul ei prin fața noastră cu o privire, cu un surâs, cu un sărut.

Am rămas acolo până seara târziu; am auzit cum se stingeau pe rând zgomotele zilei, uruitul trăsurilor pe drumuri, ecoul toporului tăietorului de lemne din pădure, al cântecului vierului din vie, ciripitul păsărelelor din pomi, ultimele fluierături ale mierlei din lăstăriș.. Apoi am văzut aprinzându-se ici și colo puncte de aur, stele ale pământului; odată cu ele liniștea s-a răspândit și a plutit peste câmpie și singura rumoare care străbătea spațiul și trezea ecoul era doar lătratul neașteptat, prelungit uneori, dar mai ades stingându-se pe dată al vreunui câine ce veghea în cușca lui, la poarta vreunei ferme sau făcându-și datoria în jurul vreunui țarc de oi.

Oh! Ce departe mă simțeam ascultând acea lume care înceta să se gândească la Adunarea clocotitoare, la Marat pozând în cadă pentru pictorul David, și la Carlote Corday în închisoare, scriindu-i lui Barbaroux, în așteptarea eșafodului.

Danton s-a întors la miezul nopții; ședința fusese furtunoasă, cordelierii ceruseră Pantheonul pentru Marat; iacobinii primiseră această cerere cu rezervă; Robes-pierre se declarase împotriva și moțiunea fusese respinsă.

A doua zi, Charlotte Corday trebuia să fie transportată la Conciergerie¹², iar Marat urma să fie îngropat la cimitirul vechii biserici a cordelierilor.

Moartea lui stârnise în mulțime destulă frământare. Oamenii săraci știau că fusese apărătorul lor, că toată viața scrisese pentru ei și, fără să fi citit ziarele, îi erau recunoscători. Ceremonia a durat de la ora șase până la miezul nopții. Danton, a asistat și ne-a luat cu el. Marat a fost depus, ia lumina torțelor, sub una din sălciile care creșteau răzlețe în cimitir.

Se făcuse aproape ora unu noaptea când s-a încheiat ultimul discurs.

După fiecare vorbitor strigătele "Trăiască Marat! Moarte Iacobinilor!" izbucneau din mii de guri și mă loveau drept în inimă.

Mulți cereau ca Charlotte Corday să fie adusă și ucisă pe mormântul proaspăt. Degeaba mă liniștea Danton. Mie la fiecare unduire a mulțimii mi se părea că o și luaseră de la Abbaye și o aduseseră la ispășire.

Ne-am întors la Sèvres spre ziuă.

Eram în 18 iulie; Marat murise de patru zile și tot de patru zile Charlotte Corday era arestată.

Începuse să se vorbească cu glas tare pe străzi că procesul se lungea prea mult; se întrebau ce făceau judecătorii.

Vestea că fusese dusă la Conciergerie dăduse mare speranță maratiștilor. Se știa că timpul petrecut de cei închis la Conciergerie nu era niciodată prea lung.

Charlotte trebuia să se înfățișeze chiar în ziua aceea în fața tribunalului revoluționar.

Danton era entuziasmat de acest suflet roman; a vrut să fie de față la judecată.

Se și aflase că Charlotte scrisese unui tânăr deputat, nepot de-al stareței de la Caen. Scrisoarea însă ori nu-I găsisese acasă, ori lui îi lipsise curajul să-i răspundă la închisoare, astfel că revenise altcuiva onoarea de a o apăra.

I s-a dat din oficiu un avocat tânăr, încă necunoscut, cetățeanul Chaveau-Lagarde.

Danton s-a întors acasă uluit.

— Ei? L-am întrebat noi când l-am văzut că apare.

— Ea a fost aceea care i-a judecat pe toți, ne-a răspuns Danton, și i-a condamnat la temnița istoriei.

I-am cerut amănunte, dar pentru Danton totul se rezuma la impunătoarea ei apariție. Remarcase doar că în timpul interogatoriului un tânăr pictor german, Hauer, pe care-l cunoștea, îi făcuse portretul.

Și ea l-a observat; a surâs și s-a așezat cât mai bine cu putință, ca să-i înlesnească munca.

La închisoare o aștepta un preot. Dar, republicană până la capăt, refuzase ajutorul celui care venise să-i ofere sprijinul cuvântului său.

— Eu am chemare de acolo de sus și nădăjduiesc că-mi va fi de ajuns, răspunsese Charlotte preotului. Totul este foarte frumos, prietenul meu, nu-i așa? Dar mi se pare că depășește totuși puterile unei femei. Execuția va avea loc astă-seară la ora opt. Danton vrea să asistăm și noi, eu m-am opus, dar Danton a spus:

— Această femeie le va da chiar bărbaților o lecție cum se moare; și în vremurile în care trăim este bine să iei tot felul de lecții. Dealtfel, a adăugat el, ducându-ne s-o vedem cum moare, îi aducem un ultim omagiu.

— Oh! Prietene, cum ți-aș putea povesti? Danton a avut dreptate: e un mare și sublim spectacol să mori cu noblețe pentru convingerile tale.

Secura nu căzuse încă și Charlotte Corday intrase în legendă. Se repeta din gură în gură ce făcuse.

Pictorul, care era și comandant la batalionul al doilea de cordelieri, obținuse, probabil datorită gradului său, permisiunea să termine în celulă portretul condamnatei pe care-l începuse la audiență. O însoțise așadar la Conciergerie.

Neștiind că va fi judecată, condamnată și probabil executată în aceeași zi, Charlotte făgăduise familiei gardianului să prânzească împreună.

Se pare că erau niște oameni cumsecade; îi cheamă Richard.

— Doamnă Richard, a spus ea la întoarcere, mă veți ierta dacă nu voi prânzi cu dumneavoastră mâine, așa cum v-am promis, dar știți mai bine decât oricine că nu din vina mea.

În celula ei a pozat în continuare și a vorbit liniștită cu pictorul, determinându-l să-i promită că va executa pentru familia ei o copie a portretului.

Pictorul tocmai dădea ultimele retușuri când călăul a deschis o ușă mică aflată în spatele ei. Charlotte s-a întors: călăul ținea în mână foarfecele cu care urma să-i taie părul, iar pe braț cămașa roșie cu care trebuia să se îmbrace.

Cămașa paricizilor rezervată acestei martire! Ce profanare!

Când a văzut-o, Charlotte a tresărit.

— Așa de repede? A spus.

Apoi, rușinată de această slăbiciune, i-a cerut călăului cu vocea ei blândă și surâzându-i:

— Domnule, vă rog, vreți să-mi dați puțin foarfecă?

Acesta i-a întins-o.

Atunci și-a tăiat o buclă din părul ei lung, i-a dat-o pictorului și i-a spus:

— Nu vă pot oferi deci această buclă, păstrați-o în amintirea mea.

Se spune că gădele s-a întors cu spatele și chiar și jandarmii plângeau.

Într-adevăr, dragul meu, în sufletele cinstite ale oamenilor se petrecuse o schimbare fericită.

În timpul celor patru zile care s-au scurs, zvonul despre calmul deținutei se răspândise într-atâta, energia și dârzenia ei produsese un asemenea efect, încât admirația începea să ia locul primei reacții de aversiune pe care o inspiră de obicei un asasin. Când la ora șapte seara, pe sub arcada întunecoasă a închisorii, au văzut-o pe frumoasa victimă drapată în mantaua roșie, apărând la lumina fulgerelor din cerul dezlănțuit, au crezut că furtuna nu se abătuse din cer decât ca să reproșeze pământului crima pe care erau pe cale să o comită.

S-au auzit strigătele celor două porniri fanatice, unele de ură și altele de admirație.

Dar se părea că vijelia fuge din calea ei, astfel că la Pont Neuf dispăruse, în piața Revoluției se înseninase de-a binelea, cerul își regăsise toată limpezimea. La strada Saint-Honoré s-a împrăștiat ultimul nor care acoperea soarele și astfel a putut să învăluie fecioara care avea să moară cu razele lui cele mai calde.

Danton și-a lăsat soția la palatul care dă în piața Revoluției fie pentru că s-a temut să nu i se întâmple ceva, fie că s-a gândit că inima ei era prea slabă pentru a fi în stare să asiste mai de aproape la îngrozitorul spectacol.

Și cum eu vroiam să rămân lângă ea, mi-a spus:

— Nu, dumneata ești tare, ai suflet curajos, vii cu mine. Când o femeie ca ea trebuie să moară, nu o privești din loja unui circ sau din balconul casei, — te duci cât mai aproape și îi spui din ochi: "Mori liniștită, nu vei muri cu totul, victimă sfântă, amintirea ta va rămâne în inimile noastre!"

Ne-am dus în partea dreaptă a ghilotinei.

Mărturisesc că mergeam fără voia mea, supunându-mă îndemnului pe care-l primeam; picioarele îmi tremurau, privirea mi se încetșase; nu mai auzeam decât un freamăt confuz.

Eram asemenea unui om care leșină, a cărui minte încă trează se cufunda încet în întuneric.

Niște strigăte puternice m-au smuls din această toropeală. Am deschis ochii, picioarele parcă îmi prinseseră rădăcini, m-am întors spre partea de unde venea gălăgia; căruța apăruse la poarta Saint-Honoré și se îndrepta spre eșafod.

Oh, iubitul meu, de când e lumea, cred că nici un muritor n-a văzut ceva mai frumos, ceva mai sfânt, ceva mai sublim ca această nouă Judith oferindu-și sângele pentru a răscumpăra păcatele Bethaniei, și având în plus darul de a fi neprihănită.

Din acel moment privirea mi s-a oprit asupra ei și nu mi s-a mai putut desprinde.

O rază de soare în asfințit a strălucit pe cuțitul ghilotinei și s-a reflectat în ochi.

La acest fulger premergător morții, mi s-a părut că Charlotte pălește, dar momentul de slăbiciune a fost mai scurt decât fulgerul.

Charlotte s-a ridicat în picioare, s-a rezemat de marginea căruței și a surâs vag, fără ostentație și fără dispreț.

A coborât singură și singură a urcat treptele eșafodului; călăul și ajutoarele acestuia o urmau, întocmai cum urmează slugile o regină. Ajunsă pe platformă, a

privit în jurul ei liniștită. Era un înger; ei bine, la această execuție care ar fi trebuit să stârnească mulțimea, tocmai mulțimea lipsea.

Cei care înconjurau eșafodul nu erau niște curioși, ci observatori serioși, oameni gravi; medici, deputați, filozofi.

Apoi, foarte multe femei cumsecade, plăcute la vedere, bine îmbrăcate, care veniseră acolo cum se vine la înmormântarea unei surori, a unei rude sau a unei prietene.

În locul tumultului obișnuit, în Piața Revoluției stăpânea o liniște apăsătoare.

Această liniște a fost spartă de strigătul celei care urma să fie decapitată. Călăul, smulgându-i broboada, îi dezgolise sânii.

Strigătul ei nu fusese de teamă, ci de rușine.

— Grăbește-te, i-a spus călăului văzându-și pieptul pe jumătate gol.

S-a aruncat ea însăși pe basculă.

A răsunat un strigăt puternic. Cuțitul ghilotinei trecuse ca un fulger vertical.

În momentul în care frumosul ei cap feciorelnic căzu, un ajutor de-al călăului, pe nume Legros, l-a luat de păr și l-a arătat oamenilor.

Apoi a avut nerușinarea să-l pălmuiască.

Ochii Charlottei s-au redeschis și obrajii care păliseră și-au recăpătat roșeața.

Un murmur de scârbă și ele indignare s-a ridicat din mulțime.

— Arestați-l pe acest om pentru insultă adusă umanității! a izbucnit Danton.

— Da, da! au răspuns mulțimea de glasuri. Arestați-l!

Jandarmii care o însoțiseră pe Charlotte Corday s-au urcat pe eșafod și l-au arestat.

Danton a avut dreptate, iubitul meu; dacă ar fi să mor acum, cred că mi-ar veni mai ușor datorită exemplului pe care tocmai l-am avut sub ochi.

Și în adevăr, am suportat neașteptat de bine acest spectacol, oricât fusese el de îngrozitor; în loc să mă doboare, m-a exaltat.

Îmi spuneam: "Dacă aș afla de moartea iubitului meu, aș cumpăra și eu un cuțit, m-aș duce la Robespierre, l-aș ucide și aș muri cum a murit Charlotte".

Ai crede oare, am invidiat pentru o clipă destinul frumoasei fecioare, decapitată, pălmuită de o slugă de călău, și aș fi dorit să fiu în locul ei.

Dar aș fi oare la fel de frumoasă ca ea? Soarele ar face oare pentru mine ce a făcut pentru ea? Îmi va trimite el, drept aureolă, cea mai frumoasă, cea mai blândă, cea din urmă rază a lui?

Nu am decât o temere, iubitul meu, ca vechiul și păgânul vostru Brutus să nu fie detronat și să nu-i ia, locul o religie fondată pe sângele Charlottei Corday: religia pumnalului!

Ne-am dus s-o căutăm pe doamna Danton în balconul administratorului. Biata femeie mi-a mărturisit că profitase de faptul că bărbatul ei nu mai era acolo, și se ascunsese în apartament.

Nu văzuse nimic.

Am luat o trăsură descoperită că să ne ducă înapoi la Sèvres.

Vijelia purificase complet cerul și în aer se simțea, acea mireasmă care plutește totdeauna după furtună..

Danton devenise visător.

Curajul simplu și grandios al tinerei fete îl impresionase puternic.

— Eu credeam în fermitatea ei, a spus Danton, dar nu credeam și în blândețea ei. Este frumos, la vârsta asta, să nu-ți fie teamă să mori. Nu credeam în acele priviri pătrunzătoare, în acele scântei vii și umede ale ochilor ei frumoși, până în clipa când a ajuns pe eșafod. Tot ce a urât a murit în persoana lui Marat. A plecat fără măcar să se gândească să-și ierte călăii. Sufletul ei plutea deasupra micilor imbolduri pământene; cred că, dacă aș fi tânăr, aș simți o sumbră voluptate să mă duc după ea. În lumea necunoscută unde tocmai a coborât.

De obicei, a continuat Danton, condamnații se susțin prin animație, prin cântecele patriotice, prin insultele pe care le schimbă cu dușmanii lor, prin surâsuri trimise de prietenii lor.

Charlotte n-a avut nevoie de nimic din toate acestea, a avut numai credința. Credința a fost punctul ei de sprijin și de rezistență.

Dumnezeu știe cum voi muri eu, dar aș vrea să mor ca ea.

Doamna Danton plângea, iar eu îi strângeam mâna lui Danton.

8

Se apropia aniversarea lui 10 August, îți amintești, dragul, meu, că aceasta a fost chiar ziua în care ne-au ajuns la Argenton amănunte despre cele petrecute la Paris. — și tot această zi marchează despărțirea noastră?

Data de 10 August poate să fie glorioasă pentru Revoluție, dar, fără îndoială, pentru mine este fatală.

Veștile din afară erau neliniștitoare; englezii continuau asediarea la Dunkerque; armatele coalizate mărșăluiau spre Paris; aniversarea lui 10 August se făcea sub ochii prusacilor și ai austriecilor; în patru zile de marș forțat, ei ar fi putut asista la ele.

Veștile dinăuntrul țării erau și mai rele. Marat mort, ziarul Pere Duchesne îi luase locul ziarului l'Ami du Peuple și cum Hebert dispunea și de Ministerul de Război și de Comună, lua din amândouă casele de bani cât poftea și, după cum socotea necesar pentru interesele sau ura lui, scotea ziarul într-un tiraj de șase sute de mii de exemplare.

Când nu te așteptai, izbucneau incendii în porturi; se puneau pe socoteala englezilor; Pitt a fost declarat de către Convenție inamic al speciei umane; în cluburi nu se vorbește decât despre ucidere; regina va fi exterminată cu prima ocazie; girondinii vor fi omorâți. La primul capriciu: Vor să omoare regalitatea până la temelii; s-a ordonat distrugerea mormintelor de la Saint-Denis.

Danton s-a istovit strigând: "înființați un guvern!" Într-adevăr, el are dreptate, nimeni nu guvernează și toată lumea ucide.

Danton e posomorât și îngrijorat; simte că nu mai are asupra poporului influența pe care o avea în 92; i-a trecut entuziasmul; totuși, continuă să fie devotat.

— Dar nu mai sunt de ajuns oamenii, a spus el; ne trebuie soldați.

Comunarzii noștri din 93, după cât se pare, mi au nimic din voluntarii din 92; sunt îngrijorați, îmbrăcați modest, își dau brațele, își dau viețile, dar cu indiferență, triști, ca niște oameni care-și împlinesc o datorie.

Și apoi nu mai e Marseilleza viaie care-i împingea altădată înainte; acum e Cântecele plecării cel care-i însoțește. Muzica lui Mehul este într-adevăr minunată: în acest cântec sunt sunete de trompetă care trebuie să ducă Europa spre lumină.

Convenția a cheltuit — se spune — cu sărbătoarea pe care ne-a dat-o un milion două sute de mii de franci.

Au fost deschise două muzee. Danton ne-a condus să le vedem.

Unul este cel al Luvrului; întreaga lume a artiștilor a contribuit la alcătuirea lui; școala flamandă și în special cea italiană sunt reprezentate aici cu prisosință.

Danton — care în ceea ce-l privește se pricepe foarte bine la pictură — s-a mirat de cunoștințele mele în acest domeniu.

Celălalt muzeu, cel al monumentelor franceze, este o minunată comoară arheologică. Mănăstirile, bisericile., palatele și-au adus contribuția să-l înzestreze. David, organizatorul serbării, același David care i-a făcut portretul lui Marat mort în baie, a clasat toată această mare cronologie a Franței pe secole, aproape pe domnii.

Toate personajele de pe pietrele funerare de marmură, întinse pe mormintele lor cu dubla rigiditate — a morții și a pietrei — oferind istoria a douăsprezece secole, de la crucea lui Dagobert până la basoreliefurile lui Francisc I-ul, vorbesc imaginației cu vocea științei. Prin cunoașterea exactă a costumelor, mi-am atras și acolo laudele lui Danton. Se pare că ai făcut din mine, iubitul meu drag, o femeie mai completă decât credeam; micuța doamnă Danton, care nu știe nimic din toate acestea și care niciodată nu a auzit vorbindu-se în familia ei despre artă sau despre știință, este și mai mirată decât soțul ei; se uită la mine aproape cu admirație, ceea ce mă face să roșesc, dar îmi amintește în același timp că ție îți datorez toate acestea...

Mă așteptasem să văd apărând la festivitate vreo efigie gigantică a lui Marat. M-am înșelat. Danton spune că cel care s-a opus a fost chiar Robespierre.

Îți voi descrie serbarea, așa cum mi-a explicat-o și mie Danton.

Poate vei citi într-o zi acest manuscris. Atunci vei afla că nu a trecut o clipă fără să mă gândesc la tine.

Pentru această ocazie David devenise istoric, arhitect și autor dramatic.

A scris o piesă în cinci acte despre Revoluție.

Mai întâi a ridicat în piața Bastiliei o statuie imensă: a Naturii, un fel de Isis cu o sută de sâni, din care țâșnea într-un bazin imens apa regenerării.

Libertatea, un colos de aceleași dimensiuni, a așezat-o în piața Revoluției.

În sfârșit, un al treilea Titan, poporul, Hercule doborând Federalismul, sub trăsăturile Discordiei — în fața hotelului Invalizilor.

Pentru a ajunge la acest ultim grup, trebuia să treci pe sub un arc de triumf cuprinzând toată lățimea bulevardului Italiei; apoi, de la grupul Invalizilor, se mergea la altarul Patriei situat în mijlocul Câmpului lui Marte (Champ de Mars).

Sub fiecare din aceste puncte marcate dinainte ca niște altare de ziua Domnului, cortegiul, care pornea din Piața Bastiliei, se oprea aici și îndeplinea un ritual patriotic.

Danton, care era obligat să meargă cu Convenția, ne încredințase pentru ziua aceea, pe soția lui și pe mine, lui Camille Desmoulins și lui Lucile.

Camille Desmoulins, cu toate că era membru al Convenției, nu deținea nici o sarcină obligatorie în toate aceste serbări. Curios ca un fiu al Parisului să vrea să vadă tot pentru ca să poată critica tot. Lucile râdea ca o nebună de glumele soțului ei; pentru mine, mărturisesc, acest spectacol avea o latură de grandoare, care m-a impresionat foarte mult.

Herault de Sechelles, în calitatea lui de președinte al Convenției, era cel care mergea în fruntea cortegiului; dacă ar fi fost ales pentru frumusețea lui, nu s-ar fi putut face o alegere mai bună.

Este chiar omul ceremoniilor naționale și mi-l imaginam cu roba grecilor antici sau toga romană; s-a urcat pe dărâmăturile Bastiliei, a întins o cupă etruscă, a umplut-o cu apă, a dus-o la buze, a trecut-o celor optzeci și șase de bătrâni care reprezentau cele optzeci și șase de departamente, fiecare din ei purtând un stindard, și după ce bea fiecare, spunea:

— Ne simțim renăscând odată cu neamul omenesc.

Cortegiul a coborât bulevardul; puternicul partid al iacobinilor mergea în frunte cu stindardul lui, — simbol al poliției ei universale — un ochi deschis printre nori. După iacobini mergea Convenția.

David, pentru a simboliza poporul fraternizat cu reprezentanții lui, eliminase costumele; îmbrăcați obișnuit, nu mai exista nici o diferență vestimentară între cei din popor și aleșii lor. Atâta doar că trimișii Adunărilor primare erau înfășurați cu o panglică tricoloră. Camille nu s-a putut abține și râzând ne-a spus:

— Uitați-vă, Convenția e dusă de zgardă de iacobini!

Singuri judecătorii revoluționari purtau un panaș negru, semn al teribilei lor misiuni de doliu.

Toți ceilalți, — Comună, miniștrii, muncitorii — mergeau laolaltă. Doar lucrătorii își purtau uneltele, ca o podoabă și ca un simbol al nobleței muncii.

Umilii și necăjiții societății umane erau regii acestei sărbători. Orbii, bătrânii, copiii găsiți — mergeau în care. Cei mici de tot care nu se puteau ține pe picioare erau duși în cărucioare. Doi bătrâni, un bărbat și o femeie; ca și Cleobis și Biton, erau trași într-o șaretă mică de cei patru copii ai lor.

Într-un car așezaseră o urnă, care se presupunea a conține cenușa eroilor. Opt cai albi, împodobiți cu pene roșii, ridicând capul și scuturându-l la fiecare sunet de trompetă, trăgeau acest car. Părinții celor care fuseseră uciși în această zi mare mergeau în urmă, cu fruntea senină și încununată de flori, — arătând prin aceasta că pe cei morți pentru patrie nu trebuie să-i plângi.

O șaretă asemănătoare celei a călăului ducea tronurile, coroanele și sceptrele.

Din Piața Revoluției dispăruse eșafodul. Președintele a ordonat ca tomberonul cu însemnele regalității să fie răsturnat la picioarele statuii Libertății. Aici călăul le-a dat foc.

Trei mii de păsări, cărora li s-a dat drumul deodată, și-au luat zborul în toate direcțiile, ca un nor vesel.

Doi porumbei s-au oprit să se odihnească în cutele robei Libertății.

A doua zi eșafodul, readus la locul lui, avea să-i alunge de acolo.

Din piața Revoluției cortegiul s-a îndreptat spre Câmpul lui Marte; statuia lui Hercule zdrobind Federalismul fusese așezată pe un soclu înalt și lângă ea se amenajase o platformă, în fața. Statuii se nivelase un drum, numit al egalității. Toată lumea a trecut pe acolo.

Pe rând, cei optzeci și șase de bătrâni, ajungând pe platformă, au înmânat președintelui sulita pe care o țineau în mână.

Președintele le-a legat pe toate cu o panglică tricoloră, proclamând astfel alianța Capitalei cu departamentele. Toți stăteau în picioare în fața altarului fumegând de tămâie.

Heraul de Sechellesa a citit aprobarea noii legi, proclamând egalitatea.

La ultimele sale cuvinte, tunul a început să tragă.

Dragul meu, nu sunt decât o femeie, dar îți jur că în momentul acela am încercat un sentiment de entuziasm atât de puternic, încât fără să vreau mi-au dat lacrimile. O, dacă ai fi fost acolo! O, dacă m-aș fi sprijinit de brațul tău în loc să mă sprijin de-al unui străin! Cum m-aș fi aruncat la pieptul tău și aș fi plâns în voie!

Republica franceză întemeiată pe baza egalității! Carul ducând cenușa victimelor de la 10 August a înaintat până la templul ridicat la extremitatea Câmpului lui Marte; acolo urna a fost ridicată și depusă pe altar; toată lumea a îngenuncheat, președintele a sărutat urnă și a spus cu glas tare aceste cuvinte:

— Cenușă scumpă! Urnă sacră! Depun sărutul meu în numele poporului!

Un bărbat s-a apropiat de Camille Desmoulins și l-a întrebat:

— Cetățene, poți să-mi spui de ce nu mai văd aici ca în 92, paloșul justiției acoperit cu crep de doliu, paloșul pe care îl purtau bărbații încununați cu chiparoase?

— Pentru că, a răspuns Desmoulins, atunci când paloșul se simte pretutindeni, nu mai e nevoie să-l arăți.

Am uitat să-ți spun, iubitul meu Jacques, că arcul de triumf de pe bulevardul Italienilor era consacrat femeilor de la 5 și 6 Octombrie¹³, cele care au readus de la Versailles pe rege, regină și regalitate.

Am auzit povestindu-se că aceste eroine fuseseră adevărate mame de familie care s-au smuls înfometate de lângă copiii lor, că fuseseră fete frumoase, caste, care nu îndrăzniseră să vorbească atunci când s-au aflat în fața regelui și că-și pierduseră cunoștința în fața reginei; aici însă pictorul le zugrăvise ca pe niște modele îndrăznețe și nerușinate.

Cele pictate sunt mai frumoase, e adevărat, dar celelalte am certitudinea că au fost mai emoționante.

La primele umbre ale serii mulțimea s-a împrăștiat; unii dintre ei s-au întors liniștiți și pașnici la Paris; ceilalți, tot atât de liniștiți și pașnici, s-au așezat pe iarba veștedă de august și au mâncat în familie, fiecare ce-și adusese.

Noi ne găseam la jumătatea drumului spre Sèvres, unde trebuia să ne întâlnim cu Danton; Camille și Lucile urmau să ia masa cu noi. Ne-am suit într-o trăsură și într-o jumătate de oră, de la Champs de Marș, am ajuns la casa de la țară a lui Danton.

Danton a venit împreună cu un bărbat pe care nu-l cunoșteam, dar pe care tu trebuie că-l știi: îl cheamă Carnot. E mic de statură, poartă pantaloni scurți, pieptănat à la Jean-Jacques Rousseau, cu o haină cenușie. Are aerul unui subșef de minister. Pe el se bazează ca să se țină piept atât englezilor care sunt în fața Dunkerque-ului, cât și prusacilor care au cucerit — sau mai curând căroră le-a fost predat Valenciennes.

Datorită poziției lui la Ministerul de Război, Carnot cunoaște toate știrile oficiale și după cât se pare acestea sunt lamentabile. Danton are multă încredere în el; dar se pare că lui Robespierre nu-i place. E un muncitor îndârjit, care cât stă la Paris își petrece viața între strada Saint-Florentin și Tuileries, unde scotocește vechile dosare. Când se duce pe front, își scoate haina cenușie ca să îmbrace uniforma de general, apoi, odată lupta câștigată, se reîntoarce la Paris să-și facă programul. Ceea ce-l îngrijorează cu deosebire este Valenciennes, care a devenit un focar de reacțiune și de

fanatism. Se cântă acolo, pe pământul Franței, *Se Avum fac imperatorem*; femeile plâng de bucurie, îl slăvesc pe Dumnezeu; emigrații își scot săbiile și strigă: "La Paris! La Paris!"

Mă minunez când mă gândesc că acest bărbat mărunț, abia dacă are 1,70 m, și care nu bea decât apă se va duce să se războiască cu ducele de York, fratele regelui Angliei, care are 1,98 m și care bea zece sticle de via după masă. Se pare că ducele, comod din fire, ar fi vrut să stea liniștit la Valenciennes, dar într-atâta a fost săcâit de frumoasele care sunt nebune după el și de emigrații care-l compară cu Marlborough, încât până la urmă și-a scos sabia ca și ceilalți și a strigat: "Now or never!" Acum ori niciodată!

Ultimele știri anunțau că avanposturile inamice sunt la Saint-Quentin.

Danton a redactat un decret de înrolare în masă pe care bărbatul în haină cenușie îl va propune și îl va impune mâine la Convenție, decret care mi se pare o capodoperă.

Toți francezii vor fi în stare de mobilizare permanentă; tinerii vor lupta; bărbații căsătoriți vor făuri arme și vor transporta subzistentele; femeile vor confecționa corturi și haine și vor servi în spitale; copiii vor tăia lemne; bătrânii îi vor încuraja pe războinici în piețe, insuflându-le ura împotriva regilor și credința în unitatea republicii.

Începând de mâine, eu și cu doamna Danton ne vom apuca de lucru.

9

Oh! Iubitul meu, sunt zdrobită. Cum să trăiești? Cum să. Mori? Să mori mi se pare mult mai ușor decât să trăiești, și nu este prima oară când îmi vine să alerg să te aștept sau să mă duc să te găsesc la acea întâlnire a morții de unde nu a scăpat vreodată nimeni.

Numele tău a fost repetat de zece ori, de douăzeci de ori, ele o sută de ori: le lipseai pentru a împlini numărul; le trebuiau douăzeci și două de capetele. L-au înlocuit pe-al tău cu cel al unui oarecare Mainvielle, cunoscut și celebru prin asasinatele de la Glaciere, de la Avignon. Tu, zic ei, ai murit de oboseală în nu știu care grotă din munții Jura împreună cu Louvet sau ai fost devorat de lupi împreună cu Roland.

Oricum, pentru ei tu ești mort și numai datorită acestui fapt nu ai fost judecat împreună cu ei.

Oh! Dacă aș fi sigură că ăsta e adevărul, cât de repede aș termina cu această boală a corpului care se numește viața, ca să-mi salvez sufletul!

De câțva timp Danton trece brusc și repetat de la durere la mânie. El sperase că procesul girondinilor nu va avea loc. Nu girondinii au avut inițiativa Revoluției? Oare nu girondinii au făcut acel 10 August? Nu ei au declarat război tuturor regilor? Și iată că deodată, în timp ce în nord englezii asediază Dunkerque, în sud regaliștii predau englezilor Toulonul.

S-a arătat prea multă clemență reginei și girondinilor. Nu erau acuzați oare girondinii de complicitate cu regina și prin urmare cu regaliștii?

În ziua când s-a aflat la Paris de cucerirea Toulonului, Robespierre, stăpân pe situație, a ordonat să se înceapă judecarea celor două procese despre care până atunci nimeni nu îndrăznise să vorbească: procesul girondinilor și procesul reginei.

Prusacilor care intraseră în Franța prin Champagne, li se răspunsese cu masacrul din închisori.

Regaliștilor evacuând Vendee în vest și englezilor cumpărând Toulonul în est, li se dădea acum replică prin decapitarea reginei și a celor douăzeci și doi de girondini. Înțelegi, iubitul meu? Deși numai doisprezece dintre prietenii tăi căzuseră în mâinile tribunalului revoluționar, — ceilalți fiind morți ori fugiți — pentru că fuseseră promiși poporului douăzeci și doi de girondini, douăzeci și doi li se dădea.

Și atunci s-au adăugat deputați care nu votaseră niciodată cu Gironde. Au vrut să-l determine pe Danton să intre în Comitetul de salvare publică; dacă ar fi acceptat, și-ar fi salvat viața. Cine ar mai fi îndrăznit, să se atingă de un membru al acestui puternic comitet?

Da, însă pentru ca el să intre, ar fi trebuit să accepte două condiții îngrozitoare:

Moartea girondinilor!

Masacrele din Vendee!

Într-o seară l-am văzut pe Danton întorcându-se acasă mai abătut ca niciodată, spus el.

— Sunt dezgustat de toate aceste măceluri!

Apoi soției sale:

— Pregătește-te să mergi cu mine la Arcis-sur-Aube.

Arcis-sur-Aube era locul unde se născuse. Ca Anteu care își recăpăta forțele atingând pământul natal, Danton se ducea să ceară din nou izvoarelor vieții lui vigoarea, pierdută.

— Vii cu noi? M-a întrebat.

— Oh, nu, i-am răspuns. Trebuie să înțelegi, numai urmărind clipă de clipă procesul girondinilor pot să aflu câte ceva despre el.

— Amândoi greșim, mi-a spus el; eu ar trebui să rămân, dumneata ar trebui să pleci.

În aceeași seară, Garat a venit să-l vadă. Îți amintești, e cel care a devenit ministrul Justiției după el.

Lui Garat i s-a părut bolnav; mai mult decât bolnav, încremenit ele indignare.

A făcut tot ce a putut să-l convingă să rămână la Paris; i-a demonstrat că Robespierre va profita de absența lui. Pentru a-i nimici — unul după altul — pe Hebert și pe Chaumette; când va reveni, prietenii lui vor fi de partea lui Robespierre și se vor întoarce împotriva lui, așa cum prietenii girondinilor s-au întors împotriva girondinilor.

— Plecarea ta, i-a spus el în încheiere, este pur și simplu o sinucidere; nu îndrăznești să te omori, tu vrei să mori.

— Poate! a spus Danton. Și ruină partidului meu, pierderea influenței mele, popularitatea mea spulberată! Toate astea nu înseamnă nimic! Ceea ce mă distruge, ceea ce-mi zdrobește inima este că nu pot să-i salvez pe ei, pe Vergniaud, elocința însăși; Pethion — onoarea; Valaze, loialitatea; Ducos și Fonfrede, devotamentul...

Și din ochi îi curgeau lacrimi mari.

— Iar eu, a continuat Danton, eu sunt cel care la 31 mai le-am dat lovitura de grație! Vroiam doar să-i în depărtez din drumul meu, nu să-i omor!

Garat și-a părăsit prietenul fără să fi obținut ceva de la el.

Îmi rămâneau Camille și Lucile; dar eram departe de a fi legată de ei ca și de Danton și soția lui. În prietenia lui Danton aveam încredere și respect, așa cum ai pentru omul de geniu. Chiar în slăbiciunile lui îl socotesc uriaș.

La 13 octombrie a plecat. Vulcanul se stinsese. Se va: reaprinde oare vreodată? Mă îndoiesc.

La 16 regina a murit pe eșafod.

Moartea ei n-a produs la Paris efectul așteptat.

Se știe că generalul Jourdan dădea la Wattignies o bătălie de care depindea salvarea Franței.

Micul om cu haina cenușie și pantalonul scurt părăsise Parisul. Se dusesse la regiment; îmbrăcase uniforma de general și luptase două zile.

În prima zi pierduseră; dar cu armata lui, pe care inamicul o credea în retragere, atacase dușmanul și-l învinsese.

Își pusese apoi din nou haina cenușie, se întorsese la Paris în ziua de 19 și anunțase că generalul Jourdan câștigase o mare victorie.

Despre el personal n-a spus nici o vorbă.

Această victorie îi dădea o forță imensă lui Robespierre, căruia Danton, într-un moment de slăbiciune, îi cedase locul și care, rămânând singurul stăpân, devenise cârmuirea însăși.

A doua zi după această victorie, Fouquier-Tinville a cerut actele ca să deschidă procesul nefericiților tăi prieteni. S-au luat toate măsurile nu numai pentru a-i extermina, dar și pentru a-i dezonora.

Procesul lor a urmat îndată după al unui mizerabil pe nume Perrin, hoț de bani din avutul obștesc, condamnat la galere și la expunerea în public, pe care a îndurat-o pe ghilotină. Au avut grijă ca între el și nobilii girondini să nu fie nimeni decapitat; trebuia ca eșafodul să rămână stâlp al infamiei.

La început au fost ținuți în închisoarea Carmes, plină încă de sângele masacrelor din septembrie; prizonierii au fost înghesuiți într-un loc separat de restul închisorii. O singură carceră cu optsprezece paturi.

Vergniaud, care era de mai multe luni în închisoare, nu vruse să ceară nimic nimănui; îmbrăcămintea îi era zdrențe și ultimul asigurat trecuse de mult în mâna unui deținut mai sărac decât el.

Cumnatul lui, domnul Alluaud, a venit de la Limoges să-i aducă bani și haine. A obținut permisiunea să-l vadă pe Vergniaud și a intrat în închisoare împreună cu fiul lui, copil de zece ani.

Copilul, văzându-și unchiul tratat ca un nelegiuit, cu fața palidă și slăbit, cu părul răvășit, cu barbă. Neîngrijită și hainele zdrențuite, a început să plângă și, în loc să se ducă să-și sărute unchiul care-i întindea brațele, s-a refugiat între genunchii tatălui său.

Dar Vergniaud l-a tras spre el, spunându-i:

— Linistește-te și uită-te bine la mine; când vei fi mare, când Franța va fi liberă, când pe străzile Parisului nu va mai exista această mașină hidoasă care se numește ghilotină, vei spune: "Când eram copil, l-am văzut pe Vergniaud, întemeietorul Republicii, în cea mai frumoasă epocă a sa și în cea mai glorioasă haină a vieții sale, aceea în care, persecutat de niște mizerabili, se pregătea să moară pentru oamenii liberi".

Dar, printre ei, apostolul și martirul fericit al supliciului era Valaze, pe care gradul avut în armată îl familiarizase cu moartea. Avea convingerea și susținea chiar că oricărei religii noi îi trebuie sânge. Îl simțea fericit să-și ofere sângele drept sacrificiu.

— Valaze, i-a spus într-o zi Ducos, ce pedeapsă ți-ar mai putea da ei, dacă nu te-ai condamna chiar tu?

La 22 octombrie li s-a citit actul de acuzare, la 26 a început procesul lor.

La prânz au fost aduși în fața tribunalului revoluționar. Fiecare era păzit de un jandarm.

Eu eram la brațul lui Camille, Lucile la brațul meu. I-am văzut cum s-au așezat pe banca acuzaților, unul după altul, toți acei nobili martiri, pe fețele cărora în zadar căutau un semn care să te facă să spui: "Iată un vinovat!"

Cel puțin procesul nu ducea lipsă de ipocrizie; toată lumea a văzut bine că tot ce preceda eșafodului era numai o formă și că nu se urmărea altceva decât execuția.

Acuzatorii Hebert și Chaumette au fost admiși ca martori. Nu exista avocat al apărării.

Au fost învinuiți de lucruri stranii: de asasinatle din septembrie, a căror pedepsire ei o urmăriseră de fapt mereu; că ar fi fost prietenii lui La Fayette, ai lui d'Orleans și ai lui Dumouriez. Și totuși, judecătorilor le venea greu să condamne pe baza unor astfel de acuzații și cu astfel de mărturii.

Procesul a durat șapte zile, și în a șaptea zi avansase mai puțin decât în prima.

Până la urmă s-au amestecat iacobinii; o delegație de-a lor a șomat adunarea să decreteze că după trei zile juriul se putea declara îndeajuns de lămurit, chiar dacă nu era.

Camille mi-a spus că s-a găsit minuta scrisă în întregime de mâna lui Robespierre, pentru că el era cel care vroia cu orice preț moartea lor.

În ziua procesului, când a devenit clară pentru toți întreaga latură odioasă a acuzației, Garat, pe care-l văzusem la Danton în seara plecării acestuia, a făcut un demers pe lângă Robespierre pentru a-i salva pe girondini. Pregătise un fel de pladoarie pentru clemență; i-a citit-o.

Ne-a povestit tot ce a îndurat Robespierre ca să-l poată asculta: masca lui, atât de impasibilă, încât s-ar fi spus că e un pergament întins pe un cap de mort, era devastată de șocul mușchilor; la pasajele stăruitoare, își acoperea ochii cu mâna ca să nu i se vadă fulgerele de ură și mânie din priviri. L-a lăsat totuși să vorbească până la capăt. Apoi a spus:

— E splendid, dar ce vrei să fac? Nu pot nimic, nici eu, nici oricare altul. Dumneata spui că nu au avocat; nici nu au nevoie, ei toți sunt avocați!

Decretul Convenției a fost adus la cunoștința tribunalului revoluționar la ora opt seara.

Datorită acestui decret, juriul s-a trezit lămurit dintr-o dată și a declarat inutilă continuarea dezbaterilor. Jurații nu au făcut decât să intre și să iasă din sala de deliberare. Președintele a anunțat, pe sufletul și pe conștiința lui, că cei douăzeci și doi de girondini au fost găsiți vinovați și condamnați la moarte.

Am simțit brațul lui Camille tremurând.

— Oh! Nenorocitul de mine, a murmurat el încet, cartea mea e cea care îi pierde!

Se pare că el a scris o carte împotriva girondinilor. Această condamnare era atât de neașteptată, încât celor prezenți în sală nu le venea să creadă. Condamnații au scos un strigăt de blestem împotriva judecătorilor lor. Jandarmii stăteau încremeniți; fiecare acuzat ar fi putut să scoată sabia din teaca jandarmului care stătea lângă el și să-i înjunghie pe judecători fără ca nimeni, să se opună.

În acel moment, Valaze păru că leșină și alunecă pe podea.

— Ți-e rău, Valaze? L-a întrebat Briset.

— Nu, mor, i-a răspuns acesta.

Își implântase în inimă vârful unui compas.

Era ora unsprezece seara.

După un scurt moment de consternare a sădii, când s-au auzit blestemele condamnaților, iar lui Valaze i s-au dat lin zadar îngrijiri, — murise pe loc — condamnații s-au strâns unul lângă altul și au strigat:

— Murim nevinovați! Trăiască Republică!

Ducându-și mortul, cei rămași în viață au coborât din sala tribunalului pe scara care ducea direct la Conciergerie. Le făgăduiseră celorlalți deținuți să le dea de știre despre soarta lor; au găsit un mijloc foarte simplu: au cântat prima strofă din Marseilleza, schimbând un singur cuvânt în versul al patrulea:

*"Allons, enfants de la patrie!
Le jour de gloire est arrive!
Contre nous de la tyrannie
Le coubeau sanglant est leve!"*

Ceilalți deținuți așteptau și ascultau. Cuvântul "coubeau" subsituit cuvântului "eteridard" i-a făcut să înțeleagă.

S-au auzit atunci din toate celulele strigăte, plânsete și hohote.

Numai condamnații nu plângeau.

Îi aștepta un prânz trimis de un prieten.

Valaze, așa mort, a luat și el parte. Tribunalul ordonase ca trupul sinucigașului să fie readus în închisoare, condus în aceeași șaretă la locul supliciului și îngropat la un loc cu ceilalți.

Teribil tribuna, să nu poți scăpa de el nici în moarte, și care execută însăși moartea!

Se spune că reprezentantul din Bailleul, proscris ca și ei, dar salvat și ascuns în Paris, le trimisese acel ultim prânz care le-a îngăduit să facă ceea ce creștinii jertfiți în circ numeau *primul liber*.

Vergniaud a fost numit președinte al acestui prânz; chipul său rămăsese liniștit și surâzător.

— Nu vă mirați, a spus el, temându-se că nu cumva să-și umilească prietenii prin seninătatea lui. Nu laș în urma mea nici tată, nici mamă, nici soție, nici copii.

Am fost singur în viață, vă voi avea pe voi toți frați în moarte.

Cum nimeni n-a asistat la acest ultim prânz, cum niciunul dintre comeseni n-a supraviețuit, nu s-ar putea spune ce subiect a animat conversația lor.

Un paznic l-a auzit totuși pe Ducos spunând:

— Măine pe vremea asta ce vom face?

— Ziua noastră va fi fost încheiată, a răspuns Vergniaud, și vom dormi.

Când lumina zilei s-a strecurat printr-o lucarnă în celula girondinilor și a făcut să pălească flacăra lumi nărilor, Ducos a spus:

— Hai să ne culcăm, viața e atât de puțin lucru, încât nu merită să pierdem o oră de somn după care apoi să ne pară rău.

— Să stăm de veghe, a spus Lassource, eternitatea este atât de teribilă, încât o mie de vieți n-ar fi îndeajuns ca să ne pregătească pentru ea.

La ora zece, cei care dormeau au fost treziți de zgomotul zăvoarelor; cei care nu dormeau au văzut intrând călăii care veneau să le pregătească capetele pentru ghi-lotină.

Atunci, surâzători, unul după altul, și-au înclinat capul sub foarfecă și și-au întins brațele pentru frânghii.

I s-a îngăduit unui alt deținut — abatele Lambert — să intre la ei în acest moment suprem, ca să-i pregătească pentru moarte pe cei care ar cere ajutorul religiei.

Gensonne a ridicat o buclă din părul lui negru și, dându-i-o abatelui, l-a rugat:

— Spuneți-i soției mele că atât pot să-i trimit din rămășițele mele, dar că mor trimițându-i toate gândurile mele.

Vergniaud și-a scos ceasul, l-a deschis, și pe capacul de aur a zgâriat cu Vârful unui ac o cifră și data de 30; apoi l-a rugat pe abatele Lambert să i-l dea femeii pe care o iubea, probabil domnișoara Candeille.

După ce au fost pregătiți, condamnați au fost conduși spre curtea palatului.

Aici îi așteptau cinci șarete, înconjurată de o imensă mulțime. Se luminase; ziua era cenușie și ploioasă, una din acele dimineți alburii, încărcată de toată deznădejdea iernii. Au interzis să se dea vreun calmant condamnaților, crezându-se că vor rămâne astfel mai prejos decât ei înșiși.

Au fost puși câte patru în fiecare șaretă; numai în ultima erau cinci, plus cadavrul lui Valaze. Capul lui, hurducat din pricina caldarâmului, se clătina pe genunchii lui Vergniaud, ursit să moară ultimul, ca cel mai vinovat dintre toți, ca cel mai elocvent, cu alte cuvinte ca cel mai curajos.

În momentul în care cele cinci șarete au ieșit de sub arcada întunecată a închisorii Conciergerie, au intonat toți odată, ca pe un marș funebru, prima strofă din Marseillesa.

Allons, enfants de la patrie!

Cântecul ales de ei nu avea oare dubla semnificație a patriotismului și a devotamentului? Nu însemna oare că oriunde te-ar trimite vocea patriei, chiar la moarte, trebuia să te duci cântând?

Prima șaretă și-a lăsat cele patru victime la piciorul eșafodului. S-au îmbrățișat în semn de unire în libertate, în viață și în moarte.

Pe urmă au urcat, unul câte unul; cel care urca continua să cânte ca și ceilalți.

Greaua masă de fier le reteza numai vocea.

Toți au murit ca niște eroi. Numai corul se auzea din ce în ce mai slab, pe măsură ce cădea securea; rândurile se răreau, Marseillesa continua.

În sfârșit, a rămas un singur glas pentru a înălța imnul patriotic.

Era al lui Vergniaud care, așa cum am spus-o, trebuia să moară cel din urmă.

Ultimele lui cuvinte au fost:

Amour sacre de la patrie!

Și cu asta s-a terminat tot. În mulțime ca și pe eșafod s-a făcut liniște. Lumea s-a retras consternată; înțelesese că ceva esențial Revoluției murise.

De ce n-am fost noi doi în ultima șaretă?

10

Vai, nu mai am să-ți povestesc decât execuții. Despre a girondinilor s-a auzit și la Arcis-sur-Aube, dar tot n-a fost de ajuns ca să-l smulgă pe Danton din apatia lui.

Tânăra-i soție, care era însărcinată, îmi scria că noaptea soțul ei stătea două-trei ore la fereastra dormitorului care avea vedere spre câmp.

Acolo, cu ochii ațintiți pe cer, atent la fiecare zgomot și la fiecare adiere, Danton — a cărui religie nu era decât un vast panteism, — părea că se pregătește să dea naturii înapoi toate elementele primite de la ea.

A reapărut în Paris la 3 decembrie, oțelit de singurătate și de odihnă. A vorbit cu o elocință pe care nu o avusese până atunci; dar nimeni n-a aflat despre ce anume a vorbit. Abia dacă s-a știut că reapăruse în Convenție. *Monitorul* primise dispoziție să nu-i tipărească discursul.

Bariton a descoperit în jurul său vidul. Prietenii lui cei mai apropiați trecuseră de partea lui Robespierre; doar unul sau doi i-au rămas credincioși: Bourdon de l'Oise și Camille.

Îți amintești strigătul scos de Camille la judecata girondinilor:

"— Nefericitul de mine! Eu sunt cel care i-am pierdut!"

Clubul iacobinilor i-a cerut socoteală pentru aceste cuvinte. Camille care scria foarte bine vorbea însă foarte greu. Era bâlbâit, și Robespierre își făcuse bine socoteala, — se va încurca în bâlbâiala lui și nu va fi auzit de nimeni.

Dar iată că, pentru a face față artei pe care natura i-o refuzase, inima lui i-a dat deodată puterea lacrimilor.

— Da, a exclamat el, da, repet aici: m-am înșelat.

Șapte din cei douăzeci și doi erau prietenii noștri. Din păcate, șaiszeci de prieteni au venit la căsătoria mea și toți sunt morți în afară de doi: Robespierre și Danton!

Discursul de întoarcere al lui Danton, care n-a fost inserat în *Monitor*, a însemnat un fel de abdicare de la orice pretenție politică din partea lui.

El a spus — ceea ce era perfect adevărat — că cei doi ani de luptă susținută nu i-au lăsat nici un orgoliu, nici o vanitate, nici veleități de concurență. De data aceasta, ca și Camille, el s-a alăturat lui Robespierre și a devenit secundul lui; în sfârșit, discursul său se terminase printr-o urare:

— De-ar putea și Republică, întocmi ca Henric al IV-lea, să-și ierte dușmanii, fără pericol!

La două sau trei zile după aceea, Robespierre ceruse, cu vocea lui melodramatică, cinci sute de mii de franci pentru nevoiași.

Cambon, adevăratul ministru de finanțe din acea epocă, dantonistul Cambon, care lăsa atât de greu să-i scape banii, a răspuns cu vocea lui aspră:

— Cinci sute de mii de franci e prea puțin! Ofer zece milioane.

Cele zece milioane au fost supuse la vot și aprobate, în fine, la 24 decembrie, chiar în ziua în care Robespierre cerea urgentarea judecăților revoluționare, s-a întâmplat ca un dantonist să urce la tribună, palid și tulburat, și să strige:

— Va fi ghilotinat un nevinovat, și ca dovadă este chiar cererea lui Robespierre!

Într-adevăr se simțea nevoia întoarcerii la clemență, încât Convenția a votat pe loc o suspendare, și atunci mai mult de douăzeci dintre membrii ei s-au grăbit să iasă din sală, unii alergând la Palatul de Justiție, alții în piața Revoluției, ca să împiedice executarea acelui nevinovat.

Incidentul a dat curaj dantonistilor. Au mers mai departe decât ar fi vrut-o chiar Danton.

Pentru graba judecăților revoluționare, Bourdon de l'Oise, un fel de mistreț cu părul roșcat, l-a învinuit pe agentul public al Comitetului de Siguranță, Heron, ca fiind agentul secret al lui Robespierre.

Imaculatul Robespierre pretindea că nu are nici o legătură cu poliția; deci nu-l văzuse niciodată pe Heron.

Dar micul hotel unde se întrunea Comitetul de salvare publică, printr-un coridor întunecos, comunica direct cu Tuileries. Pe acolo veneau oamenii lui Heron să înfățișeze lui Robespierre hârtiile secrete, și astfel era ținut la curent cu tot ce se întâmpla.

Adeseori fuseseră văzute niște fete aducând mici pachete și lăsându-le domnișoarelor Duplay. Când Robespierre se întorcea acasă, gazda i le dădea.

Robespierre, care dacă-și dădea cuvântul și-l respecta până la imprudență, garantase impunitatea agentului, ceea ce îl făcuse pe Heron să devină insolent, îndrăznind chiar să insulte deputații.

Cum mulți aveau a se plânge de el, propunerea lui Bourdon de l'Oise a fost acceptată. Adunarea a votat. Heron a fost arestat.

Atunci toți robespierristii au dat fugă, cuvântul de ordine fusese primit de la Robespierre, măsura se luase în absența lui și dacă se menținea, însemna că Robespierre era pierdut, sau cel puțin reputația lui era știrbită.

Mai întâi s-a prezentat Couthon care a cerut Adunării să continue să aibă încredere în Comitetul de salvare publică. Apoi a venit Moise Bayle, depunând mărturie că, în mai multe chestiuni, Heron s-a arătat îndemânatic și îndrăzneț. A urmat Robespierre însuși, care mimând înduioșarea, a vorbit despre sufletele sensibile și despre ambiția lui de a obține aureola martiriului.

Arestarea lui Heron a fost revocată.

Dacă Heron ar fi fost arestat, prietenul nostru Danton rămânea stăpân în locul lui Robespierre; Brune, devotat pe cât putea, i-ar fi influențat pe prietenii lui Heron; Westerman l-ar fi criticat vehement pe Henriot și, împreună cu prietenul său Santerre, ar fi răsculat strada marelui foburg.

Atunci Danton, omul popular prin excelență, urma să fie impus Adunării, care nu aștepta decât acest lucru.

Robespierre salvat însă, Danton ar fi fost acela care se prăbușea.

Robespierre simțise prea aproape abisul ca să nu vrea să-l umple cu cadavrele dantonistilor. Văzându-l palid și derutat după această ciocnire, Billaud i-a luat mâna și i-a șoptit:

— Danton trebuie să moară, nu-i așa?

Robespierre a tresărit, mirat că cineva îndrăznește să spună asemenea vorbe.

— Ce? îl întreabă pe Billaud privindu-l drept în ochi.

Te-ai încumeta să-i omori pe cei mai buni dintre patrioți?

— De ce nu? I-a răspuns acesta.

— Chiar dumneata? S-a mirat din nou Robespierre.

— Chiar eu, i-a răspuns ferm Billaud.

Robespierre i-a chemat pe Saint-Just și Couthon. Le-a spus că existau plângeri despre imoralitatea și corupția lui Danton.

Couthon și Saint-Just au exultat.

Zvonul se împrășteie la Comitetul salvării publice. Lindet, care se afla prin birouri, l-a avertizat pe Danton. Danton a ridicat din umeri nepăsător.

— Fie! a spus el; prefer să fiu ghilotinat decât să ghilotinez.

Când noi l-am sfătuit să fugă cel puțin, el a răspuns:

— Credeți voi că poți să iei cu tine patria pe tălpile pantofilor?

— Ascunde-te măcar, i-am spus eu.

— Îl poate oare ascunde cineva pe Danton? S-a mirat el.

Într-adevăr, Danton era greu de ascuns.

Și, fără să se știe dacă va fi sau nu acuzat, se și înființa pentru el un cimitir nou.

Pe de altă parte, Danton părea să aibă un presentiment al celor ce aveau să se întâmple.

El însuși ne povestea că, într-una din acele seri întunecoase și reci, favorabile gândurilor sinistre și care te determină să-ți descarci sufletul, ieșind din palatul de justiție cu Souberbielle, jurat la tribunalul revoluționar, și cu prietenul lui Camille, se oprise pe Pont Neuf pricind melancolic curgerea apei; Souberbielle s-a apropiat de el și l-a întrebat:

— Ce faci aici?

— Privește, i-a răspuns Danton, nu ți se pare că râul rostogolește sânge?

— Adevărat, a spus Souberbielle, cerul e roșu, și îndărătul acestor nori sunt multe alte ploi de sânge.

Danton s-a întors și rezemându-se de parapet i-a zis:

— Știi tu, așa cum merg lucrurile, în curând nimeni nu va mai fi în siguranță; cei mai buni patrioți sunt confundați fără discernământ cu trădătorii, sângele vărsat de generali pe câmpul de luptă nu-i împiedică să verse alt sânge pe eșafod; sunt sătul de viață!

— Ce vrei! I-a spus Souberbielle, la început ați prețuit judecători neînduplecați — și eu am acceptat poziția de jurat; dar acum nu mai vor decât călăi servili. Ce pot eu să fac? Nu sunt decât un obscur patriot. Ah! Dacă aș fi Danton!

Danton i-a pus mâna pe umăr și i-a spus liniștit:

— Danton doarme. Taci. Se va trezi când va veni vremea. Totul începe să-l sârbească. Eu sunt un om al revoluției, nu sunt un om al măcelului... Dar tu, a continuat Danton adresându-se lui Camille Desmoulins, tu de ce păstrezi tăcerea?

— Sunt plictisit de tăcere: i-a răspuns Camille. Mina îmi atârna greu; am uneori poftă să fac din pana mea un stilet și să înjunghii cu el pe toți acești mizerabili.

Cerneala mea este mai trainică decât sângele lor: pătează pentru vecie.

— Bravo, Camille! L-a încurajat Danton. Începe de mâine. Tu ești cel care ai pornit revoluția, tu trebuie s-o oprești și, fii liniștit, această mâna te va ajuta. Știi că e puternică.

După trei zile a apărut ziarul: *Le Vieux Cordelier*.

Iată ce spunea Camille în numărul 6, a doua zi după arestarea prietenului său, poetul Fabre d'Englantine¹⁴:

"Considerând că autorul lui Philinte a fost închis la Luxemburg înainte să fi apucat a patra lună a calendarului său, am vrut să profit cât mai am cerneală și hârtie, și cât mai sunt stăpân pe mine, și mai pot sta în fața căminului să-mi pun ordine în idei, — să public aici crezul meu politic, în care am trăit și în care voi muri fie de glonț, fie de stilet, fie de moartea filosofilor, cum spune cumătrul Mathieu."

Acest număr, destul de violent, anunța un altul, și mai îndrăzneț.

Mi-am dat seama că se pierdea și, neuitând o clipă că el e unul din cei doi prieteni pe care tu, iubitul meu, mi i-ai lăsat moștenire, am alergat în strada l'Ancienne Comedie, unde altădată, pe vremea atotputerniciei lui Danton și a lui Camille, am fost primită și încurajată și unde astăzi prietenii lor îngroziți veneau să-l roage pe Camille să înceteze de mai avea încă timp.

Ajungând la Camille acasă, l-am găsit luând masa ca un ofițer patriot, pe nume Brune, care nu părea câtuși de puțin timid. Tocmai îl sfătuia să fie prudent. Camille însă era pornit; pentru el însemna o lașitate să facă acum un pas înapoi.

I s-au adus corecturile ziarului; le-a verificat liniștit și a adăugat între două rânduri:

— Miracol, dragii mei! În noaptea asta un om a mu rât în patul său.!

Apoi, cum Brune a ridicat din umeri, Camille a spus în latinește, ca să nu fie înțeles de Lucile:

— *Edamus et bibamus*.

Și crezând că nici eu nu înțelegeam, a continuat:

— *Cras enim moriemur*.

M-am dus la Lucile și i-am tradus încet ceea ce auzisem.

Ea le pregătea ciocolata.

— Lasă-l, lasă-l, mi-a spus; să-și împlinească misiunea, el este cel care va salva Franța; pe cei care gândesc altfel nu-i voi servi cu ciocolată.

Locul unde trebuia înmormântat Danton fiind dinainte hotărât, nu le mai rămânea decât să-l aresteze.

Camille întrecuse măsura cerând în jurnalul său un comitet de clemență.

La 28 martie Danton ne-a anunțat că va lua masa cu Robespierre; niște prieteni comuni încercau cu un ultim efort să-i împace.

Am hotărât să rămân în noaptea aceea la Sèvres, pentru a avea știri despre această reuniune la care cina nu era decât un pretext.

Întâlnirea avea loc acasă la Panis, în Charenton.

Danton s-a întors pe la ora unu noaptea.!

— Ei! am exclamat noi văzându-l că apare.

— Nimic! a spus el, omul acesta este de nepătruns. Nu e un om; de fapt, este un spectru. Nu știi cum să-l iei, nu are nimic uman; cred că suntem mai învrăjbiți decât am fost vreodată.

— Dar, pe scurt, a întrebat doamna Danton, ce s-a petrecut? Te rog, dă-ne amănunte.

— La ce bun? Nici eu însumi nu mai știu ce s-a spus! Se poate oare înțelege ceva din vorbă monotonă și cleioasă a lui Robespierre? Proteste din amândouă părțile; m-a învinuit de septembrie, ca și cum n-ar ști că Marat este cel care a făcut septembrie. Eu l-am învinuit de Lyon și Nantes. Pe scurt, ne-am despărțit la cuțite.

A doua zi se și răspândise zvonul despre ceea ce se întâmplase.

Robespierre i-a spus lui Panis:

— Îl vezi, nu e chip să-l readucem pe acest om în guvern; înăuntru corupe; în afară amenință. Noi nu suntem îndeajuns de puternici pentru a-l înfrunta, și suntem prea curajoși pentru a ne teme de el; noi vroiam pacea, el vrea războiul; îl va avea.

Prietenii lui Danton au venit degrabă la Sèvres, implorându-l să înlăture furtuna care se pregătea și îndemnându-l cu toții la rezistență:

— Montagnarzii sunt cu tine, îi spunea măcelarul Legendre.

— Trupele sunt cu tine, spunea alsacianul Westermann.

— Opinia publică e de partea noastră, spunea Camille Desmoulins, care prin articolele din jurnalul său *Le Vieux Cordelier* simțea pulsând inima Franței.

Dar Danton nu le-a răspuns decât cu un surâs de indiferență și de orgoliu:

— Nu vor îndrăzni să mă atace, sunt mai puternic decât ei!

A doua zi, la 31 martie, la ora șase dimineața, el și prietenii lui au fost arestați.

Cel mai crud lovit de această arestare a fost bietul Camille.

Jandarmii au intrat la el chiar în momentul în care desfăcea o scrisoare care începea astfel:

"Mama ta a murit..."

A aflat tot atunci că și Danton fusese arestat.

— Ei bine, a spus el, unde merge el, voi merge și eu.

Și-a sărutat fiul, pe micuțul Horace care dormea în leagănul lui, și s-a predat jandarmilor.

A fost condus la închisoarea Luxembourg. Șosea în același timp cu Danton; au intrat împreună, și primul om pe care l-au întâlnit a fost Herault de Sechelles, care în așteptarea morții se juca de-a dopul¹⁵ cu copiii portarului.

A alergat spre Danton și Camille și i-a îmbrățișat.

Când s-a răspândit zvonul arestării lor, Parisul a rămas consternat.

Camille Desmoulins era ca nebun; se lovea cu capul de perete, plângea, o chema pe Lucile.

— La ce bun aceste lacrimi? L-a întrebat Danton. Suntem trimiși la eșafod; să mergem cu fruntea sus.

O voce slabă s-a auzit dintr-o celulă vecină. Era Fabre d'Eglantine.

— Cine ești tu, biet nenorocit în disperare? A întrebat acesta.

— Sunt Camille Desmoulins, i-a răspuns deținutul.

— A început deci contrarevoluția? A strigat Fabre.

Intrând la Luxembourg și aplecându-și capul sub boltă pe sub care nu treceai decât pentru a muri, Danton a murmurat:

— Pentru ca să ajungem aici am făcut eu să se instituie tribunalul revoluționar! Dumnezeu să mă ierte și să mă ierte și oamenii!

La 2 aprilie, la ora unsprezece dimineața, au fost aduși acuzații.

Doamna Danton, care nu se simțea bine din cauza sarcinii, nu avusese curajul să asiste la ședință; fuseseră arestați doi sau trei indivizi, complici în afaceri necinstite cu bani, și îi implicaseră în proces, pentru ca publicul să creadă că Danton, Camille Desmoulins și Herauld de Sechelles ar fi complici ai acestor mizerabili.

Când Danton a apărut între cei doi pungași, grefierul tribunalului, nemaiputându-i-se stăpâni, și-a aruncat până cu care scria și s-a dus să-l îmbrățișeze pe Danton.

— Vârsta, numele și domiciliul dumneavoastră? A fost întrebat Danton.

— Eu sunt Danton, a răspuns el; am treizeci și cinci de ani; domiciliul e de mâine neantul, iar numele meu va rămâne în Pantheonul istoriei.

Aceeași întrebare a fost pusă lui Camille Desmoulins.

— Sunt Camille Desmoulins, a spus el, am treizeci și trei de ani, vârsta revoluționarului Isus Cristos.

Încă din închisoare, Camille i-a scris soției lui două scrisori care i-au parvenit.

Ea, sărmana, rățacea înnebunită de durere în jurul Luxembourgului. Camille, lipit de gratii, încerca s-o vadă, negândindu-se decât la ea și la moarte.

Lucile s-a adresat lui Robespierre; i-a scris, i-a amintit că Desmoulins fusese prietenul lui, că el însuși fusese martor la căsătoria lor.

Robespierre n-a răspuns.

A venit acasă la doamna Danton; vroia să meargă împreună la Robespierre, ca amândouă să ceară în genunchi iertarea bărbaților lor. Doamna Danton însă a refuzat-o cu îndărătnicie.

— Chiar dacă aș fi sigură că-mi salvez bărbatul, a spus ea, n-aș recurge la o asemenea intervenție. Când te numești Danton, poți muri, dar nu te poți înjosi.

— Ești mai tare decât mine, i-a spus Lucile doamnei Danton.

Și ne-a părăsit disperată.

Nu are rost să-ți povestesc condamnarea lor.

La ora patru slujitorii călăului au venit să lege mâinile condamnaților și să le taie părul.

Danton nu s-a împotrivit; apoi, privindu-se într-un geam, a spus:

— Au izbutit să mă facă și mai urât decât eram; din fericire, nu așa voi apare în fața posterității.

Camille Desmoulins nu putuse totuși să creadă că

Robespierre îi va semna sentința de moarte. Când a văzut însă călăii intrând, l-a apucat un acces de furie. Nu a așteptat să vină ei spre el, s-a aruncat asupra lor luptând cu disperare.

Au fost nevoiți să-l trântescă pe jos ca să-i poată lega mâinile și să-i taie părul.

Cu mâinile legate, l-a rugat pe Danton să-i strecoare în palmă o buclă din părul soției lui pe care o purta la piept și pe care vroia s-o strângă murind.

Era paisprezece în aceeași șaretă.

Tot drumul Camille s-a adresat mulțimii.

— Oameni buni, strigă el, nu mă recunoașteți? Sunt Camille Desmoulins! Sunt cel care a făcut 14 iulie, sunt cel care v-a dat cocarda pe care o purtați!

La toate strigătele lui mulțimea n-a răspuns decât cu insulte, în timp ce Danton, încercând să-l liniștească, îi spunea:

— Hai, mori liniștit și lasă în pace calicimea asta abjectă!

Când au ajuns în strada Saint-Honoré, în fața casei tâmplarului Duplay, unde, locuia Robespierre, au văzut că avea ușile și obloanele închise. Mulțimea și-a întetit strigătele.

Dar Danton s-a ridicat în picioare și deodată s-a făcut liniște.

— Oricât de bine ai fi ascuns, a strigat el, tot auzi glasul meu. Te trag după mine, Robespierre! Robespierre, mă vei urma!

Și Robespierre l-a auzit într-adevăr, și s-a auzit apoi că lăsându-și capul în jos a murmurat:

— Da, ai dreptate, Danton, nevinovați sau vinovați, toți: ne vom da capul Republicii. Revoluția îi va recunoaște pe ai săi de cealaltă parte a eșafodului.

Herauld de Sechelles a coborât primul, dar înainte de asta s-a întors vrând să-l îmbrățișeze pe Danton. Călăul nu i-a permis acest lucru.

— Nătărăule! I-a spus Danton, nu vei putea, peste câteva clipe numai, să împiedici capetele noastre să se sărute când vor fi în coș.

Apoi a urcat Camille Desmoulins și, recăpătându-și tot calmul pe eșafod, a privit cuțitul ghilotinei plin de sânge și a spus:

— Iată deci sfârșitul primului apostol al libertății.

Apoi adresându-se călăului:

— Trimite soacrei mele șuvița pe care o vei găsi în mâna mea.

Danton a urcat ultimul. La tribună nu fusese nicicând mai mândru și mai impunător; a privit cu milă mulțimea de la dreapta spre stânga, apoi întorcându-se spre călău, i-a spus:

— Să le arăți capul meu; merită osteneala.

Când a doua zi m-am dus la Sèvres, ca să-mi unesc durerea cu a doamnei Danton, am găsit ușile și ferestrele zăvorâte; toată această biată familie, decapitată prin șeful lor, părăsise regiunea, fără să se știe încotro au apucat-o.

M-am întors la Lucile; fusese arestată chiar în dimineața aceea.

După opt zile urca și ea pe eșafod.

Cu Lucile am pierdut singura și ultima mea prietenă. Parisul nu mai era decât un pustiu.

Atunci mi-au trecut prin minte cele mai disperate gânduri.

O clipă am avut intenția să părăsesc Franța, să plec în America, să te caut, să te găsesc în această lume nouă.

Din păcate, un fapt mărunț, la care nu mă gândisem, mi-a dat ultima lovitură.

Nu-mi mai rămăseseră decât câteva sute de franci: nu aveam cu ce să plătesc traversarea Oceanului.

Din acel moment, singură, complet părăsită, fără vești de la tine, fără certitudinea că trăiești, am căzut într-o apatie din care nu am ieșit pentru o clipă decât ca să mă cufund mai mult.

Ți-am spus că aveam pe lângă mine o fată de la țară pe care o chema Jacinthe. La două zile după moartea lui Danton, mi-a cerut să-i îngădui să-și petreacă duminica la o mătușă de-a ei, care locuia la Clamart.

I-am acordat învoirea pe care o dorea.

Fata, știind că nu o aveam decât pe ea de ajutor, a pregătit totul, ca să nu-mi lipsească nimic pe timpul celor douăzeci și patru de ore. Apoi a plecat.

A doua zi, s-a întors mai curând decât o așteptam. La Clamart se întâmplase ceva neobișnuit.

Către ora nouă dimineața, un bărbat încă tânăr, cur barba lungă și privirea rătăcită, cu hainele sfâșiate demersul printre măracini în timpul nopții, — a intrat în bodega "Puits-sans-vin". A cerut de mâncare și a mâncat atât de lacom, încât a stârnit curiozitatea țăranilor care beau alături de el și care făceau parte din comitetul revoluționar din Clamart.

În timp ce mânca, a început să citească, întorcând paginile cărții cu mâini atât de albe și de îngrijite, încât revoluționarii aflați acolo nu s-au îndoit o clipă că aveau de-a face cu un dușman al Republicii.

Țăranii l-au arestat și l-au dus la district. Cum era obosit și nu putea face un pas, l-au urcat pe un cal și l-au condus la închisoarea din Bourg-la-Reine.

M-am grăbit să întreb cam ce vârstă avea deținutul.

Jacinte mi-a spus că era atât de tras la față, din cauza oboselii și-a lipsurilor, încât cu greu i s-ar fi putut ghici vârsta; ea auzise doar spunându-se că era unul dintre girondinii proscriși la 31 mai și la 2 iunie, care reușise să fugă.

Atunci am sperat înnebunită că acel proscris ești tu, iubitul meu Jacques. Am trimis să-mi aducă degrabă o trăsură, m-am urcat împreună cu Jacinte și am plecat imediat la Clamart, cu toate că știam bine că acel om nu mai era acolo, dar vroiam să nu-mi scape nici una dintre ocaziile în care aș fi putut afla ceva despre tine.

Chiar de la Clamart am început să mă îndoiesc că ai fi tu; semnalmente prizonierului erau cu totul altele, dar suferința face astfel de ravagii în noi, încât acest lucru nu m-a împiedicat să conțină cercetările.

Am ajuns către seară la Bourg-la-Reine; prizonierul se afla într-o celulă și trebuia să fie duș a doua zi la Paris.

Ne-am instalat la un mic han, unde am așteptat cu nerăbdare ziua, fără să mă culc și fără să dorm.

Aici mi s-a confirmat zvonul că prizonierul, ascuns de aproape un an, fie în Franța, fie în străinătate, a fost prins în timp ce încerca să se reîntoarcă la Paris.

Se înșelau însă. El fusese prins în timp ce, dimpotrivă, încerca să iasă din Paris.

În zori am deschis fereastra. Era mare zarvă în sat; toată lumea alerga spre închisoare.

Am trimis-o acolo pe Jacinte. Simțeam că pe mine nu m-ar fi ținut puterile.

Jacinte s-a întors foarte speriată.

Prizonierul se otrăvise în timpul nopții; îl găsiseră mort în celulă.

Cât timp îl știusem viu, forțele — cum am spus — îmi lipsiseră; dar mort, n-am mai avut nici o clipă de ezitare.

La închisoare am aflat și cum îl chema.

Numele lui îl auzisem foarte ades și cu mult respect rostit de Danton și Camille Desmoulins. Îl chema Condorcet. Am vrut să-l văd.

Am intrat în închisoare; sta întins pe pat. Parcă dormea.

Era un bărbat cam de cincizeci și cinci de ani, aproape chel; o figură gravă, blândă și plină de noblețe. M-am aplecat deasupra patului lui și l-am privit îndelung.

Aceasta era, deci, moartea!

Am fost pentru a doua oară cuprinsă de un sentiment de adâncă invidie. Această odihnă nu valora oare de o mie de ori mai mult decât viața agitată și fără speranță pe care o duceam eu? Pentru ce să continui astfel? Ca să aflu într-o bună zi de moartea ta, cum va afla doamna Condorcet de cea a soțului ei? Fără îndoială că otrava care-i dăduse o moarte atât de senină fusese plăcută și ușor de luat. Și puțină; cei din jur arătau inelul în care fusese ascunsă.

Unde voi găsi o asemenea otravă, și de ce nu te-am rugat, prietenul meu, înainte să te părăsesc, să-mi pregătești un inel asemănător, pentru căzui când aş fi despărțită de tine?

Am întrebat dacă se oferise cineva să vegheze mortul. Nimeni nu avusese această milă. Am cerut să rămân lângă el și să mă rog.

Știam că domnul de Condorcet avea o soție tânără și frumoasă. Știam că aveau un copil și știam că soția lui îl iubea cu adâncă afecțiune pe acest bărbat care putea să-i fie tată; mai știam că doamna Condorcet ținea un magazin de lenjerie în strada Saint-Honoré la numărul 352. Deasupra magazinului avea un atelier de pictură și din munca aceasta, precum și din câștigul de la magazin trăiau ea, sora ei bolnavă, bătrâna ei guvernantă și copilul.

Deoarece mi s-a îngăduit să veghez mortul, și pentru că auzisem că abia a doua zi va fi îngropat, am luat o pană și i-am scris doamnei Condorcet:

"Doamnă,

Sunt ca și dumneavoastră o femeie care îl plânge pe bărbatul de care e poate despărțită pentru totdeauna. Întâmplarea m-a adus lângă patul de moarte al unuia dintre cei mai însemnați oameni ai vremurilor noastre. Nu îl numesc, doamnă; veți bănuși de cine e vorba. V-o trimit pe slujnica mea, și trăsură cu care am ajuns aici vă va conduce și pe dumneavoastră; nu mie îmi este rezervată cinstea de a aduce ultimul omagiu celui pentru care mă rog."

I-am dat Jacinthei scrisoarea, i-am spus să plece la Paris și să o ducă la adresa indicată.

Fata a plecat.

Vizitatorii care toată ziua făcuseră înconjurul patului deveniseră către seară mai rari.

Înrăurirea pioșeniei este atât de mare, încât nici unuia nu i-a trecut prin minte să mă insulte sau să râdă de mine.

Odată cu venirea nopții gardianul a adus două lumânări, le-a așezat pe vatră și m-a întrebat dacă na doream ceva.

I-am cerut o supă, care mi-a și fost adusă, și apoi am rămas singură.

Cine poate spune, iubitul meu Jacques, că moartea este ceva înfricoșător, când dragostea, sufletul vieții, coboară tristă spre apus, precum soarele în fiecare seară?

Atunci viața nu este altceva decât noapte — și noaptea nu este altceva decât sora morții.

Astfel, în timpul celor cinci sau șase ore cât am vegheat lângă mort, am luat o hotărâre nestrămutată.

Mai am bani pentru aproape două luni. Nu vreau să cerșesc. Nu știu, să lucrez; voi mai trăi încă două luni, nădăjduind că în acest timp Providența mă va ajuta să. Am vești de la tine. Dacă în două luni nu voi primi nimic din partea ta, cum foamea este o

moarte prea dureroasă, într-o zi de execuție, mă voi duce în piața Louis al XV-lea și voi striga: "Trăiască regele!" în trei zile totul se va termina, și voi dormi tot atât de liniștită și tot atât de nepăsătoare ca acest corp lângă care. Îmi petrec acum noaptea.

Vai, prietene, cu cât îl priveam mai intens, cu atât mă cufundam în fatala credință a neantului. Acel cadavru era al unui om de geniu, al unui om de bine, al unui om după inima lui Dumnezeu. Dacă vreodată a dăinuit în vreun trup un suflet emanând din esența divină, atunci acesta a fost.

De câte ori în timpul lungului priveghi eu singură cu el, în deplină tăcere, când în închisoare și poate chiar în sat numai eu eram trează; de câte ori nu l-am întrebat: Trupule, ce-ai făcut cu sufletul tău?

Cred că dacă sufletul ar exista, când atât de fierbinte îl implori în puterea nopții, ar trebui să dea un oarecare semn al prezenței lui. Numai ceea ce nu există nu răspunde.

Dacă sufletul putea să răspundă, sigur i-ar fi răspuns lui Shakespeare care întrebase moartea prin gura lui Hamlet. Niciodată nu-i fusese adresată o invocare mai înălțătoare, o rugă mai stăruitoare.

Ce a făcut atunci Shakespeare? Văzând că moartea este mută, l-a trimis pe însuși Hamlet să caute în moarte secretul morții.

Dacă acest secret nu e decât neantul, dacă omul n-ar trăi o întreagă viață de neliniști și de dureri, agățat da o speranță nedeslușită și fragilă, dacă nu ar trăi decât ca să o vadă curmându-se nelămurit odată cu ultimul lui suspin, — atunci de unde a venit el în ziua nașterii?

Ce vor deveni, iubitul meu Jacques, frumoasele noastre proiecte de o viață eternă, petrecută unul lângă celălalt? — după iluziile timpului pierdut ar urma pierderea iluziilor eternității!

Și apoi, cum am putea înțelege care a fost intenția lui Dumnezeu, când ne-a lăsat în incertitudine? Dar nu, actele lui sunt de neînțeles, ca și el!

Când un rege trimite un mesager de cealaltă parte a mărilor, temându-se ca mesagerul lui să nu se rătăcească pe drum, îi dezvăluie scopul călătoriei sale.

Ludovic al XVI-lea, când l-a trimis pe La Perouse în Oceania, i-a indicat drumul pe care-l avea de făcut în această lume necunoscută.

La Perouse a murit în această călătorie. Dar cel puțin el a știut în ce scop fusese trimis, ce trebuia să caute, ce trebuia să aducă, dacă ar fi supraviețuit.

Noi, noi suntem trimiși pe un ocean cu mult mai furtunos decât Oceanul Indian, și nu ni se spune ce să facem aici, și ce se va întâmpla cu noi când o furtună ne va înghiți.

Și când te gândești că cele mai luminate minți — ale lui Homer sau Moise, Solon sau Zoroastru, Eschil sau Confucius, Dante sau Shakespeare, pe oare acest Dumnezeu mut și nevăzut le tot creează de șase inii de ani sau poate de două ori pe atât — au pus în fața cadavrului unui frate, al unui prieten sau al unui străin, întrebările pe care le pun eu acum acestui cadavru, — care ar trebui să fie cu atât mai dispus să-mi răspundă cu cât a fost față de el însuși în fața morții, și pe care cadavru nimeni nu a văzut tresărind vreo fibră ca să răspundă da, sau ca să răspundă nu!

Oh, prietene, când erai cu mine credeam, fiindcă este ușor să crezi când ești plin de speranță, de dragoste, de bucurii; dar departe de tine, în izolarea, în singurătatea, în durerea mea, nu mă opresc nici chiar la îndoială; și nu cred decât în lipsa binelui și

a răului, decât în odihna eternă, decât în dizolvarea ființei noastre în mijlocul acestei naturi neștiutoare, care produce fără mai multă afecțiune pentru unul decât pentru celălalt, plantele veninoase și plantele binefăcătoare, câinele care își mângâie stăpânul, șarpele care îl muscă pe cel care l-a încălzit.

La ora trei dimineața am auzit o trăsură duruind pe caldarâmul satului și oprindu-se la poarta închisorii.

S-a bătut, porțile s-au deschis și, condusă de gardian și de Jacinthe care a rămas lângă ușă, a intrat, doamna Condorcet.

Primul ei gest a fost să se arunce fără zăbavă pe patul unde stătea întins corpul bărbatului ei.

Am profitat de durerea în care se pierduse ca să ies din celulă, să cobor în stradă și să mă îndepărtez degrabă.

La ora șase dimineața eram la mine acasă și m-am culcat liniștită.

Hotărârea mea era luată.

12

Când m-am trezit, prima grijă a fost să număr puținii bani care îmi rămăseseră.

Mai aveam o sută zece franci de argint, aproape treizeci sau patruzeci de mii de franci în asignați. Dar era același lucru, pentru că o pâine care costă șaiszeci de centime în argint, costa optzeci de franci în asignați.

Îi datoram Jaicinthei leafa pe o lună; i-am plătit luna aceea și alte două în plus, cu totul șaptezeci și cinci de franci.

Mi-au mai rămas treizeci și cinci de franci.

Nu i-am spus nimic bieteii fete despre hotărârea mea și am continuat să trăiesc ca de obicei.

Dar vai! Nimeni nu mai trăia ca de obicei; eram, dacă nu în noaptea veșnică, cel puțin în crepusculul care duce spre ea, 03 fusese un vulcan, însă flacăra lui era o lumină. Pe vremea aceea se trăia și se murea; astăzi se agonizează.

Pe străzi auzeai: *l'Anii du peuple!*

Acum *l'Ami du peuple* a murit.

Pere Duchesne a murit.

Strigau: *Vieux Cordelier*.

Vieux Cordelier a murit.

Spuneau atunci: "Uite că trec Danton!" și cu toții alergau să-l vadă pe Danton.

Astăzi spun: "Uite-l pe Robespierre!" și ușile toate se închid ca să nu-l vadă pe Robespierre.

Când l-am văzut pentru prima oară, l-am recunoscut pe dată.

M-am dus la cimitirul Monceaux, nu voi spune că m-am dus să mă rog la mormintele lui Danton, Desmoulins și Lucile, — tu nu m-ai învățat să mă rog, — ci să mă sfătuiască cu ei.

Nădăjduiam ca mormintele tribunilor să fie mai elocvente decât cadavrul filozofului.

Moartea nu este numai noapte, ci mai ales liniște.

Gropile prietenilor noștri sunt lângă zidul care desparte cimitirul de parcul rezervat de la Monceaux.

Am auzit voci de cealaltă parte a zidului. Am avut curiozitatea să știu cine îndrăznește să vină și să tulbure liniștea morților cu voci atât de ridicate.

Zidul este scund și cățărându-mă pe o piatră desprinsă din el am putut să privesc pe deasupra.

M-am uitat. Era el, Robespierre.

Se pare că zilnic are nevoie de două ore de plimbare, și că a ales parcul rezervat de la Monceaux.

Știa oare că moartea este la doi pași de el?

Știa că numai un zid mic și șubred îl desparte de locul arid al așternutului de var nestins și mistuitor, unde i-a culcat pe Danton, pe Camille Desmoulins, pe Herault de Sechellea, pe Fabre d'Eglantine? Să fie poate o sfidare azvârlită morților, așa cum o azvârle celor vii?

Mergea repede, însoțitorii lui se țineau după el cu greu.

Clipind des, cu mușchii feței agitați, epuizat, slăbit, încotro se duce astfel și când are de gând să se oprească?

Era totuși timpul. Văzând mereu ghilotinindu-se femei și copii, oamenilor le-a trecut spaima de ghilotină.

Jurnalul lui Prudhomme, singurul care a mai rămas și care a reapărut după ce și-a încetat o vreme apariția, relatează acum câteva zile că un curios, întorcându-se să vadă cum funcționa eșafodul, l-a întrebat pe unul de lângă el:

— Ce-ar trebui să fac oare ca să fiu ghilotinat?

Acum câteva zile unul dintre condamnați citea o carte când a fost strigat. A citit și în timp ce i s-a făcut toaleta și a continuat să citească până a ajuns la eșafod; la picioarele ghilotinei a pus semn la carte, a așezat-o pe marginea șaretei, apoi și-a întins brațele ca să-i fie legate.

Jacinthe mi-a povestit că alaltăieri cinci deținuți au scăpat de sub escortă nu ca să se salveze, ci ca să meargă încă o dată la Vodevil.

Unul din cei cinci s-a întors la tribunalul care-l condamnase și aici a întrebat:

— Puteți să-mi spuneți unde sunt jandarmii mei? I-am pierdut.

Un om a fost găsit dormind într-una din tribunele Convenției.

— Ce faci dumneata aici? A fost întrebat.

— Venisem să-l omor pe Robespierre; dar în timp ce-și ținea discursul am adormit.

Am primit vizita doamnei de Condorcet, care venise să-mi mulțumească. Cu figura ei feciorelnică. Rafael ar fi luat-o drept prototip al metafizicii. Are treizeci și trei de ani.

A fost mai întâi călugăriță. Nu pentru a se întoarce lângă ea se expusese Condorcet când fusese prins, ci, dimpotrivă, pentru a sta cât mai departe; se ascunsese în strada Servandoni doamna Condorcet o dată pe săptămână, tremurând și cu inima zdrobită, se ducea să-l vadă. El era înspăimântat de primejdia la care se expunea soția lui. Făcuse rost de la Cabanis de o otrăvă sigură. Ca și mine, își fixase un termen pentru supliciul său. Trebuia să-și termine cartea *Progresul rațiunii umane*, în noaptea de 6 aprilie a scris ultimul rând și în zorii zilei a plecat.

Nu a mers prea departe, după cum se știe. La Clamart a fost recunoscut; la Bourg-la-Reine s-a otrăvit.

Îi fusese dat acestei biete femei tristă *până la moarte* — cum spune în Evanghelie — să-mi dăruiască un moment de bucurie.

Ea știe că mai sunt încă patru girondini ascunși, doi la Bordeaux, doi în grota Saint-Emilion.

Nu le cunoaște numele; va primi însă vești despre ei și-mi va da de știre.

Oh, iubitul meu Jacques, nu m-aș mâna ca tu să fii unul din cei patru ascunși!

De azi într-o lună, de azi în două luni, totul se poate schimba. Oamenii îl urăsc pe Robespierre, ți-o jur.

De la moartea lui Danton toată vina a fost aruncată asupra lui. Lumea nu poate uita că tocmai apelul la clemență i-a împins pe prietenii noștri în mormânt.

Robespierre a ucis femeile, femeile îl vor ucide pe el, dar nu fizic, cum a făcut Charlotte Cerday, ci moral.

Moartea Charlottei Cirday, calmă, neînfricăată, sublimă, a întemeiat o religie, — religia admirației.

Moartea doamnei du Barry, biata făptură strigând pe eșafod: "încă o clipă, domnule călău, încă o clipă", a întemeiat religia milei.

Dar execuția sărmanei noastre Lucile le-a întrecut pe toate acestea. Nu a existat făptură omenească, de orice părere ar fi fost, să nu fi simțit că i se sfâșie inima din cauza morții ei.

Cu ce greșise? Vrusese să-și salveze soțul iubit; rătăcise în jurul închisorii; se rugase, plânsese; îi scrisese lui Robespierre: "Dumneata m-ai iubit, ai vrut să te căsătorești cu mine..."

Asta poate a fost crimă, mai cu seamă dacă domnișoara Corneliu Duplay citise scrisoarea.

La execuția lui Lucile toată lumea a spus: "Oh, asta e prea mult!"

Și iată dovada, iubitul meu Jacques. Cum am spus mai înainte, doamna de Condorcet ține un mic magazin de lenjerie și un atelier de pictură, situat la câteva case de cea pe care o locuiește Robespierre; gălăgia unei teribile mulțimi a atras-o la fereastră.

Vacarmul se stârnise chiar în fața casei tâmplarului, Duplay.

Iată ce se întâmplase: o tânără regalistă, fata unui negustor de hârtie din Câte, s-a prezentat de trei ori la locuința lui Robespierre, spunând că vrea să-l vadă.

A treia oară insistența ei a trezit bănuielile domnișoarei Corneliu, care a chemat lucrătorii și aceștia au arestat-o.

Într-un coș avea două cuțite mici.

Interogată asupra cauzei insistenței ei, n-a putut răspunde altceva decât că a vrut să vadă cum arăta un tiran.

A fost dusă la Force și va face parte dintr-un mare grup anchetat sub acuzația de asasini ai lui Robespierre.

Seara, tremurând de spaimă, Legendre și Rousselin au cerut iacobinilor să le dea o gardă pentru Robespierre.

Astfel, când un om este condamnat, și acela este Robespierre, prieteni și dușmani se unesc ca să-l piardă.

Tânăra Renaud, dușmana lui, îl numește tiran, vrând să-l omoare.

Rousselin și Legendre, prietenii lui, l-au proclamat tiran din moment ce au cerut pentru el o gardă.

Mi-am petrecut noaptea visând, iubitul meu, și întrebându-mă, — pentru că tot eram hotărâtă să mor — dacă nu ar fi mai bine să-mi folosesc la ceva moartea.

Așadar el trebuie să organizeze, după cum se povestește, o mare solemnitate, o sărbătoare a Ființei supreme, în care va fi glorificat el însuși ca mântuitor al lumii.

Acestui om nu-i e de ajuns că e stăpân, vrea să fie Dumnezeu.

Mă întrebam dacă nu e necesar un mare exemplu, lovindu-l în plin triumf.

Dar dacă trebuie dat un mare exemplu, de ce nu îl dă însuși Dumnezeu?

Din moment ce un asemenea om există, înseamnă că Dumnezeu îi îngăduie existența.

Din moment ce Dumnezeu îi îngăduie existența, înseamnă că el servește intențiilor sale.

Trăiește el ca un instrument de pedeapsă divină?

Nu, căci atunci el nu ar lovi decât pe cei răi; nu, căci atunci el ar cruța femeile și copiii.

Trăiește el din uitarea și indulgența lui Dumnezeu?

În acest caz îi revine omului să corecteze slăbiciunile lui Dumnezeu?

Nu, iubitul meu, eu nu am nici sufletul unei Jahel, nici al unei Judith, nici al unei Charlotte Corday. Prefer să mă prezint cu mâinile nepătate de sânge în fața ființei necunoscute care mă va primi dincolo de pragul vieții.

Destul va trebui să dau socoteală de propriul meu sânge.

Faimoasa lui sărbătoare a avut loc. Nici în calea Domnului n-au fost presărate atâtea flori de-a lungul drumului străbătut de el altădată. Se spune că domnia sângelui s-a terminat, că îi urmează cea a clementei. Robespierre a oficiat ca pontif al Ființei supreme.

Ghilotina a dispărut, așa cum dispare soarele pentru a reapare a doua zi, și ca și soarele ea a dispărut dintr-o parte pentru a răsări într-alta.

De acum înainte execuțiile se vor face în foburgul Saint-Antoine, — iată ce a câștigat Parisul la sărbătoarea Ființei supreme.

Șaretele nu vor mai avea de traversat Pont-Neuf, strada Roule și strada Saint-Honoré.

Robespierre vrea să condamne, dar nu vrea ca cei condamnați, trecând prin fața casei tâmplarului Duplay, să strige ca Danton:

— Te iau cu mine, Robespierre! Robespierre, mă vei urma!

Totuși i se pregătește o frumoasă sărbătoare.

Într-o singură zi, cincizeci și patru de persoane, din care șapte sau opt sunt femei frumoase, iar două sau trei chiar foarte tinere.

Dacă procesul ar mai întârzia puțin, aș putea spera să fiu și eu implicată.

Se povestesc în fiecare zi lucruri groaznice, care fac să sporească mânia poporului întocmai ca lava unui vulcan.

Iată ce s-a petrecut ieri la Plessis:

Un condamnat pe nume Osselin, nume de o tristă celebritate, în momentul în care l-au strigat să-i urce în șaretă, și-a înfipt, în lipsa unei alte arme, un piron în inimă.

L-au lăsat puțin, și apoi au început să-l târască. El apăsa într-una cuiul, fără să izbutească să se omoare. Gardienilor li se făcuse milă de el și îl trăgeau îndărăt spunând:

— E mort.

Ajutoarele călăului îl trăgeau spre ei, spunând:

— Trăiește!

Și călăii au fost cei mai tari. Au pornit-o în goană și au putut să-l ghilotineze încă viu.

Tu nu găsești, iubitul meu, că asemenea lucruri murdăresc izvorul de lumină al dumnezeirii și că ți-e rușine să mai trăiești după ce le-ai văzut?

Îmi vine să arunc în Sena cei doi sau trei ludovici care mi-au mai rămas, ca să termin mai repede.

Să ne obișnuim cu moartea, vorbind puțin despre cimitir.

Îți amintești, iubitul meu, acea măreață scenă din *Hamlet* în care groparii, glumind între ei, unul îl întreabă pe celălalt dacă știe care monument durează cel mai mult; văzând că interlocutorul se încurcă din ce în ce, îi spune:

— Nătărăule! E groapa, fiindcă doar judecata de apoi îi va vedea sfârșitul.

Ei bine, prietene, în vremea noastră, când nimic nu este durabil, groapa însăși a devenit nestatornică, asemeni tuturor celor omenești.

Sentimentul de milă profundă, inspirat de moartea femeilor și care după executarea lui Lucile a făcut să se audă: "Este prea mult!", ei bine, acea milă s-a domolit.

Cum ar fi oare altfel? Până la Danton și Lucile, șaretele duceau douăzeci, douăzeci și cinci de condamnați; astăzi duc câte șaizeci.

Boala acută a devenit cronică.

Ghilotina are obiceiul să-și ia masa de la ora două până la șase seară: venim s-o vedem cum se hrănește ca animalele feroce din Jardin des Plantes. La ora unu șaretele o pornesc la drum ca să-i aducă iarăși carne.

În loc de cincisprezece-douăzeci de îmbucături ca altădată, înghite acum cincizeci sau șaizeci, — asta e totul; pofta i-a venit mâncând.

Totul e un fel de rutină, un mecanism organizat.

Fouquier-Tinville învârtește roata și învârtind-o se îmbată. Acum două zile el a propus să așeze ghilotina chiar în teatru.

Dar toată povestea asta dă morți, iar morților le trebuiesc cimitire.

Belșugul de cadavre a început la Madeleine. E adevărat că acolo se află regele, regina și girondinii.

Vecinii au spus: "Destul!" și cimitirul a fost închis pentru a se deschide porțile celui de la Mcnceau.

Danton, Desmoulins, Lucile, Fabre, d'Eglantine, Herault de Sechelles și ceilalți au fost primii.

Apoi, cum cimitirul nu are decât douăzeci și nouă de stâneni lungime și nouăsprezece în lățime, curând a fost plin. Ghilotina și-a schimbat locul.

I s-a dat cimitirul Sainte-Margueritte. Cu șaizeci de cadavre pe zi, s-a umplut și acesta. Nu mai aveau unde să-i îngroape.

Ar fi fost o soluție, să se azvârle un strat de treizeci de centimetri de var pe fiecare cadavru; dar cum condamnații ar fi fost la un loc cu ceilalți morți ai cimitirului, însemna să fie calcinați cu toții, —și morții foburgului și morții orașului.

Dintr-o pietate lesne de înțeles, foburgul n-a acceptat să li se ardă morții.

Atunci condamnații au fost transportați la mănăstirea Saint-Antoine, dar iată că la șapte sau opt picioare adâncime au dat de apă, și toate fântânile din cartier riscau să fie otrăvite.

Oamenii tac, însă pământul vorbește; el spune că e istovit; se plânge că i se dau mai mulți morți decât poate descompune.

Mărturisesc, iubitul meu, că, pe măsură ce mă apropiu de termenul pe care eu însămi l-am fixat, mă gândesc mai mult la bietul meu trup. Ce va spune sufletul meu, dare totdeauna l-a avut în grijă, când va plana deasupra lui și îl va vedea respins de argilă, topindu-se și mustind la soare? Îmi vine să scriu Comunei, pe care o văd acum în mare încurcătură, și să-i propun să ardă trupurile ca la Roma.

Dar nu trebuie să pierd timp; suntem în 9 iunie și în câteva zile...

13

Perfect, ghilotina a fost adusă înapoi în Piața Revoluției. Asta mi-a redat toată liniștea.

Eram teribil de necăjită că nu voi muri în piața unde muriseră oamenii cumsecade.

Ce vrei, iubitul meu Jacques, sângele nu înșală și de aceea, cu toate că din moșile mele, din castelele, din casele din fermele, din cei o sută de mii de franci venit, în fine din toate astea nu mi-au rămas decât opt franci într-un sertar, — eu nu sunt, mai puțin domnișoara de Chazelay.

Există cel puțin un punct asupra căruia sunt liniștită, — nemurirea sufletului. Din moment ce Robespierre a i recunoscut-o în numele poporului francez, înseamnă că ea există. Un popor întreg, și încă atât de inteligent ca al nostru, nu ar fi recunoscut în unanimitate un lucru care nu i-ar fi fost dovedit materialmente.

Sărbătoarea cămășilor roșii se apropie. Se spune că va fi la 17 ale lunii acesteia.

După cât se pare, va fi ultimul spectacol de acest fel pe care îl voi vedea...

Cele două personaje principale ale acestei îngrozitoare drame sunt mama și fiica; doamna și domnișoara de Saint-Amarante.

Mama este văduvă, spune ea, a unui aghiotant ucis la 6 octombrie.

Fiica este măritată cu fiul domnului de Sartines.

Cele două doamne primeau multă lume; locuiau în casa din colțul străzii Vivienne.

Pe pereții salonului lor, unde se jucau cărți, se puteau vedea multe portrete ale regelui și ale reginei.

Robespierre¹⁶ tânărul era unul dintre obișnuiții casei.

Se presupunea că el își va ocroti prietenele. Asta ar fi însemnat ca Robespierre să accepte revenirea la clemență. Deci, revenirea la clemență din cauza unor femei regaliste și corupte. Frumos câmp de exploatat pentru calomnie.

Numai că Robespierre nu avea sentimente fraterne atât de calde încât să cadă în cursă.

El a ordonat, dimpotrivă, să li se alăture și tânăra

Renaud, cea care se prezentase la el să vadă cum arată un tiran, și bărbatul care venise să-l asasineze și ador mise în tribună.

Apoi, cum din suficiente motive el era părintele patriei, a hotărât ca toți asasinii săi să meargă la eșafod îmbrăcați în cămăși roșii.

Va fi o mare sărbătoare, cu atât mai mult cu cât 17 iunie va coincide exact cu terminarea resurselor mele de trai.

Iubitul meu, am împlinit ieri șaptesprezece ani; timp de zece ani nu am fost nici fericită, nici nenorocită, neavând nici sentimentul bucuriei, nici pe cel al tristeții; timp de patru ani însă, am fost atât de fericită cât poate fi o femeie: am iubit, am fost iubită.

De doi ani viața mea se desfășoară între speranță și neliniște; cum nu am făcut niciodată vreun rău cuiva, nu-mi închipui că Dumnezeu vrea să mă încerce, și cu atât mai mult să mă pedepsească. Poate ar fi fost mai bine pentru mine în aceste momente dacă în locul educației filozofice pe care am primit-o de la tine, să fi primit de la vreun preot educația catolică, aceea care pregătește pe creștini să primească, binecuVântând pe Dumnezeu, atât binele cât și răul; dar mintea mea refuză un alt raționament decât acesta:

Sau Dumnezeu este bun, sau Dumnezeu este rău.

Dacă Dumnezeu este bun, el nu poate trimite suferință cui nu a făcut rău.

Dacă Dumnezeu este rău, îl reneg; nu este Dumnezeul meu.

Nimic nu mă va putea face să cred că un lucru nedrept provine de la o esență divină.

Prefer să mă întorc, iubitul meu, la acea vastă și inteligentă filozofie care nu admite un dumnezeu personal, care să se ocupe de fiecare individ în parte, când el are de dirigit ordinea universală a naturii.

"Numai prin porunca lui Dumnezeu poate muri până și o pasăre", spune Hamlet.

Dar Dumnezeu a spus o dată pentru totdeauna:

"Păsările vor muri; și păsările mor.

Când, unde, cum, — Dumnezeu nu-și face griji.

Cu noi, iubitul meu, este la fel cum e și cu păsările. Dumnezeu a populat globul nostru cu toate speciile vieții, de la imensul elefant până la infuzorul invizibil; elefant sau infuzor, nu i-a venit mai greu să-l creeze pe unul decât pe celălalt și nu îl iubește mai mult pe unul decât pe celălalt. El nu vrea decât conservarea raselor,

Pentru ce crede rasa umană că are un Dumnezeu al ei special? Oare pentru că este cea mai nesupusă, cea: mai răzbunătoare, cea mai feroce, cea mai orgolioasă dintre rase? În plus, se vede bine ce fel de Dumnezeu și-a făurit, — Dumnezeul armatelor, Dumnezeul răzbnărilor, Dumnezeul ispitelor; nu a introdus ea acea blasfemie în cea mai sfântă rugăciune a ei: *ne nos inducos în tentationem*? Îl vezi tu, iubitul meu, pe Dumnezeu plictisindu-se în grandoarea lui eternă, în măreția lui nemaipomenită și trecându-și vremea — cu ce? Să ne ducă pe noi în ispită?

Și ni se poruncește să ne rugăm lui Dumnezeu seara și dimineața, să cerem să ne ierte greșelile noastre.

Să-i cerem mai întâi să ne ierte rugăciunile, când acestea sunt o greșeală.

Și apoi orgoliul acela de pigmei, de a crede că îl putem ofensa pe Dumnezeu!

În ce? Cum? Tăgăduindu-l?

Noi nu-l tăgăduim, noi îl căutăm.

Dacă ar fi vrut să fie cunoscut, s-ar fi arătat.

Îl vezi tu pe Dumnezeu transformat în enigmă și enigma dată oamenilor ca să aibă ce dezlega în eternitate?

Astfel, fiecare popor și-a făcut un Dumnezeu după placul lui, care nu este bun decât pentru el singur și care nu poate servi altora.

Hindușii și-au creat un dumnezeu cu patru capete și patru mâini, ținând în aceste mâini lanțul pe care se sprijină lumile, cartea legii, dalta de scris și focul sacrificiului.

Egiptenii și-au creat un dumnezeu muritor și al cărui suflet trece la moartea lui în corpul unui bou.

Grecii s-au creat un dumnezeu paricid; când lebădă, când taur, aruncându-și din cer pe pământ — cu o lovitură de picior — singurul fiu legitim pe care-l avusese..

Evreii și-au creat un dumnezeu gelos și răzbunător, care îneacă pământul ca să facă oamenii mai buni și care își dă seama că după aceea sunt mai răi decât att fost înainte.

Doar mexicanii și-au creat un dumnezeu vizibil, Soarele.

Noi, privilegiații creațiunii, l-am avut pe Omul-Dumnezeu, cu morala lui sfânta; el ne-a dat o religie a dragostei și a devotamentului.

Dar duceți-vă să o căutați, pierdută cum este între dogmele Bisericii, cu pontiful ei — regele Romei —care, ca fondator divin, în loc să-i dea Cezarului ce-i al Cezarului, face comerț cu tronuri, tocmai el al cărui regat nu este în lumea aceasta!

Doamne-Dumnezeule, în momentul; în care voi apare în fața ta, aș face poate mai bine să mă rog, să mă umilesc, să cred, să supun inteligența mea credinței, adică să nu cred în ceea ce văd și să cred în ceea ce nu văd. Dar tu mi-ai dat această inteligență ca să mă servesc de ea. Tu ai spus-o: Adevărul nu e pe lume ca să fie ascuns. Soarele a fost creat ca să lumineze pământul.

Nu, Doamne, nu, suflet al lumii, nu, creator al infinitului, nu, stăpân al veșniciei, nu, nu voi crede niciodată că suprema ta plăcere este de a fi adorat de această turmă simplă care te primește gata făcut din mâinile preoților ei și care te închide în dogma îngustă a credinței iraționale, când întregul univers nu este de ajuns de încăpător ca să te cuprindă!

Astăzi se celebrează liturghia roșie pe marele altar al Revoluției.

Ieri doamna de Condorcet a venit să mă vadă; avea ceva să-mi comunice.

Eram plecată să-mi iau rămas bun de la mormintele din cimitirul Monceau.

Mă voi duce astăzi pe la ora două la doamna de Condorcet, locuiește în strada Saint-Honoré, 352. Voi sta într-un loc minunat de unde voi putea vedea trecerea cortegiului.

Acum, prietene drag, eu însămi nu știu ce se va întâmpla, nu știu dacă acest manuscris va ajunge vreodată în mâinile tale, căci nu știu ce e cu tine, nu știu dacă trăiești, nu știu dacă ai murit.

Doamna de Condorcet este singura persoană din lume pe care o cunosc: dacă nu ești decât exilat și te vei întoarce în Franța, numai ea va fi în măsură să cunoască acest lucru; voi depune deci în mâinile ei manuscrisul.

Îl voi putea continua în închisoare? Voi putea oare — până în momentul în care voi urca în șareta nefastă, să-ți spun: "Te iubesc"? Nu; să-ți scriu: "Te iubesc"; să ți-o spun, o voi putea face mereu, și va fi ultimul cuvânt pe care-l voi arunca în vânt pe eșafod, și securea îl va reteza în grumazul meu.

Dealtfel, iau caietul cu mine; poate ceea ce avea să-mi spună are o oarecare importanță, și poate acasă la ea voi avea timp. Să adaug ceva.

Am făcut bine că l-am luat, vei ști măcar, iubitul meu, că nu am murit decât după ce mi-am pierdut ultima speranță.

Ieri la Convenție s-a dat citire acestei scrisori a reprezentantului lui Robespierre la Bordeaux:

"Bordeaux, 13 iunie, seara

Trăiască Republica una și indivizibilă!

Girondinii pe care îi știam ascunși la Bordeaux au fost denunțați și arestați. Unul din ei s-a înjunghiat și a murit pe loc.

Ceilalți s-au retras în grotle de la Saint-Emilion unde sunt vânați cu câinii.

Ora opt seara

Aflu chiar în clipa aceasta că au fost prinși. Din nenorocire unul a fost sugrumat în luptă.

Cei doi supraviețuitori au refuzat să-și spună numele; nimeni nu-i cunoaște aici la Bordeaux.

Mâine seară ghilotina va face dreptate.

Trăiască Republica!"

Sunt patru zile de când a fost scrisă scrisoarea, prin urmare ei sunt morți!

Dacă tu ai fi una din victime, cum de nu a venit sufletul tău să-și ia rămas bun de la mine?

Odată mort, tu ai știut unde mă aflu, morții le știu pe toate.

Oh! Dacă trăiești, eu voi veni să-mi iau rămas bun oriunde vei fi, dacă nu...

Iată cortegiul asasinilor lui Robespierre.

Este într-adevăr foarte frumos: gândește-te, cincizeci și patru de cămăși roșii. Celor zece șarete le-au trebuit două ore ca să vină de la Conciergerie până aici.

Și casa tâmplarului Duplay este închisă tot ca în ziua execuției lui Danton și a lui Camille Desmoulins.

Eu înțeleg ferestrele închise în ziua aceea, era vorba de prieteni. Dar astăzi, Robespierre, trec asasinii tăi. Sau nici tu nu ești atât de sigur, sau nici tu nu prea crezi?

Atunci, dacă-i așa, întinde un lanț de-a curmezișul străzii, și cortegiul de nevinovați nu va trece mai departe de ușa ta.

Nu poți să ierți o dată, tu care ucizi în fiecare zi?

Iată un frumos prilej să joci rolul lui Dumnezeu!

Hai, suveran pontif, întinde mâna și pronunță faimosul *quos ego* al lui Neptun.

Ah! De astă dată ofranda este demnă de divinitate.

Ți-au înmănuncheat această jerbă omenească de pe toate treptele scării sociale. Iată pe doamna Saint-Amarante și pe fiica ei; iată patru funcționari ai municipalității: Marino, Soules, Froidez și Dauge; iat-o pe domnișoara de Grandmaison, artistă la Italieni; iată pe Louise Giraud, cea care a vrut să vadă cum arată un tiran.

L-a văzut.

Și acea fetiță de șaisprezece ani, acea fetiță nefericită, care nu a făcut nimic altceva decât că i-a adus de mâncare stăpânei sale.

Oh! Ce frumos va fi spectacolul; execuția va dura cel puțin o oră.

Apoi tunuri, soldați... Nu s-a mai văzut încă ceva asemănător de la execuția lui Ludovic al XVI-lea.

Rămâi cu bine, prietenul meu; adio, iubitul meu, adio, viața mea; adio, sufletul meu; adio, tot ce am iubit, tot ce iubesc, tot ce voi iubi până dincolo de moarte... Adio!

Le voi vedea pe toate și voi arunca blestemul asupra acestui om.

(Urmarea manuscrisului Evei pe foi volante)

La Force, 17 iunie 1794, seara

Sunt în La Force, în camera ocupată mult timp de Vergniaud. Iată ce s-a întâmplat.

Vrând să asist la execuție, am coborât de la doamna ele Condorcet și am început nu să urmez, ci să merg înaintea șaretei. Un om îmbrăcat de gală, în uniformă de general, gătit cu pene și panașe și învărtind o sabie mare, deschidea drumul șaretei.

Era generalul Comunei, Henriot. Cineva a avut grijă să-mi spună că el devenea maestru de ceremonii al ghilotinei numai în ocaziile solemne.

Cel care mi-a dat aceste explicații era un burghez cam de patruzeci și cinci de ani, cu umeri lați și foarte cunoscut, după cât se pare, în mulțimea Parisului, pentru că, fără să fi avut nevoie să se servească de forța lui, toți îi făceau loc și îl salutau.

— Domnule, i-am spus, sunt foarte interesată să văd ce se va întâmpla; vreți să-mi îngăduiți să merg lângă dumneavoastră, ca să profit de forța și chiar de popularitatea pe care le aveți?

— Mai mult deci t atît, mica mea cetățeană, mi-a spus bărbatul acela voinic, ia-mă de braț, dar nu-mi spune domnule; este o toartă care, adăugată numelui, miroase puțin prea mult a aristocrat pentru un locuitor de la periferie ca mine; ia-mi brațul și, dacă vrei să vezi bine, vei fi servită după pofta inimii.

L-am luat de braț. Ceea ce vroiam era să văd, dar mai ales să fiu văzută.

El nu promisese mai mult decât era în stare. Cu toate că înghesuiala era mare, mulțimea a continuat să-i facă loc, salutându-l la tot pasul și, după zece minute, ne-am pomenit în partea dreaptă ghilotinei, în același loc unde stătusem alături de Danton în ziua execuției lui Charlotte Corday.

În spatele meu era renumita statuie a Libertății sculptată de David pentru sărbătoarea zilei de 10 august.

Ce-or fi făcând oare cei doi porumbei care se opriseră atunci din zbor în cutele rochiei statuii?

Dar iată, în vuietul strigătelor și insultelor, șaretele s-au oprit în ordinea în care ieșiseră din curtea închisorii Conciergerie.

Condamnații nu au fost aranjați după măsura vinovăției lor, ca să înceapă cu unii și să termine cu ceilalți; nu, de data aceasta se știa bine că toți vinovații erau nevinovați.

Nu-ți vei putea închipui niciodată, iubitul meu, ce spectacol prezenta acest înspăimântător măcel.

O oră, o oră întreagă, o lungă oră, înflorătoarea mașină a funcționat, căzând de cincizeci și patru de ori și retezând de fiecare dată o viață cu toate iluziile, cu toate speranțele ei.

Călăii erau cei obosiți; pacienții erau cei care îi grăbeau.

De fiecare dată când cădea cuțitul, bărbatul de care mă sprijineam îmi strângea brațul cu o mișcare sacadată și murmură încet:

— Oh, e prea mult, e prea mult! Bărbați, — mai merge! Dar femei! Oh, femei!...

În sfârșit, nu mai rămăsese decât biata fetiță, mica lucrătoare care nu făcuse altceva decât să ducă de mâncare domnișoarei de Grandmaison. Polițistul care o arestase povestea că atunci când se dusese s-o ridice de la locuința ei, într-o mansardă de la etajul șapte, nu văzuse aici altă mobilă decât o saltea de paie; îi dăduseră lacrimile și le spusese celor de la comitet că e păcat s-o omoare. Dar nimeni nu l-a luat în seamă și fata a fost judecată, condamnată și împinsă în șaretă la un loc cu ceilalți. Iar ea, sărmana făptură, văzuse cum cădeau capetele celor cincizeci și trei de tovarăși de suferință și murise cu ei de cincizeci și trei de ori înainte să moară.

I-a venit în sfârșit rândul.

— Oh! a murmurat protectorul meu, și copila asta, și ea! Nu găsești că e josnic? Și atâția oameni aici care nu spun nimic! Oh! Uite că o iau, uite că o îndeamnă să urce pe eșafod! Nu le e rușine! Uite, uite! Se potrivește chiar ea pe scândură!...

— Domnule călău, m-am așezat bine așa?

Apoi cuțitul a coborât, s-a auzit o lovitură surdă.

Bărbatul de care mă sprijineam a căzut ca fulgerat; eu, în mijlocul acestei tăceri lugubre, am strigat:

— Ah! Blestemat să fie Robespierre și ziua în care a dat acest spectacol pământului și cerului!... Blestemat! Blestemat! Blestemat!

S-a produs o mare mișcare: m-am simțit luată și în timp ce mă duceau, am auzit spunându-se:

— Cetățeanului Santerre i s-a făcut rău! Și el e totuși bărbat!

Când mi-am revenit îndeajuns ca să-mi dau seama ce se petrecea, m-am văzut într-o trăsură cu doi polițiști care mă conduceau la închisoare. Numai că, necunoscând deloc cartierul acesta din Paris, am întrebat unde mă duceau.

Unul din ei mi-a răspuns:

— La închisoarea La Force.

În momentul sosirii am citit la răspântie: rue Pavée; apoi s-a deschis o poartă masivă. Am intrat într-o curte; m-au pus să cobor și să intru în temniță.

Acolo mi s-a cerut numele.

— Eva, am răspuns.

— Numele dumneavoastră de familie?

— Nu am familie.

— Ce-a făcut? A întrebat gardianul.

— A scos strigăte instigatoare.

Actul de încarcerare a fost făcut fără zăbavă.

— E-n ordine, a spus temnicerul; acum puteți să vă retrageți.

Cei doi oameni au plecat.

Paznicul m-a urcat la etajul al doilea. Ajuns pe coridor, a fluierat un cuine enorm.

— Nu vă fie frică, mi-a spus el, n-a făcut niciodată rău cuiva.

L-a pus să mă adulmece.

— Așa! a spus el apoi; acum iată-l pe adevăratul dumneavoastră paznic. Dacă încercați să fugiți, dar mă îndoiesc să aveți chef de așa ceva, el o să vă împiedice.

Dar nu face nici un rău. Liniștiți-vă. Nu-i așa, Pluton?

Acum câteva zile un deținut a încercat să evadeze;

Pluton l-a apucat de încheietura mâinii și mi l-a adus fără ca să-i facă nici cea mai mică zgârietură. Ajunsă în celula mea, l-am întrebat:

— Credeți că. Mai am mult?

— Trei sau patru zile.

— Este foarte mult, am spus eu încet.

Paznicul s-a uitat la mine:

— Sunteți cumva grăbită?

— Foarte grăbită.

— Aveți dreptate, a spus el filozofic, când trebuie să termini...

— Mai bine să termini pe dată, am răspuns eu.

— Dacă sunteți chiar hotărâtă, putem să stăm de vorbă.

— Cum se procedează?

— Vă dau un loc de favoare, cum se spune la teatru. Aici este închisoarea comedianților; avem ce avea Opera mai de seamă, ba chiar și o parte a Comediei Franceze. Până atunci cum veți trăi?

— Cum se trăiește aici; este prima oară că vin, am adăugat surâzând, și nu cunosc obiceiurile casei.

— Vreau să zic, aveți bani ca să vi se gătească separat sau mâncați de la cazan?

— N-am nici un ban, i-am răspuns, dar uite un inel;

Mă poți hrăni din inelul acesta; e de ajuns pentru două sau trei zile de hrană, nu?

Temnicerul a examinat inelul ca un om care se pricepea la bijuterii. E firesc, de zece ani de când era la La For ce, îi trecuseră destule prin mână.

— Oh, a spus el, dacă v-aș hrăni două luni pentru inelul ăsta, tot n-aș face o afacere proastă.

Apoi a continuat, chemându-și soția:

— Doamnă Ferney!

Doamna Ferney a apărut.

— Iat-o pe cetățeană Eva, pe care ți-o recomand. E închisă sub învinuirea de instigare. Dă-i o cameră bună și tot ce-ți cere.

— Chiar hârtie, cerneală și pană? Am întrebat eu.

— Chiar hârtie, cerneală și pană este ceea ce ne cer în primul rând. Când vin toate deținutele noastre.

— Hai, am spus, văd eu că n-o să am timp să mă plictisesc aici.

— De asta mi-e teamă și mie, a spus paznicul. Mi-ar face totuși plăcere să vă am în pază cât mai mult timp

Cu puțință.

— Chiar mai mult decât ar suporta inelul? L-am întrebat râzând.

— Atât cât o să vrea Dumnezeu.

Acea blândețe a gardianului, politețea soției lui, cuvântul *Dumnezeu* invocat sub bolta închisorii, toate n-au făcut decât să mă intrige.

Au trecut atâtea aristocrați prin. Aceste închisori încât, datorită contactului cu ei, s-a tocit asprimea gardienilor.

În rest, — lucru pe care nu-l știam și pe care l-am aflat, ulterior, cei doi Ferney se bucurau de reputația unor oameni buni printre deținuți.

Bună doamnă Ferney, în timp ce-mi mătura camera și aranja așternutul curat pe patul care urma să fie al meu, promițându-mi cerneală, până și hârtie pentru seara aceea, m-a întrebat cu ce am greșit ca să fiu băgată la închisoare.

— Dar, i-am spus, știți din actele întocmite. Am proferat cuvinte de instigare împotriva regelui Robespierre.

— Sst! Copila mea, mi-a spus ea, tăceți din gură, avem aici o mulțime de oameni care au oribila îndeletnicire de spioni. Vor veni la dumneavoastră, vor mărturisiri false crime ca să tragă în schimb de la dumneavoastră crime adevărate. Există dintr-aceștia și printre femei și printre bărbați. Să nu aveți încredere; noi suntem obligați să primim drojdia asta a societății, dar atâta cât putem, ca oameni cinstiți ce suntem, îi prevenim pe deținuți.

— Oh, nu am de ce mă teme.

— Biata mea copilă, chiar și nevinovații trebuie să tremure.

— Dar eu sunt vinovată, eu am strigat: "Jos cu Robespierre! Jos Monstrul!" Și l-am blestemat.

— De ce ați făcut asta?

— Ca să mor.

— Ca să muriți! a repetat femeia mirată. Și luând lampa s-a întors să mă privească în față, ceea ce nu făcuse până atunci.

— Să muriți? Dumneavoastră? Ce vârstă aveți?

— Am împlinit șaptesprezece ani.

— Sunteți frumoasă.

Am ridicat din umeri.

— Îmbrăcămintea vă arată bogată.

— Am fost.

— Și vreți să muriți?

— Da.

— Nu se poate, răbdare! A făcut ea coborând vocea; vedeți, nu mai poate să dureze mult.

— Puțin mă interesează dacă durează mult sau dacă încetează curând.

— Eu văd cum stau lucrurile, a spus maica Ferney așezând lampa pe masă și continuând să deretice. Biată tinerețe, i-au ghilotinat iubitul și vrea să moartă!

N-am răspuns nimica, temniceră și-a continuat treaba. După ce a terminat, m-a întrebat ce voiam pentru cină.

I-am cerut o ceașcă de lapte.

O clipă după aceea, a urcat din nou cu o ceașcă de lapte, hârtie, cerneală și o pană.

— Știți pe cine au mai adus? A spus ea.

— Nu!

— Santerre, copila mea, faimosul Santerre, regele foburgului Saint-Antoine. Ah! Pe ăsta nu-l vor putea ghilotina pe tăcute. Vreți să-l vedeți?

— Îl cunosc.

— Aș!

— Nu numai că eram la brațul lui când m-au arestat, dar sunt probabil cauza arestării lui. Aș vrea să mă ierte. Asta e tot. Pot să-i vorbesc?

— Am să-i spun lui Ferney, o să se bucure. Ah, aici cel puțin, deținuții pot să se vadă și să se consoleze între ei, nu sunt la carceră.

A ieșit. Am rămas pe gânduri și mi-am zis: ce înseamnă destinul!

Iată un patriot bine cunoscut, mai mult prin exagerarea decât prin indiferența lui. A luat parte la toate cele întâmplate de la cucerirea Bastiliei până astăzi. Și-a apărat foburgul ca un leu, a făcut servicii mari Revoluției. A fost, ca și mine, curios să vadă această ultimă execuție, întâmplarea face să-l întâlnesc; de teamă să nu fiu strivită, mă sprijin de brațul lui. Vederea aceluiași spectacol ne produce un efect deosebit. Pe el îl distruge, pe mine mă scoate din minți, în culmea furiei, eu; îi arunc blesteme călăului, și iată-ne pe amândoi în aceeași închisoare, destinați după cât se pare aceleiași șarete și aceluiași eșafod. Dacă nu l-aș fi întâlnit, pentru mine nu s-ar fi schimbat nimic, deoarece eu luasem o hotărâre. Dar lui i s-ar fi întâmplat oare același lucru?

Chiar acum ușa mea s-a deschis și l-am auzit pe berar spunând cu vocea lui groasă:

— Unde e mica și frumoasa cetățeană care vrea s-o iert? N-am nimic să-i iert.

— Așa este, i-am spus, eu sunt probabil cauza arestării dumneavoastră.

— Ce tot spui? Am leșinat ca o muiere. Este o crimă să leșini. Dar cui să-i treacă prin minte că un elefant ca mine are să leșine? Dobitoc, dobitoc mare ce sunt! Mărturisește totuși că această mică Nicole care îi spunea călăului cu vocea ei blândă: "Domnule călău, m-am așezat bine așa?" — mărturisește că îți sfășie sufletul. Dumneata nu ți-ai putut înghiți blestemul, i l-ai aruncat în față și bine ai făcut; ca să le sfășie măruntaiele celor care n-au îndrăznit să i-l scuipe în obraz! Oh! Moartea femeilor, ai să vezi moartea femeilor îl va uide l

— Atunci, mă iertați?

— Cred și eu! Dar te laud! Și te admir! Am și eu; o fată de aceeași vârstă, dar nu atât de frumoasă ca dumneata; ei bine, aș vrea grozav ca ea să fi făcut ce ai făcut dumneata, chiar dacă ar trebui să moară cum vei muri, iar eu n-o conduc la eșafod și să mă urc să stau alături de ea!

— Mă liniștiți, domnule Santerre. Știind că ați fost arestat din pricina mea, n-aș fi murit liniștită.

— Moartă! Încă nu ești moartă. Ah! Când se va afla în foburg că sunt arestat, are să iasă un tâmbălău grozav! Aș vrea să fiu acolo să-mi văd oamenii!

— Dar să stabilim dinainte un lucru, domnule Santerre: orice s-ar întâmpla, nu veți face nimic pentru a mă salva, pentru că eu chiar vreau să mor.

— Să mori, dumneata?

— Da, și dacă eu am să vă rog, chiar mă veți ajuta, nu-i așa?

Santerre a dat din cap că nu.

— Mai spuneți-mi o dată că mă iertați și întoarceți-vă la dumneavoastră în cameră; cetățeanul Ferney îmi face semne că e timpul să ne despărțim.

— Te iert din toată inima, a spus el, chiar dacă cunoștința noastră are să mă ducă la eșafod. Pe mâine!

— Cum puteți spune *Pe mâine*? M-am întors spre doamna Ferney:

— Ne vedem și mâine?

— La orele de plimbare, da.

— Atunci, cetățene Santerre, spun și eu ca dumneavoastră: pe mâine!

A ieșit. Mi-am luat ceașca de lapte și am început să-ți scriu.

Aud bătând ora două la Primărie. Nu știi ce liniște îmi dă certitudinea că voi muri mâine sau poimâine.

La Force, 18 iunie 1794

Prietene, cred că am avut despre moarte cea mai adâncă imagine care se poate avea. Am dormit șase ore un somn adânc, fără vise, vecin cu moartea.

Și totuși, oricât aș căuta o comparație, nimic nu poate semăna cu moartea decât moartea.

Dacă ea n-ar fi decât un somn ca cel pe care îl dorm, nimeni nu s-ar teme de moarte mai mult decât se teme de somn.

Lavoisier a spus că omul ar fi un fluid solidificat; nici că se poate reduce omul la o formulă mai simplă.

Cuțitul îți cade pe gât și fluidul dispare.

Dar acest fluid care a alcătuit omul, la ce servește, ce devine el, amestecat din nou cu întreaga fire, adică reîntors la sursă?

Ceea ce a fost înainte de a se naște?

Nu, căci înainte de a se naște nu existase.

Moartea este necesară, tot atât de necesară ca viața. Fără moarte, adică fără succesiunea ființelor, nu ar mai fi progres, nu ar mai exista civilizație. Ridicându-se unele peste altele, generațiile își largesc orizonturile.

Fără moarte, lumea ar sta pe loc.

Dar moartea ce face din morții ei?

Îngrășământul ideilor, gunoiul științelor.

Într-adevăr, nu e deloc vesel să te gândești că ăsta ar fi singurul lucru bun rămas trupurilor, de îndată ce au devenit cadavre.

Gunoi acea sublimă Charlotte Corday! Gunoi acea bună Lucile! Gunoi sărmana, micuța Nicole!

Oh! Cu totul altfel însă gândește poetul englez punându-l pe preot să rostească următoarele patru versuri când o binecuvântează pe Ofelia moartă:

*"Tu care-a zilelor povară ți-a fost prea mare pe pământ,
Nevinovată și fecioară, te odihnește în mormânt,
Ca cel de sus să poată face-n neobosita lui schimbare,
Din suflet înger, dacă-i place, din trupul tău, de vrea, o floare."*

Dar vai! Știință modernă admite ca trupul să se transforme în flori, dar nu admite ca sufletul să se prefacă în înger.

Acest înger, odată zămislit, unde să-l așezi? Câtă vreme neștiința astronomică a crezut în existența unui cer, îl situa în cer; dar știința modernă a făcut să dispară deodată bolta cerească a grecilor, firmamentul ebraic și cerul creștinilor.

Când pământul era centrul lumii; când, așa cum pretindea Thales, pământul era purtat pe ape ca o navă imensă; când, după Moise, soarele era cel care se învârtea în jurul lui; când, cum credea Aristot, ar fi existat ceruri deasupra noastră, cerul lunii, al lui Mercur, al lui Venus, al soarelui, al lui Marte, al lui Jupiter, al lui Saturn și, în fine,

firmamentul, bolta solida în care sunt încrustate stelele, — atunci puteai, cu toate că acela era cerul păgân, să-i așezi acolo pe Dumnezeu, îngerii, serafimii, influențele, sfinții, sfintele, așa cum un cuceritor se așază în regatul cucerit. Acum când, după lună, pământul este socotit cea mai mică planetă, când pământul este cel care se rotește iar soarele cel care stă nemișcat, când cele opt ceruri au dispărut pentru a face loc infinitului, — în ce tărîm al infinitului să așezăm noi, Doamne, îngerii tăi?

O, prietene, de ce m-ai învățat toate aceste lucruri, despre arborele vieții, arborele științei, arborele îndoielii?

Ferney și soția lui mi-au spus că, doar dacă agenții nu m-au denunțat direct tribunalului revoluționar, ar fi cu putință să fiu uitată aici fără să mi se facă proces.

Ar însemna că nu am noroc, trebuie să recunoști.

Sunt atât de plictisită de viața asta mai pustie, mai tristă, mai mută pentru mine decât moartea, încât mă voi folosi de orice împrejurare ca să scap de ea.

Iată la ce m-am gândit.

Întrucât se pare că nu vor să-mi facă proces, am să renunț.

Aici se dau două pauze pe zi.

Deținuților le este permis să ia parte la amândouă!

Și să te plimbi în curtea închisorii, și să vezi cum pleacă cei condamnați spre piața Revoluției.

La prima serie vom coborî, Santerre și cu mine, să vedem acest spectacol. Voi avea mâinile legate la spate, panii înnodat în vârful capului.

Mă voi strecura printre condamnați și mă voi urca în șaretă. Și atunci într-adevăr voi avea mare ghinion dacă ghilotina n-o să mă vrea!

Numai că trebuie să-l conving pe Santerre; cred că aici e greul.

Acest respectabil berar este într-adevăr un om foarte cumsecade. Când i-am spus că tu ești cel pe care îl iubesc, când i-am spus că i-au vânat cu câinii pe ultimii doi girondini în grotile de la Saint-Emilion; când i-am spus că unul din acești doi martiri erai probabil tu, și când și-a adus aminte că i s-a povestit și lui același lucru; când, în sfârșit, i-am spus că doar în el puteam avea încredere, că doar lui puteam să-i cer acest serviciu, a consimțit plângând; dar, în fine, a consimțit.

Măine trebuie să fie o execuție. S-au anunțat trei șarete, ceea ce înseamnă cel puțin optsprezece persoane.

Una în plus sau în minus, nimeni n-o să bage de seamă, nici chiar moartea!

Ți-am spus tot ce aveam să-ți spun, iubitul meu; am să folosesc noaptea, încercând să dorm bine.

Ca și cavalerul de Canolles: îmi încerc puterea.

Ce noapte minunată am petrecut, iubitul meu!

Bine ar fi ca și spectacolul să fie tot atât de plăcut! Am visat casa noastră din Argenton, am visat grădina, umbrarul, arborele vieții, izvorul; în vis am revăzut în sfârșit tot trecutul nostru.

Este oare o dovadă a eternității tale, Doamne? Dacă mă pregătești astfel, lăudat fie numele tău!

Ora sosirii șaretelor are să sune, nu vreau să mă las așteptată.

Adio, iubitul meu, adio, ziua aceasta este chiar ultima. De astă dată am să văd spectacolul de pe scenă, în loc să-l văd din stal.

Iubitul meu, n-am avut niciodată inima atât de liniștită și de veselă, încă o dată, îți spun: "Dacă ai murit, te voi regăsi; dacă trăiești, te voi aștepta". Oh, dar... neantul! Neantul!

Șaretele intră în curte. Adio!

Santerre vine să mă ia.

Plec.

Te iubesc

Eva ta,

În viață și în moarte.

14

Eșafodul nu mă vrea. Cu adevărat sunt blestemată.

Nădărduiam atâta ca în loc să stau aici și să-ți scriu rândurile de față, să mă odihnesc de oboselile acestei lumi în brațele Domnului sau în sânul pământului!

Voi fi oare obligată să mă sinucid ca să mor?

Îți scriu la întâmplare. Convingerea mea este că ai murit, iubitul meu Jacques. Am căutat iar să aflu numele celor patru girondini uciși la Bordeaux — pe eşafod sau sfâșiați de câini în grotlele de la Saint-Emilion.

Imposibil să li se afle numele; ziarele consemnează doar moartea lor, atâta tot.

În sfârșit, s-ar putea să trăiești, și poate numai pentru asta a fost să fie să nu mor.

Totul s-a petrecut cum plănuisem, în afară de deznodământ. Mă îmbrăcasem în alb; nu plecăm oare să te regăsesc, dragul meu logodnic?

Ajunsă în curte, am văzut căruțele cu două roți încercând condamnării și l-am găsit pe Santerre care mă aștepta.

Încă o dată m-a implorat să renunț la proiectul meu; am insistat, surâzând.

Nu-ți pot spune ce profundă seninătate mă cuprinsese; s-ar fi spus că albastrul cerului îmi curgea prin vine.

Ziua era splendidă, era una din acele zile frumoase de iunie, la sfârșitul cărora, cu mâna în mâna ta, ascultam sub bolta paradisului nostru pierdut cum cânta privighetoarea în tufele de liliac.

La cererea categorică, Santerre mi-a legat mâinile. Un trandafir se cățara pe zidul încărcat de flori. Mă întreb, iubitul meu, când o să mai înflorească oare trandafirii?

Este adevărat că florile acestuia erau roșii ca sângele.

— Rupeți un boboc, i-am spus lui Santerre, și dați-mi-l.

El a rupt bobocul și mi l-a pus între dinți.

Mi-am aplecat fruntea și mi-a atins-o cu buzele, înțelegi tu, iubitul meu, ultima moștenitoare de Chazelay primind ca ultim omagiu sărutul berarului din foburgul Saint-Antoine!

M-am suit în cea din urmă căruță. Nu mi s-au făcut greutăți. Este atât de rar să întâlnești oameni care-și caută moartea, încât nimeni nu s-a îndoit că aș fi și eu condamnată.

Erau treizeci în cinci căruțe; eu a treizeci și una. Am căutat zadarnic printre nenorociții mei tovarăși vreo figură atrăgătoare, dar n-am găsit. Ghilotina devenea din ce în ce mai nesățioasă, și aristocrații din ce în ce mai rari.

Penultima serie, aceea a doamnei Saint-Amarante, furnizase cu multă greutate douăzeci și cinci de nobili din cei cincizeci și patru de ghilotinați. Ultima serie, care era de treizeci și patru, nu avusese ca nume ilustre decât un fiu natural al domnului de Sillery și pe bietul reprezentant Osselin, condamnat pentru că o ascunsese pe femeia iubită. Dar acesta era un patriot, și nu un aristocrat. Cei care mă însoțeau erau treizeci de ocași, hoți, lăcătuși în fața cărora nu rezistă nici o ușă, cărora li se cuvenea cel mult temnița, dar, din lipsă de altceva, îi ridicau la înălțimea eșafodului. Biata ghilotină, pâinea albă și-o mâncase la început!

Am crezut o clipă că jandarmii mă vor da jos, atât de mare era contrastul între mine și tovarășii mei; dar căruțele au pornit-o la drum; i-am trimis o ultimă privire de mulțumire lui Santerre și am plecat.

Mulțimea care ne urma sau pe care mai degrabă noi o împingeam, pentru că se înghesuia în drumul nostru, părea tot atât de mirată că și jandarmii să mă vadă în mijlocul acestei ciudate companii; cu atât mai mult cu cât, fiind a șaptea într-o căruță care nu avea decât șase locuri, numai eu stăteam în picioare.

În general prezența mea provoca murmure, dar murmure de milă. Mulțimea însăși începuse să se sature să tot vadă cum erau transportate în piețele publice. Aceste abatoare omenești. Auzeam voci în mulțime care spuneau:

— Ia uitați-vă ce frumoasă e!

Și alții:

— Pun răvășag că n-are șaisprezece ani.

Un om a strigat, întorcându-se:

— Credeam că odată cu Saint-Amarante s-a terminat cu femeile!

Și murmurele au reînceput, amestecându-se cu insultele care îi însoțeau pe ceilalți condamnați, în colțul străzii Ferronerie mulțimea a devenit mai compactă și semnele de simpatie mai mari.

E straniu cum apropierea morții dă simțurilor o supremă acuitate. Auzeam tot ce se spunea, vedeam tot ce se petrecea.

O femeie a strigat:

— Este o sfântă care va fi omorâtă la un loc cu niște tâlhari că să-i izbăvească.

— Ia uite, a spus o fată, ține o floare între dinți.

— E un trandafir, i l-o fi dat iubitul când s-a despărțit de ea, i-a răspuns alta, și vrea probabil să moară cu trandafirul ăsta...

— Spuneți dacă nu e un adevărat asasinat să omori copii de vârsta asta! Ce-o fi putut să facă, vă întreb?...

Acest concert de compasiune care se ridica în favoarea mea producea un efect neobișnuit, mă ridica materialmente, ca să zic așa, deasupra tovarășilor mei, și precedându-mă în cer, părea că-mi deschid porțile lui.

Un tânăr frumos, de vreo douăzeci de ani, și-a croit drum prin valurile mulțimii, a ajuns în rândul din față și, punând mâna pe scândura din spatele căruței, a spus:

— Făgăduiește-mi să mă iubești, și-mi voi risca viața să te salvez!

Eu am dat încet din cap și surâzând am ridicat ochii spre cer.

— Mergi în glorie! a spus el.

Jandarmii, văzându-l că-mi vorbește, au vrut să-I aresteze, dar el s-a zbatut și, ajutat de lume, s-a pierdut în mulțime.

Mă cuprinsese o stare plăcută pe care n-o încercasem decât atunci când eram în brațele tale. Mi se părea că pe măsură ce înaintam spre piața Revoluției, mă apropiam de tine. Tot uitându-mă la cer, mi se năzărise în încețoșarea vederii un fel de aureolă prin care îl vedeam pe Dumnezeu în maiestatea lui sublimă și de temut.

Mi se părea că în afară de zgomotele și mișcarea pământului începeam să văd și să aud lucruri pe care numai eu le vedeam și le auzeam; auzeam sunetele unei armonii îndepărtate și cerești; vedeam ființele luminoase și transparente totodată, alunecând pe cer.

La colțul străzii Saint-Martin cu strada Lombards, am fost scoasă din extazul meu de o îmbulzeală de trăsură. Un tomberon care venea fie de la Roquette, fie de la Saint-Lazare, fie de la Bicetre, ducea de cealaltă parte a Senei o duzină de deținuți înghesuiți între scândurile lui.

De data aceasta Comitetul salvării publice avusese noroc: erau chiar aristocrați.

Patru jandarmi escortau prizonierii: căruța noastră s-a agățat de tomberon; șocul mi-a adus privirile pe pământ.

Printre deținuți era o femeie tânără, aproape de vârsta mea, brunetă, cu ochi negri, încântător de frumoasă.

Privirile noastre s-au oprit una asupra celeilalte, sufletele noastre au schimbat nu știu ce efluviu de simpatie; ea mi-a întins brațele; ale mele erau însă legate la spate... Am răsucit bobocul de trandafir între dinți și i l-am aruncat cu toată puterea suflului. I-a căzut în poală. L-a luat și l-a dus la gură.

Apoi tomberonul s-a desprins de căruță; ei și-au continuat drumul spre podul Notre-Dame, iar noi drumul spre piața Revoluției.

Acest episod al călătoriei mi-a forțat spiritul, care plutea în înălțimile sublime unde îl transportase contemplarea, să coboare din nou asupra lucrurilor obișnuite de pe pământ.

Mi-am aruncat privirea asupra nefericiților mei tovarăși.

Aveam în jurul meu dragostea de viață și spaima morții sub toate aspectele.

Acești ticăloși, efectiv fără virtuți, fără conștiință, fără remușcări, fără vreo credință politică — acel suport moral al condamnaților din acea vreme — nu aveau un punct de rezim nici pe pământ, nici în cer. Ei nu îndrăzneau să ridice capul, nu îndrăzneau să privească în jurul lor; din când în când, unul sau altul întreba cu voce surdă, vrând parcă să știe câte minute le mai rămâneau de trăit:

— Unde suntem?

Le-am răspuns nădăjduind mai întâi să-i consolez:

— Pe drumul Cerului, frații mei.

Dar unul din ei, în mod brutal:

— Nu întrebam asta, întrebam dacă mai e mult.

— Intrăm în strada Saint-Honoré, i-am răspuns.

Apoi mai târziu, și încă de două ori la aceeași întrebare:

— Barriere de Sergents, — Palais-Egalite.

Și ei răspundeau cu scrâșnete de dinți și cu blesteme în care bineînțeles numele lui Dumnezeu era amestecat foarte firesc.

Șareta a ajuns în fața magazinului de lenjerie al doamnei de Condorcet. Am încercat s-o văd pentru ultima oară, dar la ea totul era închis, atât la parter cât și la primul etaj.

— Adio, soră a doliului meu, i-am spus trecând; voi duce vești de la tine omului de geniu care te-a iubit că un tată și ca un soț.

Unul dintre condamnați, care era mai aproape de mine, m-a auzit; <s-a lăsat să alunece pe genunchi și a căzut la picioarele mele.

— Tu crezi deci într-o altă viață? M-a întrebat el.

— Dacă nu cred, cel puțin sper în ea.

— Eu nici nu cred, nici nu sper, a spus el.

Și și-a lovit furios capul de bancă pe care stătuse cu o clipă înainte.

— Ce faci, nenorocitul? L-am întrebat.

El a râs nervos.

— Îmi dovedesc prin durere că încă trăiesc, dar tu?

— Moartea îmi va dovedi imediat prin odihnă că am încetat să mai trăiesc.

Un altul a ridicat capul și m-a privit cu un aer rătăcit și cu ochii congestionați:

— Deci știi ce este moartea? M-a întrebat el.

— Nu, dar într-o clipă voi ști.

— Ce crimă ai comis ca să te omoare împreună cu noi?

— Nici una.

— Și totuși mori!

Apoi, ca și cum blestemul l-ar putea atinge pe creatorul tuturor lucrurilor, a strigat:

— Nu există Dumnezeu! Nu există Dumnezeu! Nu există Dumnezeu!

Biata omenire nenorocită care crede într-un dumnezeu individual și care, în orgoliul ei, se gândește că acel Dumnezeu nu are altceva de făcut decât să o vegheze de la nașterea până la moartea ei! Și pe care, în fiecare clipă, ca să-și satisfacă un capriciu sau ca să o cruțe de suferință, îl roagă... să strice printr-un miracol ordinea imuabilă a naturii.

— Dar, a spus unul dintre condamnați, în lipsa unei justiții divine, ar trebui să existe o justiție omenească.

Eu am furat, am spart ferestre, am forțat uși, am. Spart cufere, am sărit peste ziduri; am meritat ocna, dar nu eșafodul. Să mă trimită la Rochefort, la Brest, la Toulon, da, au dreptul; dar nu-l au pe acela de a mă ghilotina!

— Ia ascultă, i-am spus, strigă-i asta lui Robespierre, trecem tocmai prin fața ușii tâmplarului, poate e-n casă și te va auzi.

Ocnașul a scos un geamăt surd și ridicându-se în picioare a strigat:

— Tigru de Arras¹⁷! Ce faci tu cu toate capetele care se retează pentru tine și cu tot sângele care se varsă în numele tău?

Un cor de blesteme s-a ridicat din toate șaretele și s-a amestecat cu strigătele mulțimii în mijlocul căreia numele lui Robespierre începuse să-și piardă popularitatea.

— Îți mulțumesc, rege al teroarei, mă unești din nou cu ceea ce iubesc.

Apoi, când a trecut și s-a potolit această izbucnire, condamnații au căzut din nou în apatia lor, și liniștea a plutit din nou în căruțe. De fapt, o treime doar dintre acești mizerabili au avut puterea să se ridice și să strige.

Cel care își lovise fruntea de bancă și care rămăsese în genunchi mi-a spus:

— Știi rugăciuni?

— Nu, i-am răspuns, dar știu să mă rog.

— Atunci roagă-te pentru noi.

— Ce vrei să-i cer lui Dumnezeu?

— Orice; tu știi mai bine decât noi ce ne trebuie.

Mi-am amintit de acele fecioare din circuri care îi alinau pe candidații la moarte înainte ca aceștia să fi avut fericirea de a deveni martiri.

Am ridicat ochii spre cer.

În genunchi, voi ceilalți, a spus ocnașul; are să se roage pentru noi.

— Doamne! am spus, dacă ești altfel decât ca imensitate de neatins, decât ca putere nevăzută, decât ca veșnică manifestare a operei sublime a naturii; dacă, așa cum spun dogmele Bisericii noastre, te-ai încarnat în înfățișare omenească, dacă ai ochi pentru a vedea durerile noastre, dacă ai urechi ca să auzi rugăciunile noastre; dacă, în sfârșit, păstrezi undeva într-o lume superioară răsplata virtuților și pedeapsa crimelor din lumea aceasta, binevoiește să-ți aduci aminte, văzându-i pe acești oameni din fața ta, că justiția omenească a uzurpat drepturile tale, că, odată pedepsiți dincolo de crimele lor de pe pământ, ei nu pot fi iarăși pedepsiți în acel imperiu necunoscut pe care știința îl caută în van și pe care cărțile sfinte îl numesc Cer! Să se odihnească deci acolo pentru veșnicie, în măsura ispășirii lor și în gloria justiției tale milostive!

— Amin! S-au auzit spunând două-trei voci.

Dar dacă, dimpotrivă, am continuat eu să mă rog, poarta pe sub care vom trece toți este cea a nimicniciei, dacă vom cădea printr-aceeași lovitură în noapte, în nesimțire și în moarte, dacă nimic nu va fi după viață, cum nimic nu a fost înaintea ei, atunci, prietenii mei, să-i mulțumim iarăși lui Dumnezeu, căci lipsa simțămintelor aduce lipsa durerii, și noi vom dormi în veșnicia acelui somn fără vise, pe care oboseala unei zile anevoioase ne-a făcut uneori să-l simțim cumva în lumea aceasta.

— Oh, nu! au strigat ocnașii, mai curând să ne pedepsească Dumnezeu prin suferința veșnică, decât prin întunericul veșnic!

— Doamne! Doamne! am exclamat, ei au strigat către tine din adâncul abisului; auzi-i, Doamne!

Am mai mers câțva timp în liniște. Apoi deodată a trecut prin mulțime un freamăt care i-a cuprins și pe condamnați; în timp ce căruțele noastre cu două roți întorceau la poarta Saint-Honoré, cu toate că ei mergeau, cu spatele înainte și deci nu au putut vedea instrumentul pedepsei lor, au ghicit că au ajuns în fața lui.

Eu, dimpotrivă, am încercat un sentiment de bucurie m-am ridicat pe vârful picioarelor și pe deasupra tuturor capetelor am văzut ghilotina înălțându-și cele două brațe roșii spre cerul către care toate lucrurile tind. Ajunsesem să prefer îndoii în care mă zbăteam de mai bine de doi ani, chiar neantul care îi înfricoșa atâta pe acești nefericiți.

— Am ajuns, nu-i așa? A întrebat cu voce nesigură un ocnaș.

— Vom fi acolo în cinci minute.

— Ne vor ghilotina ultimii, fiindcă suntem în ultima caretă, a spus un altul, vorbind de unul singur. Suntem treizeci, unul pe minut, mai avem de trăit o jumătate de oră.

Mulțimea continua să urle împotriva lor și să mă plângă pe mine; devenise atât de compactă, încât jandarmii care mergeau înaintea căruțelor n-au mai putut să ne

deschidă drumul. A trebuit ca din piața Revoluției, unde stătea de veghe lângă eșafod, să vină chiar generalul Henriot și, urmat de cinci sau șase jandarmi, să facă loc cu sabia în mână și înjurând teribil.

Calul său o pornise atât de brutal, încât cu avântul pe care i-l dăduse călărețul, răsturnând femei și copii, a pătruns până la ultima șaretă.

M-a văzut stând în picioare în mijlocul tuturor oamenilor îngenuncheați. :

— De ce nu stai în genunchi ca ceilalți? M-a întrebat.

Ocnașul care-mi spusese să mă rog pentru ei a auzit, întrebarea și s-a îndreptat de spate:

— Pentru că noi suntem vinovați și ea e nevinovată pentru că noi suntem slabi și ea e tare, pentru că noi plângem și ea ne mângâie.

— Bun! a strigat Henriot, încă vreo eroină ca Charlotte Corday sau ca doamna Roland; credeam totuși că ne-am descotorosit de toate femeile astea bărbătoase..

Apoi s-a adresat căruțașilor:

— Hai, calea e liberă, dați-i drumul!

Și am pornit-o din nou.

Cinci minute după aceea, prima căruță s-a oprit la: piciorul eșafodului.

Celelalte, de la prima până la a cincea, s-au oprit una după alta.

Un om în carmagnolă¹⁸ și bonetă roșie stătea la, piciorul eșafodului, între scara ghilotinei și căruțele care își aduceau încărcătura pe rând.

Omul acesta striga cu voce tare numărul și numele condamnatului.

Condamnatul cobora singur, sau susținut de ajutoare, se urcă pe platformă, se agită, o clipă, apoi dispărea. Se auzea o lovitură înăbușită, apoi totul se sfârșea.

Omul cu carmagnolă chema numărul următor.

Ocnașul care calculase că mai avea de trăit o jumătate de oră număra acele lovituri surde și la fiecare tresărea și gema.

După șase lovituri a urmat o întrerupere.

Atunci a scos un suspin și o scuturat din cap ca să facă să-i cadă sudoarea pe care nu și-o putea șterge.

— S-a terminat cu cei din prima căruță, a murmurat.

Într-adevăr, a doua căruță a luat locul primei, apoi cea de a treia celei de a doua; mișcarea a ajuns astfel până la noi, și ne-am apropiat de eșafod cu lungimea căruței goale din față.

Apoi loviturile au început iarăși să răsunе și nenorocitul a continuat să numere îngălbenindu-se și tremurând din ce în ce mai tare.

La a șasea lovitură, aceeași întrerupere, aceeași mișcare.

Loviturile au reînceput, mai perceptibile, pe măsură ce ne apropiam.

Ocnașul continua să numere; dar la numărul 18, cuvântul i s-a stins pe buze, s-a prăbușit, n-am mai auzit decât un fel de horcăit.

Loviturile continuau să răsunе cu o regularitate înfricoșătoare. Șareta care se golea era cea care o despărțea pe a noastră de eșafod.

Ocnașul care-mi spusese să mă rog a ridicat capul.

— Vine rândul nostru, a spus el, copilă sfânta, binecuvântează-mă!

— Pot oare s-o fac, cu mâinile legate? L-am întrebat.

— Întoarce-te, mi-a spus.

Am făcut mișcarea pe care o dorea și am simțit cum deznoda cu dinții frânghia care-mi ținea mâinile legate.

Odată eliberate, le-am ridicat deasupra capului său.

— Dumnezeu să fie îndurător cu tine, i-am spus, și atât cât îi stă în puteri unei biete făpturi care ar avea ea însăși nevoie de binecuvântare, te binecuvântează!

— Și pe mine! Și pe mine! au spus alți doi-trei ocnași.

Și s-au ridicat cu efort.

— Și voi la fel, le-am spus. Curaj, muriți ca niște bărbați și ca niște creștini!

Oamenii s-au îndreptat la cuvintele mele, și cum ultima căruță era goală, a noastră s-a învățit în loc și a înaintat să-și ia locul la piciorul eșafodului.

Atunci a început funebrul apel.

Tovarășii mei, chemați pe rând, au coborât unul după altul. Cel care număraseră loviturile era al douăzeci și nouălea: au trebuit să-l ducă pe sus, el fiind fără cunoștință.

Al treizecilea s-a ridicat singur înainte să-l fi strigat.

Și-a auzit numele.

— Rugați-vă pentru mine, a spus el.

Și a coborât liniștit și neșovăitor.

Sub cuvântul meu, revenise de la disperare la seninătate.

Înainte de a se lungi pe bascula fatală, mi-a aruncat o ultimă privire.

I-am arătat cerul.

Capul i-a căzut, am coborât la rândul meu. Omul cu carmaghola mi-a barat drumul.

— Unde te duci? M-a întrebat mirat.

— Mă duc să mor, i-am răspuns.

— Cum te cheamă?

— Eva de Chazelay.

— Nu ești pe lista mea, a spus el. Am insistat să trec.

— Cetățene executor, a strigat atunci omul cu carmaghola, am aici o tânără care nu e pe lista mea și care NU are număr! Ce trebuie să fac?

Călăul s-a apropiat de balustradă și, privindu-mă, a spus:

— Să fie condusă înapoi la închisoare, va fi pe listă pentru altă zi.

— De ce să amânăm treaba pentru o altă zi, dacă tot e aici? A strigat Henriot. Hai, să terminăm numaidecât, sunt așteptat la masă.

— Iertare, cetățene Henriot, a spus călăul cu o oarecare deferentă, dar cu voce sigură; acum câteva zile, pentru micuța Nicole am fost insultat și amenințat, și ea își avea totuși numărul ei și era pe listă; alaltăieri, pentru Osselin, care era pe jumătate mort și pe care l-ar fi putut lăsa să moară liniștit, au aruncat cu pietre în mine, și totuși el avea număr și era pe listă. Acuma, pentru această tânără, care nu are număr și nu e pe lista mea, aș fi rupt în bucăți! Mulțumesc! Asta mergea la început, dar acuma, gata, îmi ajunge. Ia, auziți cum a început lumea să mârâie?

Și, într-adevăr, în mulțime începuse acea mișcare de hulă care agită valurile când începe furtuna.

— Dar e l l consimt să mor, i-am strigat călăului, ce contează dacă sunt sau nu pe listă?

— Pentru mine contează, frumoasă copilă! a răspuns călăul; eu nu-mi fac meseria de plăcere.

— Drace! Și pe mine mă interesează, a spus omul cu carmagnola. Eu dau socoteală tribunalului revoluționar; lista mea este de treizeci de capete, și nu de treizeci și unu. Socotelile drepte frăție curată.

— Miserabile! a strigat Henriot, învârtind sabia și adresându-se călăului, — îți ordon să terminăm cu această aristocrată! Și, dacă nu-mi dai ascultare, vei avea de-a face cu mine!

— Cetățeni, a strigat călăul adresându-se mulțimii, fac apel la voi! Mi se ordonă să execut o copilă care nu este pe lista mea. Trebuie s-o fac?

— Nu! Nu! Nu! au strigat mii de voci.

— Jos cu Henriot! Jos cu cei care ghilotinează! au strigat câțiva din mulțime.

Henriot, pe jumătate beat ca totdeauna, și-a împins calul în mulțime, spre partea de unde veneau amenințările.

Atunci a început să curgă o ploaie de pietre și să se agite ciomegele.

— Ia-mă de braț, cetățeană, a spus omul cu carmagnola.

Tumultul creștea. Mulțimea se arunca asupra eșafodului ca să-l dărâme; jandarmii alergau în ajutorul șefului lor. Eu vroiam să mor, dar nu (vroiam să fiu ruptă în bucăți și nici strivită sub copitele cailor.

M-am lăsat dusă.

Mulțimea care mă recunoscuse, crezând că omul cu carmagnola vroia, să mă salveze, ne-a făcut loc strigând:

— Treceți, treceți!

În colțul cheiului Tuileries am găsit o trăsură. Omul cu carmagnola a deschise portiera, m-a împins și a urcat după mine.

— La Carmes! a strigat el birjarului.

Trăsura a pornit în goană mare, a mers de-a lungul cheiului, a ajuns la pod cât a putut de repede și a pătruns În rue du Bac. La capătul unei curse de un sfert de oră, s-a oprit la mănăstirea Carmes, transformată de doi ani în închisoare.

Tovarășul meu a coborât din trăsură și a bătut la o ușă în fața căreia patrula o santinelă.

Santinela s-a oprit, s-a uitat curios în interiorul trăsurii, a văzut o femeie singură, n-a găsit nimic deosebit în asta și și-a continuat patrularea.

Poarta s-a deschis și a apărut portarul însoțit de doi cum.

Acești câini mi-au amintit de cel de la La Force, pe care bunul Ferney îl pusese să mă adulmece în ziua sosirii mele în închisoare.

— Ah, dumneata ești, cetățene comisar! a strigat portarul; ce e nou?

— Îți aduc o pensionară, a spus omul cu carmagnolă.

— Știi bine că aici e plin, cetățene comisar, a răspuns portarul.

— Bun! Este o fostă, poți s-o pui în aceeași celulă cu celelalte două pe care ți le-am trimis astăzi.

— Să vină, a spus portarul ridicând din umeri; cu una mai mult sau cu una mai puțin...

— Vino, mi-a strigat omul cu carmagnolă.

Am coborât din trăsură și am intrat. Poarta s-a închis în urma mea.

— Treci la administrație.

— Spune un nume fals, mi-a șoptit omul cu carmagnolă.

Eram zăpăcită de tot ceea ce se întâmplase în jurul meu... Am ascultat fără să-mi dau seama de ceea ce făceam. Numele tău, iubitule, a fost cel care mi-a venit în minte.

— Cum te cheamă? M-a întrebat portarul.

— Hélène Mérey, am răspuns.

— Sub ce acuzație ai fost adusă aici?

— Nu știe nici ea, s-a grăbit să spună comisarul; dar totul o să se lămurească în două sau trei zile. Mă ocup eu de ea când mă întorc.

Apoi foarte încet mi-a spus:

— Să nu te gândești decât la un singur lucru: să uite de dumneata.

— Și a ieșit făcându-mi un semn de încurajare. Credea, fără îndoială, că ținam la viață. Am rămas singură cu portarul.

— Ai bani, cetățeană? A întrebat el.

— Nu, i-am răspuns, nu am.

— Atunci, ai să trăiești la regim de închisoare.

— La care regim vreți.

— Vino.

— Te urmez.

Am traversat curtea, apoi printr-un coridor umed, m-a condus la o celulă îngustă și întunecată în care cobora! Pe două trepte, și care printr-o lucarnă zăbreliată dădea în grădină și în vechea mănăstire, în această celulă, așa cum am fost prevenită, am găsit două femei: una dintre ele era frumoasă persoană pe care o întâlnisem în colțul străzii Saint-Martin în tomberonul deținuților; mai avea încă bobocul de trandafir pe care i-l aruncasem.

M-a recunoscut, a scos un strigăt de bucurie și a venit spre mine cu brațele deschise.

Am răspuns la fel și am strâns-o la piept.

— Ea este! Înțelegi tu, dragă Josephine! Ea este. Ce fericire s-o revăd când o credeam ghilotinată!

Acea frumoasă făptură căreia îi aruncasem bobocul de trandafir era Thérèsia Cabarrus.

Cealaltă era Josephine Tascher de la Pagerie, văduva generalului Beauharnais.

Mă mai iubea cineva în lumea asta; eram legată din nou de viață.

Prietenia care se năștea acum își întindea firele nevăzute spre dragostea mea pentru tine. Nu știu cum s-a trezit în inima mea puțin din speranța complet pierdută.

Din când în când, în adâncul sufletului o voce nedeslușită îmi murmură: "Dar dacă n-a murit totuși!"

Cele două prietene noi mi-au cerut mai întâi să le povestesc aventurile mele. Întoarcerea mea nu era doar uimitoare, era chiar miraculoasă.

După ce mă văzuse în căruța condamnaților, după ce primise de la mine în dar acel boboc de trandafir cules de pe zidul unei închisori, Thérèsia mă revedea acum în viață. Ca Euridice mă întorceam din țara morții.

Trecusem pe lângă ghilotină în loc să trec pe sub cuțitul ei.

Le-am povestit tot.

Amândouă erau tinere, amândouă iubeau, amândouă erau copleșite de amintiri, de nerăbdare, de sete de viață.

De fiecare dată când se bătea la ușă, ele tremurau și-mi dădeam seama cum le treceau prin inimă chinurile morții.

M-au ascultat cu o mirare vecină cu neîncrederea. Aveam șaisprezece ani, eram frumoasă și totuși, obosită de viață, îmi dorisem moartea.

Numai la ideea de a vedea condamnării împlinându-se unul câte unul, de a auzi de treizeci de ori pe rând zgomotul cuțitului ghilotinei mușcând în carne, — ele erau gata să cadă jos leșinate.

Mi-au povestit și ele viața lor.

Nu știu de ce mi se pare că aceste două femei sunt prea frumoase și prea distinse ca să nu fie chemate într-o zi să joace un mare rol în lume. Iată motivul pentru care mă voi ocupa de ele mai mult.

Apoi dacă eu voi fi cea care va muri și tu cel ce te vei întoarce, este bine să le cunoști și să le întrebi despre ultimele taine ale inimii mele. Și în fond, ce aș face dacă nu ți-aș scrie? Scriindu-ți înseamnă să încerc să mă conving că ești în viață, îmi spun că nu este adevărat, dar este posibil totuși ca într-o zi să citești acest manuscris; la fiecare pagină vei vedea că mă gândesc la tine, și că nici o clipă n-am încetat să te iubesc.

Thérèsia Cabarrus e fata unui bancher spaniol; a fost măritată la paisprezece ani cu domnul marchiz de Fontenay.

Era un adevărat fost, cum i se spune acum unui marchiz, legat pătimaș de blazonul și de giruetele lui, crezând în imprescriptibilitatea drepturilor lui feudale, bătrân, cartofoar și afemeiat.

Din primele zile Thérèsia și-a dat seama de nereușita căsătoriei sale.

Sentimentele marchizului de Fontenay erau devotate cu totul vechiului regim și când a apărut legea suspexiilor, el și-a făcut singur dreptate s-a socotit atât de suspect, încât a hotărât să emigreze în Spania.

A pornit-o l-a drum, luând-o cu el și pe Thérèsia.

La Bordeaux fugarii s-au oprit la un unchi, fratele tatălui Thérèsiei, domnul Cabarrus.

De ce s-or fi oprit ei la Bordeaux în loc să-și continue călătoria?

De ce! De câte ori n-a fost pusă această întrebare în drumul vieții omenești...

Pentru că destinul lor era să fie arestați la Bordeaux, și întreaga lor existență poate tocmai datorită acestei arestări trebuia să se schimbe.

La Bordeaux, Thérèsia, a aflat că un căpitan englez, care urma să ridice pânzele și să transporte trei sute de emigrați refuza să plece deoarece nu i se adusesese suma convenită: lipseau trei mii de franci. Atât fugarii, cât și prietenii lor nu puteau face rost de această sumă.

De trei zile ei așteptau cu speranță și îngrijorare.

Thérèsia, oare nu dispunea de averea ei, i-a cerut soțului trei mii de franci, dar acesta i-a răspuns că fiind el însuși fugar, nu se putea lipsi de o sumă atât de mare. Trei mii de franci în aur erau o avere la acea epocă.

A apelat la unchiul ei care i-a făcut rost de o parte din bani; pentru rest, a vândut bijuterii și s-a dus să înmâneze cele trei mii de franci căpitanul englez care aștepta într-un han al orașului.

Căpitanul l-a întrebat pe hangiu cine este această femeie frumoasă care tocmai ieșise de la el și care nu a vrut să-și spună numele.

Hanigul s-a uitat după ea; nu știa cine e; nu era din Bordeaux.

Căpitanul i-a povestit hangiului că femeia i-a adus cei trei mii de franci pe careți aștepta, și prin urmare va ridica pânzele.

Hangiul era robespierrist; a dat fuga la Comitet și a denunțat-o. I-ar fi spus el și numele, dar nu i-l cunoștea. Știa numai că e foarte tânără și foarte frumoasă.

Întorcându-se acasă de la Comitet, hangiuul a trecut prin piața Teatrului și a văzut-o pe marchiza de Fontenay plimbându-se la brațul unchiului ei Cabarrus. A recunoscut în ea pe femeia misterioasă și atunci a încredințat secretul altor trei sau patru prieteni — teroriști ca și el — și toți au pornit s-o urmărească strigând:

— Uite-o! Uite-o pe aceea care dă bani englezilor ca să-i salveze pe aristocrați!

Teroriștii s-au aruncat asupra ei și au smuls-o de la brațul unchiului său.

Ar fi fost în stare s-o omoare pe loc, fără nici un fel de proces, dacă un tânăr de douăzeci și patru — douăzeci și cinci de ani, frumos, căruia îi venea de minune costumul deputaților în misiune, n-ar fi văzut din balconul apartamentului său ceea ce se petrecea în piață; acesta s-a repezit afară, a trecut prin mulțime, a ajuns lângă Thérèsia, i-a luat brațul și a spus:

— Sunt reprezentantul Tallien. O cunosc pe această femeie. Dacă e vinovată, ea aparține Justiției; dacă nu e, să lovești o femeie, și încă o femeie nevinovată, înseamnă o dublă crimă; fără să mai socotim — adăugă el — lașitatea dumneavoastră de a maltrata o femeie.

Și Tallien, încredințându-l pe marchiza de Fontenay unchiului său Cabarrus, pe care îl recunoscuse, i-a spus încet:

— Fugiți, nu aveți timp de pierdut.

Numai că Tallien a uitat de Lacombe, președintele tribunalului revoluționar. Lacombe, aflând cele întâmplate, a dat ordin ca marchiza de Fontenay să fie arestată.

Au arestat-o tocmai când se pregătea de plecare și se înhămau caii la trăsură.

A doua zi după arestarea ei, Tallien s-a prezentat la grefă.

Oare într-adevăr nu a recunoscut-o pe doamna de Fontenay sau s-a făcut numai că nu o recunoaște?

Amorul propriu al frumoasei Thérèsia vroia ca el să se fi prefăcut.

Nu-l văzusem niciodată, mi-am făcut o părere numai după impresiile pe care a vrut săl mi le împărtășească frumoasa deținută.

Până atunci relațiile ei cu Tallien fuseseră un întreg roman; oare acest roman era opera unui capriciu al întâmplării sau un calcul al Providenței?

Deznodământul va decide.

Iată ce mi-a povestit Thérèsia, iată ce scriu după dictarea ei:

Doamna Lebrun era atunci o pictoriță la modă pentru femei; ea privea natură în latura ei cea mai frumoasă și mai grațioasă. De aici rezulta că cea mai frumoasă femeie era redată pe pânzele ei mai frumoasă și mai grațioasă.

Marchizul de Fontenay vruse să aibă un portret al soției sale, mai mult ca să se laude față de prieteni decât ca să-l privească. A condus-o la doamna Lebrun care, extaziată în fața frumuseții modelului, s-a angajat să-i facă portretul, cu condiția să i se acorde atâtea ședințe câte va cere ea.

Când doamna Lebrun trebuia să picteze o femeie de a frumusețe mediocră, după ce o înfrumusețase, totul era gata; modelul nu putea cere mai mult.

Dar când modelul era el însuși de-o frumusețe perfectă, doamna Lebrun era cea care lua lecții de la natură în loc să i le dea, și atunci nu pierdea nimic din vedere că să ajungă la reproducerea perfectă a originalului pe care îl avea sub ochi.

De aceea doamna Lebrun, când ajungea la ultimele ședințe, cerea părerea tuturor, până-ntr-atât, încât domnul de Fontenay vrând să aibă cât mai degrabă portretul mult așteptat, și-a invitat într-o zi câțiva dintre prietenii săi ca aceștia să asiste la ultima sau cel puțin penultima ședință de lucru la portretului.

Sivarol era unul dintre prietenii domnului de Fontenay,

Ca toți oamenii al căror spirit se apropie de geniu fără să-l atingă, Sivarol, scânteietor în conversație, pierdea foarte mult cu pana în mână și înnegrea cu ștersături un scris și așa indescifrabil.

El elaborase pentru librarul Janckaucke un prospect al noului ziar pe care îl publicase librarul.

Zețarii și meșterii se chinuiseră cu prospectul lui Rivarol, dar nu reușiseră să-l descifreze.

Tallien, care era corector la ilustrul librar, le-a propus să ia el prospectul, să-l citească împreună cu domnul Rivarol și după ce-l vor pune la punct să se întoarcă și să-l dea la cules.

În consecință, s-a prezentat la Rivarol acasă și a insistat să-l vadă; până la urmă a aflat de la servitoarea acestuia că îl putea găsi la doamna Lebrun, adică în casa de alături.

Tallien s-a dus, a găsit ușa apartamentului deschisă, a căutat în zadar pe cineva ca să-l anunțe, a auzit vorbă în atelier și, uzând de privilegiul care începuse să pună toate clasele sociale pe aceeași treaptă, a deschis ușa și a intrat.

Ca perfect om de lume! E, Tallien a manifestat față de doamna Lebrun respect; față de doamna de Fontenay admirație și în fine, față de Rivarol condescendența cuvenită omului de spirit și de reputație.

Întorcându-se apoi spre doamna Lebrun, cu multă dezinvoltură și grație i-a spus:

— Doamnă, trebuie să cer urgent domnului de Rivarol o precizare asupra uneia dintre lucrările domniei-sale... Domnul de Rivarol este foarte greu de găsit acasă. Am fost îndrumat aici, și atât din nevoia de a-l găsi, cât și din dorința de a cunoaște un pictor celebru, mi-am permis să comit această indiscreție.

Pe atunci Tallien avea abia douăzeci de ani; ca și Thérèsia, era în floarea tinereții și a frumuseții; părul lung, negru, buclat de la natură, dat într-o parte pe frunte, încadra o față luminată de ochi minunați în care strălucea scânteia tuturor ambițiilor.

Doamna Lebrun, admiratoare a frumosului în sine, l-a salutat pe Tallien și întinzând mâna spre Rivarol a spus:

— Ca la dumneavoastră acasă, dumnealui este cel pe care-l căutați.

Rivarol, puțin atins de observațiile făcute asupra scrisului său, a vrut să-l trateze pe Tallien ca pe un mic maestru tipograf.

Dar Tallien. Foarte tare în latină și greacă, a subliniat cu multă inteligență două greșeli făcute de domnul de Rivarol — una în limba lui Cicero, cealaltă în limba lui Demostene. Rivarol. Care crezuse că va distra musafirii pe socoteala tânărului, a înțeles că se întâmplă exact invers și a tăcut.

Tallien tocmai vroia să se retragă, când doamna Lebrun l-a oprit.

— Domnule, i-a spus, ați remarcat atât de elocvent două greșeli de-ale domnului de Rivarol, încât nu mă îndoiesc că ați studiat și pe Apelle și pe Phidias cum i-ați studiat pe Cicero și pe Demostene. Nu păreți lingușitor, și este tocmai ce vreau, căci toți cei din jurul meu, oricât l-aș ruga, nu fac decât să ascundă defectele sau lipsurile operelor mele.

Tallien s-a apropiat fără sfială, acceptând acest rol de arbitru. A privit cu atenție portretul și apoi a studiat îndelung originalul.

— Doamnă, a spus el într-un târziu, dumneavoastră vi se întâmplă ceea ce se întâmplă celor mai talentați pictori, Van Dyck, Velasquez și chiar Rafael. Ori de câte ori arta se poate apropia de natură, ea este cea care triumfă; dar când natura depășește puterea de cuprindere a artei, artă este cea învinsă. Nu cred că mai e ceva de făcut, nu veți atinge niciodată perfecțiunea originalului; dar ați putea plasa capul pe un fond mai închis, ceea ce i-ar reda întreaga valoare. Această ușoară corectură odată făcută, cred, doamnă, că veți putea în credința portretul persoanei care îl reprezintă. Când nu vor fi alături, va fi perfect; dar orice artificiu artistic ați utiliza, tabloul dumneavoastră va pierde întotdeauna când va sta în apropierea originalului.

Trecuseră de atunci doi ani. Tallien ajunsese secretarul particular al lui Alexandre de Lameth.

Într-o seară, când marchiza de Fontenay cina la prietena ei, doamna de Lameth, Tallien, fără îndoială cu intenția de a revedea pe aceea a cărei imagine îi rămăsese adânc întipărită în suflat, a luat niște scrisori și a venit să întrebe dacă domnul Alexandre de Lameth nu e acasă.

— Alexandre nu e aici, a spus contesa, dar tocmai vroiam să sun. ca să se taie pentru doamna de Fontenay ramura aceea încărcată cu trandafiri albi; dumneata, domnule Tallien, nu ești un servitor, dar te rog, îmi poți face serviciul să tai acea ramură?

Tallien a rupt-o cu mâna și a întins-o contesei.

— Nu pentru mine le vroiam, a spus doamna de Lameth; dar pentru că tot ți-ai dat osteneala s-o rupi, îți las bucuria de a o oferi persoanei căreia îi este destinată.

Tallien s-a apropiat de doamna de Fontenay și, oferindu-i ramura, a rupt cu vârful degetului unul din trandafiri și l-a lăsat să cadă în poala marchizei.

Marchiza și-a dat seama cită dorință ardea în privirile tânărului; a luat trandafirul și i l-a dăruit.

Tallien s-a înclinat, roșu de fericire, și a ieșit.

Așadar, când în închisoarea din Bordeaux i s-a anunțat că proconsulul Tallien vrea să-i vorbească, doamna de Fontenay avea tot dreptul să creadă că proconsulul o recunoscuse și că se prefăcuse numai că nu știa cine e.

M-am întrerupt ca să-ți povestesc acest fermecător roman al lui Taliliten și al Thérèsiei Cabarrus. A doua zi Tallien s-a prezentat la grefă.

Nu ți se pare, iubitul meu, că dintre toate sistemele filozofice și sociale, cel al lui Descartes¹⁹ este cel mai amăgitor?

Tallien a trimis să o cheme pe doamna de Fontenay.

Doamna de Fontenay a răspuns însă că-i era cu neputință să umble și că-l ruga pe el, cetățeanul Tallien, să coboare în celula ei.

Proconsulul a dat dispoziție să fie condus.

Temnicerul mergea înaintea lui, destul de rușinat că nu rezervase o celulă mai bună unei deținute pe care cetățeanul *Tallien* o stima până-ntr-atât încât venea să o vadă în închisoare.

Pentru că de fapt temnicerul nu-i dăduse Thérèsiei o celulă, ci o azvârlise într-o adevărată groapă.

Există oameni atât de dușmănoși din fire și atât de porniți împotriva eleganței și a frumuseții, încât e de ajuns să fii bogată și frumoasă pentru a te aștepta la toată ura lor.

Temnicerul era unul dintre aceștia.

Tallien a găsit-o pe Thérèsia ghemuită pe o masă în mijlocul celulei sale și când a întrebat-o ce căuta acolo, i-a răspuns:

— Fug de șobolanii care mi-au mușcat toată noaptea picioarele.

Proconsulul s-a întors către temnicer; privirea lui a strălucit ca un fulger în întuneric. Paznicul s-a speriat.

— O putem muta pe cetățeană într-o cameră mai bună, a spus el.

— Nu, a spus Tallien, nu e nevoie; lasă dumneata lanterna aici și trimite să-l cheme pe aghiotantul meu.

Paznicul a încercat să se scuze din nou; dar Tallien, cu un gest care paraliza ideea oricărui protest, l-a poftit să iasă.

Mizerabilul a ieșit.

— Iată deci, cetățene Tallien, cum trebuia să ne întâlnim a treia oară, a spus Thérèsia, cu amărăciune. Crede-mă, primele noastre două întrevederi mă făcuseră să mă gândesc altfel la cea de a treia.

— Nu am aflat de arestarea dumneavoastră decât azi-dimineață, a spus Tallien, și, de-aș fi știut-o ieri seară, n-aș fi îndrăznit să vin. Cu atâția spioni în jurul meu, nu pot să fac ceva pentru dumneavoastră decât cu condiția ca nimeni să nu afle că ne cunoaștem.

— Ei bine, fie! Nu ne cunoaștem; dar mă vei scoate de aici!

— Din celulă, da, chiar acum.

— Nu din celula asta, din închisoarea asta vreau să spun.

— Din închisoarea asta, îmi e cu neputință. Ați fost denunțată, sunteți arestată, trebuie să apăreți în fața tribunalului revoluționar.

— Să apar în fața tribunalului vostru? Nu aș fi dinainte condamnată. O biată făptură ca mine, fiică de conte, soție de marchiz, care riscă să moară de frică numai că a dormit o noapte cu o duzină de șobolani; dar în vremurile acestea, eu sunt o adevărată candidată la ghilotină.

Tallien își dădu o palmă peste frunte:

— Dar vă întreb, ce ați căutat la Bordeaux, să vă amestecați și să plătiți unui căpitan englez pentru trecerea dușmanilor națiunii peste canal?

— Dar n-am venit pentru asta. În drumul meu s-a întâmplat să pot răscumpăra de la eșafod trei sute de nenorociți pentru trei pumni de aur. Imaginați-vă că în loc să aveți pălăria aceasta cu panaș și centura tricoloră, ați fi un simplu cetățean; ei bine, atunci ați fi procedat la fel ca mine.

— Nu numai că ați favorizat emigrarea altora, dar dumneavoastră înșivă erați pe oale să emigrați.

— Eu? Ce vorbiți? Mă duc în Spania să-i fac o vizită tatei pe care nu l-am văzut de patru ani. Aș! Ta numiți dumneavoastră emigrare? Lăsați-ne libertatea, mie și soțului meu, ca să plecăm.

— Soțului dumneavoastră? Credeam că ați divorțat.

— Poate că da, dar n-o să-mi amintesc despre asta când el e în închisoare și capul lui e amenințat.

— Ascultați, i-a spus Tallien, eu nu sunt stăpân absolut, nu pot să las decât pe unul din dumneavoastră să scape; celălalt va rămâne zălog. Vreți să plecați? Vă păstrez soțul; vreți să plece soțul? Vă păstrez pe dumneavoastră.

— Și garantați viața celui care rămâne?

— Da, atâta timp cât propriul meu cap îmi stă pe umeri.

— În acest caz, să plece soțul meu, eu rămân, a spus doamna de Fontenay cu o fermecătoare renunțare.

— Mâna dumneavoastră în semn de învoială.

— Oh, nu, nu sunteți demn să-mi sărutați mâna, după uitarea în care m-ați lăsat; cel mult piciorul meu, sau mai curând ce au lăsat șobolanii.

Și descălțându-și piciorul încântător, piciorul ei de spaniolă, mic cât palma, pe care urma dinților rozătorilor nocturni era vizibilă, i l-a întins să i-l sărute.

Tallien i l-a luat cu totul în mâini și apăsându-și buzele pe el, i-a spus:

— Îmi joc capul; dar nu mă interesează! Mi-am luat plata cu prisosință.

În acel moment ușa s-a deschis și a apărut aghiotantul urmat de paznic.

— Amaury, i s-a adresat Tallien, așteaptă aici ordinul de ieșire al cetățenei Fontenay. Mă duc să-l iau de la tribunal, și când îl vei avea, domnia-sa îți va spune unde va trebui să o conduci.

După un sfert de oră sosea ordinul; doamna de Fontenay era condusă la Tallien acasă, iar temnicerul îi scria lui Robespierre:

"Republica este trădată din toate părțile; cetățeanul Tallien a iertat din propria lui autoritate, înainte chiar de a] i interogată, pe marchiza de Fontenay, arestată din ordinul Comitetului salvării publice".

Thérèsia se ținuse de cuvânt; soțul ei odată plecat, ea rămăsese zălog, nu numai lui Tallien, dar chiar la Tallien acasă.

Din acest moment orașul Bordeaux începu să respire. Se întâmpla foarte rar ca o femeie tânără și frumoasă să fie răutăcioasă; Thérèsia, cu grația, blândețea și cu darul ei de convingere, l-a captivat pe Tallien; l-a captivat pe Isabeau, l-a captivat pe Lacombe.

Era unul din acele temperamente de felul Theodoriei și al Cleopatrei, sub influența cărora capetele tiranilor se plecaseră.

Locuitorii din Bordeaux au înțeles curând tot ce datorau frumoasei Thérèsia. La teatre, la reviste, la reuniunile populare o aplaudau. Credeau că văd în ea pe însăși Egerie²⁰ a mantagnarzilor, geniul Republicii.

Thérèsia înțelesese că avea o singură scuză pentru dragostea ei: aceea de a-l fi îmblânzit pe reprezentantul crâncen; și neînduplecat; aceea de a fi smuls dinții și de a

fi tăiat ghearele leului. Repausul ghilotinei era gloria ei; — dacă frecventa cluburile și dacă lua acolo cuvântul, o făcea pentru a folosi popularitatea ei în favoarea îndurării.

Își aducea neconținut aminte de noaptea petrecută într-o celulă a închisorii din Bordeaux, când frumoasele ei picioare fuseseră mușcate de șobolani; își procură prin Tallien listele deținuților. "Ce a făcut acesta?" "Ce a făcut aceea?" îl întreba. "Suspect". "Și eu tot suspectă am fost. Să nu mai vorbim! Dacă m-ați fi ghilotinat, ar fi fost Republica mai puternică?"

O lacrimă cădea pe un nume și numele se ștergea.

Această lacrimă elibera un deținut.

Numai că denunțul temnicerului a dat roade, într-o dimineață a sosit la Bordeaux omul lui Robespierre. Tallien a fost înlocuit de noul venit. El, împreună cu Thérèsia, au plecat la Paris.

Robespierre se înșelase în așteptările lui; viatul, un vârat necunoscut, aducea demența. Tallien, despre care Robespierre gândea că-și pierduse popularitatea prin indulgența lui, a fost numit președinte al Convenției.

Din acel moment între cei doi oameni a izbucnit o ură de nestins.

Omul lui Robespierre i-a scris acestuia din Bordeaux:

"Ia seama, Tallien năzuiește să joace un rol mare".

Robespierre, neîndrăznind să-l atace pe Tallien direct, a dat ordin Comitetului salvării publice s-o aresteze pe Thérèsia.

Arestarea a avut loc la Fontenay-aux-Roses.

Thérèsia a fost condusă la închisoarea La Force.

Așadar, cu aproape cincisprezece zile înainte ca eu însămi să fiu dusă acolo.

A fost aruncată într-o celulă întunecoasă și umedă care i-a amintit de șobolanii din Bordeaux. A dormit și aici ghemuită pe o masă, cu spatele rezemat de zid.

După două sau trei zile a fost scoasă din tainiță și băgată într-o cameră mare, împreună cu alte opt femei.

Ghicește, iubitul meu, cum se distrau acele femei pentru a scurta lungile nopți fără somn?

Se jucau de-a tribunalul revoluționar.

Acuzata era întotdeauna condamnată; i se legau mâinile, i se trecea capul printre stinghiile unui scaun, i se dădea un bobârnac peste gât și se termina.

Cinci din cele opt femei care au stat în această cameră au plecat pe rând să joace în realitate, în Piața Republicii, rolul pe care l-au repetat într-un fel în camera din La Force.

În acest timp Tallien, înfășurat într-o mantie, rătăcea în jurul închisorii unde era închisă Thérèsia, încercând să zărească printre grațiile vreunei ferestre silueta îndrăgită.

Până la urmă a închiriat o mansardă din care putea să vadă în curtea unde deținuții aveau permisiunea să se plimbe seara, în momentul când Thérèsia urma să se întoarcă în celulă și când, prin învoire specială, cumsecadele Ferney a mai lăsat-o singură o clipă, — i-a căzut la picioare o piatră. Pentru deținuți totul devine important; a înțeles că piatra avea o semnificație anume; a luat-o deci de pe jos și de ea a găsit legat un bilețel. L-a ascuns cu grijă. Nu putea să-l citească, era noapte și

curtea nu era luminată; în cameră același întuneric; a dormit ținând biletul în mână, iar a doua zi, în zori, s-a apropiat de fereastră și la primele raze ale dimineții a citit:

"Veghez asupra dumneavoastră; duceți-vă în curte în fiecare seară; nu mă veți vedea, dar voi fi lângă dumneavoastră."

Scrisul era prefăcut, semnătura nu exista; dar cine altul decât Tallien ar fi putut să scrie acel bilet?

A așteptat nerăbdătoare momentul în care urca bătrânul Ferney; a făcut tot ce a putut ca să-l determine să vorbească. Dar paznicul n-a făcut decât să-și pună un deget pe buze.

Opt zile, la rând, prin același mijloc, Thérèsia a avut vești de la protectorul ei.

Fără îndoială, Robespierre a fost avertizat de către poliția lui că Tallien închiriasse o cameră aproape de La Force. S-a dat ordin că împreună cu alte opt sau zece deținute, Thérèsia să fie dusă la închisoarea Carmes.

Pleca deci de la Grand Force, în același timp când eu ieșeam de la Petite Force.

Numai că șareta condamnaților ieșise prin poartă din strada Roi-de-Sicile, în timp ce tomberonul ieșise prin poartă din strada Rosiers.

Ne-am încrucișat în strada Lombards, tomberonul fiind nevoit să traverseze strada Saint-Honoré ca să ajungă la podul Notre-Dame.

Exact acolo unde am văzut-o pe Thérèsia; acolo unde i-am aruncat bobocul de trandafir.

Ajungând la Carmes, au dus-o în camera doamnei de Beauharnais, de unde tocmai fusese scoasă doamna d'Aiguillon.

Doamna de Beauharnais e o femeie cam de douăzeci și nouă — treizeci de ani, născută în Martinica, unde tatăl ei era guvernator de port. Venise în Franța la vârsta de 15 ani și se căsătorise cu viconte Alexandre de Beauharnais.

Generalul de Beauharnais (căci soțul ei a servit mai întâi Revoluția, care l-a călcat în picioare ca pe mulți alții) tocmai murise pe eșafod.

Cu toate că a fost destul de nefericită cu soțul ei, ca și doamna de Fontenay, a făcut tot ce a putut pentru a-l salva, dar demersurile întreprinse până la urmă au com-promis-o și pe ea. A fost arestată, dusă la Carmes și aștepta de la o zi la alta să fie tradusă în fața tribunalului revoluționar.

Cu generalul Beauharnais avea doi copii, Eugene și Hortense; dar situația lor fusese atât de disperată încât băiatul intrase ucenic la un tâmplar, iar fața, la o lenjereasă, numai pentru mâncare.

În ajunul sosirii Thérèsiei, temnicerii au venit să ridice patul de campanie al doamnei d'Aiguillon.

— Ce faceți? A întrebat Josephine.

— Ce vedeți, luăm patul prietenei dumneavoastră.

— Dar ea unde se va culca mâine?

Paznicul a început să râdă.

— Mâine, a spus el, nu va mai avea nevoie de pat.

În adevăr, o luaseră pe doamna d'Aiguillon și nu mai reapăruse.

Rămăsese doar o saltea aruncată pe jos.

Trebuia s-o Moșim toate trei, dacă două dintre noi nu vroiam să ne culcăm pe scaune.

Trebuie spus că aspectul camerei noastre nu este vesel deloc, iubitul meu; la 2 septembrie ea a fost scena asasinării unor preoți și sângele a pătat zidurile în mai multe locuri.

Inscripții lugubre acopereau pereții — ultim strigăt de speranță și de disperare.

A venit seara, iar întunericul a adus cu el gândurile cele mai sumbre. Ne-am așezat toate trei pe saltea și cum eram singura care nu tremuram, Thérèsia m-a întrebat:

— Nu ți-e frică?

— Nu ți-am spus că am vrut să mor?

— Ai vrut să mori La vârsta ta, la șaisprezece ani?

— Vai, am trăit mai mult decât oricare altă femeie de optzeci de ani.

— Oh, eu mărturisesc că tremur la fiecare zgomot, a spus Thérèsia. Doamne! Tu ai văzut ghilotinându-se treizeci de persoane înaintea ta; ai simțit vâjiitul cuțitului care trecea ca un fulger prin fața ochilor tăi și n-ai albit!

— Așa cum Julieta îl vedea pe Romeo sub balconul ei, așa mi se părea mie că-mi văd iubitul culcat în mormânt. Nu muream, ci pur și simplu mă duceam la el. Voi aveți totul în viață, voi toate aveți logodnici, copii, de aceea vreți să trăiți. Eu, eu am totul în moarte, de aceea vreau să mor.

— Dar acuma, mi-a spus ea dezmiardătoare, acuma că ai găsit două prietene, tot vrei să mori?

— Da, dacă muriți voi.

— Dar dacă nu murim?

Am ridicat din umeri.

— Nu cer altceva decât să trăiesc, am răspuns eu.

— Și de exemplu, a spus Thérèsia strângându-mă la piept și sărutându-mă pe ochi, dacă ai putea să ne salvezi viața?

— Oh! am exclamat. Aș face-o cu bucurie, dar cum?

— Cum?

— Da. Sunt deținută ca și voi.

— Numai că, după cele ce ne-ai povestit, ai putea să scapi dacă ai vrea.

— Eu? Cum?

— Nu ești tu protejata unui comisar?

— Protejată?

— Desigur. Nu el ți-a sugerat să te înregistrezi sub un nume fals?

— Da.

— Nu ți-a spus că va reveni?

— Dar când? Asta e întrebarea.

— Nu știu; dar trebuie să fie cât mai curând cu putință.

— Zilele trec repede.

— Dacă i-ai ști măcar numele...

— Nu i-l știu.

— Am putea afla prin portar.

— Dacă tot a spus că va reveni, n-ar fi mai bine să-l lăsăm, să vină singur?

— Da, dar dacă pină atunci...?

— Pot s-o salvez numai pe una dintre voi, am spus: răspunzând la apel și urcând în șaretă în locul ei.

— Dar care? A întrebat repede Thérèsia.
— Ar fi drept să fie cea care are copii, doamna de Beauharnais.
— Ești un înger, mi-a spus aceasta îmbrățișându-mă; dar n-aș accepta niciodată un asemenea sacrificiu.
— Ascultați, bunele mele prietene, le-am spus eu, de cât timp sunteți arestate?
— Eu, a spus Thérèsia, de douăzeci și două de zile.
— Și eu, a spus doamna de Beauharnais, de șaptesprezece.
— Ei bine, s-ar putea ca nici mâine, nici poimâine să nu se gândească la noi. Avem deci trei sau patru zile pentru a-l face pe comisarul nostru să revină, dacă nu revine și singur. Deocamdată să ne culcăm și să dormim, noaptea este un bun sfătuitor.
— Și ne-am culcat pe singura saltea care există, una în brațele celeilalte.
— Cred însă că numai eu am dormit.

Zilele treceau și nu schimbau cu nimic situația noastră. Nu aveam nici o veste dinafară. Nu știam în ce stadiu de iritare sau de conflict ajunseseră partidele.

Cele două nefericite tovarășe ale mele tremurau și se făceau livide la cel mai mic zgomot de pe coridor.

Într-o dimineață ușa s-a deschis și portarul mi-a spus că sunt chemată la administrație.

Tovarășele mele m-au privit speriate:

— Nu vă fie teamă, le-am spus; nu sunt judecată, nu sunt condamnată, deci nu pot fi executată.

M-au îmbrățișat ca și cum nu mă vor mai vedea. Eu însă le-am jurat că nu părăsesc închisoarea fără să-mi iau rămas bun de la ele.

Am coborât. Cum bănuisem, mă aștepta comisarul meu.

— Trebuie s-o interoghez pe această tânără, a spus el; lăsați-mă singur cu ea la vorbitor.

Purta același costum; la prima vedere carmaghola și boneta roșie îi dădeau un aer feroce; dar sub masca aceasta surprindea doi ochi buni și sinceri și trăsături îmblânzite de o gură binevoitoare.

— Vezi, cetățeană, că nu te-am uitat? Mi-a spus el.

M-am înclinat în semn de recunoștință.

— Acum poartă-te cu mine așa cum te-ai purta cu un om care îți vrea binele și spune-mi taina dumitale.

— Nu am nici o taină.

— Atunci cum de te aflai în șareta condamnaților, când împotriva dumitale nu era nici proces, nici condamnare?

— Vroiam să mor.

— Ceea ce mi s-a spus la La Force, era deci adevărat că ai puis să ți se lege mâinile și că te-ai urcat în șaretă prin surprindere?

— Cine ți-a spus dumitale toate astea?

— Chiar cetățeanul Sariterre.

— Și nu va avea necazuri pentru serviciul pe care mi l-a făcut?

— Nu!

— Atunci, ți-a spus adevărul. Este rândul meu să vorbesc.

— Ascult.

— De ce te interesează soarta mea?

— Ți-am spus, sunt comisar de secție. Eu am arestat-o pe biata Nicole; mi-au dat lacrimile când am arestat-o. Execuția ei mi-a răscolit primele remușcări din viața mea. Atunci am jurat că dacă mi s-ar ivi prilejul să salvez o nevinovată ca ea, să nu-l pierd. Providența te-a adus în drumul meu și am venit să-ți spun: vrei să trăiești?

Am tresărit; viața îmi era indiferentă, dar m-am gândit cât preț puneau pe ea cele două biete fapte pe care urma să le las în urma mea în închisoare.

— Cum vei proceda ca să mă scoți de aici? L-am întrebat.

— Foarte simplu, împotriva dumitale nu există nici o învinuire; m-am informat la La Force; aici ești închisă sub un nume fals. Eu vin, te iau ca să te duc în altă închisoare. Pe drum te las pe Pont Neuf sau pe Pont des Tuileries, și te îndrepti încotro ai să vrei.

— Am făgăduit tovarășelor mele de cameră că-mi voi lua rămas bun de la ele.

— Cum le cheamă?

— Îți pot spune numele lor fără teamă?

— Nu-ți dai seama că mă jignești?

— Doamna de Beauharnais și doamna Thérèsia Cabarrus.

— Iubita lui Tallien?

— Chiar ea.

— Toată lupta se dă astăzi între amantul ei și Robespierre. Dacă Tallien va triumfa, o să mă recomanzi?

— Fii liniștit.

— Du-te în celulă, dar «coboară repede. Trăim vre muri în care trebuie să ne așteptăm la moarte, nu la viață.

Am urcat foarte veselă.

— Oh, ai vești bune, nu-i așa? Au strigat prietenele mele văzându-mă.

— Da, am vorbit cu comisarul meu, și se oferă să mă scoată de aici.

— Acceptă și salvează-ne! a strigat Thérèsia, sărindu-mi de gât.

— Dar cum?

Thérèsia a scos din sin un pumnal spaniol, ascuțit ca un ac, ucigător ca o viperă; apoi, cu o forfecuță pe oare doamna d'Aiguillon o lăsase doamnei de Beauharnais, și-a tăiat o buclă cu care a înfășurat pumnalul.

— Ține, a spus ea, caută-l pe Tallien; povestește-i că te-ai despărțit de mine, că mi-ai cerut să mă servești, că eu ți-am dat șuvița asta și pumnalul spunându-ți:

"Dă-i pumnalul lui Tallien și anunță-l că sunt chemată poimaine în fața tribunalului revoluționar, iar dacă în douăzeci și patru de ore Robespierre nu e mort, Tallien e un laș!"

Înțelegeam această furie spaniolă.

— Bine, așa îi voi spune. Și dumneata, doamnă, am continuat întorcându-mă spre doamna de Beauharnais, n-ai nici un mesaj de transmis?

— Eu, a răspuns cu vocea ei plăcută de creolă, eu nu îl arn decât pe Dumnezeu; pe el îl rog să mă apere și să vegheze asupra mea. Dar dacă treci prin strada Saint-Honoré, intră în magazinul de lenjerie de la numărul 352, sărut-o pe frunte pe scumpa mea Hortense, care la rândul ei va da acest sărut fratelui ei. Spune-i că mi-e bine — atât cât poate fi de bine în închisoare, unde inima ți-e împovărată de griji. Mai spune-i că voi muri cu numele ei pe buze și că-i voi vorbi de ea lui Dumnezeu.

Ne-am îmbrățișat. Thérèsia m-a tras spre ea.

— Nu ai bani, mi-a spus, și poate îți vor trebui pentru salvarea noastră. Să-i împărțim.

Și mi-a strecurat în mână douăzeci de ludovici.

Am încercat să protestez.

— Iartă-mă, te rog, a spus ea, dar nu vreau să-mi fac griji că într-o afacere de importanța acesteia, în care este vorba de capetele noastre, îți va lipsi un ludovic sau doi.

Avea dreptate; am luat cei douăzeci de ludovici și i-am pus în pungă. Am ascuns pumnalul în sân și m-am grăbit să-mi regăsesc protectorul la vorbitor. Cât timp lipsisem, el aranjase totul cu portarul.

Mi-a dat brațul; am ieșit. O trăsură ne aștepta.

În timpul cursei, comisarul de poliție, care nu mi se părea prea sigur de inamovibilitatea lui Robespierre, m-a pus la curent cu evenimentele.

Robespierre, — care de la executarea cămășilor roșii se izolase, lăsând Franța să meargă în aparență la voia întâmplării, dar ținând totuși în mână Comitetul salvării publice pe ai cărui membri îi punea să semneze liste prin Herman, — revenise la 5 thermidor.

Îl aștepta pe Saint-Just să izbucnească. Saint-Just venea cu mâinile pline de denunțuri. Când triumviratul Saint-Just, Gouthon și Robespierre va fi reunit, vor cere ultimele capete dare trebuiau neapărat sacrificate Teroarei.

Acestea erau capetele lui Fouche, Collot-d'Herbois, Cambon, Billaud-Varennes, Tallien, Barrere Leonard Bourdon, Lecointre, Merlin, Thionville, Freron, Panis, Dubois-Crance, Bentabole, Barras...

Cincisprezece sau douăzeci de capete, atâta tot.

După care va urma clemența.

Rămâneau să vadă dacă cei cărora li se va cere capul vor accepta să le fie luate, într-adevăr, în ce-i privește, pregătiseră o acuzație împotriva celui pe care îl numeau *dictatorul*.

Dar oare dictatorul le va da lor răgaz să acuze?

Timp de o lună, cât lipsise, Robespierre și-a redactat apologia.

Omul formelor legale înțelegea să nu răspundă decât legalității.

Ne aflam la 8 thermidor, deznodământul va avea loc peste trei-patru zile.

L-am întrebat pe comisarul meu unde l-aș putea găsi pe Tallien.

Mi-a dat adresa acestuia, strada de la Perle, numărul 460, la Marais.

Am coborât la poarta Saint-Honoré.

Acolo protectorul meu și-a luat rămas bun de la mine. L-am întrebat cum îl cheamă.

— Nu e nevoie, mi-a spus el; dacă izbutești, o să mă reîntâlnești, am să vin să-mi cer eu singur răsplata. Dacă nu, n-ai să poți face nimic pentru mine, așa cum eu n-o să pot face nimic pentru dumneata. Nu ne cunoaștem.

Și a plecat cu trăsura înspre bulevarde.

Eu am pornit-o pe jos pe strada Saint-Honoré și am ajuns la numărul 352.

Am intrat în magazinul de lenjerie. Ți amintești, dragul meu, acesta era magazinul doamnei de Condorcet.

Am întrebat de domnișoara Hortense.

Mi-au arătat o fetiță încântătoare, de vreo zece ani, cu un păr și niște ochi nemaipomeniți.

Lucra aici în *schimbul mâncării*.

Am cerut să mi se îngăduie să-i povestesc între patru ochi. Nu s-a împotrivit nimeni. Ne-am dus împreună într-o cameră alăturată magazinului și i-am spus că veneam din partea mamei sale.

Biata copilă a izbucnit în lacrimi, s-a aruncat de gâtul meu și m-a sărutat.

I-am dat doi ludovici pentru rufărie. Se vedea că duce mare lipsă.

Am întrebat de doamna de Condorcet.

O puteam găsi în atelierul ei de la mezanin.

Am urcat acolo.

Când m-a văzut, a scos un strigăt și s-a repezit în brațele mele.

— Oh, mi-a spus, te credeam moartă; mi s-a spus că ai fost văzută trecând în șaretă... în câteva cuvinte i-am povestit totul.

— Ce vei face acum? M-a întrebat.

— Nu știu, am răspuns zâmbind. Poate sunt muntele care ascunde înlăuntrul lui un șoarece; poate sunt firul de nisip de care se va împiedica, zdrobindu-se, carul Teroarei.

— În orice caz, rămâi aici, a spus ea.

— Față de câte ți-am povestit, nu ți-e teamă să rămân la dumneata? Am întrebat-o eu.

A surâs și mi-a întins mâna.

Am prevenit-o că aveam de făcut un drum chiar în noaptea aceea și am rugat-o dacă nu are cumva în plus o cheie a apartamentului, ca să ies și să mă întorc fără să o deranjez.

— E foarte simplu, mi-a spus ea. Eu voi dormi în casa mea de la Auteuil, iar aici vei rămâne dumneata stăpână.

Și chiar atunci mi-a dat cheia.

Ședința de la Convenție a fost furtunoasă.

Apologia lui Robespierre nu a avut succesul scontat de el. Primele fraze au fost de fapt o mare gafă. La deschiderea ședinței Barrere anunțase recucerirea An-versului, — cu alte cuvinte, recucerirea întregii Belgii.

Or, neprevăzând această veste, Robespierre își îndreptase atacul împotriva lui Carnot, cel care tocmai recucerise Anvers.

Din nefericire pentru el, Robespierre nu era atât de abil încât să improvizeze pe loc și să poată ieși cu bine dintr-o asemenea încurcătură și, neschimbând nimic din discursul său, începuse astfel:

— "Anglia, atât de bruscată în discursurile noastre, este cruțată de armatele noastre..."

A citit două ore.

Lecointre, dușmanul lui Robespierre, dându-și seama de efectul defavorabil făcut de discursul lui Robespierre, a cerut în mod zgomotos tipărirea lui.

Un robespierris nu ar fi îndrăznit să ceară acest lucru.

Din obișnuință, Adunarea a votat tipărire.

Atunci, un bărbat s-a repezit la tribună. Era Cambon, omul integru prin excelență. Robespierre spusese despre el că e un pungaș, tot așa cum spusese despre Carnot că e un trădător.

— O clipă, a spus el, să nu ne grăbim, înainte de a fi dezonorat, voi vorbi.

Și în cuvinte puține, dar clare a expus sistemul său de finanțe. A terminat astfel:

— A venit timpul să spunem adevărul. Un singur om paralizează toată Convenția. Acest om este Robespierre. Judecați-l!

Atunci Billaud a strigat:

— Da, ai dreptate Cambon, trebuie smulse măștile. Dacă e adevărat că libertatea de opinie nu mai există, atunci mai bine să servească hoitul meu drept tron unui ambițios, decât să devin, prin tăcerea mea, complicele crimei sale.

— Eu, a spus Panis, întreb numai dacă numele meu este pe lista proscrișilor. Ce am câștigat eu de la Revoluție? Nici cu ce să cumpăr o sabie pentru fiul meu și o fustă pentru fiica mea?

Atunci în sală au izbucnit strigătele "Retractează ce ai spus! Retractează!"

Robespierre ansă s-a ridicat calm:

— Nu retractez nimic. Mi-am azvârlit scutul; m-am prezentat descoperit în iată dușmanilor; nu am măgulit pe nimeni, nu am calomniat pe nimeni, nu mă tem de nimeni! Și nu mă interesează ce va hotărî Convenția în legătură cu tipărirea sau netipărirea discursului meu. Din toate părțile sălii se strigă:

— Să revocăm tipărirea!

Și a fost revocată.

Înfrângerea lui a fost teribilă.

Din momentul în care Convenția nu mai acceptă acuzațiile de pungașie, de trădare, de conspirație aduse de Robespierre împotriva Comitetelor și a reprezentanților poporului în misiune, Camera îl acuză pe însuși Robespierre de calomnie împotriva reprezentanților poporului și a Comitetelor.

Robespierre conta să-și ia revanșa prin iacobini. Această societate, care îi datora înființarea, forța și strălucirea ei, era stâlpul de rezistență.

M-am hotărât să asist la ședință. Am fost prevenită că nu-l voi găsi acasă la el pe Tallien decât la miezul nopții.

M-am înfășurat într-o pelerină de femeie din popor, pe care mi-a împrumutat-o doamna de Condorcet.

Te sufocai în acea pivniță unde își țineau iacobinii ședințele.

Comună a și fost prevenită de eșecul suferit de eroul ei; Henriot fusese văzut beat, clătinându-se pe cal, așa cum i se întâmpla numai la marile ocazii. Dădea ordine să fie înarmată garda pentru a doua zi.

Către ora nouă Robespierre a apărut întâmpinat de aclamațiile tuturor. Capul palid i se înțepenise parcă între umeri, ochii îi ardeau. S-a urcat la tribună ținând în mână apologia pe care o citise și la Convenție.

Robespierre nu se sătura niciodată să-și citească discursurile. A fost ascultat cu evlavie apostolică față de dumnezeul lor și aplaudat cu entuziasm.

Apoi, când a terminat, când tripla salvă de aplauze s-a stins, Robespierre a spus:

— Cetățeni, acesta este testamentul meu de moarte pe care vi-l aduc. Vă las memoria mea, va trebui să o apărați. Dacă voi fi nevoit să beau cucută, o voi face liniștit.

— Voi bea împreună cu tine! a strigat David.

— Toți o vom bea, toți! au strigat cei prezenți, aruncându-se unii în brațele celorlalți.

Și n-au mai fost decât lacrimi și plânsete.

Entuziasmul a atins frenezia.

Couthon s-a urcat la tribună și a cerut să fie radiati din Convenție toți cei care au fost împotriva tipăririi discursului lui Robespierre.

Iacobinii au votat într-un singur glas.

Nu-și dădeau seama că, acest refuz de tipărire fiind votat de către majoritate, ei votau acum destituirea majorității Comunei.

Înflăcărați, robespierristi s-au strâns în jurul apostolului lor.

Așteptau un singur cuvânt din partea lui ca să facă un al doilea 31 Mai.

Robespierre, înconjurat de toți și grăbit să termine, a scăpat aceste cuvinte:

— Ei bine, mai încercați, descătușați Convenția, despărțiți-i pe cei buni de cei răi.

În acel moment o mare agitație s-a produs în partea mai întunecoasă a sălii. Iacobinii îi recunoscuseră printre ei pe Callot-d'Herbois și pe Billaud. Cei doi dușmani de moarte ai lui Robespierre, oare auziseră deci tot ce se spusese împotriva Convenției, precum și dezlegarea dată de către Robespierre devotaților lui, de a separa pe cei răi de cei buni.

S-au auzit atunci strigăte de moarte împotriva lor, cuțitele s-au ridicat.

Câțiva iacobini, oare nu vroiau ca sala lor să fie pătată de sânge, i-au înconjurat protejându-i și ajutându-i astfel să iasă.

Președintele a declarat ședința încheiată.

Celor două partide de-abia le ajungea noaptea ca să se pregătească pentru lupta de a doua zi.

Am ieșit afară odată cu mulțimea. Trecuse de unsprezece noaptea. Sosise deci momentul să-l caut pe Tallien la el acasă.

Mergeam chiar în urma lui Robespierre.

Ieșise sprijinindu-se de Coffinal. Tâmplarul Duplay se ținea aproape de el.

Se vorbea de ședința de a doua zi. Triumful de la iacobini nu îi liniștise îndeajuns pe prietenii lui Robespierre.

— Nu mai aștept nimic de la montagnarzi, spunea el; dar majoritatea lor sunt tineri, majoritatea Convenției mă va înțelege.

Soția lui Duplay și cele două fete ale lui îl așteptau pe Robespierre în poartă de la stradă.

Zărindu-l, au alergat înspre el. Robespierre le-a liniștit. Toți au intrat în alea care ducea spre casa tâmplarului. Ușa s-a închis în urma lor.

Curiozitatea mă îndemnase să-l urmăresc pe acest om; am făcut calea-ntoarsă și am pornit-o din nou pe strada Saint-Honoré, mergând de astă dată înspre Palais-Egalité.

Cu toate că se făcuse târziu, străzile nu erau pustii. O febră arzătoare străbătea arterele Capitalei. Oamenii ieșeau misterios de prin case; alții intrau nu mai puțin misterios; se schimbau vorbe dintr-o parte într-alta a străzi, semnale de la o fereastră la alta; ajunsă la capătul străzii Ferronnerie, am luat-o pe strada Temple și am ajuns în strada Perle.

Strada era prost luminată; cu greu citeam numerele. Presupuneam că am ajuns în fața numărului 460.

Am șovăit să bat la poarta unei alei înguste care mi se părea a fi singura intrare a acestei oaze întunecoase, pe fațada căreia nu răzbătea nici o lumină. Deodată poarta aleii s-a deschis și a apărut un bărbat îmbrăcat în carmaenolă, înarmat cu un ciomag.

Mi-a fost teamă și m-am tras înapoi.

— Ce dorești, cetățeană? A întrebat omul lovind caldarâmul cu ciomagul.

— Vreau să vorbesc cu cetățeanul Tallien.

— De unde vii?

— De la închisoarea Carmes.

— Din partea cui vii?

— Din partea cetățenei Thérèsia Cabarrus.

Omul a tresărit.

— Spui adevărul? M-a întrebat.

— Condu-mă la el și vei vedea.

— Vino.

Omul a întredeschis poarta. M-am strecurat în alee. El a luat-o înainte, a urcat o scară slab luminată.

De la primele trepte am auzit gălăgia unui mare număr de voci care păreau că discută aprins.

Discuția era violentă și, pe măsură ce urcam treptele, vocile se auzeau din ce în ce mai distinct.

Erau pomenite numele lui Robespierre, Couthon, Saint-Just, Henriot.

Vocile veneau de la etajul al doilea.

Omul oare mă însoțea s-a oprit în fața unei uși și a deschis-o.

Un val de lumină a invadat scara, dar la apariția lui s-a făcut liniște; toate vocile au tăcut.

— Ce este? A întrebat Tallien.

— O femeie, a răspuns călăuza mea, vine de la Carmes și aduce, spune ea, vești de la cetățeană Thérèsia Cabarrus.

— Las-o să intre! a spus el repede.

Omul cu ciomagul s-a dat în lături. Eu mi-am lăsat pelerina pe balustradă scării și am înaintat în acea cameră unde toți rămăseseră așa cum îi surprinsesem.

— Care dintre voi este cetățeanul Tallien? Am întrebat.

— Eu, a răspuns cel mai tânăr dintre toți.

Am înaintat spre el.

— M-am despărțit de cetățeană Thérèsia Cabarrus. "Du-i această șuviță de păr și acest pumnal lui Tallien, spune-i că sunt chemată poimâine la tribunalul revoluționar, și dacă în douăzeci și patru de ore Robespierre nu este mort, el este un laș!"

Tallien s-a repezit spre bucla de păr și pumnal. A sărutat bucla și, ridicând pumnalul, a spus:

— Ați auzit, cetățeni; sunteți liberi să nu-l decretați mâine pe Robespierre inculpat; dar dacă nu-l veți decreta, eu îl voi înjunghia și gloria de a fi scăpat Franța de tiranul ei îmi va reveni numai mie.

Într-un singur gest, au întins toți mâinile deasupra pumnalului Thérèsiei Cabarrus.

— Jurăm, au spus ei, că mâine vom fi morți sau Franța va fi liberă.

Atunci Tallien întorcându-se către mine mi-a spus:

— Dacă vrei să vezi ceva la fel de măreț cum a fost căderea lui Appius²¹ sau moartea lui Cezar, vino mâine la ședință, tânăra prietenă, și te vei putea întoarce la Thérèsia să-i spui ce ai văzut!...

— Da, dar dacă vreți să reușiți, s-a auzit careva, nu vă încurcați în discuții, nu îi dați cuvântul! Moarte fără fraze!

— Bravo, Sieyès! au strigat toți într-un glas; ești un bun sfătuitoare și-ți vom urma sfatul!

Tallien a vrut neapărat să fiu condusă de omul cu ciomagul, care era chiar garda lui personală.

M-am întors la doamna de Condorcet pe același drum pe care-l făcusem ca să ajung la cetățeanul Tallien. Încercam o senzație deosebită. Poate tocmai eu fusesem mijlocitoarea între brațul care trebuia să lovească și pieptul care trebuia să fie lovit...

Lăsându-mă antrenată, mă implicasem în ceea ce urma să se petreacă a doua zi; fie că pumnalul îl va lovi pe Robespierre, fie că îl va lovi pe Tallien, și într-un caz și în altul, eu eram aceea care înmânase pumnalul.

Gita vreme a fost în mâinile mele, cât timp am fost împinsă de dorința de a le salva pe cele două prietene, nu m-am gândit la asta; dar, din momentul în care pumnalul se găsea în mâinile lui Tallien, eu am devenit complicea lui. Încordarea care mă susținuse atâta vreme cât misiunea mea nu era îndeplinită m-a părăsit în clipa când am coborât în stradă. Zgomotul se potolise; totuși în marea arteră Saint-Honoré, atât de circulată, era destulă lume, dar nu grupată. Treceau unul câte unul. Am avut curiozitatea să mă duc până la poarta tâmplarului Duplay. Totul era închis, ferecat, nici o rază de lumină nu răzbătea afară. Dormeau în liniștea conștiințelor curate? Vegheau pe tăcute în neliniștea gândurilor zbuciumate?

— I-am mulțumit omului care m-a condus și i-am dat o monedă de argint. A luat-o spunând:

— O primesc numai din curiozitate, mică cetățeană; de mult n-am mai văzut așa ceva...

Am urcat la mezaninul meu, am tras jaluzelele, dar cu ferestrele deschise mă uitam printre ele; nu puteam să adorm. Eram foarte neliniștită pentru cele două prietene ale mele.

Seara, a doua zi, totul va fi hotărât. Eu, care nu mă temusem pentru mine, care văzusem cuțitul ghilotinei fără să pălesc, eu care fără să clipesc privisem raza de soare reflectată pe cuțitul înroșit de sângele a treizeci de oameni, ei bine, eu tremuram acum

pentru aceste două femei pe care le cunoșteam abia de câteva zile, care îmi erau străine, dar care mi-au întins brațele când mi-a fost mai greu.

După cele ce văzusem și auzisem seara la ședința cordelierilor, mi-am putut da seama de ascendentul lui Robespierre asupra mulțimii.

— Voi bea cucută, spusese liniștit Socrate.

Și un întreg cor de fanatici îi răspunsese:

— Toți o vom bea împreună cu tine!

Nu mă îndoiam că prietenii sau mai curând aliații noștri ar avea curajul de a începe lupta, dar îl vor avea ei oare pe cel de a duce mai departe această luptă? Vor avea ei mai cu seamă forța de a asculta sfatul lui Sieyès: "*Moarte fără fraze*"?

Cât de puține cuvinte îi trebuiesc geniului pentru a-și exprima gândul, ca să-l poată face înțeles și în prezent și în viitor, până la a fi modelat în bronz!

Fără îndoială, Sieyès era omul de geniu al acestei reuniuni; dar preot fiind, nu putea fi tot el omul oare să-l execute.

Către ora trei am închis fereastra și m-am culcat. Am avut un somn agitat, plin de vise fără sens.

Singurul lucru care continua să bată în creierul meu ca limba unei pendule era fraza lui Sieyès. În ea stătea adevărata condamnare a lui Robespierre.

Se făcuse ziuă când am ațipit. M-am trezit spre ora opt sau nouă. Am auzit gălăgie în stradă; m-am sculat imediat și am întredeschis fereastra.

Se și adunase un grup de iacobini (și prin iacobini înțeleg pe obișnuiții clubului) la poarta tâmplarului Duplay. Intrau în casă și ieșeau; se duceau fără îndoială să primească de la Robespierre cuvântul de ordine.

În mijlocul acestei mulțimi un om s-a oprit și doi ochi s-au fixat asupra mea cu o privire care a pătruns printre jaluzele. Am închis-o repede; dar era prea târziu, fusesem recunoscută.

După două minute am auzit bătăi în ușă și m-am dus să deschid fără prea multă grijă.

La rândul meu îmi recunoscusem comisarul de poliție; l-am invitat să intre și să se odihnească.

— Nu vă refuz, a spus el, sunt zdrobit, am stat toată noaptea în picioare. Partidele sunt față în față și bătălia va avea loc astăzi.

— Oh, mărturisesc că aș dori să asist la această luptă, i-am spus. Unde crezi dumneata că va avea loc.

— La iacobini sau la Convenție?

— La Convenție, fără îndoială. Acolo e sediul legii, iar Robespierre este omul formelor legale.

— Cum să fac să asist la ședință? O să fie, cred, omor la porțile Convenției, iar eu sunt singură.

— Vă dau cartonașul meu de identitate, mi-a spus.

Ședința se va deschide la ora unsprezece; mâncați repede ceva ca să puteți rămâne până la sfârșitul discuției.

Când o să ieșiți, mă găsiți și singură dacă aveți nevoie de mine; știți bine că sunt la ordinele dumneavoastră.

— Dacă ai avea o oră liberă, mi-ai face un foarte mare serviciu. Aș vrea să te duci până la Carmes, și printr-un mijloc oarecare să-i spui dumneata Thérèsiei Cabarrus că i-am îndeplinit rugămintea.

— O să fac chiar ceva mai mult, mi-a spus el; pentru a-i deruta pe copoi, am să-i schimb închisoarea; dacă Tallien eşuează, primul ordin pe care-l va da Robespierre va fi să pună mâna pe iubita lui, pentru a se răzbuna. Şi atunci, până se duc s-o caute la Carmes, până să găsească noul loc unde a fost transportată, or să treacă două sau trei zile. Şi în situaţia în care ne aflăm înseamnă ceva să ai mai multe zile înaintea ta.

— Oh, dacă reuşim, i-am spus eu, ce-aş putea face pentru dumneata?

— Dacă ajungem acolo, a răspuns comisarul, cum iotul va trece în mâinile lui Tallien, ale lui Barras şi ale prietenilor lui, n-o să fie deloc greu.

— Ei bine, atunci ne-am înţeles, i-am răspuns, pleacă, nu pierde o clipă, gândeşte-te că prietenele mele trebuie să fie în spaimile morţii.

— Nu aveţi pe nimeni aici care să vă servească? M-a întrebat.

— Pe nimeni.

— Bine, când cobor, vă trimit ceva de la cafenea două ouă, o supă...

— Mi-ai face un serviciu.

— Nu uitaţi, de îndată ce mâncaţi, duceţi-vă la Convenţie, dacă nu vreţi să pierdeţi nimic din tot ce se va întâmpla astăzi.

După o jumătate de oră mă aflu în tribună cea mai apropiată de preşedinte. La ora unsprezece s-a deschis sala; tribunele s-au umplut, cum prevăzusem; dar ceea ce îngrijora îndeajuns Adunarea, era că membrii ei nu soseau, sau mai bine zis nu soseau decât foarte puţini.

Şi apoi, din cei şapte sute de deputaţi care proclamaseră Republica la 21 septembrie 1792, lipseau mai mult de două sute, căzuţi pe eşafod.

În toate rândurile era teribil să vezi băncile goale, care însemnau tot atâtea morminte.

Mai întâi, în Centru, locul girondinilor, vast ca o groapă comună.

Sus, la Montagne, băncile lui Danton, a lui Herault de Secheles, a lui Fabre d'Eglantine.

Apoi, ici-colo, capricii ale morţii, locuri pe care, de când erau libere, nimeni nu mai îndrăznea să se aşeze.

Toate aceste goluri acuzatoare cine le făcuse?

Un singur om.

Cine lovise în cei douăzeci şi doi de girondini prin vocea lui Danton?

Cine lovise în cei douăzeci şi cinci de cordelierii prin glasul lui Saint-Just?

Cine îl lovise pe Chaumette?

Cine îl lovise pe Hebert?

Mereu acelaşi om.

Dacă toate aceste goluri ar fi întrebate, dacă toate aceste gropi ar fi întrebate dintr-o dată sau pe rând, toate n-ar striga decât un singur nume:

Robespierre!

Toate aceste morminte larg deschise erau pentru conjuraţi nişte teribile ajutoare. Mi-am dat seama în ziua sângeroasă a represaliilor că mâna nevăzută a morţilor făcea mai mult decât mâna bătaioasă a celor în viaţă.

Chiar în ajun, la iacobini, Robespierre avusese slăbiciunea să fâgăduiască sau poate avusese forţa să comande o epurare.

Citi urmau să fie proscrişi prin această epurare?

Nici el nu ştia. Întocmai ca Sylla²² putea să răspundă: "Nu ştiu".

Între timp, deputații se îndreptau unul câte unul spre locurile lor. Erau obosiți, poate mai mult îngrijorați decât obosiți.

Se vedea că puțini dintre ei își petrecuseră noaptea în paturile lor. Unii pentru că făceau parte din vreun plan conspirativ; alții pentru că le fusese teamă să nu fie cumva arestați.

Privirile lor căutau... Ce?... Ceea ce cauți atunci când se apropie un mare eveniment, când pe cer se adună furtuna, când un cutremur se pregătește să scuture pământul.

Necunoscutul!

Când mă întorsesem acasă văzusem lumea întârziind pe străzi cu acea lipsă de preocupare amenințătoare, așteptând parcă ceva.

Sunase amiaza și Robespierre încă nu sosise. Se spunea că, jignit de eșecul din ajun, nu se va întoarce la Convenție decât în fruntea Comunei înarmate și ceea ce venea în sprijinul acestei afirmații era că Henriot, beat ca de obicei, așezase tunurile în bătaie în piața Carrousel.

Nici Tallien nu apăruse în camera de ședințe. Se știa însă că era în sala Libertății, împreună cu toți prietenii săi; cum pe aici trebuia să treci pentru a intra în sala Convenției, el opera deputații, pe câte unii îi luă cu el, iar pe alții îi trimitea să-și ocupe locurile cu lecția învățată.

Îl așteptau oare pe Robespierre tot așa cum Brutus, Casius și Casca l-au așteptat pe Cezar? Oare îl va înjunghia acolo, *fără fraze*, cum spusese Sieyès?

În sfârșit, — un murmur a anunțat intrarea celui pe care îl așteptau cu atâta nerăbdare, unii poate mai mult cu teamă decât cu nerăbdare.

Chimistul care ar fi putut să descompună acest murmur ar fi descoperit în el câte puțin din toate, — de la un început de amenințare până la un rest de răfuială.

Niciodată, chiar în minunata zi a sărbătorii Domnului, Robespierre nu avusese atâta grijă pentru îmbrăcăminte sa. Purta o haină albastru deschis; pantalon scurt de culoare deschisă, jiletă din pichet alb cu franjuri; mergea liniștit și sigur. Lebas, Robespierre tânărul, Couthon, devotații lui, îl secundau în același pas. S-au așezat lângă el, fără să se uite la nimeni și fără să salute pe nimeni. Și totuși, de la locurile lor, priveau, cu un oarecare dispreț pe care nu reușea să-l ascundă, spre șefii partidelor de la Plaine și de la Montagne, neîmpăcați între ei până atunci, dar care, în ziua aceea — fapt ce dădea de gândit — intrau ținându-se la braț și sprijinându-se unul pe celălalt.

Pentru o clipă a fost tăcere deplină.

Saint-Just a intrat și el ținând în mână discursul pe care avea de gând să-l citească, discurs care trebuia să provoace căderea comitetelor și primenirea lor cu oameni devotați lui Robespierre.

În ajun, partidul iacobin, temându-se de vehemența acestui tânăr, ceruse imperios ca înainte de a-l rosti să supună discursul unei comisii. Dar Saint-Just nu avusese timp. Abia îl terminase. Paloarea de cenușă și ochii lui cercănați arătau câtă osteneală își dăduse pentru acest discurs.

A mers direct spre tribună; o mulțime de reprezentanți, în fruntea cărora se afla Tallien, au intrat după el. Collot-d'Herbois, dușmanul personal al lui Robespierre, prezida adunarea. Alături de el stătea — ales anume pentru a-l înlocui — un om de care erau siguri că nu-i va lipsi curajul, un bulldog al partidului lui Danton, Thuriot,

care votase, îți amintești, dragul meu, moartea regelui cu atâta îndârjire, când de atunci nu i se mai spune Thuriot, ci Tueroi (ucide rege).

Din neglijență sau poate din dispreț, Saint-Just s-a urcat direct la tribună și și-a început discursul, fără să ceară cuvântul.

Dar abia a pronunțat primele cuvinte, că Tallien, ținând mâna la piept și în mână având probabil pumnul Thérèsiei, a făcut un pas înainte și, a spus:

— Președinte, cer cuvântul pe care Saint-Just a uitat să-l ceară.

Un fior a trecut prin asistență. Aceste cuvinte, se simțea, erau o declarație de război.

Ce va răspunde Collot-d'Herbois? Va lăsa tribuna lui Saint-Just? I-o va da lui Tallien?

— I se dă cuvântul lui Tallien, a spus Collot-d'Herbois.

S-a lăsat o liniște profundă. Tallien s-a urcat la tribună și a scos de la piept mâna crispată încă.

— Cetățeni, a spus Tallien, în puținele cuvinte pe care ni le-a spus Saint-Just l-am auzit lăudându-se că nu este din nici un partid. Eu am aceeași pretenție, și de aceea voi face să răsunе adevărul. Vă veți mira, fără îndoială. Adevărul va exploda, nu mă îndoiesc, căci pre tutindenii în jurul nostru nu se propagă de câteva zile decât tulburare și minciună. Ieri, un membru al guvernului, izolându-se, a pronunțat un discurs în numele său personal. Astăzi, un altui face la fel. Toate aceste individualisme vin să mai agraveze suferințele patriei, s-o sfâșie și s-o împingă în prăpastie; cer ca vâlul să fie definitiv sfâșiat.

— Da, a strigat de la locul său Billaud-Varennes, mai palid și mai posomorât chiar decât era de obicei; da, ieri societatea iacobinilor a votat epurarea Convenției. S-a votat adică ce? De necrezut, dar s-a votat masacrarea tuturor celor care au refuzat să voteze tipărirea discursului cetățeanului Robespierre. Or, această epurare înseamnă, nici mai mult, nici mai puțin decât două sute cincizeci dintre noi, cu alte cuvinte majoritatea.

— Nu e cu puțință! Nu! S-au auzit voci din sală. — Collot-d'Herbois și cu mine eram acolo, cetățeni, și nu am scăpat decât printr-o minune de cuțitele asasinilor. Și acolo! Acolo, a spus el întinând pumnul cu un gest amenințător, acolo la Montagne, îl văd pe unul dintre oamenii care au ridicat cuțitul asupra mea.

La auzul acestor cuvinte, întreaga adunare s-a ridicat strigând: "Arestați-l! Arestați asasinul!"

Billot i-a spus numele; un nume necunoscut auditorilor, dar cunoscut aprozilor care s-au și aruncat asupra lui și l-au arestat.

După arestarea lui, în sală mai dăinuia o rumoare specifică adunărilor tumultuoase în care se petrec evenimente importante.

— Adunarea, continuă Billaud, nu trebuie să-și ascundă că se află între două măceluri. O oră de slăbiciune, și va fi pierdută.

— Nu, nu! au exclamat toți membrii urcându-se pe bănci și agitându-și pălăriile; nu! Dimpotrivă, ea va fi cea care își va zdrobi dușmanii. Vorbește, Billaud, vorbește! Trăiască Convenția! Trăiască Comitetul salvării publice!

— Ei bine! Deoarece a venit ceasul explicațiilor, a continuat Billaud, cer ca toți membrii acestei Adunări, pe care însăși Adunarea îi va interoga, să se explice. Vă veți cutremura de groază când veți afla situația în care sunteți, când veți afla că forța

armată este încredințată în mâini paricide, că Henriot este complicele conspiratorilor; vă veți cutremura când veți afla că există aici un om (și a aruncat o privire cumplită lui Robespierre) care, atunci când a fost vorba să trimită reprezentanți ai poporului în departamente, a examinat cu atenție lista convenționalilor și, din mai mult de șapte sute de membri câți eram, a găsit abia douăzeci care să fie demni de această misiune.

Un murmur de orgoliu rănit, de astă dată cel mai amenințător dintre toate murmurele, s-a ridicat din toate băncile.

— Și, a continuat Billaud, Robespierre este cel care ieri a venit aici să ne spună, a îndrăznit să ne spună că s-a îndepărtat de Comitet pentru că acolo era oprimat. Să nu credeți nimic, el s-a îndepărtat fiindcă după ce singur a dominat Comitetul timp de șase luni, Comitetul s-a revoltat împotriva acestei dominații și a organizat rezistența împotriva lui. Și asta din fericire pentru noi, întrucât acest lucru se întâmplă tocmai când vroia să. Impună adoptarea decretului din 22 prairial²³, acel decret de moarte care a făcut ca până și cel mai bun dintre noi să-și ducă în mod instinctiv mâna la cap.

Vociferări din toate părțile sălii l-au întrerupt pe Billaud; nu pentru ia-l opri, ci pentru a întări acuzațiile.

A fost o clipă de liniște; dar o liniște tot atât de amenințătoare ca aceea care prevestește furtuna.

20

Și această liniște era într-atâta asemănătoare aceleia care precede furtuna, încât privirile scânteietoare ale tuturor oamenilor din sală s-au încrucișat ca niște fulgere.

— Da, cetățeni, a continuat Billaud-Varennes, — aflați că președintele tribunalului revoluționar, căruia orice inițiativă ar trebui să-i fie interzisă, a propus ieri la iacobini, acelei adunări nu numai dușmănoase, dar ilegale — să izgonească din Convenție și să proscribe pe toți membrii care au avut curaj să țină piept lui Robespierre. Dar poporul este aici, a arătat Billaud întorcându-se spre tribune. Nu-i așa că voi vegheați asupra reprezentanților voștri?

— Da, da, poporul e aici! au strigat tribunele într-un singur glas.

— Vedem de câtăva vreme un spectacol cu adevărat straniu; oamenii care vorbesc fără încetare de virtute și de justiție sunt aceiași care fără încetare calcă în picioare justiția și virtutea. Cum se explică atunci că oamenii izolați, care nu cunosc pe nimeni, care nu se amestecă în nici o intrigă, care salvează Franța luptând pentru victorie, sunt tocmai cei care au fost acuzați de conspirație?

Și în aceeași zi când, datorită sfaturilor și strategiei lor, Anvers este recucerit de la englezi, conspiratorii vin aici să-i acuze că trădează Franța! Dar prăpastia este sub pașii noștri, iar adevărații trădători sunt în fața noastră; trebuie ca prăpastia să fie umplută cu cadavrele lor sau cu ale noastre...

Lovitura l-a izbit în plin pe Robespierre; nu mai putea da înapoi; palid și crispat, s-a avântat la tribună.

— Jos trădătorul! Jos tiranul! Jos dictatorul! S-a auzit din toate părțile sălii.

Dar Robespierre a înțeles că sunase ora supremă; întocmai ca mistrețul, el trebuia să facă față întregii haite care urla împotriva lui. A apucat balustrada tribunei, s-au agățat de ea; a urcat, în ciuda tuturor; a ajuns la platformă. Transpirația îi

curgea de pe frunte; era palid până la lividitate; un ultim pas și va fi în locul lui Billaud. Deschide gura să vorbească în mijlocul unui tumult înspăimântător, dar poate că îndată ce glasul lui ascutit se va face auzit, tumultul va înceta.

Tallien își dă seama că tribuna va fi cucerită; înțelege pericolul, se avânta și-l îndepărtează pe Robespierre brutal cu cotul.

Iată un nou dușman, un nou acuzator. În aceeași clipă se face liniște.

Robespierre privește mirat în jur; nu mai recunoaște această Adunare pe care de trei ani este obișnuit s-o țină în mână cum vrea.

Cu greu începe să înțeleagă pericolul la care se expune și în ce încăierare de moarte s-a angajat.

Tallien profită de tăcere și izbucnește:

— Ceream adineauri să se sfâșie vălul, — ei bine, iată, am făcut-o, conspiratorii sunt demascați, libertatea, va triumfa!

— Da! Strigă toată sala ridicându-se în picioare. A triumfat! Dă lovitura de grație! Isprăvește-o!

— Totul prevestește, a continuat Tallien, că dușmanul reprezentării naționale va cădea sub loviturile noastre; până acum mi-am impus tăcerea; l-am lăsat să-și întocmească liniștit în umbră lista lui de proscriere; nu puteam să spun: *Am văzut, am auzit!* Dar mă găseam și eu ieri seară la iacobini, și *am văzut și am auzit*, și m-am cutremurat pentru patrie. Un nou Cromwell își recruta armata, și azi-dimineață am luat acest pumnal, care dormea în spatele bustului lui Brutus, ca să-i străpung inima, dacă Convenția nu va avea curajul să decreteze punerea lui sub acuzare.

Și Tallien i-a pus lui Robespierre în piept pumnalul Thérèsiei. Robespierre n-a făcut nici o mișcare să evite lovitura; dar la lucirea oțelului ochii lui au clipit ca ochii păsărilor de noapte la lumina zilei.

— Dar nu, a spus Tallien îndepărtând pumnalul de pieptul amenințat; noi suntem reprezentanți ai poporului și nu asasini; iar acest tiran, palid și plâpând, nu are nici puterea, nici geniul lui Cezar. Franța ne-a încredințat spada justiției sale și nu pumnalul răzbnărilor. Să-l acuzăm pe trădător, să-l judecăm, nu să-l asasinăm!

Să nu mai existe un 31 Mai, nici proscriși, chiar împotriva celui care a organizat 31 Mai și proscrierile! În fața justiției naționale, Robespierre!

Niciodată vreun ropot asemănător de aplauze nu zguduise bolțile Convenției naționale.

— Și acum, a adăugat Tallien, cer arestarea ticălosului Henriot care la această oră, și pentru a treia oară, târăște după sine tunurile împotriva noastră, înainte de toate, să dezarmăm tiranul, să-i luăm garda pretoriană și după aceea îl vom judeca!

Un fel de urlat s-a auzit în toată Adunarea; cei doi ani de ură și de teroare își croiau drumul și vuiau prin acea supapă deschisă acum de Tallien.

— Cer, a continuat el, să decretăm permanența ședinței noastre, până în clipa când spada legii vă asigură: existența Republicii, lovind pe cei care conspiră împotriva ei.

Toate propunerile lui Tallien au fost puse la vot și aprobate cu entuziasm.

Robespierre ținea totuși să vorbească, n-a părăsit tribuna, a rămas acolo cramponat, cu buzele tremurânde, cu mușchii obrazilor contractați.

Rânjetul gurii lui abia se vede, într-atât de strânși îi sunt dinții.

Dar din toate părțile sălii s-au ridicat strigăte:

— Jos tiranul!

Cuvântul de ordine dat de Sieyès a fost respectat. Robespierre să nu vorbească. *Deci nu va face fraze.* Tallien a reluat:

— Nu există unul între noi care să nu poată evoca un act de inchiziție sau de tiranie al acestui om; dar pentru purtarea lui de ieri de la iacobini, apelez acum la toată repulsia voastră. Acolo s-a demascat tiranul! Prin aceasta vreau să-l dobor! Ah! Dacă ar fi să amintesc toate actele de opresiune care au avut loc, aş dovedi că toate au fost comise de când Robespierre a fost însărcinat cu poliția generală.

Robespierre face un efort, ajunge aproape față-n față cu Tallien și țipă întinzând mâna:

— Nu e adevărat! Eu...

Dar tumultul reîncepe mai puternic decât înainte și-l acoperă.

Abia atunci Robespierre își dă seama că nu va mai stăpâni tribuna niciodată, că o conspirație solidă îl lipsește de ea; caută un loc de unde glasul lui să poată domina Adunarea. Se uită spre Montagne, coboară în grabă scările tribunei, se repede printre vechii lui prieteni și vrea să vorbească dintr-un loc găsit gol.

— Taci! Îi strigă careva; ești pe locul lui Danton!

Robespierre coboară din nou la Centru:

— Ah, nu vreți să mă lăsați să vorbesc, montagnarzi, spune el. La voi, oameni curați, vin să cer azil și nu la acești tâlhari!

— Înapoi! Strigă o voce de la Centru. Ești pe locul lui Vergniaud!

Robespierre a sărit afară din rândurile Girondei, ca și cum ar fi fost în adevăr urmărit de umbrele celor pe care îi decapitase.

Pe jumătate fulgerat, se repede din nou la tribună și agitându-și pumnul spre președinte, strigă:

— Președinte al unei adunări de asasini, pentru ui ți mia oară, vrei sau nu să-mi dai cuvântul?

— Îl vei avea la rândul tău, i-a răspuns Thuriot care-l înlocuise în fotoliu pe Collot-d'Herbois.

— Nu! Nu! Strigă conjurații; se va apăra, ca și ceilalți, în fața tribunalului revoluționar.

Dar Robespierre se îndârjește; peste toată gălăgia, tot tumultul, toate strigătele, se aude chelălăitul vocii lui care imediat se stinge într-o răgușeală subită.

— Îl sufocă sângele lui Danton! a strigat cineva de lângă el.

Sub această ultimă lovitură de pumnal, Robespierre a tresărit, s-a răsucit ca sub pila voltaică.

— Acuzarea! a strigat o voce de la Montagne.

— Arestarea! a strigat altul de la Centru, întreaga Adunare aprobă.

Robespierre, distrus, la capătul puterilor, la capătul speranței, cade pe o bancă.

— Deoarece Robespierre e acuzat și judecat, au strigat în același timp două glasuri, cer să fiu acuzat și judecat împreună cu el!

O voce e a lui Lebas, cealaltă a lui Robespierre tânărul.

— Fratele meu care se sacrifică pentru mine! Exclamă Robespierre, ridicându-se.

Dacă ar fi fost lăsat să vorbească, poate ieșea de sub acuzație prin acea poartă deschisă spre milă; dar nu, aceste două cuvinte: acuzarea! Arestarea! Au căzut asupra lui ca munca lui Sisif.

— Ah, e greu să dobori un tiran! Urlă Freron care cere răzbunarea pentru sângele lui Camille Desmoulins și al lui Lucile.

Arestarea este pusă la vot ele președintele Thuriot și decretată în unanimitate.

— Acum nu ne rămâne decât să o votăm, a spus careva; totul e să fie adusă la îndeplinire.

Pentru a doua oară Thuriot a dai ordin să fie executată hotărârea care ai privea pe Robespierre, Lebas și Robespierre tânărul.

Couthon și Saint-Just vin să se așeze lângă Robespierre. Sunt în prima bancă, jos, în Plaine, și un mare gol se cascade în jurul lor.

Aprozii șovăie să-și facă datoria; cum vor îndrăzni ei să pună mâna pe acești regi ai Adunării de la care atâta amar de vreme au primit ordine?

În sfârșit, se hotărăsc să se apropie și le aduc la cunoștință decretul Convenției.

Cei cinci acuzați se ridică și ies încet pentru a fi conduși în fața comitetelor.

Toată Adunarea respiră ușurată. Această luptă a patru sute de deputați împotriva unui singur om dovedește cât era de puternic Robespierre. Cât timp se afla acolo, fiecare se întreba: "S-a terminat oare?" La rândul meu, respir și eu ușurată și mă reped afară.

Zvonul arestării lui Robespierre s-a răspândit în curtea Carrouselului și de acolo a zburat pe deasupra întregului Paris.

Nu știu dacă mi se pare numai, dar parcă toate inimile sunt vesele, toate gurile surâd; oameni care nu se cunosc aleargă unii către alții strigând:

— Ei bine, ați aflat?

— Nu... ce?

— Robespierre e arestat!

— Nu se poate!

— Am văzut cum îl conduceau la comitete.

Și cel care primea vestea alergă s-o răspândească la rândul lui.

Dar prin porțile masive, printre zăbrelele de fier ale închisorilor veștile trec cu greu. Îl caut din ochi pe comisarul meu care-mi promisese să stea în curtea Carrouselului.

Privirea mi se oprește asupra unui om care părea că asta aștepta. Scot un strigăt: e el.

Numai că omul meu o luase înaintea evenimentelor; nu mai purta boneta roșie, își scosese carmagola, era îmbrăcat la fel ca toată lumea, înseamnă că a asistat din tribună la căderea lui Robespierre. S-a apropiat de mine fără afectare.

— Aveți nevoie de serviciile mele? M-a întrebat.

— Aș vrea să anunț triumful lui Tallien bietelor mele prietene, i-am răspuns.

— Fiți atentă, mi-a spus, și nu vă hazardați prea tare în speranță; comitetele în fața cărora îl duc pe Robespierre pot să declare că nu există motive de acuzare și să dea o decizie de neurmărire. Tribunalul revoluționar în fața căruia vă fi condus, și care îi aparține pe de-a-ntregul, poate să declare că nu este vinovat și să-i organizeze pe deasupra un triumf ca lui Marat. În fond, ce-a fost n-a fost decât prima etapă.

— Nu are importanță! am răspuns. Am câștigat-o, nu-i așa? Acum urmează a doua.

— Mergeți agale, m-a sfătuit el, traversați podul, intrați în strada du Bac, iar în dreptul străzii Lille o să vă ajung din urmă cu o trăsură.

Am pornit-o fără să răspund spre strada du Bac.

În momentul când am ajuns la strada Lille am auzit o birjă care s-a oprit în urma mea. M-am urcat. Comisarul mă aștepta.

I-a poruncit vizitiului să meargă pe strada Lille, să o ia pe cheiuri până la Greve și să ne ducă la La Force.

El adusesese deținutele înapoi de unde plecaseră.

L-am regăsit aici pe curajosul portar Ferney; l-am regăsit pe Santerre care m-a primit zgomotos, mă credea ghilotinată. Le-am adus și lor la cunoștință arestarea lui Robespierre.

Lucru bizar, cel care mi-a părut cel mai mulțumit a fost chiar temnicerul.

Nu ne-a făcut nici o greutate când însoțitorul meu, spunându-și numele, i-a ordonat să mă conducă în camera celor două noi deținute.

Când m-au zărit, au scos un strigăt. Surâsul meu le spunea că aduceam vești bune.

— Triumf! Le-am strigat. Triumf! Robespierre este acuzat și arestat.

— Și Tallien? Cum a fost Tallien? A întrebat Thérèsia.

— Strălucitor de curaj și mai ales de dragoste.

— Cert e că dacă ar fi fost vorba numai despre el, i-ar fi lăsat să-i taie gâtul; e atât de leneș!

— Hai, hai, vei purta un nume frumos, cetățeană Tallien, i-a spus doamna de Beauharnais.

— Aspir la unul și mai frumos, a spus Thérèsia cu o mândrie specific spaniolă.

— Care?

— Acela de Notre-Dame-de-Thermidor!

Dar cum mă prevenise foarte judicios comisarul meu, nu eram decât la prima etapă și Robespierre putea să iasă de aici mai puternic ca niciodată.

Am convenit cu cele două prietene că a doua zi voi urmări evenimentele în toate amănuntele lor, desigur nu mai puțin importante decât cele care se petrecuseră.

Thérèsia s-a gândit atunci cât de greu îmi va fi să urmăresc tot ce se va petrece în mulțime, îmbrăcată cum eram, în straiile mele femeiești.

Mi-a propus să mă duc la locuința ei de pe Champs-Elysees și să iau unul din costumele bărbătești pe care avea obiceiul să le poarte când îl însoțea pe primul ei soț la cursele de cai și la vânătoare; m-a înarmat cu o scrisoare pentru bătrâna menajeră care îi îngrijea casa. Cu acest prilej puteam să-i dau femeii vești de la stăpâna ei și s-o liniștesc. I-am vorbit despre tot ce îi datoram omului cumsecade care mă luase sub protecția lui, prevenind-o astfel că dacă vom ieși victorioși, omul acesta era un protejat și nu va trebui uitat. Thérèsia mi-a promis că nu va uita nimic.

Se făcuse târziu, trebuia să părăsesc închisoarea. Nu am făgăduit să vin a doua zi, pentru că, dacă ieșeam victorioși, aveam de gând să mă duc direct la Tallien, să-l scutesc de căutări zadarnice și să-i spun unde își putea găsi prietena. I-am promis însă că voi scrie cuvânt cu cuvânt, oră cu oră tot ce voi vedea și auzi. Prin bunul meu comisar eram sigură că scrisoarea îi va fi înmânata.

Ne-am îmbrățișat îndelung, doamna de Beauharnais, Thérèsia și cu mine și, sprintenă și plină de speranță, am coborât aceeași scară pe care ultima oară o coborâsem convinsă că mă duc la eșafod.

Am regăsit trăsura și ne-am dus direct la casa Thérèsiei din aleea Veuves. Acolo am găsit-o pe bătrâna spaniolă care o crescuse. I-am transmis întâi veștile bune de la stăpâna ei, apoi i-am dat scrisoarea prin care îi porunceam să mă lase să aleg dintre hainele ei bărbătești pe aceea care s-ar potrivi mai bine cu gustul și cu talia mea. Am ales o redingotă mare cu guler răsfrânt, o pălărie cu boruri late care-mi ascundea complet fața, cu o pafta de oțel și panglică lată neagră, fără pană; două cămăși cu jabou, două jiletci, una albă și alta galbenă deschis, un pantalon scurt de culoare deschisă și cizme până deasupra genunchilor.

Ne-am urcat din nou în trăsură și comisarul m-a condus la mine. Am traversat cu greu strada. Era o îngheșuială teribilă în fața casei lui Duplay. Tocmai se aflate despre arestarea lui Robespierre și strigătele domnului Duplay și ale bătrânei au atras mai întâi vecinii, apoi trecătorii și până la urmă pe toți cei care se strânseseră din curiozitate, convinși că numai aici puteau afla cele mai recente noutăți.

Eram tot atât de curioasă ca oricare dintre cei adunați; căci trebuie s-o spun, familia Duplay trecea în tot cartierul drept cea mai cinstită din câte existau pe lume. Cum mezaninul meu nu era decât la câțiva pași de magazinul lor, m-am urcat degrabă și am socotit că era momentul să utilizez costumul Thérèsiei. Nu purtasem până atunci costume bărbătești, totuși, după zece minute, grație mantiei care mă înfășura în întregime, mi-am putut da seama că voi putea trece prin mulțime fără ca cineva să-și dea seama că sunt femeie. Am coborât din casă și m-am pierdut printre curioși. Doamna Duplay, fanatică în credința despre locatarul ei, invoca reputația de neatacat a lui Robespierre, omul cinstit, cetățeanul incoruptibil; celor care se îndoiau său aveau aerul să nu creadă, le spunea:

— Ah, puteți să intrați, cetățeni, puteți să vizitați apartamentul pe care-l locuieste, și dacă veți găsi vreo monedă de argint, o bijuterie sau vreun asiglat de cincizeci de franci, îmi voi recunoaște greșelile și voi mărturisi că Robespierre era un om venal!

Și într-adevăr, lumea intra ca la un pelerinaj, și de la intrare te simțeai chiar în casa incoruptibilului. Din prag, curtea cu sura, bancurile încărcate cu fierăstraie, cu robancuri și rindele, toate spuneau parcă: sunteți aici la un lucrător cinstit, muncitor și onest. Apoi, dacă urcai la mansarda locuită de Robespierre, ți se înfățișa intra-devăr dovada acestei vieți de muncă activă și săracă. Hârtiile așezate pe scânduri de brad, îngrămădite unele peste altele, arătau munca neobosită. Și totuși, se vedea că în această cameră fuseseră aduse, ca în tabernacolul unui zeu, cele mai bune mobile din casă, un pat frumos, alb, că patul unei fecioare, și câteva scaune bune; un birou, de brad, e adevărat, dar făcut de stăpânul casei după un plan desenat fără îndoială de către locatarul lui, după indicațiile și cerințele lui, plasat în așa fel, încât atunci când lucra, să-și arunce privirea în curte și să se distreze văzând cele patru fete, băiatul și nepotul care alcătuiau familia cinstitului tâmplar.

Într-o bibliotecă mică de brad, bibliotecă neînchisă, am văzut un Rousseau și un Racine; pe toți pereții mâna fanatică a doamnei Duplay și mâna pasionată a fiicei ei Cornelia atârnavă toate portretele idolului lor, în așa fel încât, în orice parte s-ar fi întors, Robespierre să aibă mereu în fața lui un portret al lui Robespierre. Unul din aceste portrete îl reprezenta cu un trandafir în mână; și, rând pe rând, bătrâna mamă a lui Duplay, soția tâmplarului și fetele acestuia, conducându-i pe curioși, le spuneau:

— Este oare locuința unui om rău, care trebuie să fie crezut drept tiran și care — cum spun ticăloșii lui dușmani — urmărea dictatura sau regalitatea?

Una din cele patru fiice ale doamnei Duplay nu spunea nimic, nu se amestecă în nimic, plângea într-un colț, așezată pe un scaun; era soția lui Lebas, cel care se sacrificase pentru Robespierre și fusese arestat împreună cu el. Când eu ieșeam, doi soldați s-au postat în ușă și alți doi au intrat: veneau să aresteze toată familia tâmplarului.

Mărturisesc că acel interior aproape sărac și camera lui modestă m-au impresionat profund.

M-am înșelat oare? Oare acei oameni care l-au acuzat pe Robespierre nu mi-au spus adevărul? Îmi aminteam, iubitul meu Jacques, tot ce-mi repetaseși tu de atâtea ori, îmi aminteam drumul pe care mergea el. Neînduplecat, dar integru, îmi spuneai tu; neînduplecarea lui l-a dus prea departe, a făcut din el omul sângeros, urât de toți și, la ora actuală, ori trebuia să moară el, ori să tremure mii de capete.

Au luat-o pe doamna Lebas ca și pe ceilalți. Ea nu s-a zbatut deloc, nu s-a văicărit de arestarea ei; a continuat să plângă arestarea soțului ei, atâta tot.

M-am întors acasă la mine; îmi simțeam inima sfâșiată; aveam mereu în fața ochilor camera aceea atât de modestă unde familia Duplay dorea să se găsească măcar o monedă de argint, o bijuterie sau un asigant de cincizeci de franci. Acest om care avea atât de puține pretenții, ce putea să-și dorească? Aur? Se vedea scris peste tot, cu litere mari, disprețul lui pentru bani. Putere, probabil. Orgoliu, în mod sigur. Toate acele portrete din camera lui, acel cortegiu de Robespierre înconjurându-l pe Robespierre, trâmbițau cu tărie că aparența atât de modestă sacrifică totul nevoii de reclamă, avidității de renume. Acest orgoliu atât de multă vreme jignit, această amărăciune adunată în fundul inimii îl determinaseră să reteze totdeauna capul aceluia care îl întrecea pe al lui.

Robespierre — povestea mama Duplay — repeta fără încetare că omul, oricare ar fi el, nu are nevoie de mai mult de trei mii de franci pe an ca să trăiască. Câte suferințe trebuie că îndurase această inimă invidioasă ori de câte ori privise mai sus decât el!

Toată noaptea a fost mare gălăgie pe stradă, în casă nu au mai rămas decât cea mai mică dintre fetele lui Duplay și o servitoare bătrână; nu au închis ușa; nu avea rost; ar fi trebuit să o deschidă prea des. Copilă și bătrână, sfârșite de oboseală, au adormit, lăsând casă: pustie la discreția celor care vroiau să intre.

Se petrecuse un lucru extraordinar, pe care nu l-am aflat decât a doua zi. În momentul în care s-a răspândit prin oraș zvonul arestării lui Robespierre, strigătul care a ieșit din toate piepturile, strigătul unanim și vesel a fost:

— Robespierre a murit! Gata cu eșafodul!

Într-atâta se identificase el cu ghilotina în această lună messidor²⁴ care se scursesese!

Și totuși, ca și cum Robespierre n-ar fi fost arestat, tribunalul revoluționar continua să judece și să condamne. O acuzată, așezându-se pe bancă, fusese apucată de un acces de epilepsie; violența accesului se manifesta atât de puternic, încât chiar judecătorii au întrebat-o dacă suferea de mult de această maladie.

— Nu, a răspuns femeia când s-a mai liniștit, dar m-ați făcut să mă așez chiar pe locul unde a stat copilul meu pe care l-ați condamnat ieri...

Cum ședința de la Convenție a luat sfârșit la ora trei, cum la trei și jumătate toată lumea în Paris aflate despre căderea lui Robespierre, poporul (căci am spus-o, mai ales poporul era acela care obosise de atâtea masacre) spera că nu vor mai fi execuții, însuși călăul credea acest lucru, răspunzând ca atare celor care-l întrebau și când, conform rutinei, tribunalul revoluționar i-a pregătit seria respectivă, când șaretele încete și greoaie și-au făcut apariția la ora obișnuită în curtea Palatului de Justiție, l-a întrebat pe Fouquier-Tinville:

— Cetățene acuzator public, nu aveți nici un ordin să-mi dați?

Pouquier nici nu și-a dat măcar osteneala să gândească și a răspuns sec:

— Execută legea!

Cu alte cuvinte, "omoară în continuare".

În ziua aceea au fost aduși patruzeci și cinci de condamnați, și ceea ce făcea moartea și mai cumplită era că ei aflaseră totul, îl știau pe Robespierre arestat și nădăjduseră că arestarea lui va fi salvarea lor.

Toată lumea a putut să vadă ieșind de sub arcada întunecoasă cinci șarete încărcate cu condamnați pe care îi duceau la Bariera Tronului ca să-i execute.

Acei nenorociți implorau milă, ridicau spre cer mâinile legate, întrebând cum de rămâneau valabile procesele lor când dușmanul poporului era arestat, că doar ei fuseseră condamnați tocmai do cel care urma să fie condamnat?

Mulțimea a început să murmure; găsea că bieții oameni aveau dreptate și, ca și ei, implorau mila. Câțiva au sărit la frâiele cailor, au oprit șaretele, au vrut să le întoarcă; dar Henriot, asupra căruia nu se putuse executa ordinul de arestare dat de Adunare, a sosit în galop cu jandarmii lui, a lovit cu sabia în dreapta și în stânga, în condamnați și liberatori, și lumea s-a împrăștiat, înălțând spre cer un ultim blestem.

— Nu era adevărată vestea bună care ni s-a anunțat, că Robespierre a fost arestat și că noi o să scăpăm de eșafod?

Către ora șapte seară am auzit sunându-se din toate părțile adunarea; încurajată de deghizarea mea, mă pregăteam să ies, cu orice risc, când pe scară l-am întâlnit pe bunul meu comisar. Era foarte palid.

— Să nu ieșiți, mi-a spus; ceea ce prevăzusem s-a întâmplat. Comuna se răzvrătește împotriva Adunării.

Henriot, arestat la Palais-Royal pe când se întorcea de la execuția de la Bariera Tronului, a fost eliberat aproape imediat, temnicerul de la închisoarea Luxembourg unde vroiau să-i depună pe Robespierre și pe prietenii lui, a refuzat să deschidă poarta sub motiv că el ascultă de ordinul Comunei. Robespierre, dimpotrivă, insista să fie întemnițat: tribunalul revoluționar era pentru el ceva cunoscut, toți membrii lui fuseseră numiți de el și îi erau devotați; răzvrătirea Comunei, lupta care se va da după aceea, bătălia ce va trebui susținută contra Convenției însemnau pentru el, dimpotrivă, necunoscutul, ba mai mult decât atât, însemnau ilegalitatea.

Avocat ca și Vergniaud, Robespierre era gata să-și sacrifice viața, și ca și Vergniaud vroia să moară în legalitate.

Văzând că Luxembourgul nu vroia să-și deschidă porțile, Robespierre a ordonat gardienilor lui să-l conducă la administrația poliției municipale; i-au dat ascultare. Dacă le-ar fi ordonat să-l lase liber, tot așa i-ar fi dat ascultare. Arestat cum se afla, imensa lui putere puneă în cumpănă puterea executivă a Convenției.

Iată unde se ajunsese; va fi în mod sigur un conflict în timpul nopții. Comisarul meu mă imploră să stau încuiată cel puțin până a doua zi dimineața, când urma să vină el să-mi anunțe întâmplările din timpul nopții. Reprezentam pentru el ceva atât de prețios, încât m-ar fi pus bucuros sub cheie. Și într-adevăr, dacă Robespierre n-ar fi învins, nimeni nu avea de unde să știe tot ce făcuse comisarul pentru mine și și-ar fi putut relua activitatea obișnuită. Dacă Robespierre era doborât, serviciile pe oare mi le făcuse, deveneau pentru el o sursă de bogăție.

Eram foarte obosită; poziția lui ai îngăduia să fie mai bine informat decât mine: i-am făgăduit să nu ies, cu condiția ca a doua zi de dimineață să cunosc prin el tot ce se va petrece în timpul nopții.

S-a oferit să-mi trimită sus cina; am acceptat, întrunit de dimineață nu mă aprovizionasem cu nimic și era aproape miezul nopții.

Am dormit prost, tresărind mereu: eu care vrusesem să mor, eu oare mă dusesem singură să-mi așez capul sub cuțit, eu care credeam că nu mai am nici un rost în lumea aceasta, în fine, eu pe care ghilotina nu mă vrusesese, tresăream acum la fiecare zgomot, și inima îmi bătea în ritmul galopului cailor care treceau pe stradă.

Straniu lucru această dragoste de viață! În lipsa omului pe care îl iubesc, dorința de a trăi se legase de două femei necunoscute; mi-aș fi dat viața dacă ar fi trebuit >ă le salvez, dar nu fără părere de rău.

Câteva minute după plecarea comisarului mi s-a adus cina. Clopotul de alarmă al Comunei tocmai suna de câțva timp, și cum ferestrele mele erau deschise și doar jaluzelele trase, auzeam vibrațiile lui care anunțau că se întâmplase ceva grav. L-am întrebat pe chelner de ce sună astfel. El mi-a spus că se zvonea că Robespierre ar fi fost eliberat.

— Dar, i-am spus eu, cum eliberat?... Credeam că Robespierre nu vroia să fie eliberat.

— Exact, a răspuns chelnerul, dar nu i-a cerut nimeni părerea. Comună a trimis pur și simplu pe unul din Auvergne, pe nume Coffinhal, care ar fi fost în stare să mute și turnurile de la Notre Dame, cu ordin să-l aducă pe Robespierre. Coffinhal n-a stat mult pe gânduri, s-a dus la primărie, și când a văzut că Robespierre nu vroia să meargă cu el, l-a luat pe sus. Prietenii l-au urmat încântați. Ei nu aveau privirea pătrunzătoare a lui Robespierre; numai el știa că smuls din închisoare era dus la moarte, și de aceea strigă mulțimii:

"— Mă pierdeți, prieteni, pierdeți Republică!"

— Așa că, — a continuat chelnerul — la ora asta Robespierre e stăpânul Parisului, dacă nu chiar regele lui!

M-am culcat gândindu-mă la tot ce-mi povestise chelnerul.

Dimineața, comisarul meu a venit punctual la întâlnire. Chiar la ora opt a bătut în ușă. Eram trează, îmbrăcată și de două ore priveam printre jaluzele.

În noaptea aceea se întâmplaseră multe lucruri neobișnuite. Convenția rămăsese liniștită și demnă, pregătindu-se să moară cu demnitate, și Collot-d'Herbois, din fotoliul lui de președinte, spunea:

— Cetățeni, trebuie să știm să murim la postul nostru!

Ca și Convenția, Comuna aștepta; ajutorul de nădejde trebuia să-i vină de la iacobini și nici o delegație serioasă nu sosea trimisă de ei: Robespierre și Saint-Just se considerau părăsiți. Couthon, ologul, care în marile evenimente se credea mai degrabă

o piedică decât un ajutor, se retrăsese acasă, lângă soție și copii. Cum însă el era omul de nădejde al iacobinilor, Robespierre și Saint-Just i-au scris la primărie:

"Couthon,

Patrioții sunt proscriși; poporul întreg s-a ridicat; ar însemna să-l trădezi dacă nu vii la Comună, unde suntem și noi."

Couthon a venit și în timp de Collot-d'Herbois spunea la Convenție: "Să știm să murim la postul nostru", Robespierre îi spunea lui Couthon: "Să știm să ne suportăm destinul".

Trei luni în urmă un asemenea eveniment ar fi zguduit Parisul. Partidele s-ar fi înarmat, s-ar fi năpustit unii peste alții și ar fi luptat. Dar partidele erau istovite. Toți pierduseră ce avuseseră mai bun, viața publică era nimicită.

Ceea ce simțea toată lumea acum era o nesfârșită oboseală, o nesfârșită plictiseală. Parisul revenise cumva 3a viață pe vremea ospetelor publice, care păreau ospete libere ale unui biet oraș în agonie. Comuna însă le-a interzis.

Toată noaptea s-a scurs în luarea de măsuri fără eficacitate. Un deputat necunoscut, un anume Beaupre, făcuse să se voteze înființarea unei comisii de apărare, care se mulțumea doar să activeze comitetele. Comitetele și-au amintit de un oarecare Barras, care a fost alături de Freron cu ocazia recuceririi Toulonului de la englezi; l-au numit general. Dar Barras, general fără armată, n-a putut să facă decât câteva recunoașteri în jurul Tuileriilor.

Când omul meu a ajuns aici cu povestirea, am auzit un zgomot puternic de cavalerie, de chesoane și tunuri pe roți. Ne-am dus imediat la fereastră. Era secțiunea l'Homme-Arme care, convocată în timpul nopții cu bătăi de tobe, hotărîse că tunurile ei să fie trimise la Adunare. Tallien era cauza acestei mișcări. Cum el locuia pe strada La Perle, în Marais, s-a dus degrabă la această secțiune și a anunțat că e în pericol Convenția, că municipalitatea se înstăpânea peste Convenția națională, dând azil deputaților împotriva cărora Convenția decretase arestarea. Secțiunea l'Homme-Arme și-a trimis tunurile la Tuileries, luându-și sarcina să alerge din cartier în cartier ca să pună în mișcare celelalte patruzeci și șapte de secțiuni din Paris.

Lucrurile începeau să se contureze în favoarea Convenției. Am obținut de la omul meu să mă conducă pină la Comună, ca să pot aprecia cu ochii mei de partea cui se va înclina norocul.

Cu multă greutate Convenția a reușit să adun o aproape o mie opt sute de oameni în curtea Carrouselului. Fuseseră puși sub ordinele lui Barras, generalul ei. I-am văzut trecând spre Tuileries. Barras se străduia să-i alinieze pe cheiuri.

Un tânăr jandarm de nouăsprezece ani, care în ajun îl arestase pe Henriot și care era cât pe ce să fie asasinat când Henriot fusese eliberat, a pornit degrabă la Comitetul salvării publice să anunțe acest lucru.

Acolo l-a găsit pe Barrere căruia i-a raportat că generalul Comunei se afla în libertate.

— Cum, s-a mirat Barrere, l-ai avut în mână și nu i-ai zburat creierii? Ar trebui să te împușc!

Tânărul a luat asta drept ordin. Ambiția lui era de a reuși în timpul zilei o mare lovitură care să-l distingă printre camarazii lui și să-i deschidă cariera militară, înarmat cu sabia și cu două pistoale încărcate cu mai multe gloanțe, a luat drumul primăriei unde știa că-i va găsi pe Robespierre, Saint-Just, Couthon, Lebas și Robespierre tânărul.

Când am ajuns pe cheiul Le Peletier, am văzut o mulțime de oameni blocând circulația. Am întrebat ce este și cineva mi-a răspuns cu spaimă în glas:

— Sunt ei!

— Care ei?

— Deputații puși în afara legii, — Robespierre, Couthon.

Auzind acestea, ne-am dublat eforturile să pătrundem până în centrul ocupat de compania secțiunii Gravilliers. Acolo, întinși pe caldarâm, am văzut doi oameni cu niște răni îngrozitoare din care curgea sângele. Unul din ei era într-atâta desfigurat de un foc de armă care îi zdrobise falca, încât nu l-am recunoscut. A trebuit să ni se spună că e Robespierre.

Nu ne venea să credem, până când însoțitorul meu, ridicându-i capul, mi-a spus înspăimântat:

— Da, chiar el e!

Cum de s-a putut întâmpla o asemenea catastrofă? Cum de am găsit într-o rigolă, — înconjurați de oameni sălbatici de care strigau: "Să aruncăm hoiturile astea în Sena!" — doi oameni ale căror priviri cu trei zile înainte făceau să tremure întreg Parisul?

— Ascultați, mi-a spus omul meu, acum nu e cazul să fim formalști. Sunteți îmbrăcată bărbătește, intrăm în cârciuma cea mai apropiată și vă așezați la o masă. Eu am să comand prânzul și în timp ce mâncați am să mă strecor printre oamenii aceștia și am să mă întorc aici cu cheia enigmei care ni se pare de nepătruns. Cum amândoi sunt aici, Couthon și Robespierre, adică cei doi granguri ai partidului, fără ei nu se poate face nimic. Dacă o să-i ridice, mergeți după ei; eu tot am să știu unde o să-i ducă și deci o să pot să vă găsesc.

— Du-te și întoarce-te degrabă, i-am spus.

Comisarul meu a plecat. Am chemat cârciumarul să-i dau comanda prânzului meu, în realitate însă vrând să aflu detalii despre această groaznică tragedie. Nu știa mai mult decât noi. Robespierre, spunea el, în momentul când a fost arestat, și-a tras un foc de revolver, intenționând să-și zboare creierii, dar nu nimerise sau poate trăsesese în partea de jos a capului în loc să tragă unde trebuia.

Alții spuneau că l-ar fi împușcat un jandarm, pe când vroia să-l aresteze, că Robespierre se zbătuse, iar jandarmul trăsesese asupra lui un foc de pistol, scoțându-l astfel din luptă.

După un sfert de oră tovarășul meu s-a întors. Fusese la sursă, adică la primărie, și aducea informații precise.

Tânărul jandarm care îl arestase; în ajun pe Henriot și căruia Barriere ai spusese că merita să fie împușcat pentru că-l lăsase să-i scape, hotărâse, cum am spus, să dea o lovitură de stat și a plecat cu sabia scoasă și două pistoale încărcate spre primărie.

Intenția lui a fost de fapt să-l aresteze pe Robespierre.

Ajungând în preajma primăriei, a găsit piața Greve, aproape goală. Jumătate din tunurile lui Henriot stăteau cu gurile îndreptate spre Comună, cealaltă jumătate cu gurile îndreptate în toate direcțiile; dar nimic nu lăsa să se întrevadă priceperea apărării și atacului la cei care le părăsiseră astfel.

Două santinele erau postate la poarta Comunei, iar pe scări — iacobinii cei mai fanatici și mai întârziați.

Au vrut să-l împiedice pe tânărul jandarm să treacă.

— Ordin secret, a răspuns el.

În fața acestui cuvânt, toți s-au dat la o parte. Jandarmul trece pe peron, urcă scara, trece de sala de consiliu, intră într-un coridor, unde se înghesuiau atâția oameni încât nu știe cum să facă să treacă mai departe.

Dar iată, zărește un om în care recunoaște pe unul dintr-ai lui Tallien. Este Dulac, omul cu ciomagul, același care m-a condus pe mine alaltăieri. Jandarmul schimbă cu el două-trei cuvinte.

Ajung împreună la ușa secretariatului. Dulac ciocane de mal multe ori; ușa se întredeschide; al împinge pe jandarm prin deschizătură, trage ușa și se uită printr-un ochi de geam, ca să vadă ce se va întâmpla, în această cameră erau Robespierre și prietenii lui.

Tânărul jandarm caută o clipă din ochi, îl vede pe Couthon așezat turcește pe jos, Saint-Just în picioare bătând cu degetele într-o fereastră, Lebas și fratele lui Robespierre vorbind cu ei foarte însuflețit, Robespierre așezat într-un fotoliu, cu coatele pe genunchi și capul sprijinit în mână.

Abia l-a recunoscut, că a și scos sabia, s-a repezit spre el, i-a pus vârful sabiei în piept și i-a strigat:

— Ridică-te, trădătorule!

Robespierre, care nu se aștepta la această agresiune, a avut o tresărire, l-a privit pe jandarm în față și i-a spus calm:

— Tu ești un trădător și voi da ordin să fii împușcat.

Abia a pronunțat aceste cuvinte, că s-a și auzit un foc de pistol, grupul spre care sunt întoarse toate privirile se pierde în fum, iar Robespierre se rostogolește pe parchet.

Glonțul l-a lovit în barbă și i-a zdrobit maxilarul stâng inferior. Atunci s-a produs un mare vacarm din care răzbeau strigătele: Trăiască Republică!

Jandarmii și grenadierii care îl însoțeau pe Robespierre au intrat degrabă în sală. Spaimă și teroarea se răspândesc printre conjurații care se împrăștie; toți fug în afară de Saint-Just; el se repede la Robespierre care zăcea pe jos, îl ridică și îl așeză din nou în fotoliul de unde focul de pistol îl făcuse să cadă.

În acest moment tânărul jandarm care a cauzat tot acest tumult aude că Henriot fuge pe o scară secretă.

Îi mai rămăsese un pistol încărcat. Aleargă spre scara aceea, ajunge un fugar, crede că e Henriot, trage asupra grupului de oameni care îl duceau pe Couthon; aceștia se împrăștie, îl părăsesc pe cel ce încerca să-l salveze, grenadierii și jandarmii îl târăsc de picioare pe Couthon până în sala consiliului general; Robespierre este percheziționat, i se iau portofelul și ceasul; și cum credeau că Robespierre și Couthon sunt morți, cum Robespierre e prea grav rănit și Couthon prea mândru ca să se plângă, îi târăsc afară din primărie până la cheiul Le Peletier. Acolo urma să fie

aruncați în apă când Couthon, cu vocea lui calmă pe care nici durerile prin care trecea nu o putuseră altera, le spuse:

— O clipă, cetățeni, încă nu am murit.

Astfel furia asasinilor se Schimbăse în curiozitate; îi chemaseră pe trecători strigându-le:

— Veniți să-l vedeți pe Couthon; veniți să-l vedeți pe Robespierre!

Atunci grenadierii din secția Gravilliers i-au înconjurat pe cei doi agonizanți, pe chei fiind îmbulzeală mare de curioși. Tocmai în clipa aceea am sosit și noi.

Nu mai avea rost să mai umblăm după alte amănunte în afara celor pe care mi le adusese tovarășul meu; trebuiau să fie adevărate și toate acestea s-au confirmat când am văzut aducându-se un cadavru și niște răniți.

Cadavrul era al lui Lebas. Când jandarmii năvăliseră în sală, iar Robespierre a căzut lovit de glonț, el a scos pistolul din buzunar, l-a pus la tâmplă și și-a zburat creierii.

Robespierre tânărul a încercat să fugă; își credea fratele mort și nu mai era cazul să dea acel exemplu de dragoste maternă pentru care ceruse să moară împreună cu el. Își scosese pantofii, ieșise prin fereastră și cu pantofii în mână mersese câteva secunde pe frontonul de piatră care se întindea în jurul monumentului. Apoi, văzând piața primăriei goală și dându-și seama că dacă ar ajunge la prima fereastră și aici găsim o scară tot nu ar avea nici o șansă să fugă sau să se salveze într-un fel; își dădu drumul de la etajul al doilea, zdrobindu-se de caldarâm, fără însă să moară.

Pe cheiul Le Peletier lumea ducea spre Convenție bietețe rămășițe adunate, cadavre sau muribunzi, la care urmau să se alăture, în trecere, Robespierre rănit și Couthon agonizând.

Doar Saint-Just, cu capul sus și fără răni, legat de capătul unei frânghii, își urma prietenul. Robespierre era transportat pe o scândură, iar mortul și ceilalți răniți — trași de oameni într-o căruță de comisionar.

Am urmat și noi acest jalnic cortegiu. Robespierre a fost așezat pe o masă în sala Comitetului salvării publice. I s-a pus din milă sub cap o cutie de brad care servise pentru pâinea soldaților.

Toată lumea spunea că murise.

Oricât de îngrozitor era acel spectacol, întrucât vroiam să duc știri sigure deținuților noastre, am reușit să pătrund împreună cu tovarășul meu în sala de audiențe, chiar în clipa când Robespierre începea să deschidă ochii. Nu avea pălăria pe cap; mai mult ca sigur, chiar el își scosese cravată care probabil îl sufoca. Maxilarul stâng îi atârna înspre piept, sângele picura și i se vedeau dinții spărți. Chirurgul pe care l-au chemat l-a pansat, i-a pus maxilarul cu aproximație la locul lui, i-a bandajat rana și lângă el a așezat un lighean umplut cu apă.

Am asistat la această operație, care trebuie să-i fi pricinuit niște dureri atroce; nu a scos însă nici un geamăt; fața lui căpătase rigiditatea morții. Deci, cu el se terminase, nu mai aveam de ce ne teme.

M-am gândit că cel mai urgent lucru era să le liniștesc pe cele două frumoase prietene, în starea în care se afla Robespierre, m-am gândit că protectorul meu nu mai avea motiv să ascundă ocrotirea pe care mi-o acorda. Nu s-a mai ferit câtuși de puțin să se urce cu mine în trăsură și să mergem împreună la La Force, unde eram așteptată bineînțeles cu toată nerăbdarea unor inimi care nu cer decât să trăiască și să iubească și cărora le era teamă de moarte.

Am ajuns la închisoare către ora unsprezece dimineața. Deținuții, fără să știe exact ce anume se petrecuse, bănuiau doar căte ceva și era în plină agitație. Ar fi fost greu să-i mai ducă la eșafod, așa cum se procedase în ajun. Fiecare dintre ei improvisase o armă din ce găsisese, aproape toți își rupseseră paturile și din picioarele lor își făcuseră un fel de măciuci. Se auzeau strigăte și urlete, încât te puteai crede într-o casă de nebuni și nicidecum într-o închisoare politică.

Mi-am găsit cele două prietene închise în camera lor strâns îmbrățișate, tremurând din cauza acelei nebunii colective, a cărei cauză nu o cunoșteau.

Când m-au văzut, dându-și seama după bucuria care strălucea pe fața mea că nu mai au a se teme de nimic, au scos un strigăt de speranță și s-au repezit în brațele mele. Dar abia am pronunțat cuvântul "salvare!" că doamna de Beauharnais a căzut în genunchi, strigând: "Copiii mei!" iar Thérèsia a leșinat.

Am strigat după ajutor; ușa s-a deschis, comisarul meu a venit degrabă; a găsit un flacon de oțet din care i-a dat Thérèsiei să miroasă și și-a revenit. Am profitat de acest moment ca să le prezint pe tovarășul meu și să le amintesc toate serviciile pe care mi le făcuse.

— Ah, domnule, puteți fi liniștit, a spus Thérèsia care renunțase la cuvântul cetățean; dacă vom fi cineva și vom putea ceva în noul guvern nu vom uita serviciile dumneavoastră. Eva îmi va spune numele și adresa și eu îl voi însărcina pe Tallien să-mi achite datoria către dumneavoastră.

Nu mi-am putut stăpâni râsul.

— Numele și adresa dumnealui? Am întrebat. A fost destul de prudent încât nu mi le-a dat înainte de a ști ce întorsătură vor lua lucrurile; dar acum cred că nu mai are nici un motiv să mi le ascundă.

Omul nostru a surâs la rândul lui, s-a îndreptat către o masă pe care era cerneală, hârtie și pană și a scris:

"Jean Muruer, comisar de poliție la secția Palais-Egalite."

— Acum, bunele mele prietene, le-am spus, probabil că cetățeanul Tallien se grăbește spre închisoarea La Carmes pentru a vă elibera. Acolo nimeni nu va ști să-i spună unde sunteți, ci doar că au venit să vă ridice ieri, în cursul dimineții; cred că în primul rând ar trebui să-l găsim și să vi-l aducem cât mai degrabă. Probabil are o mulțime de lucruri să-i spună Thérèsiei care, la rândul ei, presupun, nu va fi supărată dacă îi aduce pumnalul înapoi.

Thérèsia s-a aruncat de gâtul meu.

— Voi porni deci în căutarea lui Tallien și nu mă voi întoarce decât cu el, am continuat eu, sau, dacă îi va fi cu neputință să vină, din cauza acestei teribile răsturnări, nu mă voi întoarce decât cu ordinul de punerea voastră în libertate.

Când să ies, doamna de Beauharnais m-a prins de braț privindu-mă rugătoare.

— Ce pot face pentru dumneata, scumpă Josephine? Am întrebat-o.

— Oh, buna mea Eva, mi-a răspuns ea, am doi copii, după cum știi. N-aș putea oare să-i văd înainte de a ieși de aici? Sau cel puțin, le-aș putea transmite ceva despre mine?

— Oh, Dumnezeule mare! am izbucnit fericită: Spune-mi ce să fac și voi alerga la ei.

— Fiul meu Eugene este la un tâmplar din strada L'Arbre-Sec, cum intri din strada Saint-Honoré, a treia sau a patra casă pe stânga. Fetița este la o mare lenjereasă, cam în fața acestei case, la bariera Les Sergents, cum ți-am spus. Și pentru că s-ar putea să refuze să ți-i încredințeze, deoarece nici tâmplarul și nici lenjereasa nu te cunosc, am să-ți scriu un bilet, pe care citindu-l, cel puțin vor liniști copiii dacă nu se va putea să-i aduci și pe ei aici.

Și într-adevăr Josephine mi-a dat câteva rânduri prin care mă prezenta ca pe o prietenă tâmplarului și lenjeresei unde cei doi copii făceau ucenicie.

Întrucât se putea ca cetățeanul Jean Munier să-l găsească mai curând decât mine pe cetățeanul Tallien, ne-am înțeles că el să pornească să-l caute și eu să-i aștept pe amândoi în strada Saint-Honoré, la mezaninul doamnei de Condorcet.

Mi-am luat rămas bun de la prietenele mele, cu noi îmbrățișări, am parcurs coridoarele și am coborât scările strigând:

— Gata cu Robespierre! Gata cu eșafodul!

Santerre, pe care l-am întâlnit la ieșirea din clădire, m-a oprit câteva secunde și în puține cuvinte i-am spus ce se întâmplase.

Am sărit în trăsură.

Strada Saint-Honoré era plină de lume, toată această lume având un aer de sărbătoare și de bucurie cum nu mai văzusem nicicând pe fețele lor. Abia dacă ne puteam strecura, într-atâta se grăbea fiecare să aibă informații că să știe ce se mai întâmplase.

Comisarul meu, căruia de aici înainte putem să-i spunem pe nume, — ceea ce-mi ușura mult discuția cu el — m-a lăsat la ușa mea și mi-a făgăduit să mi-l aducă pe Tallien.

Cât despre vizita celor doi copii ai doamnei de Beauharnais la închisoarea La Force, Jean Munier și-a luat asupra lui și această sarcină, ușoară pentru el.

Am urcat la mezaninul meu, fără să mai am vreun motiv să mă ascund; de aceea am ridicat jaluzelele și m-am așezat la fereastră.

Ușa casei lui Duplay era închisă, fie pentru că cele două persoane rămase fuseseră și ele arestate, fie pentru că, sătule de atâtea insulte și înjurături grosolane, se încuiaseră pe dinăuntru.

Nu mă așteptam la execuție decât pentru a doua zi; am fost deci foarte mirată când, spre ora patru, am auzit strigăte puternice dinspre Palais-Egalite, am văzut lumea cum se înghesuia și se năpustea într-acolo, dând unii peste alții. Capetele și piepturile jandarmilor apăreau pe deasupra mulțimii, și în mâinile acestor arcași ai morții străluceau săbiile cu spada îngerului nimicitor.

Era hidoasa exhibiție cu care Fouquier-Tinville și judecătorii lui gratificau încă o dată populația.

Strigătele: "Uite-i...!" s-au făcut auzite.

Și, într-adevăr, cei care ghilotinaseră până ieri erau acum cei care, la rândul lor, huiduiți și blestemați, urmau să se supună neînduplecatei legi a talionului.

Nu observi, iubitul meu Jacques, cum capriciul destinului meu, bun sau rău, mă face să fiu martoră la tot ce se întâmplă, fie că mă duc eu la întâmpinarea evenimentelor, fie că evenimentele vin în întâmpinarea mea?

Astfel, eu singură nu-mi dau seama de agitația stranie care îmi pune în mișcare creierul! Nu știu cum se face asta, dar mi se pare că nu mai sunt pe de-a-ntregul stăpână pe mine însămi, și că există o fatalitate mai puternică decât voința mea oare, la un moment dat, mă va împinge fără voie pe panta vreunei mari nenorociri.

Am uneori un fel de halucinații în timpul cărora mi se pare că în ziua aceea, când am luat loc în șaretă, am fost realmente ghilotinată, în vis simt uneori durerea cuțitului cum trece printre vertebrele gâtului; îmi spun că am murit din ziua aceea și că umbra mea este cea care crede că trăiesc și mă agită încă pe pământ.

În aceste momente de viziuni sepulcrale, te caut peste tot. Am senzația că nu ne separă decât o păclă densă în care rătăcim amândoi și în care, pedepsiți pentru vreo greșală pe care zadarnic încerc să mi-o amintesc, suntem condamnați să rătăcim neîncetat fără să ne regăsim vreodată.

Atunci cred că pulsul nu are mai mult de cincisprezece sau douăzeci de bătăi pe minut, că sângele mi se răcește, că inima mi se lenevește; atunci aș fi incapabilă să mă apăr de un om care ar atenta la viața sau la fericirea mea. Sunt la fel ca acei nenorociți căluți în catalepsie, pe care îi crezi morți, în fața cărora se discută despre înmormântarea lor, în ce fel de sicriu să-i pună, de plumb sau de stejar, aud totul cu inima tresărind de spaimă, dar nu se pot opune la nimic.

Ei bine, când am văzut că apar căruțele nefaste, mă aflu într-unul din acele momente; credeam că visez tot ce se înfăptuise de opt zile încoace nu erau acțiuni ale vieții, ci acte ale morții.

Doamne, dacă aș avea vreo vină pentru rănile, agonia, supliciul și suferințele tuturor acelor oameni, oare mi-aș ierta-o vreodată?

E respingător. Iată morții, muribunzii; iată ființele omenești, frați, da, frați — căci nimeni nu poate nega frăția umană, — toți împinși spre ghilotină. Unii dintre ei sunt sfârâmați, zdrobiți, dezarticulați; unul a și îmbrățișat moartea, ceilalți sunt ca și morți. Și am eu oare vreo vină în toate aceste grozăvii? Cu neputință!

Eu, Eva ta, Jacques, înțelegi? Eu pe care o numeai floarea ta, fructul tău, pasărea ta cântătoare, pârâul tău, picătura ta de rouă, adierea ta!

Ah, da, îmi amintesc, întâmplarea m-a aruncat într-o închisoare, în această închisoare am cunoscut două femei, frumoase ca niște îngeri de lumină. Ele iubeau. Una era mamă și avea doi copii; cealaltă, cu o dragoste mai puțin nevinovată, iubea un bărbat care nu era soțul ei. Amândouă se temeau de moarte; mie, căreia nu-mi pasă de moarte, mi-a fost frică pentru ele. M-am aruncat în acest groaznic labirint politic unde nu călcasem niciodată. Și atunci m-a cuprins și pe mine setea de sânge; am gândit: "Aș vrea ca acei oameni să moară pentru că prietenele mele să trăiască!" și am ajutat să fie omorâți unii pentru ca să trăiască ceilalți.

Și astfel am uitat că sunt o fată tânără, o femeie timidă; am străbătut străzile Parisului noaptea; am dus un pumnal care vorbea; el spunea: "Cer să ucid!" Și un orator i-a răspuns: "Ucide fără fraze!"

A doua zi am văzut acel pumnal în mâna unui om îndreptat spre pieptul altui om. Pumnalul nu a ucis, e adevărat, dar a spus: "Băgați de seamă, dacă nu uciideți cu vorba, voi uciide eu cu lama".

Și vorba a învins. Numai de aceea pumnalul pe care eu l-am dus nu a ucis cu lama lui.

Dealtfel, eu l-am îndemnat pe Tallien să ucidă un om blestemat, un om detestat, un om a cărui moarte înseamnă izvor de viață pentru mii și mii de oameni care ar trebui să moară dacă el ar mai trăi. Numai că el este cel care va muri, și iată-l că se îndreaptă spre mine.

Îngrozitor! Îngrozitor! Îngrozitor! Cum spune Shakespeare. Are capul înfășurat într-o cârpă murdară, pătată de sânge negru. Uite-l cum vine zdrobit, lăsându-și fruntea în jos sub povara durerii și sub blestemele care-i apasă capul! Simți deci remușcările?

Dar nu, atitudinea lui rigidă este aceeași; ochiul lui rece! S-a oprit asupra mea. Dumnezeu mare! Aproximarea morții îl face oare vizionar? Ghicește, sub deghizarea în care mă ascund, că eu sunt aceea care am strigat: "Aruncați-vă asupra tiranului!", că eu sunt aceea care "am adus pumnalul? Întoarce-ți odată ochii, diavole! Nu; te mai uita la mine, fantomă!

Ah! Din fericire, iată ceva îi abate privirea. Se uită spre casa lui Duplay, unde a locuit și unde privirea lui care în oricare altă parte răspândea spaima, aici răspîndea bucuria; se uită spre casa unde întoarcerea lui era așteptată cu emoție, vorbă lui ascultată cu desfătare și aplaudată cu entuziasm. Această casă a cunoscut singurele ore fericite din viața lui. Trecând, o va privi și nu-și va aminti că Dante, acel pictor al mărilor dureri, a spus: "cel mai mare chin din lume este să-ți amintești de zilele fericite când ești nenorocit"!

Nu numai că o privește, dar căratele cu două roți se opresc. Ah, i se va face lui Robespierre ceea ce i s-a făcut lui Philippe-Egalite, — i se va arăta pentru ultima oară palatul.

Abia atunci am observat câtă lume se îngrămădise acolo. Fără îndoială, se răspândise de mult zvonul funebrei comedii care urma să fie jucată în acest loc, și în fuga mare spectatorii veniseră aici grămadă. Nici o fereastră nu rămăsese neocupată, multe se și închiriaseră la prețuri de necrezut. Rude ale victimelor lui Robespierre îl așteptau aici ca să joace în jurul șaretei lui și până la piciorul eșafodului rolul corului antic al răzbunării.

Mi-a venit un fel de amețeală; nu numai că am contribuit cu ceva la supliciul acelor nenorociți, dar, să recunoaștem, eu am fost grăuntele de nisip care a făcut să se încline balanța și, în plus, aveam contribuția mea în apariția tuturor acestor oameni care ieșeau nu se știe, de unde, a acelor bărbați cu părul pudrat, cu haine și pantaloni scurți de mătase care până atunci se mulțumiseră să rătăcească noaptea, ca fluturii, pe străzile Parisului și care, pentru prima oară, îndrăzneau acum să se arate ziua; a acelor femei fardate, gătite cu flori, acum, la patru după-amiază, decoltate, rezemate în coate la ferestre, pe covoare de catifea sau pe șaluri de mătase, ca în ziua Domnului; dacă geniul rău nu m-ar fi condus în închisoarea Carmes, și dacă eu nu aș fi dus acel pumnal lui Tallien în strada La Perle, toată această lume nu ar fi acum aici, dimpotrivă, cei care se îndreaptă în acest moment spre eșafod i-ar fi trimis pe ei acolo.

Dar, în fine, nu s-ar putea să-i ducă la eșafodul al cărui drum ei înșiși al croiseră, fără această sporire a chinului? Pedepsa cu moartea este suprimarea vieții, a fit tot, nu este o răzbunare.

Au fost opriți, ca să li se pună răbdarea la încercare; aceiași jandarmi, — zbirii lui Henriot, care în ajun îi trecuseră prin sabie pe cei ce vroiseră să-i salveze pe condamnați, îi înțepau acum cu vârful săbiilor pe cei care până ieri condamnaseră și îl îndemnau pe Couthon, rămas prăbușit pe picioarele lui paralizate: "Hai, ridică-te, Couthon!" și pe Robespierre, distrus de rana oribilă: "Stai drept, Robespierre!" În adevăr, oboseala îl făcuse să cadă pe scândura șaretei. Dar, la primul apel, mândria îl îndreptase, și plimbase peste mulțime acea privire înspăimântătoare, de care am avut și eu parte.

Dar de ce nu plecăm de la fereastră? Cine mă ținea ținută locului?

O forță mai puternică decât voința mea.

Trebuia să văd ce se petrece: era pedeapsa mea.

Această feerie sângeroasă trebuia să-și aibă baletul ei: de aceea s-au oprit în fața casei Duplay. S-a format un cerc. Niște femei, dacă acelea se pot numi femei, au început să danseze în cerc, strigând:

— La ghilotină, Robespierre! La ghilotină, Couthon! La ghilotină, Saint-Just!

Îmi voi aminti toată viața cu câtă liniște și mândrie s-a uitat acel tânăr frumos, singurul care nu încercase să scape de la moarte și care nu atentase la propria-i viață, — la cercul de furii, ascultându-i strigătele și blestemele. Te făcea să ai din nou îndoieli; se întrezărea conștiința în acei ochi mari și disprețuitori, plini de silă pentru viață.

Dar asta nu era totul și sărbătoarea trebuia să-și aibă deznodământul ei dezgustător ca și restul. Unul dintre acei copii vagabonzi care apar de prin rigole, unul dintre acei bastarzi ieșiți din noroiul străzii, pe care nu-i vezi decât în zilele ploioase ca pe unele reptile, " stătea acolo cu o găleată plină de sânge, luat de la abator. A muiat o mătură în găleată și s-a apucat să vopsească cu sânge nevinovata casă a tâmplarului Duplay.

Ah, această ultimă insultă Robespierre n-a putut-o îndura; și-a lăsat în jos capul și, cine știe, poate din acel ochi nemișcat și tăios, a căzut o lacrimă.

Dar când șaretele au pornit-o din nou, la strigătele: "La ghilotină! La ghilotină!" acest cap livid, din oare nu se mai vedea decât ochii, s-a ridicat, iar privirea lui s-a oprit asupra mea.

Atunci, — îți amintești balada germană pe oare am citit-o împreună, în care logodnicul mort își răpește iubita care trăiește și a cărei crimă fusese că pe oriunde trecea blestema moartea lui? — la un strigăt scos de tristul cavaler, toți morții își ridicau piatra mormântului și îi urmau, mânați de o forță magică. Ei bine, tot astfel privirea lui Robespierre m-a smuls, ca să spun astfel, din locul în care ședeam și m-a târât în urmă acestui spectru în viață, cu o putere împotriva căreia voința mea nu a fost în stare de nimic.

Am plecat de la fereastră, am coborât în stradă, am urmat cortegiul.

Mergeam cu ochii fixați pe șaretă, nu puteam să-i desprind; era atâta mulțime de oameni, încât te făcea să te cutremuri de frică și eram târâtă de ea fără să-i simt apăsarea sufocantă. Mergeam, și totuși mi se părea că picioarele mele nu atingeau pământul.

Nu știu cum s-a făcut, dar ajunsă în piața Revoluției, m-am pomenit că am unul din cele mai bune locuri.

Am văzut cum l-au dus pe Couthon, l-am văzut urcând pe Saint-Just. A murit cu surâsul pe buze. Când călăul a arătat mulțimii capul lui, surâsul încă nu i se ștersese de pe față.

A venit rândul lui Robespierre. Desigur, el nu mai putea să năzuiască decât un singur lucru: să moară! Mormântul era portul în care această navă zdrobită trebuia să-și arunce ancora. S-a urcat liniștit și hotărât. Mi se părea că privirea lui mă căuta, aruncând o scânteie de ură când mă vedea. Doamne! Doamne! Doamne! Vei îngădui oare că privirea unui muribund să-mi poarte nenoroc?

Atunci însă, în clipa când bănuiam mai puțin, s-a petrecut pe eșafod un lucru odios, josnic, nemaipomenit.

Unul din ajutoarele călăului, o bestie feroce, — există oameni nedemni de numele de om — văzând furia mulțimii, auzind blestemele, a vrut să-și joace rolul în simfonia infernală: a apucat de un colț șervetului care îi ținea falca și i l-a smuls.

Era mult mai multă suferință decât putea să îndure mașina omenească. Falca frântă a căzut ca de la un schelet.

Robespierre a scos un urlet.

N-am mai văzut nimic. Am auzit lovitura înfundată care izbea în umbră. Eu leșinasem.

24

Când mi-am revenit, eram singură în camera mea, culcată în pat.

M-am ridicat și m-am așezat la marginea patului.

"Oh, am murmurat, ce vis îngrozitor!"

Într-adevăr, tot ce văzusem în realitate mi se părea că a fost un vis.

Era întuneric beznă, dar eu vedeam aievea tot spectacolul la care asistasem.

Șaretele fatale, cu nenorociții mutilați, dezmembrați, zdrobiți, defilau pe dinaintea ochilor mei. În mijlocul lor numai Saint-Just, teafăr și nevătămat, cu capul sus și cu surâsul disprețuitor; apoi oprirea la poarta casei tâmplarului, apoi mizerabilul vagabond mânjind casa cu sânge, în sfârșit, în piața Revoluției, ajutorul călăului smulgând lui Robespierre bandajul cu ajutorul căruia I se mai păstra obrazului său o formă omenească. Auzeam, acel strigăt, acel răcnet al lui Robespierre, datorită căruia căzusem epuizată, și mă întrebam prin ce întâmplare oare inima mea și-a pierdut în același loc puterile în fața victimei și în fața călăului.

Zgomotul ușii care se deschidea m-a scos din starea, de halucinație. Nu-mi dădeam seama unde mă aflu; am crezut că sunt în vreo celulă și că-mi venise rândul. Să mă duc la moarte.

Am strigat:

— Cine e acolo?

— Eu, mi-a răspuns vocea binecunoscută a lui Jean Munier.

— Aprinde lumina, l-am rugat.

A aprins o lumânare. M-am întins pe pat, acoperindu-mi la început ochii, apoi am privit în jur și am recunoscut mezaninul meu.

Atunci totul mi s-a limpezit deodată în minte.

— Ah, am spus, ce-ai făcut? Ce e cu cetățeană Tallien?

— L-am văzut, l-am liniștit în privința frumoasei Thérèsia, dar i-am spus că numai prin dumneavoastră poate să afle unde se găsește, pentru că n-am vrut să vă răpesc bucuria de a fi cea care să-l conducă la iubita lui. Din nefericire însă, el e președintele Convenției.

Convenția e în ședință permanentă; deține fotoliul prezidențial până la miezul nopții; dacă la miezul nopții reușește să găsească om în loc sau să modifice după cum o să vrea el Comitetul salvării publice, atunci va emite ordinul de eliberare.

— Dar acolo! am izbucnit eu, ce fac acolo cele două nefericite prietene ale noastre?

— Ele știu că nu vor fi ghilotinate și asta e principalul lucru... Mă întorc la Convenție, Tallien m-a făcut să-i promit că o să mă întorc; trebuie să-l aștept și, indiferent de oră, vin aici cu el să vă iau. Între timp, îmbrăcați-vă din nou cu straie femeiești și duceți-vă să luați copii; îmbrăcată bărbătește, poate o să refuze să vi-i încredințeze.

Mi s-a părut înțelept sfatul bunului meu comisar; îndată după plecarea lui m-am grăbit să mă transform și am coborât să iau o trăsură și să-i aduc pe cei doi copii.

Dar nu mai putea fi vorba de trăsură; strada Saint-Honoré era în sărbătoare și trăsurile nu circulau. Din douăzeci în douăzeci de pași ardeau focuri aprinse de bucurie și în jurul lor jucau oamenii din toate clasele sociale.

De unde răsăriseră toți tinerii aceștia îmbrăcați în haine de catifea, cu pantaloni scurți de nanchin și ciorapi tăcați de mătase?

De unde apăruseră toate aceste femei măscuite cu roșu ca roțile unui rădvan și decoltate până la brâu? Cine făcuse muzica, cine născocise cuvintele carmagnolelor republicane? Niciodată nu mi-aș fi putut închipui o asemenea nebunie.

Mi-am făcut loc prin toată această sarabandă, înlăturând cam douăzeci de brațe care vroiau să mă tragă în horă drăcească, în piața Palais-Egalite nu știai unde să pui piciorul; artificiile te copleșeau, petardele pocneau lângă picioare și la lumina torțelor vedeai lumea ca în plină zi.

Fără această manifestație, negreșit că aș fi găsit ușile celor două magazine închise; dar ele erau date de perete și stăpâni și stăpâne, laolaltă cu toți ai casei, luau parte la sărbătoare. Bătrânele servitoare care nu puteau găsi vreun cavaler dansau cu măturile cu coadă.

Am intrat în magazinul Deux-Sergents; m-au luat drept o clientă care, în ciuda orei înaintate, venea poate să cumpere vreun obiect de lenjerie și de aceea m-au poftit pe-a doua zi. Aveau ei tot timpul să vândă; se terminase cu teroarea, comerțul avea să înflorească din nou.

M-am prezentat; am spus motivul vizitei mele.

Le-am mai spus, lucru pe care nu-l știau — că doamna de Beauharnais nu fusese executată în ultimele zile, că trăia și că aștepta nerăbdătoare să-și vadă copii.

Bucuria acestor oameni cumsecade a fost teribilă. O adora pe micuța Hortense. Au chemat-o strigând-o tare; fetița se retrăsese în camera ei și plângea, în timp ce toată lumea se bucură; dar abia a aflat că măicuța ei mai trăia și nu i se întâmplase nimic, că a și început să sară și să râdă. Era o copilă fermecătoare, cam de zece-unsprezece ani, cu pielea mătăsoasă, părul blond frumos, ochi mari albaștri, transparenți ca azurul.

Nu au făcut nici o obiecție după ce-au citit biletul și s-au grăbit să-mi dea copila; dar pentru o asemenea solemnitate stăpâna a ținut neapărat s-o facă frumoasă. Au îmbrăcat-o cu cea mai bună rochiță și i-au pus în mână un buchet de flori, iar eu în acest timp m-am dus să-l caut pe fratele ei.

Tâmplarul, soția lui și toți ucenicii dansau și dințau în jurul unui foc mare în strada l'Arbre-Sec; am întrebat de tânărul Beauharnais și mi l-au arătat; stătea cu coatele rezemate de-o bornă și privea trist la toată această bucurie la care el nu lua câtuși de puțin parte.

Dar când m-am apropiat de el și i-am spus cine sunt și din partea cui "veneam, în loc să izbucnească vesel în râs, a început să plângă spunând doar atât:

— Mama mea! Mama mea!

Care dintre cei doi copii își iubea mai mult mama? Și unul și celălalt, numai că amândoi o iubeau după temperamentul lor diferit.

Într-o clipă Eugene și-a făcut toaleta. Era un tânăr de șaisprezece ani, cu ochii negri frumoși, cu păr negru, bogat, care-i cădea pe umeri. Mi-a oferit brațul, l-am luat și ne-am grăbit să traversăm strada, să mergem s-o luăm pe sora lui.

Față ne aștepta îmbrăcată, cu buchetul în mână; avea o rochie de muselină albă, cordon alb și pălărie rotundă de păi cu panglică albastru deschis; de sub pălăria de păi se revărsau valuri de păr blond. Era fermecătoare.

Am pornit-o din nou în fugă pe strada Saint-Honoré.

Orologiul de la Palais-Egalite bătea ora unsprezece; focurile începeau să se stingă și se circula mai ușor. Cât a ținut drumul, n-am făcut decât să răspund în dreapta și-n stânga mea la întrebările puse de cei doi copii despre mama lor.

Am ajuns la mezaninul meu; lângă ușă ascunseseam cheia, dar comisarul nu se întorsese. Le-am explicat celor doi copii că trebuia să-l așteptăm pe cetățeanul Tallien, singurul care putea să deschidă porțile închisorii mamei lor. Auziseră de el, dar nici unul nu prea era la curent cu întâmplările Revoluției, care până la ei ajungeau atenuate de mediul comercial în care trăiau.

Camera mea avea două ferestre, — copiii s-au așezat la una, eu la cealaltă; așteptam.

Afară era nemaipomenit de frumos, o vreme din acelea care te fac să crezi, atunci când se petrec mari evenimente, că pentru săvârșirea lor cerul își dă mâna cu pământul. Îl auzeam pe băiat, care avea unele noțiuni de astronomie, spunându-i surorii lui numele stelelor.

Deodată, puțin după ce-a bătut miezul nopții, s-a auzit uruitul unei birje care venea pe străduța ce ducea de-a lungul grilajului de la Ascension, apoi s-a oprit la ușa noastră.

Portiera s-a deschis și doi oameni au sărit din trăsură.

Erau Tallien și comisarul.

Comisarul și-a ridicat capul, m-a văzut la fereastră, l-a oprit pe Tallien care o pornise grăbit să urce, și m-a strigat.

Apoi, întorcându-se spre Tallien, a spus:

— Nu are rost să mai pierdem timpul ca să urcăm, are să coboare dumneaei.

În adevăr, am coborât împreună cu cei doi copii.

— Ah, domnișoară, mi-a spus Tallien, știu tot ce vă datorez. Fiți convinsă că Thérèsia și cu mine nu vom uita niciodată...

— Vă iubiți, vă veți vedea, veți fi fericiți, i-am răspuns eu, asta va fi pentru mine cea mai mare răsplată.

Mi-a strâns amândouă mâinile și mi-a arătat portiera deschisă a birjei; m-am urcat, am luat-o pe Hortense pe genunchi, iar amabilul nostru comisar, ca să nu ne stânjenească, s-a urcat pe capră, lângă vizitiu.

Poate se gândise că vreau să vorbesc cu Tallien acum, când flacăra recunoștinței lui nu avusese încă timp să se domolească.

Dacă aceasta i-a fost intenția, a intuit perfect, îndată ce s-a închis portiera, vizitiul a pornit-o în galop pe drumul ce ducea la La Force, iar noi am și început să vorbim despre faptele și isprăvile istețului Jean Munier.

O vorbă șoptită Thérèsiei va face că recomandările ei să se adauge alor mele.

Caii nu încetau să alerge și totuși Tallien, scoțând capul prin portieră, striga în fiecare clipă:

— Mai repede! Mai repede!

Am ajuns la La Ponce. La poarta închisorii mai erau încă parte din oamenii care se tot adunaseră aici toată ziua: rude și prieteni ale căror rude și prieteni zăceau în închisoare. Se temeau că șaretele să nu-și continue cumva cursa, așa cum făcuseră și în ajun; de aceea fiecare venise înarmat cu ceva, ca să poată opune astfel rezistență la ridicarea deținuților. Trecuse de mult ora când șaretele puteau să-i mai ridice, dar ei continuau să rămână acolo. Când am coborât din trăsură, s-au uitat cu interes la noi și l-am auzit pe unul din ei, care îl recunoscuse probabil pe fostul proconsul din Bordeaux, murmurându-i încet numele.

Dar cum Tallien bătuse în poartă ca un stăpân, poarta s-a deschis degrabă și tot degrabă s-a închis la loc.

Comisarul ne servea drept ghid. Aș fi putut face și eu același lucru, căci începusem să mă familiarizez cu închisoarea La Force și chiar bunul Ferney mă numea râzând *mica lui deținută*.

Tallien l-a lăsat pe comisar la administrație cu hârtiile respective pentru eliberarea deținuților și s-a repezit pe scări, nevrând să mai întârzie pentru aceste formalități.

Bătrânul Ferney ne-a dat un temnicer; dar fiind mai sprintenă și cunoscând bine drumul, tot eu am ajuns la ușă înaintea lui.

— Noi suntem! am spus lovind în ușă de trei ori.

Două strigăte mi-au răspuns și pași ușori s-au repezit în întâmpinarea mea.

— Și Tallien? S-a mirat Thérèsia.

— E aici, i-am răspuns.

— Și copiii mei? A întrebat Josephine.

— Și ei sunt aici!

O dublă invocare s-a înălțat spre cer.

M-am dat în lături din ușă.

Cheia a scârțâit în broască, ușa s-a rotit în balamale și tot grupul s-a repezit în cameră, — iubitul spre iubita lui, copiii spre mama lor.

Eu nu eram nici logodnică, nici mamă. M-am îndreptat spre pat și m-am așezat; de-abia atunci mi-am dat seama cât de singură sunt și am început să plâng.

Unde te aflai tu, iubitul meu Jacques?

Timp de câteva secunde nu s-au auzit decât sărutări, strigăte de bucurie, cuvinte întretăiate: "Mamă! Copiii mei! Thérèsia mea! Tallien al meu!"...

Apoi, egoiști cum sunt îndrăgostiții, necrezându-se decât ei în lume, au ieșit cu toții, în două grupuri, fără să se mai gândească la cea care rămânea în urma lor.

Camera era goală. Oh, fără îndoială această cameră văzuse mări tristeți, auzise plânsete îndurerate; văzuse copii smulși din brațele mamelor lor, soții smulși din brațele bărbaților lor, părinți din brațele copiilor lor. Ei bine, sunt convinsă, camera aceasta nu auzise ceva asemănător suspinului pe care l-am scos, când m-am prăbușit pe pat.

Am închis ochii; aș fi vrut să fiu moartă. Sub pământul nesimțitor aveam mai multe rude și mai mulți prieteni decât în această lume de uituci și de nerecunoscători.

Pentru a doua oară îmi părea rău că ghilotina nu mă vrusese.

Am căzut într-o stare de apatie, greu de descris. O voce cunoscută m-a scos din starea aceasta de descurajare.

— Ce faceți, nu veniți cu noi?

Am deschis ochi; comisarul meu venise să mă caute.

El nu mă uitase.

Mai avea nevoie de mine.

25

L-am urmat cu moartea în suflet.

La poartă am căutat în zadar o trăsură, — cea cu care am venit dispăruse. Tallien, așa cum am spus, fusese recunoscut, și când să plece mulțimea l-a întâmpinat. Se știa cât contribuise el la căderea lui Robespierre; i-au pregătit o manifestație. Trăsura cu cele cinci persoane a fost escortată cu făclii; au străbătut Parisul însoțit de strigătele: "Moarte dictatorului!", "Trăiască Tallien! Trăiască Republica!" Acesta a fost de fapt începutul triumfului lui! Nimic nu lasă în urmă mai mult întuneric decât lumina; nimic nu lasă mai multă liniște decât zgomotul.

Jean Munier și cu mine păream două umbre rătăcind într-un oraș mort.

Din timp în timp auzeam în depărtare urate scoase de mulțime.

Cât de fericită trebuie că era Thérèsia, care se întorcea la viață în strigăte de triumf adresate iubitului ei. Cât de fericită trebuie că era acea marnă care renăștea în brațele copiilor ei, până mai ieri convinsă că nu-i va mai revedea niciodată!

Am traversat Parisul pe jumătatea lungimii lui, de la La Force la Ascension. Aici mi-am luat rămas bun de la însoțitorul meu și m-am urcat la mine, singură și disperată.

M-am aruncat în pat îmbrăcată cum eram. Nu ca să dorm, ca să plâng.

Somnul sau poate leșinul m-a cuprins fără să-mi dau seama, în timp ce plângeam. Am continuat să plâng și în somn.

A doua zi mi s-a părut că aud zgomot prin cameră și, în bătaia unei raze de soare, am văzut cum mă privea o făptură atât de frumoasă, încât am luat-o drept un înger din cer.

Era Thérèsia.

Își adusese aminte de mine; alergase să mă găsească, să mă ia, fie că vroiam sau nu, și să-mi spună că nu ne vom mai despărți.

Cred că la început m-am ferit de sărutările ei; am dat din cap.

— Singură sunt, singură trebuie să rămân, i-am spus.

Dar atunci, făptura aceea plină de înflăcărare s-a repezit la mine, m-a strâns în brațe, a râs, a plâns, s-a rugat, a poruncit, în sprijinul rugămintilor făcând apel la toate resursele minții ei, ca până la urmă să mă ridic de pe pat și să mă ducă în fața oglinzii.

— Uită-te, dar uită-te bine la tine, mi-a spus. Oare ești singură, ai oare dreptul să rămâi singură când ești atât de frumoasă? Oh, cât de bine îți vin lacrimile, cât de frumoși îți sunt ochii umbriți de cearcăne. Și eu am avut ochii așa, și eu am fost singură, chiar foarte sin gură! Uită-te la mine, există vreo urmă de durere pe figura mea? Nu, o noapte de fericire a șters totul, și tu o să ai o noapte de fericire care va șterge totul!

— Ah, am izbucnit, tu știi bine, Thérèsia, singurul om care putea să-mi dea fericirea a murit. La ce bun să aștept un călător care nu se poate întoarce? Mai bine să mă duc să-l întâlnesc acolo unde se află, în mormânt.

— Vai, urâte gânduri! a răspuns Thérèsia. Cum pot ieși asemenea cuvinte dintr-o gură tânără și proaspătă ca a ta? Mormântul, — peste șaizeci de ani să ne tot gândim la el, Ah! Să trăim, să trăim, frumoasa mea Eva, vei vedea în ce paradis vom trăi! Mai întâi vei părăsi această cameră unde nici nu ai loc să respiri.

— Asta nu e camera mea, am spus.

— Dar a cui e?

— A doamnei de Condorcet.

— Dar tu unde locuiai înainte de a sta aici?

— Ți-am spus: nemaivând nici un ban și vrând să mor, am strigat: "Moarte lui Robespierre!"

— Perfect! Un motiv în plus ca să vii cu mine. Camera ta, sau mai degrabă apartamentul tău este pregătit la "La Chaumiere". Tu mi-ai spus că erai bogată înainte de Revoluție?

— Foarte bogată, cel puțin așa cred, nu m-am gândit niciodată la avere.

— Ei bine, îți vom înapoia veniturile, pământurile, casele; vei redeveni bogată, ne vom întoarce într-o perioadă a vieții în care femeile vor fi regine; tu, frumoasă cum ești, vei fi împărăteasă; mai întâi, în dimineața aceasta, mă vei lăsa să te îmbrac, să te gătesc, să te înfrumusețez; vom prânzi la mine cu Barras, Freron și Chenier. Ce păcat că fratele lui, Andre, a fost ghilotinat acum patru zile! Ce versuri minunate ți-ar fi închinat! Te-ar fi numit Nereidă²⁵, te-ar fi comparat cu Galathea, ți-ar fi declamat:

*"— O, Nereidă, nu te lăsa în voia valurilor să
Fii zeificată; și glasul marinarilor să
Cheme ajutoare în a furtunii salbă pe
Alba Nereida, pe Galathea albă."*

Și în torentul vorbelor, făgăduielilor și laudelor, Thérèsia mă îmbrățișa, mă mângâia, mă strângea în brațe; vroia să mă facă să cred că nu eram singură și că recunoștința va face din mine sora ei.

O, Doamne, din moment ce încă trăim, nu ceream mai mult decât să mă las pe mine însămi convinsă că trăiesc, să iau viața așa cum era și să o suport cu stoicism.

Am surâs.

Thérèsia m-a surprins; învinsese.

— Ia să vedem, a spus ea, ce toaletă te-ar aranja cel mai bine? Vreau să-i încremenești pe comesenii mei.

— Dar cu ce vrei să mă îmbrac? Nu am nimic al meu. Tot ce vezi aici este al doamnei de Condorcet și, ai dreptate, nu pot să ies în rochia asta murdară și mototolită.

— Iar rochiile unei femei filozof, de patruzeci de ani, nici nu-ți merg. Nu, ție îți trebuie rochiile unei nebune ca mine.

După o clipă am auzit-o strigând:

— Domnule Munier?

M-am întors.

Bunul meu comisar sta în picioare în pragul ușii.

— Domnule Munier, coboară, ia trăsura mea; du-te la căsuța mea care face colț cu aleea Leș Veuves și Cours de la Reine, și spune-i dumneata bătrânei Marceline să aleagă și să-ți dea din dulap una din cele mai elegante rochii de dimineață.

— Ești nebună, Thérèsia! I-am spus. Pentru ce să-mi dau aerele unei bogății pe care nu o am? Fă din mine umila dumitale doamnă de companie, dar nu o rivală în bogăție și frumusețe.

— Te rog, domnule Munier, fă ce ți-am spus.

Comisarul și dispăruse, pentru a da ascultare frumoasei dictatoare.

— Hai să le facem pe toate femeile să turbeze, suntem mai tinere și mai frumoase decât ele, a spus Thérèsia.

— Josephine este foarte frumoasă și ești nedreaptă cu ea, Thérèsia!

— Da, dar ea are douăzeci și nouă de ani și e creolă. Tu ai șaisprezece; iar eu, eu... am de-abia optsprezece.

O vei vedea pe doamna Recamier, — este într-adevăr foarte frumoasă, dar biata de ea — ai spus Thérèsia cui un surâs straniu — la ce-i mai servește că e frumoasă?

O vei vedea pe doamna Krudner, și ea e frumoasă, poate chiar mai frumoasă decât doamna Recamier, dar de o frumusețe germană. Oh! Și pe urmă, este o profetă care propovăduiește o religie nouă, — neo-creștinismul sau cam așa ceva. Eu nu sunt tare în probleme de religie.

Tu, care le știi pe toate, îți vei da seama în curând des pre ce e vorba. O vei vedea pe doamna de Stael; nu e frumoasă, dar e un arbore al științei.

Mi-am pus mâinile la ochi și am încetat să mai ascult ce spunea. Oh, frumosul meu arbore al științei! Rege al paradisului meu din Argenton, la rădăcinile căruia curgea pârâul care înviora toate grădinile și din care beau tulpinile irișilor și rădăcinile trandafirilor mei!

Oh, de mult nu mai ascultăm ceea ce-mi spunea Thérèsia, când zgomotul unei trăsură a trecut prin reveria mea și cetățeanul Munier s-a întors cu rochiile Thérèsiei.

— Așteaptă-ne jos, Munier, a spus Thérèsia, vei veni cu noi și te voi prezenta cetățeanului Barras, care o să fie probabil cineva în guvernul care va urma acestuia.

Ajutat de Tallien, o să poată face pentru dumneata tot ce dorești.

L-a salutat din cap și Munier, dispus să asculte, s-a înclinat până la pământ și a dispărut.

Thérèsiei i-a trebuit câțva timp să aleagă din celei două rochii pe care mi-ar veni mai bine; femeilor cu adevărat frumoase nu le e teamă de femeile frumoase.

— Dimpotrivă, ele sunt de părere că frumusețea pune în valoare frumusețea.

Trebuie neapărat să mărturisesc că după ce am ieșit din mâinile Thérèsiei eram cum nu se poate de frumoasă. Ne-am suit în trăsură, am traversat piața Revoluției. Robespierre nu mai era acolo, ghilotina însă rămăsese în picioare.

M-am ascuns la pieptul Thérèsiei.

— Ce ai? M-a întrebat.

— Ah, dacă ai fi văzut câte am văzut eu ieri...

— Adevărat, tu ai văzut când i-au ghilotinat.

— Și îi voi vedea mereu. Dar de ce mai e încă la locul ei mașina asta infernală?

— E o treabă care ne privește pe noi femeile. Astăzi la amiază vom începe s-o dărâăm. Mințile noastre sunt cele care urmează să răstoarne lucrurile de care bărbații, nu îndrăznesc să se atingă.

Trăsura a oprit în dreptul unei case mici, ascunsă între tufe de liliac, deasupra căreia se clătinau câțiva plop.

I se spunea La Chaumiere; era într-adevăr învelită cu paie, dar vopsită cu ulei, ornată cu trunchiuri necojite de copac și împodobită cu ghirlande de trandafiri ca o colibă de operă bufă.

Aici locuia Thérèsia.

Ceasul arăta ceva mai mult de ora zece dimineața i când am ajuns; prânzul fusese anunțat pentru oral unsprezece.

Pentru o casă părăsită de stăpâna ei de șase săptămâni, era perfect întreținută datorită bătrânei Marceline doar pe bucătar și pe vizitiu îi concediasse. Trăsurile stăteau sub remiză, gata să fie înhămați caii, caii în grajd — gata să fie puși la trăsură; bucătăria stinsă, gata să se facă din nou focul.

Prânzul urma să fie adus de la unul din restaurantele cu renume.

Thérèsia m-a condus mai întâi la apartamentul meu; el se compunea dintr-un mic budoar, o cameră și o debara.

Totul încântător, de bun gust și elegant.

Am vrut să refuz, am întrebat cu ce drept să mă instalez la ea, să mă amestec în existența ei și să ocup o parte din casa ei.

Mi-a răspuns simplu:

— Draga mea Eva, tu mi-ai salvat viața; dacă nu te-aș fi întâlnit în drumul meu, mai mult ca sigur eu aș fi fost ghilotinată ieri și nu Robespierre. Îți sunt obli gată, am deci drept absolut asupra ta. Apoi, îndrăznesc să-ți răspund că nu va dura mult, pentru că, în cincisprezece zile, toată averea îți va fi înapoiată și tu vei fi aceea care vei putea să-mi oferi un apartament la tine acasă.

M-a condus în camera mea; în timp ce-și potrivea puțin toaleta, în vârful picioarelor a intrat Tallien.

Fiind întoarsă spre ușă, l-am văzut.

Thérèsia l-a văzut prin oglinda mare în care se privea.

S-a întors îndată și și-a deschis brațele.

— Și el mi-a salvat viața, dar după tine, Eva.

— Accept cu plăcere locul al doilea pe care mi-l oferi, scumpă Thérèsia, încântat să cedez întotdeauna întâietatea unei femei frumoase, a răspuns Tallien, dar ea poate să-ți spună că în momentul când a venit la mine trimisă de tine, moartea lui Robespierre era hotărâtă.

— Da, însă mărturisește că pumnalul și mesajul pe care ți le-am trimis au contribuit cu ceva la hotărârea pe care ai luat-o.

— Întru totul, Thérèsia, întru totul. Gândul că întârziind cu o zi, cu o oră, cu o clipă — puteai deveni victima acestui monstru m-a determinat nu să-l răstorn, ci să-i grăbesc căderea lui Robespierre. Ție îți datorează Franța faptul că respiră cu trei sau patru zile mai devreme.

— O vom iubi mult, nu-i așa? I-a spus Thérèsia lui Tallien, arătându-mă. Apoi, cât mai curând cu putință, trebuie să i se înapoieze averea. Este o Chazelay. Familia ei a fost nobilă și bogată. Noblețea nu i-au putut-o lua. Dar de ruinat au ruinat-o.

— Perfect! Nimic mai simplu; ea nu este emigrată, a fost victima Teroarei, din moment ce era să moară pe eșafod, îi vor vorbi lui Barras și vom aranja împreună. Numai că — a adăugat el râzând — întrucât acest lucru este drept, îndeplinirea lui va dura ceva mai mult, și va fi mai greu decât ar fi fost ceva arbitrar.

Bătrâna Marceline a anunțat că cetățeanul Barras tocmai sosise.

— Du-te și-l primește, l-a rugat pe Tallien, venim și noi.

Tallien a coborât după ce au schimbat o privire complice, în care fără îndoială era vorba despre mine. Câteva minute după aceea, am coborât și noi.

Salonul era plin de flori și aici se ajungea prin culoare împodobite și ele cu flori, dealtfel ca tot restul casei, în câteva ore Tallien înlocuise cu o haină de sărbătoare valul de tristețe ce dăinuise peste casă în lipsă Thérèsiei.

Se simțea că bucuria și dragostea au deschis ferestrele minunatului soare de iulie.

Cum am spus, Barras stătea în salon și ne aștepta.

Era, într-adevăr, frumos, mai degrabă eleganți decât frumos, în costumul lui de general al Revoluției, cu revere mari albastre brodate cu aur, cu vesta de pichet alb, centura tricoloră, pantalon strâmt și cizme cu margini răsucite. Când a văzut-o pe Thérèsia, i-a întins brațele.

Thérèsia i-a sărit de gât ca unui prieten intim și s-a dat la o parte ca să-mi facă loc.

Barras a cerut permisiunea de a săruta frumoasă mâna care a știut atât de bine să deschidă zăvoarele, închisorilor. Tallien îi povestise în puține cuvinte tot ce făcusem.

Mi-a vorbit despre recunoștința prietenului său, mi-a spus că el își luase obligația de a achita față de mine, j și i-a mulțumit că binevoise să-l însărcineze cu acest rol. Apoi mi-a spus să-i fac o notă a tuturor bunurilor pe care le-am avut înainte de Revoluție.

— Vai, cetățene, îmi cereți pur și simplu un lucru imposibil. Nu am fost crescută de părinții mei; știu doar că batal meu a fost bogat. Dar mi-ar fi cu neputință să dau vreun detaliu asupra acestei averi.

— Nu e nevoie să avem aceste detalii de la dum neavoastră, cetățeană; e chiar mai bine să nu fie aduse de o a treia mână. Aveți desigur un om de încredere pe care să-l puteți trimite la Argenton și care să se înțeleagă cu notarul familiei dumneavoastră?

Eram gata să răspund nu, când mi-am adus aminte de bunul meu comisar, Jean Munier. Era din toate punctele de vedere omul care îmi trebuia și astfel mă puteam plăti pentru serviciile pe care mi le făcuse.

— Voi căuta, cetățene, am răspuns făcând o reverență de mulțumire, și voi fi onorată să vă trimit omul care, grație unui permis de liberă trecere eliberat de

dumneavoastră, să-și poată îndeplini liniștit misiunea, căci ar putea fi stânjenit dacă nu va fi susținut de amândoi.

Barras, om de lume, a înțeles că, reverența mea însemna că durase prea mult conversația noastră. S-a înclinat și, s-a dus în întâmpinarea Josephinei și a copiilor ei care tocmai intrau.

Din păcate, toți trei erau îmbrăcați în negru.

A doua zi după ce ieșise din închisoare, doamna de Beauharnais a aflat că în urmă cu opt zile soțul ei fusese executat; venea acum la Thérèsia să-i facă o vizită de doliu, și nu să răspundă invitației din. Ajun.

Barras și Tallien au știut de executarea soțului ei, dar s-au gândit că nu era nimerit să-i spună acest lucru când era la închisoare.

Doamna de Beauharnais a primit condoleanțele lui Barras și ale Thérèsiei, apoi a venit la mine și mi-a spus:

— Ah, draga mea Eva, câte scuze să-ți cer pentru felul în care te-am uitat ieri! Credeam că ești tot cu noi, într-atâta ne-ai orbit de fericire. Fericirea orbește. Când mi-am dat seama că lipseai, trăsura ajunsese prea departe. Și apoi, dragă Eva, ce-ți puteam oferi? Ospitalitatea hanului? Ne-am dus să ne culcăm, eu și copiii, în strada La Loi, la Hotel de l'Egalite.

— Așadar, i-am spus, iată-vă în aceeași situație cu mine. Eu mi-am pierdut tatăl, împușcat ca emigrat; dumneavoastră v-ați pierdut soțul, decapitat ca aristo crat.

— Absolut în aceeași situație. Averea domnului viconte de Beauharnais este sechestrată; toată averea mea personală este în Antile; va trebui să trăiesc din împrumuturi până când cetățeanul Barras va reuși să facă să mi se înapoieze proprietățile soțului meu. Credeți că dacă nu ar fi fost absolută nevoie, mi-aș fi adus eu copiii mei dragi, unul la un tâmplar și celălalt la o lenjereasă? Oh, nu! Dar uitați-vă, nu mă vor mai părăsi!

Josephine a făcut semn Hortensiei și lui Eugene care au venit repede și s-au așezat în așa fel lângă ea, încât părea Cornelia antică.

Au rămas așa o clipă, îmbrățișând și îmbrățișați; apoi, scuzându-se încă o dată pentru tristețea adusă de prezența lor, s-au retras încrucișându-se cu Freron care, știind și el de moartea generalului, s-a înclinat în fața celor trei îndurerați.

E ușor de presupus ce a însemnat ca eleganță un prânz servit de Beauvilliers la trei petrecăreți ca Barras, Tallien și Freron.

La acest gen de reuniuni femeile nu contează, d; ar| chiar așa fiind, totul este făcut pentru ele, până la s ritul care scânteiază din toate părțile. Spiritul este pentru moralul omului ceea ce este parfumul florilor pentru fizicul lui. Cu toate că nu am nici o idee despre mâncărurile fine, am înțeles imediat diferența de savoare dintre un prânz obișnuit și un prânz cu trei femei tinere. Și frumoase și trei bărbați care treceau atunci drept cei mai spirituali din Paris.

Li se spunea frumosul Barras, frumosul Tallien și elegantul Freron.

Începeam să cunosc o latură a vieții de care până atunci nu știusem nimic, a vieții senzuale.

Prânzul a fost servit cu toată eleganța care trebuia să urmeze epocii brutale din care ieșeam. Vinurile s-au turnat în pahare subțiri pe care ți-era teamă să le atingi cu buzele. Cafeaua s-a băut din cești japoneze fragile ca o coajă de ou și împodobite cu figuri și plante în culorile cele mai capricioase și mai strălucitoare.

Există un fel de beție în excesul de lux. De-aș fi băut numai apă din acele pahare și cești, în acea atmosferă parfumată, nu aș fi fost mai puțin tulburată.

Stăteam la masă între Barras și Tallien.

Tallien a fost în întregime al Thérèsiei; dar Barras n-a avut altceva de făcut decât să se ocupe de mine.

Cum cele două femei complotaseră ca să-i fiu pe plac, se întreceau pe rând să mă pună mai mult în valoare în ochii viitorului dictator.

Parfumurile au asupra mea o foarte mare influență. Când ne-am ridicat de la masă eram palidă, dar, cu toată paloarea, ochii îmi străluceau.

Am trecut prin fața. Unei oglinzi: m-am privit și m-am oprit mirată de expresia stranie a feței mele. Nările se dilatau că să adulmece, ochii ca să vadă, ca și cum acele parfumuri erau ceva oare putea fi prins. Am întins brațele și apoi le-am apropiat vrând parcă să strâng la piept aroma tuturor acelor plante, vinuri și băuturi, al tuturor acelor feluri de mâncare de care abia m-am atins.

M-am dus fără să vreau în fața unui pian. Thérèsia i-a ridicat capul și m-am trezit cu degetele pe clape; atunci nu știu cum s-a făcut că mi-am amintit de ziua când, exercitată de furtună, am cântat singură primele melodii pe care tu mă făcuseși să le ascult; degetele mi-au alergat pe claviatură, nu pot spune cu pricepere, dar cu o vigoare, o ușurință și un rafinament totodată, care m-au mirat chiar pe mine. Mă simțeam tremurând și fremătând de melodiile necunoscute care prindeau viață sub degetele mele; nu mai erau note, ci lacrimi, suspine, plânset, întoarceri la bucurie, la viață, la fericire, un imn de recunoștință adus lui Dumnezeu; nu mai trăiam viața mea obișnuită, ci o viață sacadată, înfrigurată, în care se contopeau tot ce văzusem, tot ce resimțisem și tot ce suferisem de o lună încoace. Am improvizat într-un fel povestea îngrozitoare a evenimentelor pe care le trăisem.

Eu singură eram corul și personajele unei tragedii, antice.

În cele din urmă, am închis ochii, am dat un țipăt și. Am leșinat în brațele Thérèsiei.

Mi-am revenit într-un hohot de râs nervos; pe bărbați ai poftise afară, ca să-mi dea îngrijirile necesare, leșinului. Eram pe jumătate dezbrăcată; o țineam pe Thérèsia strâns la piept și nu vroiam să-i dau drumul. Mi se părea că dându-i drumul aș cădea într-o prăpastie.

Am suspinat încă mult timp înainte de a-mi reveni complet și a mă putea stăpâni; apoi, în sfârșit, în loc să fiu prost dispusă, m-am simțit copleșită de o stare plăcută și am întrebat chiar eu unde sunt musafirii noștri.

De îndată mi s-a aranjat îmbrăcămintea și au fost poftiți să intre.

Ei își dăduseră foarte bine seama că nu fusese nimic jucat în leșinul meu; leșinasem datorită unei excitații nervoase mai puternice decât mine.

Barras a venit spre mine cu amândouă mâinile întinse și m-a întrebat dacă mă simțeam mai bine, mâinile îi erau reci și tremurau. Se vedea că el însuși fusese puternic emoționat; aceeași emoție, de intensitate diferită, se vedea pe fețele lui Tallien și a lui Freron.

— Dar pentru Dumnezeu, ce-ați avut, domnișoară? M-a întrebat Barras.

— Nu știu nici eu. Aceste doamne mi-au spus că mi s-a făcut rău după ce am improvizat nu știu ce fantezie la pian.

— Dumneavoastră numiți asta o fantezie, domnișoară? Dar este o simfonie cum nici Beethoven, în zilele cele mai bune ale lui, nu a compus. Ah, dacă ar fi fost aici un stenograf muzical, cu ce capodoperă ați fi îmbogățit acest repertoriu atât de sărac; muzica dumneavoastră nu se adresează numai sufletului, ci vorbește prin inimă tuturor simțurilor.

— Nu-mi dau seama, i-am răspuns ridicând ușor din umeri. Nu-mi amintesc nimic.

— Chiar dacă noi v-am ruga să încercați să repetați?... a întrebat Barras.

— Ar fi cu neputință, am răspuns. Am improvizat, cel puțin așa cred, și nici una din notele pe care le-ați ascultat nu mi-a rămas în memorie.

— Oh, domnișoară, a spus Tallien, să sperăm că saloanele noastre unde s-a reîntors liniștea se vor alcătui din nou. Nu suntem niște tigri, cum au putut să vă facă să credeți cele șase sau opt luni câte s-au scurs. Suntem oameni cultivați, spirituali, accesibili tuturor stărilor; trebuie că ați fost crescută în lumea cea mai bună. Cine e profesorul dumneavoastră? Cine v-a învățat să compuneți astfel de capodopere?

Am zâmbit trist căci mă gândeam la tine, Jacques, iubitul meu.

Am izbucnit în plâns.

— Ah, am exclamat, profesorul meu, bunul meu profesor iubit a murit.

Și m-am aruncat în brațele Thérèsiei.

— Lăsați-o, domnilor, a spus ea; nu vedeți că este încă un copil, că nu a avut ca profesor decât o natură exuberantă și generoasă care odată cu frumusețea i-a dat simțul frumosului? Dați-i o pensulă și va picta. Doamne, este una din acele făpturi destinate tuturor bucuriilor sau tuturor suferințelor morale.

— Tuturor suferințelor, da! am exclamat eu.

— Închipuiți-vă, a continuat Thérèsia, că s-a pomenit — tânăra și frumoasă cum o vedeți — într-atât de singură și părăsită, încât a dorit să moară, dar nevrând să se sinucidă, — fără îndoială din respect pentru această capodoperă realizată de Creațiune — a strigat la execuția lui Saint-Amarante: "Jos tiranul! Moarte lui Robespierre!" închipuiți-vă că în închisoarea unde se afla găsim că moartea vine prea încet, s-a urcat în căruța eșafodului. Atunci m-a întâlnit pe mine; atunci mi-a azvârlit bobocul de trandafir pe care îl ținea între dinți și pe care l-am primit ca pe un ultim dar de la un în ger ce urma să moară. Coborând ultima din căruța ne fastă, s-a constatat că nu figura pe lista dată călăului.

Au izgonit-o de la eșafod. Un om cumsecade, pe care vi-l vom prezenta numaidecât, a condus-o la Carmes unde eu și Josephine ajunsesem cu puțin timp înainte. Acolo ne-a povestit viața ei, — un roman înălțător, ca cel al lui Paul și Virginie. Știți serviciile pe care ni le-a făcut, ea a fost mesagerul meu pe lângă dumneata, Tallien, și ieri seară, drept mulțumire, nerecunoscătoare și ingrate, eu și Josephine am uitat de ea în închisoarea La Force. Eu sunt cea care, azi de dimineață, m-am dus s-o caut în micul mezanin al doamnei de Condorcet. Această copilă, care s-a născut cu patruzeci sau cincizeci de mii de livre venit, nu avea măcar o rochie a ei, și o vedeți acum îmbrăcată cu o rochie de-a mea.

— Oh, Thérèsia! am murmurat.

— Lasă-mă să le spun toate astea, draga mea. Trebuie să știe și ei, pentru că ei trebuie să repare nedreptățile fatalității. Tatăl ei a fost împușcat ca emigrat la Mayence, un Chazelay, cu titlu de noblete de la Cruciade. De ce a fost acuzată? Pentru că a strigat "Jos tiranul! Jos Robespierre!" Toate acestea, până acum opt zile, erau o crimă vrednică de moarte, astăzi înseamnă un act de virtute vrednic de răsplată. Ei bine, Barras, ei bine, Tallien, ei bine, Freron, trebuie să dați înapoi averea celei care m-a readus între voi. Pământurile și castelul ei sunt situate în Berry, aproape de orașelul Argenton. Veți ordona să se facă un raport despre toate astea, nu-i așa, Barras? Trebuie să acționați degrabă, că Eva să poată ieși din această situație de protejată a mea pentru care am întâmpinat foarte mari greutăți ca să o determin s-o accepte, și de care roșește.

— Oh, nu, Thérèsia, nu roșesc, am strigat, și nu cer să mi se înapoieze toată această imensă avere, ci doar atât cât să trăiesc în orașelul Argenton, unde am fost crescută, într-o căsuță a mea, pe care să o cumpăr dacă va fi de vânzare.

— Trebuie, domnișoară, a spus Barras, trebuie să ne ocupăm de asta cât mai repede cu putință; vor fi o mulțime de reclamații la fel ca a dumneavoastră, — nu atât de îndreptățite, desigur, — dar nu trebuie să lăsăm să ni se ia înainte. Aveți probabil un om de afaceri căruia ne-am putea adresa în vederea întocmirii la fața locului a unui inventar care să cuprindă toate proprietățile dumneavoastră; aceasta pentru ca să ne putem documenta dacă se află sub sechestru sau dacă au fost vândute?

— Am, domnule, i-am răspuns, îl am pe omul cumsecade care m-a salvat din piața Revoluției când m-a respins călăul. El m-a văzut când am aruncat Thérèsiei floarea, pe care de fapt nu am dăruit-o unei femei, ci însăși statuii frumuseții. Omul acesta era comisar de poliție; m-a condus la Carmes, fără să mă considere arestată, gândindu-se totuși că numai o închisoare putea fi adăpostul cel mai sigur pentru mine. El este cel care, de atunci, nu m-a mai părăsit, care m-a adus ieri seară de la La Force la mezaninul doamnei Condorcet; el e cel care m-a ajutat să-l găsesc pe domnul Tallien, pentru a-i transmite mesajul Thérèsiei; el e, în sfârșit, cel care se afla la mine atunci când Thérèsia a venit să mă ia, și la ei m-am gândit când buna mea prietenă mi-a spus că mi-ar trebui un om priceput care să se ducă la Argenton și să întocmească inventarul averii mele.

— Și unde se află acum acest om? A întrebat Barras.

— Aici, scumpul meu cetățean, i-a răspuns Thérèsia.

— Ei bine! a spus Barras, dacă nu vă supărați, îl vom chema la noi, trebuie să vorbim cu el despre această afacere.

Jean Munier a fost chemat și a urcat numaidecât. Barras, Tallien și Freron l-a examinat pe rând. Era tocmai omul indicat pentru o asemenea misiune. — Acum ce să facem? A întrebat Barras. Noi nu avem o situație legală în baza căreia să putem da ordine.

— E adevărat, însă puteți da un certificat de bun cetățean unui om însărcinat de voi să se ducă să facă o anchetă în departamentul Creuse. Numele voastre sunt astăzi cel mai bun permis de liberă trecere pe care îl poate avea cineva, i-a răspuns Thérèsia.

Barras cere din priviri încuviințarea celor doi prieteni care îi fac semn că sunt de acord.

Atunci a luat de pe biroul Thérèsiei o foaie de hârtie și a scris:

"Noi, subsemnații, recomandăm bunilor patrioți, prietenii ai ordinii și dușmanii ai sângelui, pe numitul Jean Munte, care ne-a dat ajutor și asistență în ultima Revoluție care tocmai a avut loc și care până la urmă l-a dus pe Robespierre la eșafod.

Este vorba, într-un cuvânt, de a se face cercetări asupra averii reale a fostului marchiz de Chazelay, pentru a se ști dacă această avere a fost numai sechestrată sau dacă bunurile mobiliare și imobiliare au fost vândute.

Rugăm pe funcționarii superiori, asigurându-i de recunoștința noastră, să binevoiască a-l ajuta pe cetățeanul Jean Munier în cercetările sale.

Paris, 11 termidor, anul II."

Și au semnat toți trei.

Nu era de mirare că tocmai Freron, omul din Lyon; Tallien, omul din Bordeaux și Banras, omul din Toulon făceau apel la bunii patrioți, dușmanii ai sângelui vărsat.

Jean Munier a plecat chiar de-a doua zi.

La ora trei, un vizitiu în livrea burgheză a adus doi cai minunați pentru a fi înhamăți la o caleașca. Freron care avea treburi, ne-a părăsit; Thérèsia, Tallien, Banras și cu mine ne-am urcat în trăsură.

Era o vreme splendidă, Champs-Elysees era plin de lume; femeile țineau în mână buchete de flori, bărbații ramuri de laur, în amintirea victoriei repurtate cu patru zile în urmă.

Ar fi fost greu să spui de unde ieșeau numeroasele trăsură cu care ne întâlneam, când cu patru zile în urmă s-ar fi putut crede că nu mai existau în Paris cle. Cât căruțele ghilotinei.

Parisul avea un aspect atât de diferit de cel pe care îl văzusem cu câteva zile înainte, încât nu te puteai abține să nu participi la încântarea generală.

Dintre toate echipajele al nostru era destul de elegant pentru a fi remarcat. Curând a fost nu numai remarcat, dar cei care îl ocupau au fost recunoscuți.

Numele lui Barras, al lui Tallien, al Thérèsiei Cabarrus s-a răspândit în mulțimea care începu să vuiască. Mulțimea are în ea ceva de fiară: mormăie și la dragoste și la mânie.

Cinci minute după aceea trăsură a fost împresurată și nu mai putea înainta decât la pas.

Atunci au izbucnit strigătele "Trăiască Barras! ", "Trăiască Tallien!", "Trăiască doamna Cabarrus!" și în iureșul strigătelor a răsunat vocea unei femei:

— Trăiască Nontre-Dame-de-Termidor!

Numele i-a rămas frumoasei Thérèsia.

Am fost conduși de aceste strigăte frenetice până la căsuța din alea Veuves, întrucât a fost cu neputință să ne mai continuăm plimbarea.

Dar, cu asta nu s-a terminat; mulțimea a rămas în fața clădirii și aici a continuat să strige până când Barras, Tallien și doamna Cabarrus au apărut din nou.

Ar mai fi ținut încă așa, dacă Tallien nu i-ar fi rugat să îi acorde Thérèsiei puțină odihnă, întrucât, așa cum le mai spusese, nu se simțea prea bine.

Cât despre mine, eram amețită de stare neobișnuită, care ținea mai mult de mirare decât de entuziasm.

Barras nu s-a mișcat de lângă mine nici o clipă toată seara, dar nu mi-am amintit, după ce a plecat, nici măcar un singur cuvânt din tot ce mi-a spus sau din ce i-am răspuns.

După ce a plecat Barras, ne-a acaparat Thérèsia.

Conversația: a revenit asupra lui Barras. Cum îl găseam? Nu mi se părea oare: vesel, spiritual, fermecător?

Într-adevăr, așa era.

Thérèsia m-a condus în camera mea; n-a vrut să mă lase până nu mi-a făcut toaleta de noapte, cum mi-o făcuse și pe cea de zi.

Luminată, camera mea era și mai cochetă decât ziua. Totul servea de reflector pentru flacăra luminărilor: cristalele sfeșnicelor, vasele de porțelan japonez și chinezești, oglinzile venețiene și de Saxa răspândite de-a lungul pereților.

Patul, acoperit cu o țesătură de mătase cenușie-deschis, cu boboci de trandafiri, era atât de deosebit de paiele pe care dormisem la Carmes și La Force, pe patul doamnei de Condorcet, de cel al odăiței pe care o lăsasem nemaiputând s-o plătesc, — încât îl mângâiam cu mâinile și cu ochii, întocmai cum fac copiii cu o jucărie.

Apoi, în mijlocul tuturor acestor lucruri de preț, această făptură atât de frumoasă, atât de elegantă și curajoasă pe care mulțimea, recunoscând-o, o aclamase; ea care spunea că vrea să facă din mine prietena ei, să nu se mai despartă de mine, să trăiască mereu lângă mine; ea care intervenise să mi se înapoieze averea, care vroia să împartă luxul ei cu mine, să duc o viață aleasă, — toate acestea, mărturisesc, contrastau într-atât cu zilele: grele pe care le trăisem, cu dezgustul meu de viață, cu încercările pe care le făcusem ca să mor, — încât gândindu-mă la trecutul meu, aveam senzația că ies dintr-un vis agitat și absurd, sau mai curând că am intrat într-o viață nouă care nu avea nici o rațiune să existe și care putea să dispară la fel de repede ca podoabele grădinilor fermecate și ale palatelor minunate din basme".

Am adormit în mângâierile Thérèsiei.

Când m-am trezit, am văzut în jur flori, pomi, am auzit păsările cântând: eram încă la Argenton?

Din păcate, nu; eram la Paris, în aleea deis Veuves, pe Champs-Elysees.

O tânără fată în casă, o adevărată subretă de operetă, a intrat la mine pe vârfuri, râzând, dichisită, ca să mă întrebe ce doream.

Masa se lua la ora unsprezece, dar până atunci ce doream, — cafea sau ciocolată?

Am cerut ciocolată.

Cât trebuie că le chinuise viața de închisoare pel aceste două femei, obișnuite cu un asemenea lux cotidian! Și am înțeles atunci că Thérèsia îmi era de fapt recunoscătoare tocmai pentru că o ajutasem să recâștige totul.

Stăteam încă la masă după terminarea prânzului, când s-a anunțat Barras care avea de discutat probleme oficiale cu Tallien.

Ne-a adresat amabilitățile de rigoare și a pretins că. Sunt mai frumoasă în neglijeu de dimineață decât în toaleta de seară.

Ah, bunul meu prieten, nu eram deloc învățată cu un astfel de limbaj, tu niciodată nu mi-ai vorbit în felul acesta; niciodată nu mi-ai lăudat frumusețea, nici inteligența; ajungea să-mi spui:

— Sunt mulțumit de tine, Eva.

Apoi din când în când îmi luai mâna, mă priveai și-mi spuneai:

— Te iubesc.

Oh, dacă te-aș vedea, măcar în vis, privindu-mă astfel; dacă te-aș simți strângându-mi mâna astfel; dacă te-aș auzi spunându-mi "te iubesc" — tot acest miraj care mă împresoară ar dispărea și aș fi salvată.

După ce a discutat cu Tallien, Barras mi-a spus:

— M-am și ocupat de dumneavoastră și cred că v-am găsit, într-unul din cartierele elegante din Paris, o căsuță așa cum v-ar conveni din toate punctele de vedere.

— Dar, cetățene Barras, i-am răspuns, mi se pare că avansați foarte repede.

— Orice s-ar întâmpla, a răspuns el, veți rămâne la Paris și va trebui să vă instalați într-un fel.

— Mai întâi, nu știu dacă voi rămâne la Paris, și în orice caz, ca să cumpăr aici o casă și să locuiesc în ea, îmi trebuie o avere a mea; eu nu o am încă.

— Da, dar o veți avea foarte curând. Acuma l-am văzut pe Sieyès și l-am consultat; este, după cum știți, un jurisconsult abil; mi-a spus că nimic nu se opune la res tituirea bunurilor dumneavoastră, și voi pregăti totul pentru ca, de îndată ce vă vor fi restituite, să nu mai aveți de așteptat. Nu pentru că Thérèsiei nu i-ar place să vă păstreze pe lângă ea cât mai mult timp cu putință, dar vă înțeleg stinghereala într-o casă care nu e totuși a dumneavoastră.

Barras avea destule motive să vină de trei-patru ori pe zi la Tallien acasă; iar când nu avea, le inventa.

Zilele treceau repede și eu mă împrieteneam din ce în ce mai mult cu Thérèsia, părăsită de doamna de Seauharnais care în primele zile ale văduviei se lăsase cu totul pradă durerii ei. Cincisprezece zile au trecut.

Astfel, și n-a fost una măcar fără ca Barras să nu se fi arătat de două sau de trei ori, așa cum se aștepta, thermidorienii erau pe punctul de a moșteni puterea pe care ei o prăbușiseră. Era evident că la prima schimbare care s-ar efectua în forma de guvernământ, ei ajungeau la putere.

Tallien și Barras rămâneau în acest caz șefi ai partidului.

După opt zile am primit vești de la Jean Munier. Îmi scria că averea fusese pusă sub sechestru, dar nu se vânduse. El îi calcula acum valoarea și făgăduia să se întoarcă de îndată ce întreaga listă avea să fie întocmită de topograf și de notar.

În sfârșit, în ziua a cincisprezecea, a sosit și el.

Bunurile care constau în case, castele, câmpii și păduri se puteau ridica la valoarea de un milion și jumătate de franci, în acea perioadă de depreciere, în oricare altă vreme ele ar fi valorat două milioane, cu alte cuvinte vreo șaizeci de mii de livre venit.

Toate acestea erau vești bune pentru mine și mărturisesc că am sărit în sus de bucurie. Dacă ar fi fost să o iau de la început, să renunț la tot, ba chiar să-mi caut moartea, nu știu dacă aș mai fi avut curajul.

Cu tine, iubitul meu Jacques, poate aş fi suportat orice, dar fără tine şi în absenţa ta, biata mea inimă îşi pierdea toată puterea. Oh, Jacques, Jacques, te-ai îngrijit mai mult de trupul decât de sufletul meu; ai avut timp să faci acest corp de o frumuseţe care, se spune, înmărmureşte; dar sufletul! Sufletul l-ai lăsat slab şi nu ai avut timp să-l dăruieşti cu suflul tău puternic.

Barras, cu actele mele de proprietate în mână, cu procesul verbal de deces al tatălui meu, primit de la Mayence, a început demersurile necesare. Departe de a fi ostilă mişcării care se înfăptuise, eu am pierdut totul şi am fost pe punctul de a-mi pierde şi viaţa sub guvernarea iacobinilor.

Norocul, ca de obicei, începea din nou să se încline de partea victimelor Revoluţiei şi chiar aceia care alături de Freron se dovediseră mai gălăgioşi între demagogi începeau să se lase antrenaţi de cele mai contrare excese.

Cât despre mine, ieşeam în fiecare zi cu Thérèsia şt Tallien. În virtutea legii divorţului, ea a putut să se recăsătorească, cu toate că primul ei soţ trăia încă, şi, lucru straniu care o caracteriza perfect pe spaniolă, — s-a cununat în faţa unui preot şi încă în faţa unuia care nu depusese jurământul.

Barras nu făcea decât să-şi sporească atenţiile faţă de mine. Se vedea că era rob de o irezistibilă pasiune, în ce mă priveşte, — fie în speranţa serviciilor pe care le-aşteptam de la el, fie că fără voia mea cedam puţin câte puţin acelui farmec care îl înconjură, fie, în fine, — scump prieten, că absenţa ta acţiona cu efectul ei obişnuit asupra sufletului meu simplu, — într-atât mă obişnuisem să-l văd, încât, dacă venea o dată mai puţin decât de obicei, seară eram îngrijorată şi-l aşteptam nerăbdătoare.

S-au scurs două luni. Într-o zi Barras a venit să mă ia într-un cupeu frumos la care erau înhămaţi doi cai.. Avea să-mi arate ceva, spunea el.

La stadiul de prietenie la care ajunseseam, nu vedeam nici o dificultate să ieşim împreună.

M-a condus într-o casă din strada Victore, plasată între curte şi grădină. Un fecior aştepta la peron.

M-a îndemnat să o vizitez, de la parter până la etaj.. Nu se putea să vezi un giuvaer mai încântător, totul era de o eleganţă perfectă la care luxul fără ostentaţie contribuisese la îmbinarea bunului gust — lucru care se întâlneşte atât de rar în zilele noastre, în salon erau două tablouri splendide de Greuze. Într-un dormitor de Crist care îi apare Magdalenei, pictat de Prudhon. Dormitorul acesta avea aerul unui budoar şlefuit într-un boboc de trandafir, pentru pasărea colibri.

Barras a descuiat un birou mic aşezat între două ferestre şi mi-a arătat actul care ridica sechestrul bunurilor mele plasate în titluri de proprietate, apoi în sfârşit, cum vroiam să mă urc din nou în trăsură şi să plec, mi-a spus:

— Rămâneţi, vă rog, casa aceasta este a dumneavoastră plătită pe jumătate din cei patru ani de venituri de care tatăl dumneavoastră şi nici dumneavoastră nu v-aţi atins. Aveţi avere de un milion şi jumătate şi toate datoriile dumneavoastră se ridică la patruzeci de mii de franci care rămân să fie plătiţi pentru această casă; numai că fac o rezervă: Tallien, soţia lui şi cu mine venim astăzi să sărbătorim împreună instalarea în casă; trăsura şi servitorii vă aparţin; este de la sine înţeles că dacă nu suntem mulţumiţi de bucătar, după cină îl vom schimba.

Şi cu uşurinţa şi eleganţa pe care acel gen de bărbaţi ştiu s-o pună în orice, Barras mi-a luat mâna, mi-a sărutat-o şi a ieşit.

Trăsura lui personală îl aştepta la poartă.

A mea rămânea înhămată în curte, la peron.

O jupâneasă tână și frumoasă a venit să-mi ceară dispozițiile și mi-a deschis două sau trei dulapuri pline cu rochiile cele mai elegante care au fost comandate de Thérèsia pe măsurile ei.

Am rămas uluită.

Prima mea mișcare a fost să deschid din nou biroul în care se găseau hârtiile mele de afaceri. Am găsit contractul casei făcut pe numele meu de către Jean Munier, procuratorul meu general. Casa a fost cumpărată în acele zile de depreciere mobilă cu optzeci de mii de franci. Nu însemna nici o jumătate din cât valora.

A fost plătită din fondurile restante rămase în mâinile fermierilor care de patru ani nu știuseră cui să prezinte socotelile.

Pe o foaie a unui contract de achiziție am văzut nota de plată a unui tapițer care furnizase mobilierul complet, notă care se ridica la patruzeci de mii de franci; apoi veneau notele separate ale pictorilor, ale negustorilor de obiecte decorative, acele zeci de nimicuri fermecătoare care împodobesc șemineurile și consolele; totul plătit bineînțeles de mine; cum spusese Barras, cu bani din veniturile mele, și singurul lucru pe care el și-a permis să mi-l ofere a fost un ceas cu brățară, arătând ora la care intrasem în casă.

Mândria mea nativă fiind astfel satisfăcută, nu am mai ezitat să accept un lucru plătit din banii familiei mele și din moștenirea tatălui meu; în plus, am găsit o rezervă de o mie de ludovici încuiați într-un mic sipet pe care erau scrise aceste cuvinte:

"Rest din veniturile domnișoarei Eva de Chazelay în timpul anilor 1791, 1792, 1793 și 1794."

Cât despre rochii, facturile lor achitate le-am găsit puse aparte. Mi le-a înmănat jupâneasa care m-a întrebat din nou politicoasă:

— Doamnă are de dat dispoziții?

— Da, i-am spus, îmbracă-mă și spune-i vizitiului să nu deshame.

M-am îmbrăcat pentru că, despărțindu-mă de Thérèsia fără a-i spune nimic, politețea cea mai elementară cerea să mă duc să reînnoiesc invitația pe care fără îndoială i-o făcuse Barras, de a veni împreună cu soțul el să sărbătorim la mine, cum spunea el, intrarea în casă.

După ce m-am îmbrăcat, m-am suit din nou în trăsură și am dat ordin vizitiului să mă conducă în aleea des Veuves, la Chaumiere, chiar la poarta de unde mă luase.

Un portar care nu avea pretenția să fie elvețian, dar căruia dacă i se schimba haina putea deveni, a deschis cele două porți și caii au pornit-o.

După zece minute eram în brațele Thérèsiei.

— Ei bine, draga mea, mi-a spus ea, ești mulțumită?

— Uluită, i-am spus, dar mai ales de felul delicat în care totul a fost făcut.

— Oh, pot să-ți răspund. Am fost consultată în toate problemele și în toate mi-am dat părerea.

— Deci tu cunoști casa?

— Ingrat-o! Mi-a spus ea, n-ai recunoscut în cele mai mici detalii mâna unei femei și a unei prietene, a unei prietene cam egoiste? N-ai observat că în cupeul tău nu sunt decât două locuri?... Nu vreau ca o a treia persoană să fie între noi atunci

când ne vom duce să ne plimbăm la pădure și să ne împiedice să ne facem cele mai intime confidențe.

— Ei bine, vrei să începem acum? Trăsura mea e jos, și amândouă suntem îmbrăcate, hai să dăm o raită prin pădure.

Ne-am urcat amândouă în trăsură și am pornit-o.

Trebuie să mărturisesc că această primă plimbare, Într-o încântătoare trăsură care era a mea, alături de cea mai frumoasă femeie din Paris, am făcut-o sub imperiul unui farmec ce nu se poate descrie. Eram oare aceeași cu biata copilă înapoiată până la vârsta de șapte ani, la desăvârșirea căreia ai trudit ceas de ceas, zi de zi, timp de alți șapte ani; aceeași cu cea care ți-a fost smulsă într-o zi ca să se ducă să locuiască cu o mătușă capricioasă, într-o stradă întunecoasă a vechiului oraș Bourges; aceeași cu persoana care, chemată de tatăl ei în străinătate, nu ajuns la Mayence decât ca să citească acolo procesul verbal al execuției lui; aceeași cu cea care s-a dus să se închidă împreună cu mătușa ei, până la moartea acesteia, într-o casă tristă din Viena și care a plecat de îndată, cu speranța să vină și să te regăsească și să stea sub protecția ta în Franța? Dar tu plecuseși, erai în străinătate sau erai mort.

Ucisă pe jumătate de acele vești, am continuat să trăiesc, apropiindu-mă cu fiecare zi de mizerie și de mormânt. Nici un suflet viu n-a coborât mai adânc decât mine în mormânt. Am fost scoasă de acolo printr-un miracol, și iată că același miracol mi-a redat libertatea, averea, viața, cu tot ceea ce o face să strălucească.

Nu era oare destul ca să-i sucească mințile unei biete fete care, așa cum am spus-o fusese idioată timp de șapte ani?

Dumnezeu a fost bun cu mine.

Iartă-mă, Jacques, mă înșel, a fost crud.

Nu, știu, o, iubitul meu Jacques, dacă vei înțelege, când vei citi aceste rânduri, ce se petrecea în sufletul meu când le scriam. O tulburare ciudată îmi cuprindea mintea, la fel cu aceea pe care ar încerca-o un bărbat rămas într-o cameră unde s-au distilat alcooluri tari, iar el s-a îmbătat cu vaporii fără să-și fi apropiat nici o picătură pe buze.

Aveam ceva nedeslușit în minte și în ochi, ceva care mă determina să fac lucruri din care nu înțelegeam nimic.

În ziua în care am sărbătorit intrarea în casa mea din strada La Victorie, m-au rugat să improvizez la pian; pentru mine erau niște aiureli, dar cei care ascultau păreau extaziați de admirație.

Nu există otravă mai subtilă, care să se infiltreze mai adânc în vinele omului ca laudele. Nimeni nu știa să distileze această otravă mai bine ca Barras, picătură cu picătură. Muzica avea asupra mea această influență fatală care-mi răpea. Restul judecății.

Când cădeam în starea aceea de catalepsie, care urma întotdeauna improvizățiilor mele, rămâneam absolut la discreția celor cu care mă găseam. Ocupațiile cotidiene de altfel nu mă predispuneau mai puțin la această stare periculoasă.

Toate zilele treceau într-o sărbătoare, întregul Paris părea să fi scăpat de eșafod și vroia să facă din viață o bucurie veșnică. Dimineața prietenii se vizitau, se felicitau că trăiesc. La ora două se duceau să se plimbe la pădure; se puteau vedea acolo oameni despre care nu mai sperai să afli ceva, trăsurile se opreau în șir, se trecea de la una la alta, se strângeau mâinile, se îmbrățișau, își făgăduiau să se revadă, se invitau la baluri, la serate, ca să poată uita tot ce au suferit.

În fiecare seară era mare petrecere sau la doamna Becamier, sau la doamna de Stael, sau la doamna Krudner, apoi se organizau baluri unde altădată nici o femeie din lume n-ar fi pus piciorul și la care acum tocmai femeile de lume se îmbulzeau.

Se simțea nu numai bucuria de a trăi, ci nevoia absolută de a fi fericit și mai ales de a fi în viață. Femei, despre care gurile rele nu au putut vreodată să spună ceva, ieșeau acum la braț cu oameni care le erau atribuiți drept amanți, fără ca cineva să se formalizeze. Relații s-au legat în acea epocă, de care nimeni s-a preocupat și care, cu un an înainte sau unul mai târziu, ar fi scandalizat pe toată lumea, în fine, acum toți erau preocupați de literatură, lucru uitat timp de cinci ani.

Existau eroi noi, cu o dragoste omenească luată din paradis, care nu semănau cu nici un alt erou; ei se numeau *Reene*, *Chactas*, *Atala*; existau poeme noi care în loc să se cheme *Abencerages*²⁶, *Muma Pompilius*, se chemau *Geniul cristianismului* și *Martirii*.

Aurul, acest metal fricos care fuge sau se ascunde la apropierea revoluțiilor, părea că se întoarce la Paris pe căi noi și necunoscute. La vederea lui negustorii păreau orbiți și apucați de febră vânzării; cedând lucrurile la prețuri obișnuite, lăsau impresia că le dau pe nimic. Femeile se acopereau de bijuterii, de dantele, de vechituri inventate pentru epocile de lux. Se întâmpla ceva asemănător cu ce povestește Juvenal în vremea Mesalinei și a lui Neron²⁷.

Fete tinere și femei măritate erau întrebate cu glas tare despre amanții lor. Există un amestec neobișnuit de naivitate și lipsă de pudoare.

În ce își aflau oare sprijin acele fapte destul de fericite, pentru a putea scăpa totuși de influența zilelor de imoralitate? Au avut, fără îndoială, credința sau superstiția care le-a dat tăria de a rezista.

Toată tăria mea erai tu. Tu nu mai erai aici. Nu știam dacă te voi mai revedea vreodată. Tot te iubeam, dar cu o dragoste însingurată și fără speranță, care mai degrabă mă irită decât mă apăra, îmi aduc aminte că m-am trezit deseori în toiul nopții din cauza propriei mele voci care te chema într-ajutor. Nu te găseam și adormeam din nou zdrobită de o luptă pe care n-o înțelegeam.

Deseori îi povesteam Thérèsiei despre ciudatele stări ale trupului meu și ale sufletului meu; ea zâmbea, mă îmbrățișa, dar n-a ridicat nicicum vălul care mă împiedică să citesc în mine însămi, și niciodată nu mi-a dat vreun sfat de care s-o pot învinui.

Toți bărbații eleganți ai epocii păreau să-și fi dat întâlnire oriunde mă duceam; oriunde mergeam, auzeam același murmur de admirație la sosirea mea. Femeile a căror reputație nu fusese umbrită niciodată de cea mai mică pată își ofereau acum bucuria de a fi actrițe sau dansatoare. Thérèsia juca admirabil comedie. Doamna Kecamier dansa renumitul dans al șalului, care pus în scenă la teatru, a făcut senzație. Pe mine mă rugau să dau din gură sau să improvizez la pian, însă numai inspirațiile mele muzicale puteau da o idee despre ceea ce se petrecea în mine. Nici un cântec, nici un cuvânt, nici o poezie nu puteau să exprime starea clocotitoare a inimii

mele. La tot pasul auzeam spunându-se în jurul meu: "Ce păcat că o ființă atât de înzestrată pentru teatru, este o femeie de lume, cu avere de un milion. Ah, pentru ce v-au înapoiat averea? Altfel ați fi fost obligată să recurgeți la talentul dumneavoastră, și atunci, în loc să vă fi aparținut numai dumneavoastră, ați fi aparținut tuturor".

Chiar eu începeam să regret că nu mă aruncasem în viața clocotitoare și tumultuoasă a artei. Cel puțin sufletul meu ar fi avut o hrană, aș fi combătut, aș fi luptat, aș fi suferit, înțelegeți tu asta, prietenul meu? Eu, care suferisem atâta, aveam încă nevoie de suferință.

Din nenorocire, fără să-și dea seama, Thérèsia a venit în ajutorul acestei aspirații de dragoste și de suferință. Era modă la acea epocă să se joace comedie și chiar tragedie. Barras și Tallien erau prieteni cu Talma; Thérèsia i-a rugat să i-l prezinte pe marele artist, căruia, spunea ea, vroia să-i ceară sprijin ca să poată juca în tragedie.

Invitația a și fost făcută; Talma nu s-a lăsat rugat.

A venit mai întâi la Thérèsia. Era în toată plenitudinea talentului, tinereții și frumuseții sale, un bărbat distins sub toate raporturile; nu văzusem niciodată de aproape un actor și pentru mine a fost obiectul unei atenții deosebite.

M-am mirat și mai mult să descopăr la el toată curtoazia, toată politețea, toate aptitudinile omului de lume.

Văzând două tinere femei ca mine și Thérèsia, a crezut că are de-a face cu două fete capricioase și bogate care vroiau, jucând comedie, să-și dea aere absurde.

Doamna Tallien se îmbrăca tocmai când Barras l-a introdus în salon unde rămăsesem singură. L-a lăsat pe Talma cu mine și a urcat să o grăbească pe Thérèsia. Eram destul de emoționată, nu pentru că rămâneam între patru ochi cu un actor, ci pentru că trebuia să vorbesc cu un om de geniu. El a înaintat spre mine, m-a salutat cu grație și m-a întrebat dacă eu sunt aceea care vroiam să iau lecții de la el.

— Unui om ca dumneavoastră, domnule Talma, — i-am răspuns — nu i se cer lecții, ci sfaturi. El s-a înclinat.

— M-ați văzut jucând? M-a întrebat.

— Nu, domnule, i-am răspuns; vă voi face chiar mărturisire bizară poate pentru o persoană de vârsta mea, avidă de cunoștințe și de bucurii; eu nu am fost niciodată la vreun spectacol.

— Cum, domnișoară, s-a mirat Talma, nu ați fost, niciodată la un spectacol? Dacă nu am ieși dintr-o revoluție, v-aș întreba dacă nu ieșiți dintr-o mănăstire.

Am început să râd.

— Domnule, nu am îndrăznit niciodată, ignorantă cum sunt în materie de artă, să doresc să vă văd. Thérèsia este vinovată. Educația mea diferă complet de a celorlalte femei. N-am fost niciodată într-o mănăstire și n-am fost niciodată la teatru. Nu pot să spun însă că îmi sunt străine capodoperele marilor noștri maeștri, — nu le știu pe de rost, cu toate că nu mă satisfac.

— Iertați-mă, mi-a spus Talma, dar îmi pareți încă-l foarte tânără, domnișoară.

— Am șaptesprezece ani.

— Și v-ați și format părerile?

— Nu știu, domnule, ce numiți dumneavoastră păreri formate; eu judec după impresiile mele. Cred că în teatru marile emoții vin din marile pasiuni. Dragostea, pe cât mi s-a părut, este una dintre pasiunile cele mai tragice. Ei bine, eu găsesc că în maniera cu care poeții noștri dramatici exprimă iubirea stăruie mai mult în retorică amoroasă decât adevărul.

— Scuzați-mă, domnișoară, a reluat Talma, dar dum neavoastră vorbiți despre artă ca și cum ați profesa arta adevărată.

— Există deci o iartă adevărată și o artă falsă? L-am întrebat.

— Abia îndrăznesc să v-o mărturisesc tocmai eu, care stat rînd pe rînd chemat să reprezint piesele lui Corneillie, Racine și Voltaire. Dar spuneți-mi, vorbiți și o altă limbă decât franceza?

— Vorbesc engleza și germana.

— Dar cum vorbiți engleza și germana? Ca o elevă de pension?

Am roșit de îndoiala marelui artist asupra culturii mele.

— Vorbesc engleza ca o englezoaică și germana ca o nemțoaică, i-am răspuns.

— Și cunoașteți autori care au scris în. Aceste două limbi?

— Îi cunosc pe Shakespeare și pe Goethe.

— Și găsiți că Shakespeare nu vorbește bine limba dragostei?

— Oh, dimpotrivă, domnule, găsesc atîta adevăr în această limbă a lui, în cât mă face poate să fiu nedreaptă cu autorii care au vorbit-o după el.

Talma m-a privit uimit.

— Ce este? L-am întrebat.

— Sunt foarte mirat să găsesc atîta justete de raționament la o tînără de vîrsta dumneavoastră; și dacă nu sunt prea indiscret, aș vrea să vă întreb, ați iubit mult?

— Am să vă răspund, — am suferit mult.

— Știți pe dinafară ceva din Shakespeare?

— Știu toate fragmentele remarcabile din Hamlet, din Otlielo, din Romeo și Julieta.

— Puteți să-mi spuneți în englezește ceva din Romeo...?

— Înțelegeți și dumneavoastră engleza?

— Am jucat tragedia în această limbă, înainte de a o juca în franceză.

— Atunci am să vă spun monologul Julietei când călugărul îi dă narcoticul datorită căruia o va face să treacă drept moartă.

— Vă ascult, a spus Talma.

Am început puțin emoționată, dar curînd forța poeziei a învins, și cu un oarecare lirism am spus versurile următoare:

"Adio, mamă.

Știe Dumnezeu

De ne vom mai vedea!

Ah, reci fiori

Mă furnică prin vine, ca și cum

Căldura vieții m-ar fi și lăsat...

Mă voi trezi-nainte ca Romeo

Să vină să mă caute?

Ce groaznic

E gândul acesta!

N-am să mă înăbuș în boltă, în gura otrăvită unde

În veci nu intră aer sănătos?

Și de trăiesc, nu s-ar putea-ntâmpla

Ca moartea și cu noaptea, însoțite

*De spaima acelui loc, cavoul
Boltit în care zac îngrămădite
De veacuri osemintele-ngropate
A tuturor străbunilor și unde
Sub giulgiu proaspăt încă zece Tybalt
Însângerat și unde, cum se spune,
La miezul nopții duhurile umblă?
- Vai, vai, nu s-ar putea cumva-ntîmpla
Prea timpuriu să mă deștept și-atunci
Mirosul greu și scrâșnind asemeni
Cu-al mătrăgunei smulse din pământ
Pe care muritorii când l-aud înnebunesc, o dacă-mpresurată
De spaima-atunci îmi voi ieși din minți,
Și cu un os al unui mort străbun îmi voi zdrobi nebunul creier... parcă
Zăresc pe Tybalt înotând în sânge
Și căutându-l pe Romeo... Stai! O, Tybalt!
Stai... Așteaptă-mă, Romeo!
Romeo, beau în sănătatea ta!" ²⁸*

Talma nu m-a întrerupt cât timp scandasem versurile. Nu m-a aplaudat când am terminat; dar, întinzându-mi nuna, mi-a spus:

— Este pur și simplu minunat, domnișoară.

Thérèsia și Barras au intrat tocmai când Talma termina să-mi aducă laude.

— Ah, cetățene Barras, a spus el, cetățeană Tallien, regret profund că nu ați intrat o clipă mai devreme.

— I-ați și prădat lecția? A întrebat rizând Thérèsia.

— Da, lecția a fost predată, a răspuns Talma, dar nu domniei-sale, ci mie. Ați fi auzit-o pe domnișoara spunând versuri cum rar am avut ocazia să ascult.

— Cum, drăguța mea Eva, s-a mirat Thérèsia râzând, nu cumva ești tragediană fără să bănuiești?

— Domnișoara este tragediană, comediană, poetă, tot ce poți fi când ai o inimă nobilă și un suflet afectuos. Dar mă îndoiesc să găsească vreodată în franțuzește intonațiile uluitor de firești pe care le-a găsit în engleză.

— Tu vorbești englezește? A întrebat Thérèsia.

— Admirabil, i-a răspuns Talma. Cetățene Barras, m-ați rugat să vin să dau consultație acestor doamne; nu am ce să o învăț pe domnișoara, nici ce sfaturi să-i dau; eu îi voi spune: "Vorbiți cum simțiți și veți vorbi întotdeauna cum trebuie". Cât despre doamna Tallien, o voi ruga s-o asculte mai întâi pe prietena domniei-sale; după aceea, dacă va mai dori să studieze, voi rămâne la dispoziția sa.

— Unde și când o vom auzi pe domnișoara? L-a întrebat Thérèsia.

— La mine, când va hotărî domnul Talma, am răspuns eu.

— Măine seară; da, măine seară nu joc. Cunoașteți marea scenă din Romeo și Julieta, scena balconului, nu-i așa?

— Da, o cunosc.

— Foarte bine! Eu o voi reciti; nu mă simt destul de pregătit să joc alături de dumn-eavoastră fără un nou studiu; să nu invitați, vă rog, decât câțiva prieteni, știți bine, se vorbește că nu sunt prea grozav în roluri de în dragostit.

— Atunci, a întrebat Barras, mâine cinăm cu toții la domnișoara acasă?

— Oh, nu, a răspuns imediat Talma, când joc seara mănânc la ora trei după-amiaza și după aceea supez.

— Atunci vom lua masa de seară, după spectacol la domnișoara, a spus Barras.

Și i-a dat lui Talma adresa mea.

Am amânat cât am putut, iubitul meu Jacques, mărturisirea îngrozitoare pe care am a țî-o face, dar în cel din urmă trebuie să îndrăznesc; pe mâine!

Când aveau loc din întâmplare astfel de petreceri la mine acasă, Barras era cel care făcea toate pregătiri. Nimeni nu se pricepea mai bine decât el să aranjeze acele petreceri grozave la care primea cinci sute de persoane în palatele și grădinile lui, sau acele mici chefuri, mult mai greu de organizat, după părerea mea, cu cincispre zece-douăzeci de prieteni și la care trebuia să-ți ei toate măsurile, în așa fel, încât toată lumea să plece apo acasă mulțumită.

Detășând un perete despărțitor, salonul și dormitorul meu deveneau o singură piesă, fereastra din colțul camerei putea juca de minune rolul ferestrei cu balconul; acolo s-au aranjat, mascând intrarea în camera mea, iederă caprifoi și iasomie.

Reflectoare ascunse sub baldachinul patului, — patul fiind la rândul lui mascat de o tufă de portocali — luminau fereastră atât cât ar fi putut-o face razele lunii.

O schelă ridicată în grădină îmi îngăduia să stau în picioare la fereastră și să mă rezem de partea ornamentală cu plantele agățătoare, ca și cum m-aș fi rezemat de marginea unui balcon.

La ora șapte mi s-a adus un încântător costum al Julietei, desenat de Isabey. Era o atenție de-a Thérèsiei ea știa mai bine decât mine măsura și culorile care mă avantajau.

Întâlnirea a fost fixată pentru ora opt.

Eu nu cunoșteam pe nimeni în Paris. Tallien și Barras au lansat invitațiile, îmi amintesc doar că l-am văzut pe Ducis, cel care cu douăzeci și trei de ani în urmă tradusese *Romeo* și *Julietta*, dacă totuși acea palidă schiță două mici tablouri magnifice se putea numi o traducere.

La ora opt fix a fost anunțat cetățeanul Talma.

Intrând în salon și-a aruncat mantia în care era înfășurat și a apărut în costumul lui Romeo, croit după modelul din cărticica venețiană desenată de vărul lui Tizian.

Costumul îi venea foarte bine, cu toate că Talma era puțin cam mărunț și puțin cam gras pentru personaj.

Barras și Tallien au avut grijă că artistul să întâlnească aici lumea lui obișnuită: Chenier, cetățeanul Arnault, Legouve, Lemercier, doamna de Stael, Benjamin Constant, frumosul dansator Trenis, — în fine, mulți pe care eu nu-i cunoșteam, dar care se cunoșteau între ei.

O rugasem pe doamna Tallien să facă onorurile de gazdă. La îmbrăcat mă ajutau cabinierile domnișoarei Marș și ale domnișoarei Raucourt. Amândouă mă așteptau în budoarul care dă în dormitorul meu.

Între salon și dormitor, adică între sala de spectacol și scenă, era o simplă draperie de catifea roșie care se trăgea de fiecare parte ca perdelele de la un pat sau de la o fereastră.

După ce am fost îmbrăcată, am coborât prin grădină și m-am urcat pe schelă.

Timpul era frumos, că vara; mi-am aruncat ochii spre interiorul camerei mele și am fost uimită văzând-o complet transformată într-o grădină de flori.

Iertare dacă insist asupra tuturor acestor detalii; dar fiind pe punctul de a mărturisi o mare greșeală, trebuie să caut în întreaga ambianță justificări slăbiciunii mele.

Un fel de cort alipit de casă reprezenta camera mea, zugrăvită în maniera începutului secolului al șaisprezecelea.

În locul ferestrei fusese pusă o altă fereastră în ogivă, potrivită foarte bine peste cealaltă.

Când am sosit în balcon, fereastră era închisă, dar în așa fel, încât să se poată deschide spre mine, adică în Partea opusă aceleia în care se deschidea de obicei.

Prin ochiurile pictate l-am văzut intrând pe Talma. S-a oprit o clipă, neștiind unde să pună piciorul, într-atât era parchetul acoperit cu flori, — apoi a venit să-și ia locul la piciorul balconului.

Un gong nevăzut a bătut trei lovituri.

Perdelele au fost trase în lături.

Toți spectatorii care se aflau în salon au scos un strigăt de mirare; nimeni nu se aștepta la acesta tablou fermecător de Mieris pe care-l făcea fereastra luminată înăuntru, întretăiată de crengi de clematită, de iasomie și de caprifoi.

Acest strigăt s-a transformat în aplauze generale care nu au încetat decât atunci când fereastra a început să se ilumineze, iar eu am apărut în spatele vitraliului colorat.

Dealtfel, Talma trebuia să înceapă și toată lumea tăcea ca să-l poată auzi.

La fel cum marele artist pusese o supremă cochetărie în costumul său, tot așa făcuse apel la toată vraja vocii lui catifelate.

A început deci în englezește:

"De răni nu-i pasă celui care-i teafăr?

Dar taci!

Ce strălucește-acolo oare?

Sunt zorile și Julieta-i soare.

Răesai, o soare sfânt, ucide luna.

N-o vezi ce palidă-i acum, nebuna?

E galbenă de ciudă și-i geloasă

Că tu care-i slujești de preoteasă

O-ntreci în farmec!

O, de n-ai sluji-o!

O, ce n-aș da să fiu mănușa ei

Și să-i ating obrazul!..."

De aici urmează toată scena balconului, până la finalul ei, când, încheind, Julieta spune:

*"... Ah, dar atunci
Atât mi-ar fi iubirea de nebună
Că poate te-aș ucide. Noapte bună!
O, despărțire! O, griji dulci și-amare!
Și-acuma jug, fiindcă-aș fi în stare
Să-ți spun mereu, mereu, de mii de ori,
Tot "noapte bună" într-una până-n zori."*

(Julieta intră în cameră trimițându-i sărutări din vârful degetelor.)

Romeo

*"Coboare-se pe ochi-ți somnul blând
Și dulcea pace-n inimă și-n gând.
De ce nu sunt eu somnul să pot să m-odihnesc
Alătura de chipu-ți îngeresc!
Mă duc să-mi spun norocul, să-l implor
Pe bunul pustnic să-mi dea ajutor." ²⁹*

Perdelele s-au închis pe ultimele două versuri, de abia au fost trase, că aclamațiile "Julieta și Romeo!" au fost scandate în ropotul aplauzelor. Eram rechemăți ca în marile succese de scenă, când spectatorii simt nevoia să mai vadă încă pe cei care i-au impresionat adânc.

M-am lăsat furată de această beție; nu mai eram Eva, nu mai eram domnișoara de Chazelay, eram Julieta; versurile lui Shakespeare adunaseră în minte toată amețeața dragostei și a triumfului.

N-a fost nici un bărbat care să nu fi vrut să-mi sărute mâna și nici o femeie care să nu fi vrut să mă îmbrățișeze.

În mijlocul acestor demonstrații ușa s-a deschis și valetul a anunțat:

— Doamna e servită!

Am luat brațul lui Talma, — acesta fiind cel mai neînsemnat gest față de marele artist căruia îi datoram singurul moment de fericire desăvârșită pe care l-am avut de când te-am pierdut, — și am trecut în sufragerie.

L-am poftit pe Barras, care cunoștea toate simpatiile Și antipatiile oaspeților, să indice locurile, astfel încât fiecare să fie mulțumit.

Nu am luat niciodată parte la o reuniune mai spirituală, la o înțelegere mai perfectă de idei, adevărat foci de artificii strălucitor de spirit francez.

Apoi trebuie spus că la ora aceea din noapte, când j fiecare a uitat grijile zilei, inima este mai generoasă, imaginația mai fecundă și conversația mai veselă decât la orice altă oră a zilei.

Pe mine însă nu m-a prins câtuși de puțin acea beție de vorbe, de sentimente dulcele și de amabilități. Mă întorsesem în mine însămi, unde, ca o pasăre cântătoare, amintirile îmi povesteau seducătoare simfonie a vanității satisfăcute; atunci abia mi-am dat seama că asiduitatea lui Barras față de mine fusese remarcată de cei din jur.

Și-a dat seama și Barras și s-a temut să nu mă simt ofensată de acest început de indiscreție, și cu un compliment mai amplu decât luxul cu care fusese servită masa, a spus:

— Domnilor, trebuie să vă cunoașteți gazda, — și, în puține cuvinte, vă voi povesti viața nemaipomenită a persoanei care v-a dăruit în această seară atât de vii satisfacții artistice și ne-a servit, pentru a completa serată, un supeu atât de deosebit.

Eu habar nu aveam că Barras cunoștea toate întâmplările vieții mele; le aflate desigur de la doamna Cabarras căreia i le povestisem la închisoare.

Barras, elocvent la tribună, se dovedea fermecător în saloane. Nimeni nu povestea cu mai multă dezinvoltură și delicatețe ca el. Ușor supărată de intimitatea ce se întrezărise în relațiile noastre, am fost plăcut surprinsă de acest torent de laude care ieșeau din gura lui Barras.

De zeci de ori mi-am ascuns fața în palme, simțind roșeața și lacrimile pe care nu le puteam stăpâni. Nu se cunoștea contribuția mea la 9 Thermidor. Barras a fost formidabil povestind disperarea care mă împinsese în căruța eșafodului fără să-mi fi venit rândul.

A fost fermecător când a relatat întâlnirea mea de la închisoarea La Carmes cu Thérèsia și cu Josephine. A fost dramatic când le-a povestit îndeplinirea misiunii cu care mă însărcinase Thérèsia și când trebuise să-i duc lui Tallien pumnalul ei.

La rândul ei, doamna Tallien, ca și cum ar fi jurat să nu-mi lase nici o licărire de rațiune, îl susținea pe Barras, adăugând amănuntelor date de el alte mici detalii pline de farmec, care duceau admirația la paroxism.

Gândește-te la această reuniune de poeți, artiști, romancieri, istorici, cărora viața mea le era adusă la cunoștință în cele mai intime amănunte, și îți vei face o idee despre tot ce simțeam eu în timp ce Barras vorbea, și în încheiere să mai enumere și bunurile de familie care tocmai mi se înapoiaseră, exagerându-le mai degrabă valoarea decât diminuându-le-o, tocmai ca o justificare a luxului în care trăiam.

A continuat apoi cu elogiul talentelor necunoscute de ei, insistând asupra aptitudinii de a improviza, care făcea să prindă viață sub degetele mele melodii necunoscute și neauzite vreodată.

Tremuram toată; mi-a luat mâna, mi-a sărutat-o și mi-a spus:

— O, dacă de fiecare dată când veți fi elogiată, veți leșina, tânăra și frumoasa mea prietenă, înseamnă că veți leșina deseori, căci nimeni nu va putea să vă vadă și să vă cunoască fără să vă prețuiască.

Toată voința la care făcusem apel, să mă pot ridica de pe scaun și să plec de la masă, să scap de aceste laude copleșitoare, s-a topit într-un suspin și într-o lacrimă; am recăzut pe scaun și mi-am lăsat mâna într-a lui.

Oh, să nu vă lăsați niciodată mâna în mâna unui bărbat care vă iubește, chiar dacă nu-l iubiți. Există în această putere masculină o vigoare și o atracție care îți slăbesc rezistența.

După zece minute de când mâna mea rămăsese în mâna lui Barras, nu mai vedeam nimic.

Supeul se terminase; m-a condus în salon și, fără voia mea, m-a așezat în fața pianului pe care chiar el l-a deschis.

Din clipa în care luăm contact cu acest instrument, intram în acea stare ciudată de exaltare magnetică. De la prima vibrație a clapelor am și simțit în tot corpul o fierbințeală; mi-a apărut în minte scena în care Romeo coboară din balcon după ce și-

a petrecut prima noapte de dragoste cu Julieta și pe acest text, care se leagă ca prima scenă, a balconului, am început să brodez o simfonie de emoții necunoscute, fiindcă eu nu avusesem niciodată o noapte asemănătoare cu noaptea celor doi amănți.

Eu însă-mi nu știam ce cântam; mi-ar fi cu neputință să așez din nou cap la cap notele acelei improvizații. Ca și trăsnetul antic în care Vulcan a răsucit într-un singur fascicol tunetul, fulgerele și ploaia, tot astfel eu am împletit plăcerea, fericirea și lacrimile.

Despre această improvizație mi s-a vorbit apoi de foarte multe ori și de aceea mă gândesc că a avut ceva extraordinar. Ca întotdeauna, după ce am cântat, am rămas într-o stare vecină cu moartea.

Dar doamna Tallien și Barras, care m-au văzut de două sau de trei ori în aceeași situație, departe de a fi îngrijorați, au asigurat musafirii că trebuiau să mă lase singură, că va fi de ajuns ajutorul cameristei mele, și că a doua zi mă voi trezi mai strălucitoare și mai frumoasă.

Am auzit mica rumoare a doamnelor care-și luau șalurile și pălăriile. Câteva buze de femei s-au atins de fruntea mea. Am auzit, saluturi de bun rămas; Barras la rândul lui și-a luat rămas bun strângându-mi mâna; cred că i-am strâns-o și eu.

Am auzit trăsurile plecând, apoi vocea cameristei care mă întreba dacă vreau să mă așez în pat.

M-am sprijinit găfâind de brațul ei, cu capul căzut pe spate și am intrat în dormitor.

Florile dispăruseră de acolo, dar parfumul persista insistent. Era un amestec de mirosouri excitante; trandafirii, iasomia, caprifoiul își diluaseră aromele. Camerista m-a dezbrăcat de costumul Julietei și m-a așezat în pat.

Chiar patul era îmbibat de miresme îmbătătoare. Mi-am continuat visarea, cu toate că eram pe jumătate trează; privirile mi s-au ațintit spre fereastra pe unde Julieta îl aștepta pe Romeo.

Deodată fereastra s-a deschis și l-am recunoscut pe Barras. Am întins mâna spre clopoțel, am vrut să strig, i dar mâna mi-a fost oprită de altă mână, strigătul mi-a fost înăbușit sub apăsarea buzelor fierbinți.

Am recăzut nemișcată și tulburată pe pat.

Și eu care mă rugam în fiecare dimineață: "O, Doamne! Fă să-l văd din nou!", am izbucnit a doua zi printre lacrimi și plânsete: "O, Doamne! Fă să nu-l m: ai revăd niciodată!"

Capitolul X Întoarcerea Evei

Am văzut în ce condiții avusese loc această întoarcere, seara, pe ploaie și frig. Bătrâna Martaha o recunoscuse mai întâi după voce, apoi, în sfârșit, când se deschisese ușa, cele două femei se aruncaseră una în brațele celeilalte.

Dacă ar fi fost ziuă, dacă ar fi fost vreme bună, după ce Eva ar fi îmbrățișat-o pe Martha, s-ar fi repezit în grădină să revadă cu adevărat toate lucrurile pe care nu le mai văzuse de trei ani decât în amintire.

Arborele științei, al binelui și-al răului, pârâul care se strecura de sub rădăcina lui, grota zânelor, bolta acoperită cu verdeață, și toate celelalte...

Dar în noaptea aceea întunecoasă, pe o ploaie mărunță și înghețată, o astfel de vizită era cu neputință de făcut.

Se urcă direct în odăița ei, albă și curată, ca și cam doar în ajun ar fi părăsit-o și unde ar fi fost așteptată dintr-o clipă în alta. Acolo a trebuit să răspundă întrebărilor care se îngrămădeau pe buzele Marthei. Bătrâna avea și ea slăbiciunea ei; îl iubea pe Jacques Mérey altfel decât pe Eva, dar tot atât de puternic și aproape tot atât de pasionat.

Cu toate acestea își dădu seama că Eva era frântă de oboseală și de nesomn și că trebuia să fie lăsată singură.

Vru să o dezbrace și să o urce în pat ca altădată.

Eva, care nici nu dorea altceva decât să-și reia vechile obiceiuri, se lăsă în mâinile ei și-i ceru doar ca la plecare să lase o lumânare aprinsă; simțea nevoia să treacă în revistă toată obiectele din copilărie, de care era plină camera și față de care, în prezența Marthei, inima ei n-ar fi îndrăznit să se manifeste ca atunci când ar fi fost singură și liniștită.

De aceea, Martha de-abia ieși pe ușă, că își deschise ochii și-și văzu cu încântare merisorul sfințit adus de Basile, și Cristul de fildeș în jurul căruia merteorul alcătuia un fel de iesle.

Eva se gândea la puritatea sufletului ei atunci când fusese smulsă din această cameră binecuvântată și la tot ce văzuse, la tot ce simțise, la tot ce suferise de când plecase de aici.

Nici o amintire pe care s-o alunge sau s-o respingă; ele constituiau partea albă și luminoasă a vieții ei. Odată trecut pragul acestei camere, odată închisă în urma ei ușa de la stradă, începuse viața de suferință, de tristețe, de remușcări.

După ce Martha ieși din cameră, Eva se sculă din pat, luă lumânarea, cercetă toate lucrurile care abia aveau un nume, dar reprezentau întregul ei univers, le sărută, le salută ca la o întoarcere, ingenunche în fața Cristului, cu toate că nu știa să spună rugăciunile obișnuite, ea știind doar să-și dăruie oamenilor devotamentul și să invoce în fața lui Dumnezeu durerea care nu-și mai găsea loc în sufletul ei.

Încercă să deschidă fereastra, să privească în grădină, dar vântul năvăli în odaie și stinse lumânarea, iar ploaia care continua să cadă tot mai deasă și noaptea fără lună o împiedecă să distingă ceva, ca și cum acel trecut în care încerca să se întoarcă era de aici înainte închis pentru ea.

Împinse și închise la loc fereastra, se îndreptă spre pat pe dibuite și tremurând se băgă udă în așternut, trăgându-și cearceaful ca pe un giulgiu peste cap.

Acolo, în acel mormânt anticipat, obiectele începură să se învălmășească unele cu altele și să se stingă încet în mintea ei. Simți acea senzație de gheață pe care o încercase când, rostogolită de valurile Senei, crezuse că va muri; într-o stare crescândă de leșin avu senzația că alunecă pe o pantă abruptă, de la viață spre moarte.

Veni apoi momentul în care nu mai simți nimic decât durere în inimă, care încetul cu încetul dispăru pe măsură ce dispărea nu-i rămânea însă nici măcar senzația existenței.

Crezu că murise: dormea.

Neavând timp să închidă obloanele de la fereastră, a doua zi o trezise o rază plăcută de soare care i se juca pe obraz. Soarele de martie, încă palid și bolnăvicios, ajungea la ea printre crengile fără frunze ale pomilor netreziți pe de-a-ntregul, ci abia reveniți la viață, între ea și acei pomi exista o asemănare: în ciuda amintirilor trecutului, dăinuia în ea un fel de șovăială de a renaște. Dar până la urmă soarele, oricât de palid ar fi fost, era totuși o rază de speranță, o certitudine că trăia. Deschise fereastră: ploaia încetase, era o vreme cețoasă de primăvară, cu aerul atât de încărcat de aburi încât cu greu îl poți trage în plămâni, iar după ce-l respiri îți simți pieptul apăsător parcă de o greutate.

Grădina era neschimbată; atâta doar că părea neîngrijită și totul crescuse la întâmplare, că tristețea din inimă; iarba înaltă și muiată de apă, pârâul umflat, ieșit din albia lui, arborele științei fără fructe și fără flori îndoindu-și în vânt coroana crengilor goale; bolta, rămasă doar cu tulpinele încolăcite ale vieții, părea un leagăn jefuit, de spalierul căruia atârnavă curmele veștede de viță, fără viață, gata să moară.

Nici o pasăre nu cânta, frumoasa privighetoare și cele douăsprezece privighetori cenușii nu se întorseseră încă, și poate nu se vor mai întoarce, sau se vor întoarce ca și ea, triste și tăcute.

Dintre zilele frumoase petrecute în această căsuță iubită, Eva nu-și amintea decât de zilele de primăvară, de zilele arzătoare de vară și de zilele pline de poezie ale toamnei; le uitase pe cele mohorâte ale iernii, când grădina nu-i dădea nici soare, nici umbră, și când nici ea nu o mai însufletea cu țipetele și tinerețea ei exuberantă și zburdalnică.

Închise la loc fereastra și se întoarse în pat; curând auzi pași; bătrâna Martha, în dorința de a o revedea, venea să o întrebe dacă se trezise și cum dormise. Eva o invită să intre.

De cum intră, Martha o îmbrățișă și se grăbi ca altă dată, să aprindă focul.

Dar vai, între acel altădată și astăzi, Marthei nu i se întâmplase nimic, pentru ea zilele trecuseră atât de asemănătoare unele cu altele, încât confundase poate vara cu iarna, sau totul nu fusese decât o vastă înserare care dănuise de la plecarea doctorului și a Evei până astăzi când, în sfârșit, Eva se întorsese și nădăjduia să-l revadă curând și pe Jacques.

După ce aprinse focul, bătrâna se întoarse și privi spre pat; Eva răspunse privirii ei cu un surâs trist.

— Scumpa mea domnișoară, spuse dând din cap, nu mai sunteți aceeași ca atunci când erați aici; sunteți nefericită; dar cine oare vă poate face nefericită, din moment ce bunul, scumpul nostru stăpân trăiește, îl iubiți și probabil și el vă iubește tot atât?

— Sărmana mea Martha, spuse Eva, vremurile s-au schimbat.

— Da, s-a aflat și aici că v-ați pierdut tatăl și că mătușa dumneavoastră a murit; că, în urma necazurilor astea, toată averea v-a fost confiscată, că erați — cine și-ar fi închipuit una ca asta despre o biată copilă atâta timp fără griji și fără gândire! — că erați, zic una dintre cele mai bogate moștenitoare din regiunea noastră. Dar se mai spune și că prin protecția unuia din noii mari stăpâni oare și-au croit drum în locul celor vechi, toate bunurile dumneavoastră și toată averea v-ar fi fost înapoiate.

— Oh, nu-mi vorbi despre astea, nu-mi mai vorbi niciodată, te rog, dragă Martha. M-am întors aici mai săracă, mai nefericită și mai lipsită cum n-am fost nici odată.

— Dar Scipion? întrebă Martha. Îndrăznesc să vă întreb și de el. Bietul animal, ne-a lăsat pe toți ca să meargă după dumneavoastră. Ah, dacă stăpânul nostru ar fi putut, — cu toate că el era om — iar fi făcut la fel; căci dumnealui și bietul animal vă iubeau cel mai mult, să știți, după aceea eu.

— Scipion a murit, Martha, și, mi-e rușine să-ți spun, dar cu tot doliul care mă apasă, cel după dragul meu Scipion a fost mai greu de suportat.

— Totuși, spuse Martha, pentru care situația nu se limpezea, stăpânul nostru, stăpânul nostru drag tot vă iubește, nu-i așa?

Eva izbucni în plâns.

— Oh, nu-mi vorbi niciodată de dragostea lui. M-ai vedea oare plângând dacă el m-ar mai iubi? Există în lume altceva decât dragostea lui care să merite tristețea sau bucuria, surâsul sau lacrimile? Oh, dacă m-ar mai iubi, dacă aș fi convinsă că într-o zi inima lui s-ar putea întoarce la mine, nu crezi că aș fi acum afară, la ușa de la intrare, ca să-l aștept, — fiindcă și el trebuie să se întoarcă?

Martha își lăsă privirile în jos, se vedea că tot ce putea să cuprindă mintea ei bătrână rămânea închis în aceste cuvinte de neînțeles:

— Trăiește încă, dar nu o mai iubește!

Ea, care privise prin inima stăpânului său ca printr-un cristal, nu înțelegea cum această inimă, pe care numai dragostea o făcea să bată, putea să continue totuși să trăiască fără dragoste; dar Martha, femeie săracă, era de multă vreme resemnată, ca toate fapăturile care depindeau de alții. Era poate și asta o nouă nenorocire fără noimă, ca atâtea altele, pe care ea le vedea abătându-se asupra bieților oameni, își lăsă iarăși privirile în jos și spuse:

— Dacă e așa, înseamnă că așa trebuie să fie.

Și ca în toate împrejurările vieții în care nenorocirea o lovise și pe ea, își aplecă încă o dată capul și încă o dată se resemnă.

Se uită la Eva care-și ținea batista la ochi, văzu cum suspinele făceau să tresalte cearceaful și ca să nu mai; adauge și ea ceva la durerea fetei, și așa destul de mare, ieși în vârful picioarelor să n-o tulbure.

Evei nu-i scăpase nimic din felul delicat de a se purta al Marthei. În durere toate simțurile devin foarte receptive, și dacă bătrâna Martha și-ar fi spus cu voce tare gândurile, ele nu, ar fi fost mai limpezi pentru Eva decât așa cum le păstrase, ascunse în sufletul ei.

Rămase nemișcată și încetul cu încetul latura sfâșietoare a durerii ei se domoli; această latură fusese trezită de întrebările Marthei, dar lacrimile sunt ca sângele: odată oprite, trebuie să le faci drum nou ca să o pornească iar. Auzi orologiul bisericii sunând ora nouă. Altădată, la ultima lovitură nu se întâmpla că Martha să nu intre în cameră când ea încă nu coborâse din pat și să-i spună:

— Scumpa mea domnișoară, gustarea vă așteaptă.

Ultima lovitură tot mai răsună când se auzi pasul Marthei; ușa camerei se deschise și pe un ton mai trist, dar fără să schimbe formula obișnuită, îi spuse:

— Scumpa mea domnișoară, gustarea vă așteaptă.

— Bine, Martha. Vin, îi răspunse Eva.

Bătrâna închise ușa, Eva se îmbracă repede și coborî.

Nimic nu se schimbă în sufragerie; — masa și scaunele erau în același loc, mica masă rotundă la care, atâția ani, Eva luase loc pe scaun în fața lui Jacques!

De astă dată nu văzu decât un tacâm, dar ca de obicei mâncarea era aceeași: unt, miere în fagure, ouă și lapte.

Martha nu se interesase dacă în timpul îndelungatei absențe Eva își schimbase sau nu deprinderile, — ea servise gustarea de altădată; pentru ea, Eva tot tânără, tot frumoasă, rămăsese aceeași Eva.

Fiecare din lucrurile pe care le vedea îi producea tinerei fete o nouă senzație; bătrâna intrând la aceeași oră și anunțându-i cu aceleași cuvinte că masa era servită; Eva coborând pe aceeași scară, intrând în aceeași sufragerie, dar trezindu-se singură la aceeași masă pe care se vedeau aceleași gustări, — toate acestea îi dădeau un amestec de senzații plăcute și crude totodată. Ca toate că nu mai avea pofta de mâncare juvenilă cu care altădată savura dejunul cumpătat, nu vru totuși să o întristeze pe Martha, se așeză la masă cum avea obiceiul să o facă și-și dădu silința să mănânce.

Martha o privea fericită. Pentru oamenii simpli pofta de mâncare sau chiar aparența ei este semn de însănătoșire fie a durerilor trupului, fie a sufletului.

În timp ce Eva mânca un ou, rupea colțurile fagurelui de miere, gusta untul bătut chiar în dimineața aceea și bău jumătate, din ceașca de lapte, Martha, care nu-și dădea seama că pentru ea făcea acest efort, își spunea în sinea ei bucuroasă: "Hai, hai, încă nu e totul pierdut". Oricât ar fi vrut să viziteze grădina, deocamdată nu se putea; dar soarele, care se limpezea și încălzea din ce în ce mai mult, promitea să o zvânte înainte de a se însera.

Dealtfel, avea în casă destule alte lucruri de revăzut, lucruri care îi erau tot atât de scumpe ca și cele din grădină; avea de vizitat laboratorul lui Jacques, la care nu se gândea fără o puternică emoție. Laboratorul, locul unde își petrecea el tot timpul și căruia îi căutase lumina lămpii prin fereastra înaltă și îngustă; spre această lampă își îndreptau privirile cei care veneau seară sau noaptea să ceară ajutorul doctorului.

Câtă vreme era aprinsă, nimeni nu șovăia să bată; este adevărat că și atunci când era stinsă tot băteau, dar cu sfială, deși doctorul puneă tot atâta grabă în a le răspunde.

În laborator era pianul la care Eva luase primele lecții de muzică; acolo, pentru prima oară, datorită unei furtuni îngrozitoare și a emoției puternice provocate de trăznitul căzut la câțiva pași de casă, ea cântase neîntrerupt și chiar remarcabil o melodie pe care timp de trei luni Jacques încercase zadarnic să o facă să o repete.

Tot în laborator venea zi de zi Basile, pe care îl recunoștea după bocănitul piciorului lui de lemn când urca treptele scării; și ca și cum nimic din vechile amintiri nu trebuia să lipsească, tocmai când ajunse în laboratorul a cărui ușă nu o deschise fără o neliniște superstițioasă, — într-atât i se părea că-l va regăsi pe Jacques, urmărind vreuna din experiențele lui misterioase, — tocmai când privea tristă clapele mute și prăfuite ale pianului neatins de ea de trei ani, auzi bătăi în ușa de la intrare și, o clipă după aceea, zgomotul piciorului de lemn al lui Basile apropiindu-se din ce în ce. În sfârșit, ușa se deschise și în prag apărură Basile, același om vesel și devotat.

— Ah, dragă domnișoară, spuse el împreunându-și mâinile și privind-o cu admirația lui de totdeauna, acum cinci minute am aflat că v-ați întors azi-noapte și am alergat să aflu ce e cu dumneavoastră și cu scumpul nostru stăpân, cetățeanul Jacques. Căci dacă dânsul s-ar fi întors după cele ce s-au petrecut, n-ar fi însemnat că trebuie să vă întoarceți și dumneavoastră; dar din momentul în care

dumneavoastră v-ați întors, nimic nu-l poate împiedica, dacă mai trăiește, să se întoarcă și dumnealui. Numai că aveți ochii cam tulburi, de parcă ați fi plâns zdravăn. Nu cumva a murit?

— Nu, prietene, mulțumesc lui Dumnezeu, răspunse Eva.

— Ah, am auzit atâtea în orașul ăsta blestemat! zise Basile. S-a spus că a fost ucis într-o răsccoală; apoi că ar fi fost măcelărit în nu știu care grote, apoi s-a zis că s-ar fi refugiat în America. De mai bine de zece luni n-am mai auzit vorbindu-se nimic. Dar uite că v-ați întors și odată eu dumneavoastră și speranța noastră că o săi revedem. O să se întoarcă, nu-i așa? Spuneți-ne asta, hai, ca să le fac o bucurie oamenilor nevoiași care îl iubesc tot ca înainte. Ah, toți oamenii cărora seniorii le spun calicime, toți ăștia au inimă și-și aduc aminte; nu sunt ca aristocrații care nu-și aduc aminte decât că să-ți facă necazuri. Nu spun toate astea pentru tatăl dumneavoastră, domnișoară, cu toate că i s-ar potrivi și lui.

— Bietul meu Basile, spuse Eva întinzându-i mâna și lăsându-i în palmă un ludovic, care la acea epocă, în asignați, făcea șapte sau opt mii de franci.

Basile privi ludovicul, o privi pe Eva, sărută ludovicul și cu voce tristă spuse:

— Tot bună ați rămas, domnișoară Eva?

Eva își duse batista la ochi.

— Și necăjită, adăugă el, după cum se vede.

— Bunul meu Basile, domnul doctor se va întoarce în trei sau patru zile; cred că îți vei relua vechiul obicei să vii să-l vezi în fiecare dimineață?

— Oh, da, domnișoară, și Antoine la fel; cum de n-o fi ajuns încă? L-am întâlnit pe stradă și mi-a spus că o să vină aici.

În adevăr, ușa laboratorului se deschise și apărură Antoine.

Lovi cu piciorul, după obicei, și strigă:

— Cerc al dreptății! Centru al adevărului! Sunteți tot frumoasă și tânără, domnișoară Eva, slavă Domnului!

— Bună ziua, dragul meu Antoine, dumneata ce mai faci?

— Eu sunt tot profetul, spuse Antoine, trimis să duc cuvântul Domnului pe pământ.

— Și care e acest cuvânt al Domnului pe care mi-l aduci? întrebă Eva oftând.

— Oamenilor cinstiți le va veni rândul, răspunse Antoine, nenorociții vor redeveni fericiți și necăjiți vor fi mângâiați.

— Dumnezeu să te-audă! spuse Eva. Îi puse un ludovic în mâna ca și lui Basile. Cei doi bătrâni întinseră mâinile înspre ea ca pentru a o proteja cu dubla lor binecuvântare.

Apoi coborâră sprijiniți unul de altul, și Eva auzi piciorul de lemn al lui Basile îndepărtându-se din ce în ce, tot așa cum îl auzise și când se apropiase.

Atunci se prăbuși pe scaunul din fața pianului; mâinile îi alargară pe clape și o simfonie plăcută se răspândi de sub degetele ei; s-ar fi spus că profeția smintitului trezise în inima Evei acea speranță pe cale să se stingă și că acea speranță, intermitentă ca și mintea celui care i-o adusesese, arunca raze de lumină peste melodia tristă care făcea să tresară ecoul mut de trei ani al acestui laborator părăsit.

Din cauza exercițiilor, Eva cădea de obicei sau într-un extaz dureros sau într-un acces de veselie nervoasă. De astă dată, sub clape sunetele se stinseră încet-încet, capul i se aplecă melancolic în piept și nici unui din obișnuitele accidente nu se produse.

Când ieși din această somnolență, soarele părea să-și fi recăpătat toată puterea zilelor frumoase, iar picăturile de ploaie din timpul nopții care încă nu se uscaseră străluceau pe deasupra ierbii și a frunzelor ca niște diamante.

Capitolul XI Întoarcerea lui Jacques

Nu există momente mai plăcute în viața spirituală și în viața fizică decât atunci când, după o totală disperare» începi să nădăjduiești puțin și când, după vijelie și trăsnete cerul se înseninează și-și reia culorile de azur.

Ei bine, Eva se găsea într-unul din acele momente, profeția lui Basile își produsese efectul moral, iar reîntoarcerea soarelui desăvârși efectul fizic. Coborî scara, deschise poarta grădinii, își luă curaj și intră.

Cum am spus, picăturile de ploaie și străluceau de-a-supra ierbii, dar se simțea acel parfum plăcut pe care-l emană toate lucrurile umede, când natura și soarele încep să biruie tunetul și ploaia.

Se opri o clipă în poartă; de aici privirea ei cuprinse toată grădina, în atmosfera însemnată se simțea acel na știu ce, care anunță sosirea primăverii. Martie, luna premergătoare, în ciuda vijeliilor, a ploii și a grindinii, e de multe ori una din lunile cele mai fermecătoare ale anului.

Ploaia și grindina din octombrie anunță iarna; ploaia și grindina din martie anunță întoarcerea adierilor plăcute și a zilelor strălucitoare.

Eva se aventură pe terenul cu gazon care puțin înainte era muiat de apă, dar căruia două ore de soare îi fuseseră de ajuns ca să se zvânte.

Prin iarbă se zăreau câteva părăluțe sfoase și câteva flori broștești. Malurile apei înviorate erau îmbrăcate cu mușchi proaspăt în care fremătau primele semne de viață vegetală.

Apa din bazin era încă tulbure, dar puțin câte puțin se limpezea și devenea transparentă; în sfârșit, arborele științei, binelui și răului, frumosul măr care era atracția grădinii, își arăta primii muguri și ici-colo se desluseau primele flori.

Dacă ai fi pus urechea la pământ, cu siguranță s-ar fi auzit cum izvorăște viața din adâncuri, pregătind florile primăverii și fructele verii.

Eva cuprinse cu brațele frumosul măr și-i sărută crengile roșietice. Mărul, ale cărui fructe le văzuse pârguindu-se și pârâul în care se privise întâia oară, atunci când băuse din el la fel ca Scipion, erau doi dintre cei mai vechi prieteni ai ei. Apoi se duse la grotă zânelor privind bazinul de apă limpede în care găsea răcoarea zilelor arzătoare ale verii, și unde dăduse primele semne de pudoare care anunțau nu numai că i se dezvoltase inteligența, dar și că devenise femeie.

Coborî până la boltă; acolo natura nu se trezise încă la viață; vița plină de sângele vegetal, care are atâta. Asemănare cu sângele nostru, este ultima care-și scutură amorteala; tufe de liliac unde se cuibărea și cânta privighetoea erau încă fără frunze.

Dar în lipsa privighetorii, a vestitoarei primăverii, tufe de liliac dăduseră adăpost măcăleandruului cu gușa roșie, cântărețul rustic dăruit de natură să desfete borde-iele cu gănguritul lui în lipsa falnicului soare și a celorlalte păsări cântătoare.

Deseori la aniversările ei Eva se distrase privind acest oaspete apropiat și prietenos pentru care totul părea subiect de curiozitate și care, cu ochii lui vioi și inteligenți, examinează omul ca pe un prieten.

Gingașa pasăre o recunoscuse oare din zilele ei de fericire sau se gândea că e un nou locatar al grădinii? Se apropiase atât de mult de ea, încât fu gata să creadă că o recunoștea și că vroia și ea să-i sărbătorească întoarcerea acasă.

Eva își regăsise paradisul, dar paradisul, prin greșeala ei, devenise trist și pustiu, — iar cel pe care ea îl aștepta fremătând mai mult de teamă decât de dragoste nu era Adam, complicele greșelii ei, ci arhanghelul cu sabia de flăcări care venea trimis de Dumnezeu să o ierte sau să o pedepsească.

Razele atât de plăcute ale soarelui erau oare zâmbetele unui dumnezeu inteligent sau blândă și liniștea caldă a unui astru indiferent care-și îndeplinește sânguincios menirea?

Întrebă totul despre acel mare mister al iertării: globul luminos care înainta pălind spre apus; norul care se împurpura de ultimele lui raze; floarea care creștea înaintea frunzei; totul, până la mica pasăre care se apropia de ea în acel moment de odihnă și de tăcere și care se îndepărta la cea mai mică mișcare și la cel mai mic suspin.

Nicăieri nu afla afirmarea binelui și răului, — peste tot îndoiala.

Acel ce știu eu? Al lui Monbaigne era aruncat ca un vâl peste întreaga natură și se întindea cu fiecă clipă mai dens între ea și viitor.

Auzi că o striga cineva.

Era Martha; noaptea se apropia, suna ora patru și Martha, punctuală ca un orologiu, venea să o poftască la cină.

Acolo o aștepta o singurătate și mai mare. Deseori, absorbit de lucrările lui, urmărind vreo problemă pe punctul de a fi rezolvat, dar a cărei soluție îi scăpa în-tr-una, — așa cum se întâmpla de fapt cu tot ceea ce crede omul că deține, — Jacques o rugă să mănânce singură, și el nu cobora; dar atunci îl știa acolo și Eva își dădea seama că doar un simplu planșeu îi despărțea.

La cină însă era întotdeauna prezent, aceasta fiind adevărata lui oră de plăcere, oră la care o regăsea pe Eva pe care nu o vede. A numai atâta timp cât durau lucrările lui noi și pretențioase, care îi captau toată atenția.

O avea prezentă în minte, o regăsea în suflet și atunci chipul lui, întocmai ca al unui copil furat pentru o clipă de studiu, își recăpăta toată seninătatea fericirii.

Acum el nu mai era acolo; nu o treabă urgentă, ci voința lui îl ținea departe de ea. Se va întoarce? Când se va întoarce? Cu ce sentimente se va întoarce?

Era veșnica întrebare pe care Eva vroia s-o rostogolească din inima ei ca stânca lui Sisilf, dar care tot ca stânca lui Sisif îi recădea veșnic pe inimă.

Așa cum recunoscuse gustările de dimineață, la fel recunoscuse cina. Era aceeași ca și cum Jacques ar fi trebuit să fie acolo, doar locul gol de la masă arătând lipsa lui.

Când să strângă masa, Martha își dădu seama că Eva nu mâncase aproape nimic.

— Oh, Doamne, ce puțin ați mâncat, draga mea domnișoară, îi spuse.

— N-am mâncat puțin, Martha, dar am mâncat singură.

— Ce să fac cu tot ce rămâne? întrebă Martha.

— Să chemi mâine o femeie săracă și să-i dai să mănânce ea și copiii ei.

— Și tot așa să fac mereu?

— Da, spuse Eva, săracii vor mânca partea doctorului și, n-ai nici o grijă, dragă Martha, nu se va plânge ni meni de acest plus de cheltuială care, după cum vezi, nu se aruncă.

— Aveți dreptate, domnișoară, dumnealui era atât de bun pe vremuri!

— Astăzi este și mai bun, Martha.

— Oh, asta nu se poate! Izbucni femeia.

— Nădăjduiesc cel puțin că așa va fi, spuse Eva ridicând ochii spre cer.

După masă Eva se urcă în laborator și așeză o lumânare în așa fel încât să-i fie văzută lumina de afară.

— Lumea o să creadă că a sosit domnul doctor, remarcă Martha.

— Le vei spune celor care vor veni, dragă Martha, că nu a sosit încă, dar că-l așteptăm, și săracii vor ști că au un protector împotriva tuturor necazurilor de care sunt amenințați și chiar împotriva aceluia bine pe care ei nu-l prețuiesc îndeajuns, moartea.

— De ce vorbiți tot timpul așa, domnișoară, de când v-ați întors? întrebă Martha; nu v-am auzit niciodată înainte de plecare spunând asemenea vorbe.

— Martha, eu nu am plecat, am fost smulsă de la voi. Am stat trei ani fără să-l văd pe cel care însemna pentru mine totul, — dumnezeul meu, stăpânul meu, regele meu, idolul meu, singura! Om pe care l-am iubit, pe care îl voi iubi totdeauna!

Era cât pe ce să izbucnească "și care nu mă mai iubește", dar pudoarea îi înăbuși strigătul.

Așeză lumina acolo unde Jacques așeza de obicei lampa, apoi continuă să viseze în laboratorul slab luminat.

Între timp steaua săracilor — adică lumina din laborator — fusese văzută; înainte că Eva să coboare, auzi sunând sau bătând de două sau de trei ori la ușa de la intrare.

Erau săracii care veniseră degrabă la acest far salvator și oare se întorceau totuși liniștiți pe la casele lor, aflând că nu sosise încă, dar că erai așteptat în curând.

Eva coborî, lăsând lumina aprinsă în laborator, călăuzită doar de razele lunii care în seara aceea străluceau cum nu străluciseră în ajun. Dar o găsi pe Martha care o aștepta în camera ei.

Bătrâna nu-și mai regăsea copila veselă și firească în această tânără domnișoară tristă și ciudată care se întorsese.

De câteva ori Eva fusese pe punctul de a-i mărturisi secretul ei. Era fără îndoială secretul tristeții ei, și Martha ar fi vrut să-l cunoască, fiind sigură că ar fi mângâiat-o.

Nu Eva era aceea care nu-l mai iubea pe Jacques, dimpotrivă, dragostea ei pentru el se schimbase în ceva sfânt; dar nici Jacques nu se putea să n-o mai iubească. Cum să nu iubești copila aceasta plină de farmec care acum se făcuse mai încântătoare ca niciodată?

Martha se gândi că va afla cu timpul dezlegarea misterului. Nu putea să mai dureze multă vreme, Jacques trebuia să sosească dintr-un moment într-altul. Numai că Eva i se păruse mai liniștită ca în ajun, și bătrânică puse pe seama apropiatei întoarceri schimbarea comportării tinerei sale prietene.

Eva o întrebă pe Martha despre vechile ei cunoștințe și mai ales despre tinerele fete fără avere și bătrânele sărace.

Deci tot milostenia de altădată era motivul acțiunilor ei. Se interesă de numărul copiilor, cam câte fete și câți băieți s-ar putea aduna într-o școală gratuită. Se interesă de numărul bătrânilor care ar fi făcut apel la mila publică.

Nimeni nu putea mai bine decât Martha să cunoască toate aceste amănunte.

Eva o rugă să-și adune în timpul nopții amintirile și a doua zi să o ajute să facă o listă cu toți necăjiții care aveau nevoie de ajutor.

După cum se vede, Eva nu trebuia să-l aștepte pe Jacques pentru a începe mărinimoasa ei misiune.

Martha se despărți de ea la ora unu noaptea; dormi liniștită și a doua zi, pe aceeași masă pe care servise prânzul, Eva găsi hârtie, pană și cerneală, ca să poată întocmi listele.

Toată ziua fuseră ocupate cu această îndeletnicire și astfel ziua trecu foarte repede.

Seara constatară că existau șaiszeci de bătrâni, bărbați și femei, care ar fi trebuit internați în azil; aproape cincizeci — cincizeci și cinci de copii care trebuiau să fie crescuți în orfelinate și treizeci — patruzeci de oameni de treabă care trebuiau ajutați pe la casele lor.

Numai după ce terminară toate socotelile, Eva se duse să-și viziteze frumoasa grădină. I se păru că în comparație cu felul cum arătaseră în ajun, ierburile se învioraseră, florile mărilor se deschisera, malurile pârâului înverziseră, iar măcăleandru ei devenise mai vesel și mai apropiat. Ca și în ajun, primise la ora obișnuită vizita la Basile și a lui Antoine, care o anunțară că oamenii săraci din oraș vor să sărbătorească întoarcerea domnului doctor.

Eva se întreba, fără să-și poată răspunde, — de ce totdeauna oamenii săraci sunt cei care îi iubesc pe oamenii buni și cum se face că oamenii cărora li se spune *oameni de condiție* nu au nici un entuziasm pentru adevărații filantropi.

Seara, mai mult de cincizeci de persoane așteptau sosirea lui Jacques. Și de data aceasta îl așteptară în zadar, iar manifestația se amină pe a doua zi.

Eva nu socoti necesar să aștepte venirea lui Jacques pentru a-și începe activitatea de milostenie. Nu-i lăsase Jacques o pungă cu douăzeci și cinci de ludovici, și nu putea ea oare cu jumătate din această sumă să acopere atâtea lipsuri?

Se înfășură într-o haină mare de blană și, urmată de Martha, vizită vreo douăsprezece case unde prezența ei era foarte necesară.

Iarna lui 96 spre 97 se dovedise foarte friguroasă și de aceea mizeria fusese mai mare ea oricând.

Această primă vizită a Evei lăsă o urmă de bunăstare în casele săracilor. Brutarul primi o comandă de șaiszeci de pâini pe care urma să le ducă pe la casele celor lipsiți, iar negustorul de vinuri primi o comandă de șaiszeci de sticle, își făcu o listă cu toți copiii care nu erau destul de bine îmbrăcați pentru frăgezimea vârstei lor și comandă cincisprezece sau douăzeci de costume din postavurile cele mai călduroase pe care le putu găsi.

Ziua trecu astfel foarte repede; începu să-și dea seama că rolul de binefăcătoare era pentru sufletul ei una din cele mai mari satisfacții morale din câte își putea oferi. Luă legătura cu două sau trei aziluri și se convinse că ceea ce își impusese drept ispășire însemna de fapt o supremă fericire. Gândindu-se la toate acestea, ea examina, întreba, afla asprele taine ale mizeriei care fac să tresalte inimile celor care pot și vor să le aline.

Cum oamenii nu erau nevoiți să-i câștige mila, ei nu încercau nicicum să o mintă, îl povesteau lucrurile așa cum erau și lucrurile așa cum erau o făceau să. Plângă.

Sosise cu două seri înainte, și nu mai exista în întregul Argenton o casă care să nu știe că se întorsese pupila doctorului și că doctorul avea să se întoarcă și el.

Cei care o văzuseră spuneau că era mai frumoasă ca niciodată, dar foarte tristă. De fapt pentru cei care nu știau în ce condițiuni se întorsese, tristețea i-o atribuiau atât pierderii tatălui ei, cât și sechestrării averii; despre sechestrul, mai ales, oamenii făceau fel de fel de presupuneri, mai ales când o vedeau făcând atâtea danii și plătind totul cu aur, chiar și pomenile. Cum la Argenton nu se cunoștea adevărata avere a doctorului și cum totdeauna îl văzuseră că trăiește cumpătat, ca unul care ar avea doar vreo sută de ludovici venit, începură să umble pe seama lui zvonurile cele mai năstrușnice.

Se spunea — ceea ce era adevărat — că fusese în America și că acolo făcuse avere. Acolo, nu făcuse avere, ci doar adăugase ceva celei existente.

Se mai spunea că găsisese o comoară în grottele de la Saint-Emilion, unde fusese obligat să se ascundă când cu proscrierea girondinilor.

Se spunea că devenise prietenul, unui yankeu bogat care îi lăsase toată averea, în sfârșit, părerea tuturor era că se întorsese foarte bogat și că revenea la Argenton ca să împartă această avere săracilor. Cât despre domnișoara de Chazelay, cum Jean Munier fusese văzut într-o vreme luând informații despre averea ei mobilă și imobilă, și cum nu se bănuise că treaba asta se făcea pentru ca averea să fie înapoiată stăpânului legitim, era socotită total ruinată și netrăind decât din mila lui Jacques Mérey.

Dar în definitiv Jacques Mérey putea îi cel de la care primea toate instrucțiunile necesare, și cum pe Eva toți o știau bună la suflet, nu se îndoiau câtuși de puțin de intențiile ei.

Basile și Antoine, care fuseseră consultați de ea și care o ajutaseră să-și completeze listele, indiscreți cum erau, răspândeau și mai mult zvonul viitoarelor proiecte filantropice ale doctorului și ale pupilei sale.

În sfârșit, veni și ora când trebuia să sosească diligența. La fel ca și cu o zi, cu două sau cu trei înainte, o parte din populația săracă din Argenton îl aștepta la poștă.

De data aceasta așteptarea nu le fu înșelată.

Când îl văzură coborând din trăsură, strigătele "Trăiască Jacques Mérey" răsunară din toate părțile. Antoine pe de o parte, Basile pe de alta, purtând fiecare câte o torță în mână și urmați de întreaga mulțime purtând la rândul ei făclii, îl înconjură și cu aceleași strigăte îl conduseră pe doctor pe străzile din Argenton până la căsuța lui.

De câțva timp Eva și Martha auzeau strigătele, însă numai Eva își dădu seama ce anume însemnau. Când se apropiară de casă, Martha o chemă pe tânăra fată, să vină să vadă de la ușă tot ce se întâmpla afară.

Eva însă ghicise totul; tremurând ca în ziua când îl revăzuse, neîndrăznind să i se arate, neîndrăznind să se depărteze de teama de a nu fi judecată după aparențe, așteptă să se deschidă ușa și să apară în fața ei judecătorul.

Bătrâna Martha înțelese în fine că pe stăpânul ei îl aclamau; deschise larg ușa și, foarte veselă, stând în prag, ridicând brațele spre cer, izbucni:

— Oh, stăpânul nostru! Scumpul nostru stăpân, doctorul! Dar unde sunteți, domnișoară? Dar veniți odată! Ce-are să spună dacă nu vă vede?

Pentru Eva însă această voce atât de plină de voioșie, de afecțiune și de simpatie era însăși vocea arhanghelului care aruncă strigătul înspăimântător, anunțând judecata de apoi.

Oh, da, în acest moment Eva ar fi vrut să fie amestecată printre miile de morți care, urmau să apară în fața Domnului mai albi decât giulgiurile în care erau înfășurați.

Îl auzi pe Jacques mulțumind emoționat acelor oameni de treabă. Fiecare sunet ia! Vocii lui dragi îi mulase fibrele sufletului. Pe măsură ce el înainta, ea se dădea înapoi urcând una câte una treptele scării.

— N-ai văzut-o pe Eva? întrebă în cele din urmă, cu un glas pe care vroia să-l facă să pară calm, de parcă ar fi pus întrebarea cea mai firească din lume.

— Ba da, scumpul meu stăpân, spuse Martha, era aici adineauri; e cea dintâi care a știut că strigătele anunțau întoarcerea dumneavoastră, era cât pe ce să leșine și am văzut-o rezemându-se de perete ca să nu cadă. Fără îndoială, i s-a făcut rău pe undeva, poate în laboratorul dumneavoastră pe care aproape nu l-a părăsit de când a venit.

Jacques smulse luminarea din mâinile Marthei și urcă repede spre laborator.

O găsi pe Eva în genunchi, sprijinită de ușă, întocmai ca Magdalena lui Canova; se opri punându-și fără să vrea mâna pe inimă și o privi.

— Doamne, doamne! spuse fata, aș vrea să am toate balsamurile Arabiei să-ți înmiresmez picioarele; dar nu am decât lacrimile mele. Primește-le.

Și prinzindu-i genunchii îi sărută cu atâta ardoare, încât ar fi fost cu neputință să-ți dai seama dacă smerenia era mai mare decât iubirea, sau iubirea mai multă decât smerenia.

Jacques Mérey își aplecă fruntea și o privi cu o milă nesfârșită; dar cum ea își ținea fruntea aplecată, nu putu să-i vadă expresia feței; apoi, după o clipă de tăcere, întinzându-i mâna, îi spuse:

— Ridică-te și mergi în pace.

Și sărutând-o pe frunte, cu sărutul mai curând al unui părinte decât al unui prieten, Jacques intră în laborator și închise ușa, lăsând-o pe scară.

Cu toate că fusese multă blândețe în vocea lui, cu toate că mișcările lui fuseseră mai curând duioase decât aspre, inima Evei se umplu de durere și, hohotind, intră în camera ei.

Primele două sau trei ore din noapte nu dormi și în tot acest timp îl auzi pe Jacques umblând la etajul de deasupra, cu pasul măsurat al unui om care meditează.

Capitolul XII Cabana lui Joseph braconierul

A doua zi bătrâna Martha o invită pe Eva, în numele lui Jacques, să urce în laborator.

Când se gândi că-l va revedea, simți o nouă strângere de; inimă și din nou ochii i se umplură de lacrimi; dar își stăpâni această primă pornire, își șterse ochii, se frecă bine cu batistă și urcă surzătoare în laborator.

Văzând-o, Jacques o întâmpină, o sărută pe frunte cu același sărut liniștit și rece care o înghețase în ajun și-i arată un fotoliu.

Eva își aruncă privirea spre patul lui; văzu că nu fusese desfăcut.

Jacques nu dormise.

Îngenunche în fața patului, murmură o scurtă rugăciune, apoi se așeză lângă el, acolo unde îi arătase.

— Eva, îi spuse Jacques, iată-ne întorși la Argenton; iată-te din nou în această căsuță care, spui dumneata, îți este mai dragă decât orice loc din lume. Eu m-am întors, aici din cauza făgăduielii dumitale. O vei ține?

— Da.

— Pe de-a-ntregul?

— Pe de-a-ntregul.

— M-ai autorizat să vând casa din strada Provenea.

— Da.

— Am vândut-o.

— Ai făcut foarte bine, prietenul meu.

— M-ai autorizat să vând tot ce era în casă.

— Da.

— Am vândut totul.

Jacques păstră un moment tăcere.

— Nu mă întrebi cu cât am vândut tot?

— Nu mă interesează, spuse Eva. Banii aceștia nu-si aveau destinația lor?

— Da. Erau destinați înființării unui spital. Dar pentru casa aceea mai datorai patruzeci de mii de franci.

— Este adevărat.

— Acei patruzeci de mii de franci odată achitați, au mai rămas doar nouăzeci de mii de franci. Nu ajung pentru a construi și fonda un spital de patruzeci de paturi.

— Ia restul dintr-altă parte a veniturilor mele.

— M-am gândit la un lucru; castelul de Chazelay este în picioare; el nu-ți amintește decât de lucruri triste; într-o seară de bal mama dumitale a ars acolo de vie...

Eva întinse mâna ca pentru a-l ruga să nu-i trezească această amintire.

— Cât timp ai locuit în el, — așa cel puțin am înțeles — n-ai făcut decât să plângi despărțirea noastră.

— Oh, ți-o jur!

— Când toate proiectele noastre vor fi fost îndeplinite, își va rămâne abia atât cât să trăiești. Acest castel nu este al unei claustrate; el este nu numai al unei femei, ci și al unei familii foarte cunoscute. Ce vei face acolo singură?

Eva se cutremură.

— Nu vreau să locuiesc nicăieri singură, spuse ea; vreau să rămân cu dumneata, lângă, dumneata.

— Eva!

— Ți-am spus că nu îți voi vorbi de dragoste, și ți-o repet. Fă din castelul de Chazelay ce dorești.

— Vom lua de acolo portretul mamei dumitale, și oriunde vei locui, acel portret va fi în cameră; dumitale.

Eva îi luă mâna lui Jacques și i-o sărută înainte ca el să fi avut timp să o oprească.

— Din recunoștință, spuse ea, nu din dragoste. Nu am convenit că nu este de ajuns să mă căiesc, dar că trebuie să și ispășesc?

— Va trebui totuși să ne despărțim într-o zi.

Eva îl privi cu spaimă, dar privirea ei nu însemna un reproș.

— Nu te voi părăsi, Jacques, decât dacă mă alungi. Când vei fi sătul de mine, îmi spui doar: "Du-te", și plec. Numai că, dacă mă vei căuta sau vei pune să fiu căutată, nu veți avea prea multă bătaie de cap, cadavrul meu nu va fi prea departe. Dar pentru ce să mă alungi?

— Poate mă însor, spuse Jacques.

— N-am prevăzut eu totul, chiar și această perspectivă? îi răspunse Eva cu vocea stinsă. Nu am convenit că dacă soția dumitale va dori să mă păstreze, voi fi doamna ei de companie, menajera ei... Lasă să hotărască ea, mă voi ruga într-atât, încât mă va lua.

— Să revenim la castelul tatălui dumitale. Nu vezi nici un inconvenient să facem din el un azil? Este gata construit, și, dacă vindem mobilele, vom avea în mod sigur destul pentru a crea un venit. Mi s-a spus că există acolo tablouri de mare preț, un Rafael, un Leonardo da Vinci, trei sau patru Claude Lorrain; gustul luxului prinde din nou, gustul artelor frumoase reînvie, vom realiza ușor trei sau patru sute de mii de franci numai din colecția de tablouri.

— L-am auzit pe tatăl meu spunând că există la castel un Hobbema pe care i se oferiseră patruzeci de mii de franci, doi sau trei Mieris încântătoare și un Ruysdael, care nu-și găsește egal în muzeele din Olanda.

— E bine, deci pentru castel am hotărâta. Dacă nu vom strânge de ajuns din vânzarea tablourilor, vom obține din vânzarea pământului. Adu-ți aminte, mi-ai spus că nu vei da îndărăt din fața nici unui impediment, că vei îngriji femeile, copiii mici și că vei continua să-i îngrijești în caz de epidemie, chiar cu riscul vieții dumei tale?

— Așa am spus și am adăugat că, îndeplinind această datorie pioasă, sper să contractez vreo boală contagioasă, căci atunci voi fi la rândul meu îngrijită de dumneata, voi muri în brațele dumitale și, după ce vei fi sigur că nu-mi voi mai putea reveni, mă vei săruta și mă vei ierta.

— Iarăși? Făcu Jacques.

— M-ai întrebat dacă-mi aduc aminte, trebuia ne greșit să-ți dovedesc că da.

— Bine, spuse Jacques. Trebuie să plec, nu mă așteptați decât la cină. Dacă nu mă întorc astăzi, nu te neliniști, înseamnă că sunt reținut.

— Mulțumesc, Jacques, spuse Eva încet.

Se sculă, uitându-se tot timpul la el și se întoarse în camera ei.

O clipă mai târziu auzi galopul calului. Se repezi la fereastră și-l văzu dând colțul străduței pe care se mergea la castelul de Chazelay.

Eva însă se înșela, Jacques nu se ducea la castel.

El se duse mai întâi la cabana lui Joseph, tăietorul de lemne, îi fu destul de greu să pătrundă călare până acolo, într-atât crescuse pădurea, într-atât se întinsese desișul.

În sfârșit o zări. Joseph sta în ușă și pregătea încărcăturile vechii lui arme.

Jacques îl recunoscuse, dar Joseph, căruia nu-i trecuse prin minte că l-ar fi putut vedea prin, părțile locului, se uită lung la el și când să-l întrebe cine e, Jacques își spusese numele.

— Ah, dumneavoastră sunteți, domnule doctor? Izbucni omul. Mă regăsiți singur, biata maica mea, bătrâna, a murit.

— Dar dumneata arăți foarte bine, Joseph, și mi se pare că n-ai renunțat la vechea dumitale îndeletnicire?

— Ce vreți? Cât a trăit domnul marchiz de Chazelay, am sperat să ajung și eu paznicul general al tuturor proprietăților sale, dar nenorocitul a fost împușcat, și n-a mai depins de el decât să fiu și eu împușcat, — pentru că dumnealui vroia să mă ia să facem împreună războiul; dar să merg la război împotriva țării mele, asta nici odată! Eu nu sunt decât un țăran sărac, dar simt toată Franța colea în inima mea!

— Așadar, prietene, spui că nădejdea dumitale era să ajungi paznicul general al averii domnului de Chazelay? întrebă Jacques.

— Da, domnule doctor. Acuma că braconierii nu mai sunt spânzurați, dacă proprietarii ar fi deștepți, i-ar face. Paznici pe braconieri. Pentru că pe noi nu trebuie să ne învețe alții pe unde sunt urmele iepurilor sălbatici și de casă, noi știm unde se pun capcanele și unde se întind lațurile, și cel care ar avea încredere în mine ar avea un om de nădejde care nu s-ar lăsa păcălit.

— Cui aparține păduricea în care locuiești?

— Credeam că v-am spus altădată că aparține domnului marchiz.

— Atunci, întrebă Jacques, face parte din succesiunea lui?

— Sigur că da.

— Dar n-ai vrea poate să părăsești pădurea asta și cabană pentru una mai frumoasă?

— Oh, spusese braconierul dând din cap cu un aer melancolic; de când mica Hélène a părăsit-o, de când Scipion nu mai e, de când a murit și mama, aș da-o și pentru un ac.

— Atunci totul se poate aranja, spusese Jacques. Eu sunt însărcinat de către domnișoara de Chazelay să vând averea tatălui ei, și voi pune condiția celui care o va cumpăra să te numească paznic. Ca salariu, ce pretenții ai avea?

— Ah, domnul doctor știe bine, nu-i așa, că rău poți îndeplini un serviciu fără să fii plătit?

— Da, prietene, știu, de aceea te-am și întrebat cât dorești.

— Domnule doctor, un paznic bun nu are preț. Dar o să socotim cât mai ieftin. Un paznic bun, vedeți, face optzeci de franci pe lună; el trebuie să omoare doi iepuri de casă în fiecare zi și unul sălbatic duminică.

— Iau asupra mea să obțin asta și să pun să ți se clădească, în locul pe care o să-l alegi, o căsuță frumoasă de piatră în schimbul acestei cabane.

— V-am spus, domnule doctor, puțin mă interesează locul. Toate locurile îmi sunt indiferente, doar asta e mai trist pentru mine, față de toate celelalte, și dacă aș fi știut unde să mă duc, aș fi plecat de mult. Eram foarte hotărât să spăl putina de aici și chiar din canton, la prima săcăială ce-aș fi avut-o, dar sunt temut în regiune, nu știu pentru care motiv, că eu nu m-am dovedit a fi om rău. Este adevărat, am spus într-o vreme că l-aș. Omorî ca pe un câine pe cel care ar încerca să mă facă. Să ies din

cabana asta, dar în alte vremuri, când mititică se rostogolea coala cu bietul Scipion și când bătrâna mea. Mamă pregătea supă pentru toți trei.

— Cam cât poate să aibă păduricea asta? întrebă Jacques.

— Trei sau patru pogoane, cu izvoare minunate din care s-ar putea face un pârau frumușel, ce mai!

— Dar există vreun drum ca să ajungi până aici?

— E drumul castelului, domnule doctor, care trece la jumătate de sfert de leghe de aici. Ar fi un drum ide pietruit, atâta tot ar fi vorba doar de câteva sute de franci.

— Dar, spuse Jacques, credeam că te regăsesc bogat?

— Eu bogat, cum asta?

— Credeam că marchizul de Chazelay ar fi putut să-ți dea vreo zece mii de franci pentru că l-ai ajutat să-și găsească fata.

— Oh, n-ar fi trebuit să stărui prea mult; dar credeți-mă, dacă vreți, domnule doctor, când am văzut-o pe biata copilă întorcându-se la castel atât de nenorocită și mâhnită, în loc să caut să-l întâlnesc pe domnul marchiz când îl vedeam într-o parte, eu fugeam în cealaltă. Apoi, v-am mai spus, am refuzat să plec cu el, i-am răspuns că eu sunt pentru noua ordine a lucrurilor și din asta ne-am cam certat și apoi mai știa că am luat și o scri soare de-a fiicei lui pentru dumneavoastră... din momentul acela totul s-a terminat.

— Da, spuse Jacques, știu că i-ai făcut servicii fetei: uite, ține aici leafa dumată de paznic general, ți-o plătesc pe un an înainte.

Și-i dădu o pungă mică de piele în care înainte de a pleca de acasă numărăse o mie de franci.

— Dacă vor veni aici oameni cu hârtii mari, cartoane și pensule, și dacă acei oameni îți vor spune că sunt arhitecți, să-i lași să-și vadă de treabă.

— Voia la ei, domnule doctor.

— Apoi, nici un cuvânt, adăugă Jacques, despre ceea ce s-a petrecut acum între noi, căci altfel nu se va mai face nimic.

— Dar dacă nu suflu o vorbă, rămâne hotărât așa?

— Da, prietene.

— Domnule Jacques, când se încheie un târg fără semnătură, se bate palma; între oameni cinstiți, asta face mai mult decât o semnătură. Dați-mi mâna, domnule doctor.

— Iat-o, și din toată inima! spuse Jacques strângându-i mâna cu afecțiune. Acum arată-mi drumul cel mai scurt ca să ajung la castel.

Joseph o porni înainte și pe o potecă pe care Jacques n-o văzuse niciodată, îl conduse până la liziera pădurii.

— Uitați, spuse el, vedeți giruetele acelea?

— Da.

— Ei bine, sunt ale castelului de Chazelay. Bietul marchiz, ce mult ținea, el la giruetele lui! Ce prostie!

Acum când e la șase picioare sub pământ, nu le mai aude scârțâind.

Și Joseph ridică din umeri cu un gest de profundă filozofie.

Doctorul urmă în pasul calului cărarea pe care i-o arătase Joseph. Era într-adevăr la Aia un sfert de leghe de castel, când dădu peste drumul pietruit care ducea acolo și care într-adevăr nu se afla la mai mult de trei sau patru sute de metri de pădurice.

Supraveghetorul castelului era același Jean Munier, altădată comisar de poliție, devenit intendent al domeniului Chazelay.

În momentul în care îi fuseseră înapoiate bunurile, Eva îl întrebase pe acest om cumsecade dacă nu i-ar place mai mult un serviciu liniștit cu șase sau șapte mii de franci salariu, decât unul la Paris pe care-l putea, pierde oricând. Acuma era îngrijorat pentru postul lui de intendent, întrucât auzise că atât castelul, cât și toate dependințele urmau să fie vândute.

Îl primi deci eu o oarecare teamă pe Jacques Mérey, crezându-l un eventual cumpărător.

Într-adevăr, primele întrebări ale lui Jacques, care ceruse să vadă castelul cu de-amănuntul, nu erau denatura să-l liniștească și din acel moment încercă să-și facă un protector din noul sosit.

— Nu cred că acest castel să fie vândut, spuse Jacques, dar fără îndoială i se va da o altă destinație; dacă, după cum spuneți, domnișoara de Chazelay v-a făgăduit să se îngrijească de viitorul dumneavoastră, îi voi aminti, de această făgăduială. Spuneți-mi cum vă numiți și nu veți regreta că m-ați întâlnit.

— Domnule, mă numesc Jean Munier.

Era numele comisarului de poliție care o smulsese pe Eva de la piciorul eșafodului, îl privi insistent.

— Jean Munier, spuse Jacques; în adevăr, domnișoara de Chazelay are mari obligații față de dumneavoastră; dacă nu ia-ți salvat viața, i-ați păzit-o în orice caz, în împrejurări tragice.

— Știți dumneavoastră acest lucru?

— Da... și poate ați auzit-o pronunțându-mi numele.

Jean Munier îl privi pe necunoscut cu o nouă curiozitate.

— Numele meu e Jacques Mérey, continuă doctorul fixându-și privirea pătrunzătoare asupra intendentului.

Jean Munier sări în sus și-și împreună mâinile; apoi, cu o expresie de bucurie de a cărei sinceritate nu te puteai îndoi, izbucni:

— Ah, domnule, deci v-a regăsit?

— Da, răspunse rece Jacques.

— Cât de fericită trebuie să fie, scumpa domnișoară! Exclamă fostul comisar de poliție. Dacă v-a pronunțat numele? Oh, cred și eu! În orice clipă vă chema cu strigăte de durere, cu lacrimi. Știți unde am găsit-o, domnule, — continuă omul cumsecade apucându-l de braț, — am găsit-o lângă eșafodul unde vroia să moară pentru că vă credea pe dumneavoastră mort. Și e un miracol că n-a murit acolo la un loc cu ceilalți. Douăzeci de capete au căzut sub ochii ei! Din fericire bătrânul Sanson își știa socoteală și n-a vrut să audă nimic, cu toate că dumneaei se îndârjea să urce pe eșafod ca să moară. N-a murit, slavă Domnului! Trăiește, e bogată, o să vă căsătoriți cu dumneaei, nu-i așa?

Jacques păli, ca un mort.

— Arătați-mi castelul, spuse.

Jean Munier luă cheile și, cu pălăria în mână, îl conduse pe Jacques Mérey la scara principală.

Jacques nu văzuse niciodată castelul decât pe dinafară. Pe vremea marchizului refuzase totdeauna să intre, cu toate că de trei sau de patru ori trimiseseră să-l cheme, fie pentru o indispoziție a stăpânilor casei, fie pentru bolile servitorilor domnului marchiz.

Era un castel, credem că am mai spus-o, din secolul al șaisprezecelea, cu resturi de turnuri, ziduri de apărare și poduri mobile. Avea formidabila alcătuire a castelelor din vremurile de războaie și ar fi putut face față la nevoie încă unui asediu.

Ca în toate castelele din acea epocă, se intra într-o sală de arme, mare cât să cuprindă ea singură o casă modernă; apoi din această sală se trecea în saloane, în camere, în cabinete, în budoar, care se întindeau pe fațade luminate de optzeci de ferestre. De acolo, o vedere extraordinară domina toate împrejurimile. O singură cameră care părea să fi fost pe vremuri un dormitor era complet nemobilată și nu avea ca ornament decât un portret mare al unei femei care semăna că Eva.

Era camera în care mama ei arsese în seara balului. Despre acest portret vorbea ea în manuscris și în fața lui îngenunchease în zilele ei de tristețe și se rugase. Apoi, după această cameră, continua șirul de apartamente mobilate și, cum am mai spus, somptuos mobilate.

Acolo, în acele camere, cabinete și budoare, găsi Jacques tablourile despre care i se vorbise, în Rafael care reprezenta o sfântă Genoveva cu fusul în mână, alături de ea o oaie și un câine ciobănesc; pânzele lui Claude Lorrain, Hobbema, Ruysdael, Mieris, un Leonardo da Vinci minunat; în sfârșit, o întreagă comoară de picturi italiene și flămânde.

Își notă toate tablourile în carnet, îi dădu lista lui Jean Munier și îi spuse să le pună în lăzi. Apoi, deasupra tuturor șemineurilor existau miniaturi de Petitot, Latour, Isabey și doamna Lebrun, trei sau patru Greuze extraordinare, pânze de budoar, bijuterii vechi de Saxa cu care sunt încărcate șemineurile vechilor castele de pe malurile Rinului. Reprezentau o avere numai acrele fleacuri care sunt prima necesitate a luxului. Le notă pe toate, dând ordin să fie puse în scrinuri și în sertarele birourilor Boule și ale celor de lemn de trandafir, de care apartamentele castelului erau pline.

Sfeșnice cu multe brațe, oglinzi venețiene, lustre cu sute de cristale tăiate în fațete, sfeșnice neobișnuite ca visele doamnelor de Pompadour și Dubarry; antablamente de uși de Boucher, tablouri de Watteau, Vanloo, Joseph Vernet, colecții de emailuri de Limoges, în sfârșit, comori la care Eva nu putuse fi atentă, fie pentru că nu le cunoștea valoarea, fie pentru că fusese prea tristă ca să se ocupe de asemenea fleacuri.

La etajul al doilea, o întreagă galerie de mobile Ludovic al XVI-lea, care la vremea lor nu costaseră decât prețul lor de cumpărare, dar care acum ar fi ruinat chiar un colecționar.

Ar fi trebuit nu o zi, ci o lună pentru a vizita toate camerele și toate saloanele și pentru a le evalua bogățiile; erau tapiserii minunate din Beauvais, și din Arras, camere întregi tapisate în stofe chinezești, în care toate mobilele, toate ornamentele, toate porțelanurile erau chinezești; trebuiseră trei generații de stăpâni bogați și de stăpâne cochete ca să adune ceea ce se strânsese în acest gigantic sipet de granit.

Ca toți emigrații, marchizul de Chazelay credea că va lipsi patru sau cinci luni; lăsase deci în pungile și în cutiile lor obiectele cele mai de preț; datorită sechestrului, totul se păstrase intact. Cu ceea ce Jacques Mérey aduna numai din castelul de Chazelay, se puteau mobila patru case și două castele de felul celor care începuseră acum să se construiască.

Terenurile din jurul domeniului erau destinate livezilor de fructe, grădinilor de plimbare, așa cum se obișnuia să se facă în Franța după moda englezească, în sfârșit, mai exista acolo unul din acele parcuri imense ale cărui alei fără sfârșit păreau să ducă la capătul lumii.

Numai din tăierea pădurilor nefolositoare se obținea lemn pe care se putea lua mai mult de o sută de mii de franci.

La poalele platoului pe care era situat castelul se vedea un râu mic, care, în drumul lui, forma două sau trei iazuri, pline de pește, și apoi se vărsa în Creuze.

Nimic mai pitoresc decât acele mori ce semănau cu construcțiile decorative pe care arhitectul reginei Marie-Antoinette le ridicase în parcul micului Trianon și din pricina cărora se iscaseră atâtea bârfe calomnioase care o urmăriseră pe biata regină în tot timpul vieții, neiertând-o nici după moarte.

Fiecare din acele clădiri, avea un refugiu pentru un poet, un pictor, un compozitor. Prin fiecare din ferestrele amenajate cu multă artă descopereai o panoramă diferită, întotdeauna bine găsită, — când înspăimântătoare, când grațioasă.

Intendentul pe care Jacques îl găsisese la castel, — și unde dealtfel acesta urca în fiecare zi ca să se asigure că totul era în ordine — locuia într-unul din acele locuri retrase, împreună cu soția lui încă tânără și cei doi copii.

Jacques îi spusese ce făcuse pentru Joseph, tăietorul de lemne. Jean Munier îl cunoștea, dar nu știa ce amestec avusese el în viața Evei și a lui Jacques.

Fără să-i de alte detalii și fără să-l lase să bănuiască ceva despre ceea ce vroia să facă în pădurea unde se află coliba tăietorului de lemne, Jacques îi recomandă să fie binevoitor cu el, și să-l lase să vâneze cât va pofti.

La întoarcere, Jacques regăsi la fiecare pas o amintire. Acolo vindecase un copil care căzuse dintr-un pom când vruse să scoată un cuib de pasăre; mai departe, o mamă care luase difteria de la unul din copiii ei în timp ce-l îngrijea; în alt loc un bătrân paralic pe care experimentase pentru prima oară cura prin otrăvuri, adică prin stricnina și brucină. Pe un țăran a cărui pușcă explodase la închizător, mutilându-i mâna, îl văzuse cum, datorită îngrijirilor meticuloase pe care i le dăduse, lucra cu mâna aceea pe care i-o salvase și pe care altul i-ar fi tăiat-o, puțind astfel să-și hrănească mai departe familia.

Toți acești oameni îl recunoșteau, îl opreau, îl întrebau câte ceva despre el, și nici unul nu uita la despărțire să-i vorbească de Eva, răscolindu-i astfel durerea mereu crescândă ori de câte ori auzea numele ei.

Dealtfel, acest nume nu era oare mai prezent ca niciodată în gândul lui? Nu urma el același drum pe care se întorsese în ziua când o adusese înfășurată în poalele mantalei? Se împlineau zece ani de atunci, și fiecare amănunt al drumului îi era încă tot atât de viu în minte ca și cum ar fi făcut drumul ieri, însoțit de Scipion care alerga fericit înaintea lui, întorcându-se și sărind în jurul mantalei împăturite în care era înfășurată mica lui stăpână.

Cufundat în gânduri, își lăsă calul să meargă la pas, recunoscând în sine că fusese o binefacere faptul că Dumnezeu nu-i îngăduise să-și ghicească viitorul, atunci când, nu doar pentru a face un bine, dar și cu speranța de a ajuta la progresul științei, luase acel corp inert și schilav fără să se gândească o clipă că va reuși să-l desăvârșească prin îngrijirile lui. Jacques fusese departe de a bănuși în ce măsură avea să-i influențeze destinul tocmai acea copilă fără grai, fără inteligență, aproape fără respirație.

Omul își are pagină lui scrisă dinainte în cartea destinului; merge lovindu-se la întâmplare de toate accidente din calea lui, și fiecare din ele, împingându-l spre dreapta sau spre stânga, schimbă câte ceva în viitorul său, necunoscut lui Dumnezeu ca și lui însuși.

Ce s-ar fi întâmplat oare cu acea ființă informă care îi încetinise mersul, stânjenindu-l? Dacă ar fi știut că se va transforma în acest izvor de dureri la care se adapă și la care timp de șase ani crezuse că se hrănește cu toate desfătărilor vieții, poate ar fi părăsit-o la vreo cotitură a drumului, sau poate ar fi adus-o înapoi pe paiele mizerabile de unde o luase. Ei bine, nu, inima are atâtea taine de nepătruns! Din curiozitate, acea făptură i-ar fi devenit poate mai dragă și mai interesantă, dacă ar fi știut că e instrumentul de care nenorocirea se va servi tocmai ca să-i sondeze nesfârșita lui bunătate. Nu ar fi păstrat-o, iar pentru clipele fericite pe care i le adusesese această întâlnire neașteptată ar fi riscat lungile chinuri care, trebuia să recunoască, îi dădea o amară plăcere.

Adâncit în aceste gânduri, se întoarse la Argenton. Văzu de departe căsuța cu foișorul ei unde îl aștepta Eva și simți un fel de durere pe care nu dorea să o simtă la gândul că acolo va regăsi acea floare frumoasă ieșită din planta rahitică pe care odinioară o adusesese el aici.

La câțiva pași de caisă îl întâlni pe Basile care îl întâmpină cu veselie. Fusese să-l vadă pe domnul doctor, nu-l găsisese, dar o găsisese pe domnișoara Eva.

Își sprijini cu familiaritate mâna de gâtul calului lui Jacques și-l însoți mulțumindu-i pentru a suta oară că-i salvase viața.

— Deci, ești fericit, bietul meu Basile? întrebă Jacques.

— Chiar sunt, domnule doctor, răspunse, și cred cu adevărat că există pe lumea asta o Providență pentru săraci.

— De ce pentru săraci, Basile?

— Ah, pentru că bogaților le trebuiesc prea multe ca să-i mulțumești, domnule Jacques; pe când săracii n-au nevoie decât să aibă asigurată pâinea pe trei-patru zile și sunt încântați. Cea mai mică bucurie picată din cer îi ferește. Acum trei zile, nu mai aveam un ban, nici o fărâma de pâine în casă; aflu că a sosit domnișoara Eva, sunt bucuros de ce-am aflat, și asta parcă m-a hrănit; vin să o văd, ea îmi dă un ludovic, destul pentru zece sau douăsprezece zile — pentru că în zece-douăsprezece zile primeam pensia pe care dumneavoastră ați aranjat să o am.

Jacques oftă. Eva începea deci să practice, din proprie inițiativă și fără să fie îndemnată, acea operă de caritate din care el avea de gând să-i facă o datorie.

Îl lăsă pe Basile să-i ducă calul, își scoase cheia din buzunar, deschise ușa și intra.

Era ora cinci. Jacques Mérey se duse direct spre sufragerie.

Trecând prin fața camerei Evei, văzu ușa deschisă și umbra feței în cameră.

Masa era pusă, dar cu un singur tacâm. O chemă pe Martha îşi cu un ton mai brusc decât de obicei o întrebă:

— Unde este Eva?

— În camera dumneaei, răspunse Martha, unde fără îndoială aşteaptă să o chemaţi.

— Cine ţi-a spus să pui numai un tacâm la masă?

— Dumneaei.

— De ce?

— Pentru că a spus că nu ştie dacă îi permiteţi să cineze împreună cu dumneavoastră.

Doctorului îi veniră lacrimi în ochi.

— Eva! Strigă el dintr-un impuls neaşteptat.

— Iată-mă, bunul meu stăpân, răspunse Eva împingând uşa.

— Pune tacâmul domnişoarei, — îi spuse Marthei, întorcându-se ca să-şi ascundă emoţia oglindită pe obraz.

Capitolul XIV Domnul Fontaine, arhitect

Orgoliu! Bici de viperă şi buchet de flori cu care întâmplarea flagelează sau mângâie omul mai mult după toanele ei decât din porunca vreunui stăpân suveran. Cază a tuturor marilor fapte, sursă a tuturor marilor crime, care l-a pierdut pe Satana, care l-a glorificat pe Alexandru. Rând pe rând obstacol sau unealtă, întâlnit la tot pasul, în toate clipele, sub toate formele pentru a-l ajuta pe om în speranţele lui şi a-l împiedica în proiectele lui.

Dar din toate orgoliile în mod sigur cel mai puternic este cel oare se ascunde în fundul inimii ca într-un tabernacol sub numele sacru de iubire.

A fi iubit de o femeie frumoasă înseamnă să ai superioritate asupra celorlalţi bărbaţi; a fi uitat şi dispreţuit de ea este prăbuşirea care te coboară sub ei, iar ura pe care o inspiră trădarea celei sau celui iubit este cu atât mai mare, cu atât mai de lungă durată, cu atât mai perseverentă, cu cât orice apropiere între cele două inimi rănite este o amintire silită a greşelii, să spunem mai degrabă a ingraturii pe care unul din cei doi a comis-o.

Cu cât cele două trupuri se apropie, cu atât cele două suflete tind să se confunde; cu cât cele două buze se caută, cu atât o voce interioară strigă:

— Celălalt! Celălalt! Celălalt!

Şi atunci acea iubire care era gata să se întoarcă în suflet, să pună stăpânire din nou pe tine, se schimbă în ură şi, în locul balsamului pe care doreai să-l pui pe rană, îţi aşază pumnalul strălucitor şi otrăvit în mână.

O, Othello, oglindă întunecată pe care cel mai mare poet care a existat vreodată a arătat-o privirilor omului, — fii eterna noastră admiraţie!

Nimic nu dezarmează gelozia. O mângâiere? Un altul a fost mângâiat la fel. O lacrimă? A plâns pentru un altul, Te iubesc? A spus-o altuia cum ţi-o spune şi ție.

E tristă? — își amintește. E veselă? — a uitat. Două greșeli la fel de mari, una ca și cealaltă, în ochii celui cu inima chinuită care datorită privirilor ei arzătoare face să înflorească toate sentimentele inimii care l-a înșelat.

La această emoționantă umilință a Evei: "Va admite să mănânc la aceeași masă cu el?", Jacques fusese gata să izbucnească, să-i deschidă brațele și să o ducă într-o noapte atât de întunecată, încât nici măcar să n-o poată vedea. Dar nevăzându-o, ar fi simțit-o strânsă la pieptul lui, și asta ar fi fost prea mult, căci ea fusese, — și nu numai o dată — strânsă la pieptul altuia.

Nu, trebuia timp, trebuia să se închidă rana, trebuia ea acolo unde ia fost rana, carnea să se întărească, să se vindece în locul acela care a fost cel mai dureros din tot trupul să devină cel mai insensibil sub urma cicatricei.

Trebuie timp.

Timpul pe care-l petrecută la masă unul lângă celălalt nu fu decât o lungă durere, mai intensă poate, dar mai suportabilă decât dacă ar fi stat departe unul de celălalt.

Jacques Mérey se sculă primul; fără îndoială el era cel care suferea cel mai mult. Îi surâse Evei, spunându-i noapte bună și ieși.

Era atâta tristețe în acel surâs, atâtea lacrimi în acel bun rămas, încât abia se închisese ușa că Eva și izbucni în plâns.

— Ce are stăpânul nostru? întrebă Martha, intrând destul de speriată; a urcat la el plângând și iată, aici vă găsesc și pe dumneavoastră plângând?

Eva prinse mâinile bătrânei:

— Plângea? întrebă. Ești sigură că plângea?

— L-am văzut cum vă văd, răspunse Martha mirată.

— Oh, eu, eu nu plâng, spuse Eva.

Și-și șterse ochii care într-adevăr străluceau ca două stele aprinse de un fulger într-o noapte întunecoasă.

Se urcă la ea; era prima clipă de bucurie pe care o avea de când îl regăsise pe Jacques. Bărbatul pe care îl adoră, pentru care și-ar fi dat viața, suferea tot atât cât și ea, din moment ce plângea ca și ea.

A doua zi un om necunoscut, cu înfățișarea unui artist, sosit în ajun. cu diligența, i se anunță lui Jacques prin Martha, sub numele de domnul Fontaine, arhitect.

Jacques se închise cu el, serviră prânzul în laborator și petrecură împreună ziua, lucrând.

Eva prânzi și cină singură, sau mai curând nu mânca nici la prânz, nici la cină. Momentul de bucurie din ajun se spulberase. Proiectele lui de despărțire se mențineau mai tare ca niciodată, din moment ce sosise omul oară trebuia să contribuie la ele.

A doua zi ieșiră amândoi, Jacques și arhitectul, dar de astă dată cu trăsura.

Se duceau să viziteze pădurea braconierului Joseph și castelul de Chazelay. Merșeră cu trăsura până la cotitura de la marginea pădurii; lăsară acolo trăsura și o porniră amândoi pe jos spre coliba lui Joseph.

Intrară și-l găsiră pe braconier încă vesel de discuția ce o avusese cu intendentul domnișoarei de Chazelay, care îi afirmase că, orice s-ar întâmpla, serviciul lui nu putea deveni decât mai bun.

Jacques îi arătă domnului Fontaine locul exact unde o găsise pe Eva și care trebuia să devină punctul central al unei case frumoase, jumătate vilă, jumătate

castel, cu toate neregularitățile intrândurilor și ieșindurilor pe care englezii și americanii le fac la casele lor.

Domnul Fontaine, om clasic al școlii grecești, nu înțelegea decât casa cu terasă, cu un fronton ca acela al lui Jupiter Stator. Ridică deci obiecții peste obiecții, încât Jacques luă un creion și într-un sfert de oră își puse gândul pe hârtie; apoi, alături de acel fermecător desen care îl dovedea a fi un abil peisagist, făcu planul interior al acestei case.

— Dar, domnule Mérey, spuse omul de meserie, trebuia să-mi spuneți că și dumneavoastră sunteți arhitect.

— Da, domnule, sunt arhitect amator, răspunse râzând Jacques, simplu executant de crochiuri, destul de îndemânatic în această artă pe care am practicat-o îndelung când am străbătut lumea. E mult de când mi-am visat această căsuță, ca fiind cea mai bine adaptată nevoilor unei gospodării cu patru cai, două trăsură și șase servitori.

— Și la cât v-ați gândit că se va ridica această fantezie? întrebă arhitectul.

— Cât veți socoti dumneavoastră, răspunse Jacques.

Arhitectul luă un creion, înșiră cifre.

— Vă va costa, spuse el după zeci minute, de la o sută douăzeci la o sută treizeci de mii de franci.

— Fie! Răspunse Jacques, acuma trebuie desenat parcul.

— Foarte bine, domnule, continuați să desenați ce ați început, spuse arhitectul.

— Cu plăcere, aprobă Jacques.

Scoase din buzunar un plan al păduricii, în mijlocul căreia plasă clădirea lui, proporționând-o la scara planului; apoi de jumprejurul casei, grupul de pomi, cei care trebuiau cruțați și cei care trebuia să fie tăiați; avu în vedere denivelările terenului pentru a-l înconjura pe trei sferturi cu apa izvoarelor oare traversau pădurea. Menaja golurile care dădeau spre fiecare perspectivă pitorească, profitând de castel, de frumosul orașel Argenton și de valea Creuze care mergea pierzându-se în orizontul azuriu.

— Sunt multe lucrări de terasament, spuse arhitectul.

— Să punem șaptezeci de mii de franci pentru aceste lucrări, adăugă Jacques.

— Oh, va fi mai mult decât suficient, răspunse domnul Fontaine.

— Ei bine, să semnăm un deviz de două sute de mii de franci, spuse Jacques, să nu mai trebuiască să mă ocup de nimic și în luna iunie totul să fie gata.

— E posibil, spuse domnul Fontaine, dar atunci cum facem cu urgența? Vom depăși poate cu vreo zece mii de franci devizul.

— Să punem zece mii de franci pentru neprevăzute, spuse Jacques.

— Pe cuvântul meu, domnule, spuse arhitectul, hotărâți cu generozitate lucrurile, și este o plăcere să tratez cu dumneavoastră.

Jacques luă o foaie de hârtie și scrisese:

"Rog pe domnul Ainguerlo să plătească domnului arhitect, fie într-o singură plată, fie în mai multe, și la cererea domniei sale, suma de două sute zece mii de franci în contul meu din banii pe care îi am la domnia-sa.

Jacques Mérey"

— Acum, spuse Jacques, ascultați, domnule, vă voi da detaliile ornamentelor interioare. Nu vreau să mă ocup eu de toate acestea, vă voi vizita pe șantier doar o dată sau de două ori pe lună. Veți avea un om al dumneavoastră, al cărui salariu îl vom stabili separat și care va trebui să supravegheze lucrătorii.

Apoi scrise pe o altă foaie de hârtie:

"Mă angajez să predau domnului Jacques Mérey casă mică din pădurea lui Joseph, precum și parcul desenat în stil englezesc, conform devizului întocmit de mine, în termen de patru luni, în schimbul sumei de două sute zece mii de franci, pe care recunosc că i-am primit pe loc."

Îi dădu hârtia domnului Fontaine; acesta semnă, Jacques Mérey o împături și o puse în buzunar.

— Acum, spuse, nu mai avem nimic de făcut aici, nu-i așa?

— Nu, răspunse arhitectul.

— Foarte bine, atunci să mergem la castel.

Ajunseră la trăsura care îi aștepta la cotitură drumului și, după cinci minute, erau la castelul de Chazelay.

Când văzu castelul, ura clasică a domnului Fontaine pentru clădirile din evul mediu izbucni cu toată furia.

Se revoltă împotriva turnurilor, împotriva podurilor mobile de fier, împotriva porților, împotriva ferestrelor ogivale, a zidurilor de trei metri grosime, începu să demonstreze că toate materialele de prisos folosite pentru acest castel ar fi ajuns să clădească încă alte trei, și deplânse la modul cel mai elocvent anii aceia de barbarie când seniorii trebuiau să ridice asemenea fortărețe împotriva supușilor și a vecinilor lor.

Domnul Fontaine, așa cum nu înțelegea decât construcția greacă, tot astfel nu înțelegea decât mobilierul antic; el nu admitea că se poate sta pe un scaun care nu avea forma romană, pe un fotoliu care nu ar fi croit după modelul celui al lud Cezar sau Pompeius. De asemenea, toate încântătoarele mobile Ludovic al XV-lea și Ludovic al XVI-lea îl făceau să intre într-o stare de furie violentă împotriva prostului gust al epocii.

— De mobilele acestea nu vă ocupați, spuse Jacques, am eu ce să fac cu ele, îmi vor mobila casa din pădurea lui Joseph și casa de la Paris, căci, domnule arhitect, îmi veți construi și la Paris o casă.

Promisiunea aceasta îl mai liniști puțin pe domnul Fontaine față de jalnicul spectacol pe care îl avea sub ochi.

— Și din aceasta, întrebă el, ce aveți de gând să faceți?

— Mai întâi, ce numiți dumneavoastră aceasta?

— Această vechitură de castel.

— Din această vechitură de castel, domnule Fontaine, vom face un spital.

— Ah, făcu arhitectul, de fapt nu e bun decât pentru așa ceva.

— Credeți că bolnavii se vor simți bine aici?

— Nu aerul le va lipsi, făcu arhitectul.

— Aerul, spuse Jacques, este unul din mijloacele mele curative.

— Sunteți deci medic, domnule?

— Medic amator, da.

— Îmi veți da, nădăjduiesc, planurile dumneavoastră interioare, pentru punerea la punct a acestui spital, spuse arhitectul; personal, am clădit mai multe castele decât aziluri.

— Adică, reluă surâzător Jacques, ați clădit mai multe lucruri nefolositoare decât necesare.

— Cetățean și filantrop? întrebă domnul Fontaine.

— Ca amator, da, domnule. Cât despre grădini, nu cred să fie ceva de schimbat la ele, continuă Jacques, au alei mari de tei unde este umbră pe soarele cel mai arzător, și locuri descoperite unde te poți încălzi la cea mai mică rază de soare în decembrie sau în ianuarie.

— Dar această mare sală de arme, cu toate portretele de familie și toate cuirasei lui, în care ar intra Luvrul întreg, ce aveți de gând să faceți cu ea?

— O sală bine încălzită în care să se plimbe bolnavii iarna; credeți că se vor simți rău aici?

— Dar va trebui să puneți o sobă de fier în fiecare colț, sugeră arhitectul.

— Sobe de fier nu sunt sănătoase, dar șemineul acesta imens credeți că a fost făcut doar ca un simplu ornament? întrebă Jacques.

— Va trebui să ardeți stejari întregi în șemineul dumneavoastră.

— Castelul de Chazelay are zece mii de pogoane de pădure, spuse Jacques și ne putem permite să ardem vreo zece mii de stejari pe iarnă. Dar mie îmi plac, știți, lucrurile care sunt duse repede la bun sfârșit; am nevoie de optzeci de saloane pentru bolnavii mei. Amenajați-mi-le la parter și amenajați-mi tot atâtea pentru săracii mei la primul etaj.

Arhitectul începu să lucreze, examina, umblă în lung și-n lat, măsură și după două ore făcu devizul, timp în care Jacques Mérey rămase gânditor și visător, cu ochii îndreptați spre Argenton.

— Folosindu-ne de toate procedeele noastre, spuse arhitectul, și realizând pereții despărțitori doar din lemn alb sau în ipsos, vom realiza totul cu șaizeci sau șapte zeci de mii de franci.

— Vă dau șaptezeci de mii de franci, dragă domnule Fontaine, spuse Jacques. El scrisese:

"Îl rog pe domnul Ainguerlo să plătească domnului Fontaine fie într-o singură plată, fie în mai multe, conform cererii domniei-sale, suma de șaptezeci de mii de franci, cu condiția ca la sfârșitul lunii iunie a anului în curs, castelul de Chazelay să fie transformat în spital."

Și semnă.

Dinspre partea lui, domnul Fontaine îi înmâna lui Jacques Mérey angajamentul său de a fi gata la data fixată.

Domnul Fontaine ținea să plece în aceeași seară la Paris. Jacques îl conduse direct la diligentă.

— Și casa dumneavoastră de la Paris, întrebă domnul Fontaine, despre ea nu vorbim nimic?

— Vă scriu eu. Nu am nevoie de ea decât la iarnă.

Și cu aceste cuvinte domnul Fontaine își luă rămas bun de la Jacques, se urcă în diligentă și plecă.

Capitolul XV Ecce ancilla domini

Luna martie și jumătatea lunii aprilie se scurseră fără să schimbe nimic în atitudinea celor doi tineri.

În ceea ce-l privea, Jacques Mérey mai ales era foarte statornic în raporturile lui cu Eva. Binevoitor în totul, în vorbă, în voce, în priviri; dar nici duios, nici tandru. Adoptase un ton de la care nu se abătea niciodată.

Eva era un amestec de umilință, supunere, duioșie, care răzbăteau prin toate cuvintele ei. Nu se mai preocupa nici de muzică, nici de desen; de îndată ce Jacques ieșea, și ieșea des pentru a-și vizita săracii, ea se așeza la vârtelniță și depăna.

Martha o învățase să depene.

Devotată nevoilor săracilor, așa cum făgăduise, înlocuise talentele femeii de lume cu lucrul util al gospodinei.

Într-o zi Jacques Mérey se întoarse mai devreme decât de obicei și o găsi că și pe Martha la vârtelniță. Se apropie de ea, o privi o clipă cu atenție plină de bună-voință, apoi, dând ușor din cap, spuse:

— Bine, Eva.

Și se retrase în laborator fără să mai adauge un cuvânt.

Eva își lăsă mâinile să-i cadă pe lângă trup, își rezemă corpul de spătarul fotoliului, închise ochii și începu să plângă.

Primele zile frumoase ale primăverii care nu revenise încă se și arătau la orizont. Uneori ziua nuanțele roz și azurii cerneau cețurile trecătoare ale iernii, în bătaia vântului de aprilie se simțeau blânde adieri ale lunii mai și, în pomii timpurii plesneau mugurii pufoși, lăsând să se vadă vârfuluri verzi ale primelor frunze.

Sub această răsuflare caldută și prietenoasă, grădina căsuței își recăpăta tot farmecul și toată vigoarea tinerească. Florile nu mai creșteau risipite printre băltoace sau printre peticele de zăpadă, ci în tufe. Arborele binelui și al raiului era îmbrăcat nu numai de toate florile lui înstelat, dar frunzișul venise în ajutorul florilor împotriva înghețului primăverii.

Pârâul își reluase murmurul și transparența, și în câteva zile bolta avea să-și desfășoare frunzele pe spalierele încă goale.

Primii cântăreți ai primăverii, măcăleandrii, pițigoii, cintezoii își căutau locurile unde să-și făurească cuiburile; din când în când două-trei note melodioase scăpau din gâtlejul privighetorii de grădină. Privighetoarea încerca să-și înșire notele ca perlele, dar deodată tăcea, o rămășiță de frig îi înăbușea cântecul melodios și o silea să se oprească.

Rândunelele reapăruseră.

Nici unul dintre semnele acestei reîntoarceri la viață și la dragoste nu-i scăpase Evei; era mai mult o pasăre decât o femeie, era mai mult o ființă sensibilă decât o ființă care raționează. Vântul, soarele, ploaia se reflectau în ea; simțea o parte din modificările naturii. Uneori îl surprindea și pe Jacques cu privirea ațintită asupra tuturor acestor transformări vegetale și animale care însoțeau trezirea naturii. Fără

îndoială, ca și ea, Jacques găsea același farmec dar, ca și cum și-ar fi osândit gura să nu-i mai suradă la emoțiile plăcute, — de îndată ce-și dădea seama că era pândit, suspina și se întorcea La el.

Totuși, din când în când, reluă cu Eva conversațiile lungi și fără sfârșit. Atunci îi povestea cum făcuse din castel un azil modern, în care bătrânii, femeile și copiii săraci vor avea aer curat, hrană bună și soare minunat. Eva cerea să vadă și să urmărească și ea aceste lucrări filantropice; dar Jacques îi răspundea de fiecare dată:

— Te voi conduce acolo când va trebui, și vei avea destul timp să te consacri acestei sfinte îndeletniciri.

Spre sfârșitul lunii mai, Eva văzu că apare iarăși bărbatul cu dosarul, același care mai fusese o dată. Era domnul Fontaine, care vroia să se asigure personal că lucrările lui se executau la timp și cum trebuie.

Se puseră caii la trăsură și împreună cu Jacques Mérey plecară din nou, așa cum mai făcuseră.

Căsuța de lemn a lui Joseph era complet terminată, și Jacques primea buchetele de flori oferite după datină proprietarilor de către zidarii care nu mai aveau nimic de făcut.

Jacques nu încetase să supravegheze lucrul, de aceea orice detaliu la sculptură și la arhitectură era fără cusur.

În ciuda aversiunii sale pentru acoperișurile ascuțite, arhitectul înțelese că în frumoasa noastră Franță, unde ninge trei sferturi din an, iar în rest plouă, acoperișurile în terase nu sunt bune decât de rezervoare în vârful caselor.

Cum toate lambriurile fuseseră fasonate și sculptate odată cu construcția, nu mai avură decât să pună balamalele la canaturi și să aplice ușile și ferestrele. Jacques Mérey alegea culorile tapetelor. Domnul Fontaine se obligă să le trimită de la Paris odată cu meșterii specialiști în lipitul lor, prin aplicarea de benzi, pe lățimea peretelui și nu cu ajutorul rulourilor.

Apoi plecă încântat de felul în care mersese treaba, făgăduind să revină până în cincisprezece zile.

Între timp, Jacques Mérey îi făcuse planul casei de la Paris și-l însărcina să cumpere un teren pe lângă cartierul Saint-Honoré sau strada l'Arcade.

După vreo patru-cinci zile soseau lucrătorii și tapetele, astfel încât, în zece zile, tapetele, perdelele și draperiile erau la locurile lor.

Jacques alesese tapete de culoare închisă ca să scoată în valoare tablourile și, când se întoarse domnul Fontaine, fu obligat să recunoască totuși că deși în lume nu există decât un singur pictor, pe nume Rafael, școala flamandă, școala venețiană, școala napolitană, școala florentină, cea spaniolă, olandeză și chiar cea franceză își aveau și ele meritul lor.

Lui Jacques nu-i trebuise pentru casa din pădurea lui Joseph nici două treimi din câte tablouri se găseau în castel, îi rămâneau încă pe atâtea cu care să mobilize casa din Paris, — toate tablourile cu sfinți rezervându-le pentru capela spitalului.

Exista mai ales o cameră în căsuța din pădurea lui Joseph de care se ocupase cu grijă deosebită; aici așezase în fața patului portretul marchizei de Chazelay, mama E vei.

Toată mobila mai frumoasă, din lemn de trandafir și abanos încrustat cu fildeș, tot ce găsisese lucrat mai cu finețe între mobilele Boule fuseseră aduse în această

cameră. Vasele de pe șemineuri și pendula erau de Saxa, lucrate cu multă ingeniozitate, ramele oglinzilor erau tot de Saxa și chiar șemineul era din porțelan de Dresda.

Toate acestea, împreună cu portretul marchizei de Chazelay ieșeau admirabil în evidență pe fondul vișiniu al tapetului.

Este de la sine înțeles că și covoarele fuseseră asortate cu tapetele.

Camera aceasta, plasată în mijlocul clădirii, chiar în locul unde, condus de Scipion, Jacques o găsisese pe mica Hélène, avea perspectivă spre încântătorul peisaj pe care l-am mai descris și care dădea în stânga spre castelul de Chazelay, iar în dreaptă spre valea Creuze.

În fața celor două ferestre din mijloc era un loc deschis în pădure prin care se zărea Argentonul și, cu ajutorul unei lunete, se putea distinge casa și laboratorul.

Camera doctorului, dimpotrivă, alăturată celei pe care am descris-o, având într-o parte un cabinet de toaletă și în cealaltă un coridor, păstra o sobrietate absolut antică. Era camera lui Cicero executată la Cumes după modelul celor mai frumoase construcții descoperite la Pompei, într-o parte dădea în bibliotecă și în cealaltă într-un salon modern, mobilat în maniera Ludovic al XV-lea, cu toate obiectele epocii pe care i le furnizase castelul de Chazelay. Picturile din cabinet, inspirate după cele din Pompei, fuseseră executate de elevii lui David.

Mai erau o sufragerie de iarnă, într-o seră plină cu flori exotice, și o sufragerie de vară dând într-o grădină încântătoare, plantată cu cele mai vii colorate și cele mai parfumate flori din Occident.

Jacques pusese să se împrejmuiască toată pădurea, așa fel încât să nu-ți dai seama când treceai din grădină în pădure.

Lucrările spitalului nu erau mai puțin avansate decât casa din pădure. Toate despărțiturile fuseseră executate și zugrăvite în cenușiu deschis cu ancadrame de culoarea cireșii, în fiecare rezervă, ca singur ornament, un crucifix scăldat de lumina revărsată prin ferestre. Jaluzelele, ce se strâneau și se lăseau după dorință, dădeau gradul de lumină pe care medicul îl socotea necesar bolnavului.

Se și făcuse loc pentru patruzeci sau cincizeci de paturi; vreo douăzeci de rezerve goale așteptau, în cazul în care cele patruzeci sau cincizeci de paturi n-ar fi fost suficiente.

Bunul Jean Munier supraveghea totul și din interes, dar și din recunoștință.

În camerele goale se depozitase pentru moment partea din mobilier și tablouri pentru care nu se găsisese încă întrebuințare. Am spus că tablourile cu sfinți fuseseră rezervate pentru capela spitalului. La Paris toate bisericile fuseseră închise, dar nu același lucru se întâmplase și în provincie. Unele localități, mai religioase decât altele, — și e cunoscută pioșenia locuitorilor din Berri — nu numai că-și apăraseră bisericile, dar îi menținuseră și pe preoți.

Astfel, preotul castelului de Chazelay, om de treabă, fiu de țăran, pe oare domnul de Chazelay îl trimisese să studieze la un seminar din Bourges, nu se neliniștise de proscrierea preoților, nici de jurământul pretins lor. Nimeni nu venise, să-i ceară jurământul constituțional, și la rândul său, nu se dusesse să-l ofere cuiva; rămăsese cu servitorii castelului, păstrându-și veșmintele jumătate de preot, jumătate de țăran, și nimeni nu-l băga în seamă. Nu era uri personaj atât de important în bine sau în rău, ca cineva să se gândească să-l denunțe, și acest lucru îl salvase.

Când auzise că bunurile castelului de Chazelay fuseseră înapoiate după moartea marchizului fiicei acestuia, el se dusesese să-i facă o vizită și să o felicite, cerând să rămână pe lângă casa ei în aceeași calitate și în aceleași condițiuni în care fusese și înainte.

Eva își amintise foarte bine de respectabilul om; îl văzuse în scurta ei ședere la castel, — se apropiase atunci de ea și-i oferise sprijinul religiei, ea însă îl refuzase, neînțelegând în ce măsură putea religia să o ajute să suporte o nenorocire pe care o privea ca ireparabilă, din moment ce se despărțise pentru totdeauna de omul pe care îl iubea.

— Mai întâi, îi spusese ea cu ocazia vizitei pe care i-o făcuse la Argenton, castelul va deveni un azil, și într-un azil mai mult decât într-un castel va fi nevoie: de un preot, care să știe să vorbească limba simplă și curată a religiei, întrucât el se va adresa adică unor oameni simpli și cinstiți.

De mai multe ori în drumurile lui la castel Jacques Mérey vorbise cu el și îl găsisese întotdeauna blând și ocrotitor; erau cele două mari calități pe care, după părerea lui, trebuia să le aibă un preot, îi făgăduise deci, ca și lui Joseph braconierul, ca și lui Jean Munier, intendentul, că nimic nu se va schimba decât în mai bine.

Îl însărcinase să viziteze toate satele din împrejurimi și să facă o listă cu oamenii într-adevăr săraci care urmau să primească ajutoare la ei acasă și a acelora care, neavând unde locui, nu puteau să fie ajutați decât...

În ziua aceea Jacques Mérey, se închisese cu el într-o cameră și vorbise îndelung.

Fără îndoială că cei doi bărbați discutaseră despre Eva și despre viitoarele ei proiecte, căci, de îndată ce conversația se termină, preotul înșeuase un cal mic cu care își făcea drumurile sale pioase și o pornise spre Argenton.

După două ore plecă și Jacques Mérey; la o leghe de Argenton îl întâlni pe domnul Didier (așa îl chema pe preot) care se întorcea la castel.

— Ce se aude? îl întreabă, ce ți-a răspuns.

— A răspuns: "Facă-se voia lui și cea a lui Dumnezeu", apoi și-a împreunat mâinile și s-a rugat. Domnișoara Eva este o sfântă.

— Mulțumesc, părinte, spuse Jacques.

Și-și continuă drumul.

Dar era ușor de văzut că dacă îi impusese Evei o nouă ispășire, el însuși îndura o parte din această penitență, căci, pe măsură ce se apropia de Argenton, fruntea i se întuneca; și când întinse mâna spre ciocănelul de la ușă, vrând să-și anunțe prezența pentru ca să nu apară pe neașteptate, văzu că mâna îi tremura.

Bătu totuși și Martha veni să deschidă.

— Nu s-a întâmplat nimic deosebit în lipsa mea? întreabă Jacques.

— Nu, domnule, răspunse bătrâna; a venit preotul castelului, domnul Didier, a stat de vorbă vreo zece minute cu domnișoara Eva; dânsa a plâns, cred, și s-a retras în camera dumneaei.

Jacques Mérey făcu un semn din cap, șovăi o clipă dacă să intre în camera Evei sau să se urce direct la el în laborator; dar ajuns la etaj, înainta ușor până la ușă, ascultă și bătu.

— Intră, spuse Eva care, știind că Jacques nu bătea de obicei la ușa de la intrare, credea că o vizitează vreun străin.

Capitolul XVI Darul de nuntă

Dar el abia deschise ușa, că Eva dădu un țipăt, căzu genunchi și spuse, deschizând palmele și brațele: - Ecce ancilla Domini!³⁰.

Jacques o ridică.

— Nu îndrăzneam să te văd, îi spuse.

— Cum asta? întrebă Eva ridicându-și ochii ei mari și limpezi.

— Mă temeam, răspunse el, că nu cumva discuția avută cu domnul Didier să nu fi produs asupra dumitale o impresie mai puternică.

— Oh, suspină Eva, mă dezobișnuiseși de lucrurile crude, Jacques. Crezi că impresia a fost mai puțin violentă pentru că nu izbucnesc acum în plâns, pentru că nu mă tăvălesc la picioarele dumitale: te înșeli, prietene.

Dacă m-ai găsit în genunchi, este că nu vroiam să te aștept așezată și că nu eram destul de tare ca să te aștept în picioare. Dealtfel, mă așteptam, eu însămi ți-am spus: "Dacă vreodată te căsătorești, nu mă îndepărta de dumneata pentru acest motiv". Preotul a venit să-mi anunțe căsătoria dumitale, dar m-a anunțat în același timp că mă vei păstra ca soră și prietenă. Nu nădăjduiam atâta. Mi-ai vorbit despre ispășire; până acum, Jacques, eu nu am ispășit nimic, nu am făcut decât să dau ascultare voinței dumitale, să urmez drumul pe oare singură l-aș fi urmat. Ai întrebuințat o parte din averea mea pentru opere de caritate, este exact ceea ce eu însămi aș fi făcut. Nici o mare durere care să o poată compensa pe aceea pe care eu ți-am pricinuit-o nu mi-a atins cu adevărat inima. Astăzi încep să merg prin măracini și spini, pe pietre ascuțite. Dar ce ți-am spus eu? Să nu ții seamă de suferința mea, căci prea m-aș teme să nu te obosesc dacă nu mi-aș înfrâna durerea prin gemetele și plânsetele mele. Îți sunt recunoscătoare că ai ales un om de tihnă și de iertare care să-mi anunțe această știre; dar de la primul cuvânt pe care mi l-a spus, am înțeles tot, am înțeles tot și ți-am mulțumit din inimă că ai avut pentru mine această delicatețe inutilă. Aș fi preferat să aflu totul din gura dumitale. Ți-a fost teamă de lacrimile mele, de suferința mea — era să spun de reproșurile mele. Uitasem că nu aveam să-ți fac reproșuri. Nu! Aș fi avut atâta stăpânire de sine ca să te pot asculta cu același surâs pe care îl am pe buze ascultându-te în aceste clipe. Am promis, bunul meu prieten. Voi rezista până la capăt.

— Îți mulțumesc, Eva, spuse Jacques.

Și luându-i mâna, i-o sărută.

Dar buzele lui abia îi atinseră mâna, că Eva scoase un strigăt, se făcu palidă ca o moartă și căzu fără cunoștință.

Fuse destul de tare pentru o durere, dar nu destul pentru o mângâiere.

Jacques profită de faptul că avea ochii închiși ca să o privească cu o nesfârșită dragoste; brațele i se deschiseră și nu lipsi mult să o îmbrățișeze și să o strângă la piept.

Dar și el avea o voință puternică și jurase să meargă până la capăt.

Scoase din buzunar o sticlută și i-o dădu să respire.

Oricât de dureroasă i-ar fi fost rana, Eva simțea cumva o alinare. Deschise ochii, nu spuse nici un cuvânt, dar două șiruri de lacrimi i se scurgeau pe obraji.

— Oh, cât sunt de fericită, murmură. Ce s-a întâmplat?

— Te las singură, Eva, îi spuse Jacques, adu-ți aminte.

Și ieși.

Eva și Jacques se revăzură abia la cină, și nu mai discutară nimic despre vizita domnului Didier la Argenton. Numai că din zi în zi cearcănele din jurul ochilor i se accentuau. Paloarea devenise mai puternică și de câteva ori Jacques Mérey se dusesse în vârful picioarelor să asculte la ușa Evei; o auzise plângând.

Uneori, vrând să aducă iar vorba despre acel subiect, Jacques părea stânjenit față de ea, bâlbâia câteva vorbe pe care nu le termina, ca și cum s-ar fi temut să nu-i provoace o suferință și mai mare și să îi ceară ceva dincolo de puterile ei; așa încât, Eva fu aceea care îi veni în ajutor.

Într-o seară, când Jacques părea mai tulburat decât de obicei, îngenunche în fața lui și luându-i mâinile îi spuse:

— Prietenul meu, ai ceva să-mi spui și nu îndrăznești. Hai, vorbește, spune-mi tot, fie chiar condamnarea mea la moarte. Știi că tot ce vine din partea ta îmi este prețios.

— Eva, spuse Jacques, va trebui să ne despărțim pentru câteva zile.

Eva tresări și surâse cu tristețe.

— Jacques, adevărata noastră despărțire datează din ziua în care nu m-ai mai iubit.

— Cu toate acestea, continuă Jacques, dacă ai vrea, nu ne-am despărți nici chiar aceste câteva zile.

— Cum asta? întrebă fata repede.

— Eu trebuie să merg la Paris ca să fac cumpără turi, fata este orfană, nu are vreo rudă cu care să mă sfătuiesc la cumpărarea lucrurilor care plac unei femei.

— Dar eu nu sunt aici, Jacques? întrebă Eva cu inima plină de plâns, stăpânindu-și însă emoția.

— Eva, reluă Jacques, adevărul e că dacă ai vrea să mă însoțești în călătoria aceasta, mi-ai face un mare serviciu.

— Sunt gata să plecăm; cu cât mă vei face să sufăr mai mult, Jacques, cu atât mai repede voi fi iertată de Dumnezeu și de dumneata.

— Dacă totuși sacrificiul acesta este peste puterile dumitale?

— Nu există decât un lucru care să fie peste puterile mele, acela de a nu te mai iubi.

— Eva!

— Iartă-mă, dar dintre toate făgăduielile pe care ți le-am făcut, aceasta este cea mai greu de ținut; trebuie să fii indulgent față de mine în această privință, prietenul meu. Când plecăm?

— Măine seară, dacă vrei.

— Vrerea mea este a dumitale; mâine seară voi fi gata.

Jacques trimise să se rețină locuri în cupeul diligenței, și a doua zi pe seară, după ce în timpul zilei se dusesse să mai arunce o privire la castelul de Chazelay și la

casa din pădurea lui Joseph, oare era gata să-și primească stăpânii, — plecă împreună cu Eva la Paris.

În vremea aceea îți trebuiau două zile de drum ca să ajungi de la Argenton la Paris. Sosiră la ora șapte seara.

Era între 15 și 20 iunie; adică cele mai frumoase zile ale anului; afară era lumină ca în plină amiază. Jacques chemă o birjă, o ajută pe Eva, se urcă în urma ei și îi spuse vizitiului:

— Hotel Nantes.

Eva tresări, îl privi pe Jacques, vrând parcă să-i spună: "Deci nu mă scutești de nici o durere!"

Jacques păru să nu ia în seamă această privire, dar prinzându-i mâna, i-o strânse afectuos și-i spuse:

— Eva, dumneata ești o făptură minunată; mă pot încrede în cuvântul dumitale ca în cel al unui bărbat.

Oricât efort făcu Eva să fie tare, pe măsură ce se apropia de hotel, acea tresărire pe care o avusese auzindu-l că dă această adresă se schimbă într-un tremurat pe oare nu și-l mai putu stăpâni.

Jacques ceru cele două camere pe care le mai ocupaseră; erau libere. Când să urce scările, pe Eva n-o mai ajutară picioarele. Așa cum făcuse și altădată, Jacques o luă în brațe și o duse astfel până la mezanin.

— Oh, aici, spuse ea intrând în cameră, aici am fost foarte fericită; am fost sigură că voi muri.

Și se așeză pe pat, cu mâinile pe genunchi, cu capul în jos și cu ochii plini de lacrimi.

— Iartă-mă, îi spuse lui Jacques; dar pentru ce m-ai adus aici?

— Pentru că este hotelul unde trag totdeauna, răspunse Jacques, și așa m-am deprins.

— Nu pentru altceva, întrebă Eva, nu pentru ca să mă faci să sufăr?

— De ce vorbești astfel, Eva? Camerele acestea sunt niște camere obișnuite, ce urme vezi aici din ceea ce s-a petrecut?

— Ai dreptate, Jacques, dar pe mine nu mă poți împiedica să-mi amintesc, în șemineul acesta ardea un foc mare, covorul era plin de apă, ici și colo haine rupte, tu nu mă mai iubeai, dar încă nu mă urai.

— Nu te-am urât niciodată, Eva; te-am compătimit, învinuirile pe care ți le-am adus mi le aduceam mie. Am avut prea multă grijă de minunata perfecțiune a trupului dumitale și nu ți-am cultivat îndeajuns puterile sufletului. Este greșeala mea, este greșeala mea, este marea mea greșeală. Dar să nu ne mai gândim la toate astea.

Ce vrei să faci astă seară, Eva? Vrei să ieșim, sau vrei să rămâi în cameră să privești lumea de pe stradă?

— Vreau să rămân în cameră, spuse Eva, să privesc în sufletul meu. Nu te teme că mă plictisesc singură; sufletul îmi e plin de amintiri pentru secole de aici încolo. Dar destul despre asta, Jacques, te plictisesc și mi se rupe inima. Ai luat măsurile pentru lucrurile pe care vrei să le comanzi?

— Nu, dar voi încerca să găsesc o persoană care să fie aproape de aceeași statură cu ea.

— Dacă aș avea norocul să-i semăn întrucâtva acestei fericite persoane, ți-aș spune: "Jacques, ia-mă pe mine". Aș fi foarte fericită să-ți fiu de folos.

Jacques se uită la ea de parcă abia atunci i-ar fi trecut prin minte această posibilitate.

— Ah, pe cuvântul meu! spuse. Ce curios! Ești chiar de aceeași statură și sunt sigur că o măsură luată pe dumneata i s-ar potrivi de minune.

— Îți stau la dispoziție, Jacques; nu sunt eu creația dumitale, de care te poți folosi cum vrei?

— Ei bine, mâine voi da întâlnire aici croitoreșelor, modistelor și negustoreselor de șaluri și de stofe.

Într-adevăr, a doua zi Jacques ieși de dimineată, recomandându-i Evei să fie pregătită pentru ora nouă. La ora opt și jumătate se întoarse, dădu dispoziții să se servească micul dejun, se arătă pe cât putu de vesel și îndatoritor cu Eva, la care negustorii de pălării, croitoresele, cusătorele începuseră să dea năvală către ora zece dimineată.

Atunci, cu inima strânsă, dar cu surâsul pe buze, Eva alese stofele pentru rochii, modelele pentru pălării, culorile salurilor de cașmir, apoi veniră amănuntele pentru rochiile de interior, pentru jupoane, pentru tot acest univers al femeilor, cum îi spune Juvenal.

După aceea veni rândul bijuteriilor, al inelelor, al colierelor, al ceasornicelor, al pieptenilor; apoi mănușile, care se cumpărară cu duzinele; veni rândul rufăriei și Jacques îi recomandă să o aleagă cât mai frumoasă cu putință, iar Eva, îmbrăcată într-o rochiță din țesături de primăvară, fără nici o bijuterie pe degete sau la gât, cu una din acele tichiuțe cum poartă femeile dimineată, alese bijuterii pentru suma de zece mii de franci, saluri de douăzeci de mii de franci, rufărie de zece sau cincisprezece mii de franci, fără să se arate o singură clipă cuprinsă cumva de tristețe sau de gelozie văzând cum trec la o altă femeie toate aceste comori.

După masă fu ocupată cu aceleași amănunte de toalete pentru o femeie extrem de elegantă; ciorapi de mătase, jupoane dantele și altele. Se văzu nevoită să asorteze totul cu albeața tenului, culoarea ochilor, nuanța părului ei. În acest sens, Jacques îi dădu toate amănuntele, cu o exactitate care îi strângea din ce în ce mai mult inima, căci dovedea ce bine o ținea minte pe femeia pentru care se făceau toate aceste cumpărături; era vizibil că Eva se grăbea să părăsească Parisul; dar nu se putea ca toate aceste toalete să fie furnizate înainte de trei sau patru zile.

Eva rămase cu încăpățănare închisă în camera de la hotel Nantes.

A treia zi totul se termină. Jacques comandă cuire.

— Dar unde duci toate astea? întrebă Eva.

— Păi, în provincie, răspunse Jacques.

— Nu te... căsătorești aici? întrebă ea șovăind.

— Nu, mă căsătoresc la Argenton.

— Vei locui... la Argenton? Bâlbâi Eva.

— Din când în când, răspunse Jacques. Par vom avea o casă de țară pentru vară și o casă de oraș, pentru iarnă, la Paris.

— Îmi via fi îngăduit să rămân la Argenton, nu-i așa, în camera mică a căsuței noastre? întrebă Eva.

Și spunând "căsuței noastre", fără voia ei îi dădură lacrimile.

— Vei sta unde vei dori, bună Eva, îi spuse Jacques.

— Oh, foarte retrasă, foarte tăcută, foarte neștiută, dar aproape de dumneata.

— Fii liniștită, spuse Jacques.

A doua zi o porniră spre Argenton, cu un extraordinar dar de nuntă, de care și o prințesă ar fi fost încântată.

Capitolul XVII Paradisul regăsit

Când se întoarseră la Argenton, pe cât de fericit era Jacques pentru ajutorul ce i-l dăduse Eva, secondându-l la toate cumpărăturile, pe atât părea Eva de nefericită din cauza asemănării ei cu femeia pe care urma să o ia Jacques, asemănare atât de perfectă încât să se potrivească rochiile uneia pe talia celeilalte.

Câtă vreme ziua căsătoriei nu fusese fixată, Eva o privise cu destulă filozofie; dar pe măsură ce această zi se apropia, la ideea că altă femeie urma să se instaleze în casă și efectiv să stea lângă bărbatul pe care îl iubea mai mult decât propria-i viață și pentru care de două ori vrusese să moară, o suferință cu neputință de înfrânt puneă stăpânire pe ea. Acel calm odihnitor, care era fondul caracterului ei, făcuse încetul cu încetul loc unei sensibilități nervoase care nu îi mai dădea liniște nici o singură clipă.

Când te așteptai mai puțin, când ea însăși se aștepta mai puțin, sărea de la locul ei, se plimbă dintr-un capăt într-altul al salonului, își rezemă capul de un obiect de marmură sau de vreun ochi de geam, își răsucea brațele, scotea un geamăt, se repezea în grădină și, la rădăcina mărului sau sub boltă, rămânea ore întregi prăbușită în propria-i durere.

Odată cu vara, privighetoarea își regăsise glasul cel mai melodios. Seara, Eva se sculă, ieșea din camera unde Jacques studia un plan de casă, și pornea ca înnebunită să se așeze sub bolta de verdeață; dar, deodată, în toiul celor mai plăcute triluri ale privighetorii, ca obosită de acest imn închinat fericirii, se sculă, o făcea să-și ia zborul și se întorcea în casă plângând.

Șomat să-i spună în ce zi îi sosea logodnica, Jacques îi răspunsese că la 1 iulie, ceea ce îi mai dădea opt zile de răgaz.

În fiecare zi când se sculă din pat, lua o pană și trăgea o linie neagră peste ziua în care intrase. Mai rămăseseră trei sau patru zile până la sosirea momentului fatal, când preotul Didier se prezentă la căsuța doctorului cu o tânără fată care cerea să intre la azil ca soră de caritate.

Era frumoasă, avea șaisprezece ani și era orfană; niciodată nu-și simțise inima bătând din cauza vreunei pasiuni și, fericită de viața pe care o dusesese până atunci, dorea să trăiască în aceeași liniște, cu aceeași seninătate.

În timp ce abatele Didier și tânăra fată intrau în laboratorul lui Jacques, Eva deschise ușa și-i făcu semn preotului că avea să-i spună ceva.

Preotul îl consultă din ochi pe Jacques; acesta îi. Dădu permisiunea să iasă și astfel abatele o urmă pe Eva în camera ei.

O clipă după aceea se întoarse și plecă împreună cu tânără, soră care fusese acceptată de Jacques Mérey.

În câteva orașe liniștite și inofensivele congregații fuseseră desființate, dealtfel ca și alte ordine religioase; dar, în Berri, această pioasă parte a Franței, ele continuaseră să se mențină și oamenii necăjiți nu fuseseră lipsiți de acele îngrijiri fizice pe

care le dau mâinile albe și blânde, precum și de mângâierile spirituale pe care le dau glasurile tinere și plăcute.

Din patru surori care trebuiau să-și împartă serviciile săracilor și bolnavilor din azilul de Chazelay, trei și fuseseră angajate, cea de a treia fiind aceea care ieșise din laboratorul doctorului cu promisiunea formală că va fi angajată.

Tot restul zilei Eva păru mai liniștită. În loc să evite prezența lui Jacques, dimpotrivă, părea să o caute; se vedea că la rândul ei avea ceva să-i spună, să-i ceară vreo favoare, dar că nu îndrăzne.

Dinspre partea lui, Jacques părea hotărât să nu o întrebe; nu ocolea o explicație, însă nu era în stare să deschidă el vorba.

Ziua și seara trecură astfel. La ora zece, Eva, palidă, respirând greu, se sculă și se îndreptă spre Jacques, hotărâtă să-i vorbească; dar nu avu puterea, și întorcându-se se mulțumi să-i întindă mâna, să-i spună bună seara, și să iasă repede; plânsul pe care însă îl ducea cu ea refuză să meargă mai departe fără să izbucnească.

Jacques o auzi hohotind.

De două zile vedea cât suferea și la rândul lui suferea la fel ca ea; dar Jacques vroia ca buzele să-i fie descleștate numai de încrederea în el și nu de rugăminți sau de voința lui.

Rămase deci cu privirea fixă și urechea încordată spre ușă.

Își dădea seama că se oprișe, întrucât plânsul în loc să se depărteze pe scara care ducea spre camera ei, continua să se audă de pe palier.

— Eva, întreabă el, de ce plângi în seara asta mai cu amărăciune decât ieri sau decât alaltăieri?

Eva deschise iar ușa, intră împleticindu-se și se prăbuși la picioarele lui.

— Plâng în seara asta cu mai multă amărăciune decât în celelalte, spuse ea, pentru că simt că-mi va fi cu ne putință să-mi țin făgăduiala pe care ți-am făcut-o.

Vroiam, orice s-ar fi întâmplat, să rămân lângă dumneata scumpul meu Jacques, dar aș fi pentru dumneata urî izvor de plictiseli. Care femeie, chiar o sfântă, ar putea să mă admită aproape de dumneata văzând cum ochii mei îți caută privirea, mâinile mele căutându-le pe-ale dumitale? Ai fost întotdeauna bun față de biata dumitale prietenă și nu o vei respinge, dar care femeie care te iubește nu ar fi geloasă pe mine și nu te-ar neferici cu gelozia ei?

— Nu ai a te teme de nimic din acest punct de vedere, îi răspunse Jacques, i-am spus tot, însă nu m-am acuzat decât pe mine. Niciodată, poți fi sigură, nu vei i primi vreo observație din partea ei.

— Răspunzi de ea, Jacques, și cred în făgăduiala dumitale, dar în cazul acesta eu voi fi aceea care nu voi putea suporta spectacolul pe care l-aș avea fără încetare sub ochi. Mă amăgeam, te mințeam pe tine și pe mine însămi când îți spuneam că aș putea să trăiesc în apropierea ei, sub același acoperiș cu ea, să fiu doamna ei de companie, prietena ei, la nevoie sclava ei. Dacă ar exista o femeie capabilă de o asemenea renunțare față de ea însăși, crede-mă, Jacques, aceea aș fi eu; dar ceea ce nu pot nici eu, nu o va putea face nimeni, nu! Fără să mă depărtez de dumneata, Jacques, trebuie să te părăsesc. O, sărmana mea căsuță! O, bietul meu cuib atât de plăcut trupului meu îndurerat! O, scumpe lucruri pe care ochii mei au fost învățați să le vadă și nu le vor mai vedea, mâine va trebui să vă spun adio, pentru că ea sosește poimâine!

Și căzând pe podea, întinse brațele și-și lipi fruntea de piciorul biroului, apoi înaintând doi pași ajunse lângă pian, pe clapele căruia își apăsă buzele.

Jacques întinse brațul, îi apucă mâna și o trase spre el; Eva căzu din nou în genunchi, sprijinită de brațul fotoliului lui.

— Dacă îmi spui toate astea, reluă el, înseamnă că ți-ai făcut un plan oarecare în minte. Care este acest plan?

— Ascultă, spuse Eva; tânăra aceea, care a venit astăzi cu abatele Didier, mi-a deschis ochii asupra celor ce voi avea de făcut. Aș vrea, ca și ea, să îmbrac sfântul costum al călugărițelor slujitoare; aș vrea, ca și ea, să mă dedic serviciului spitalului înființat în castelul unde m-am născut. Cere-mi ceea ce pot da, sau cere-mi viața, îngăduie să mă răscumpăr, pentru că altfel nu am curajul să ispășesc.

— De asta l-ai consultat astăzi pe părintele Didier, nu-i așa?

— Da.

— Și ce ți-a răspuns acest om cucernic?

— Mi-a spus că e o inspirație a Cerului, că el mă va susține, că mă va încuraja în drumul salvării. Apoi ceea ce mi-a spus mai ales, și ceea ce m-a hotărât să-ți cer învoirea pentru restul penitenței pe care nu am tăria să o ispășesc, ceea ce mi-a spus, repet, este că o dată pe săptămâna cel puțin vei veni să vizitezi săracii și că atunci te voi putea vedea.

— Dar știi, Eva, onorabilele surori nu au voie să po șede avere, iar dumneata ești încă bogată cu mai mult de un milion...

— Cum să fac, Jacques, să scap de toată această avere? Dumneata ai procura generală de la mine. Dă sau vinde tot, fă ce vei vroi. Ceea ce vei face, va fi bine făcut, cu condiția ca în singurătate să mă pot con sacra săracilor, lui Dumnezeu și dumitale.

— Gândește-te bine, Eva; dacă are să-ți pară rău după ce îmbraci sfântul costum de călugăriță, atunci va fi prea târziu.

— Nu-mi va părea rău, fii liniștit. De data aceasta sunt sigură de mine, vreau.

— Ascultă, gândește-te până mâine la ora cinci. Mâine la ora cinci ne vom urca în trăsură, te voi conduce la castelul de Chazelay; acolo te vei consulta pentru ultima oară cu preotul Didier și după aceea eu voi face tot ce vei dori să fac.

— Mulțumesc, Jacques, mulțumesc, spuse Eva luându-i mâna și sărutându-i-o cu înflăcărare.

Apoi se retrase în camera ei, petrecu o parte din noapte în rugăciuni și nu adormi decât către ziuă.

Când se trezi și întrebă ele Jacques, i se spuse că plecase de dimineață și că-i lăsase vorbă că se va întoarce să o ia la ora cinci după-amiază.

La ora cinci într-adevăr trăsura se oprea în fața casei.

Eva își petrecuse ziua luându-și rămas bun de la toate scumpele ei amintiri. Luă cu ea frunze din toți pomii, flori de la toate plantele; sărutase una după alta toate mobilele din camera ei și din laboratorul, lui Jacques. La început se gândise să-i ceară permisiunea să ia tot ce era în camera ei. Dar preotul Didier îi răspunsese că nu se putea, întrucât asta ar stabili o diferență între ea și celelalte surori. Nu stăruise deci, și nu luase din toată camera ei decât Cristul de fildeș pe care i-l dăduse Jacques.

Momentul plecării fu crud; nu se putea smulge din brațele bunei Martha care, la rândul ei, plângea în, hohote, în sfârșit, cu batista la ochi, se repezi în trăsură și caii o porniră pe dată în galop.

Nu mai fusese la castel de cinci, împreună cu mătușa ei, îl părăsiseră pentru a se duce să locuiască la Bourges; nu îi aducea deci aminte decât de momente triste din viață și nu îi păru rău după nici unul din ornamentele senioriale pe care azilul le eliminase din domeniul feudal.

La poartă, două persoane păreau că o așteaptă, unul era Jean Munier, căruia îi întinse ușor mâna; celălalt era Joseph braconierul, căruia îi întinse amândouă mâinile, spunându-i smerită:

— Îmbrățișează-mă, tată, căci dumneata ai fost un tată pentru mine.

— Și el? întrebă Joseph, arătându-l pe Jacques Mérey.

— El! spuse Eva strângându-i mâna, el a fost mai mult decât un tată, a fost un Dumnezeu.

Jacques se și dăduse jos din trăsură, îi întinse mâna Evei oare sări lângă el.

— Vrei să vizitezi instituția a cărei fondatoare ești, draga mea Eva? întrebă Jacques.

— Cu plăcere, răspunse Eva, sprijinindu-se de brațul lui, căci atâtea sentimente se frământau în ea, încât capul i se învârtea, iar picioarele nu o mai puteau ține.

În spital se și internaseră cincisprezece sau douăzeci de bolnavi, iar în zail, care era la primul etaj, vreo zece mame, văduve cu copiii lor. Toți acești bolnavi și toți acești oameni necăjiți fuseseră preveniți că cea care urma să-i viziteze este fosta stăpâna a castelului din care ea făcuse un refugiu din îndurare și din renunțare la bunurile lumești.

Atunci toți bolnavii care nu erau nevoiți să stea la pat o înconjurară, toți se ținură după ea, copleșind-o cu binecuvântări. Eva traversă pe rând toate sălile ocupate ale celor două etaje.

Întrebă văduvele despre necazurile lor și pe bolnavi despre suferințele lor. O întâlni pe tânăra soră care venise în ajun cu preotul Didier, o recunoscă și o îmbrățișă. Apoi se depărta uitându-se îndelung la costumul ei, pe cât de pitoresc, pe atât de trist.

Se interesă ce era acolo unde se vedea atâta lumină.

I se răspunse că era biserica.

— Să mergem acolo, spuse ea.

Atunci copiii se răspândiră prin grădină să culeagă flori; mamele lor rupseră crenguțe; copiii presărară florile de la ușa bisericii până la altar; bărbații și femeile făcură o boltă de frunziș pe sub oare trecură Eva și Jacques.

Domnul Didier, în costum de oficiant, stătea în fața altarului; la picioarele lui avea o pernă.

Eva nu se îndoi că o aștepta pentru a-i ține o predică despre îndatoririle meseriei pe oare urma să o îmbrățișeze din smerenie; îndepărtă pernă și ingenunche pe piatra goală.

Atunci, spre marea ei uimire, Jacques ingenunche alături de ea.

— Părinte, spuse, vă aduc nu numai o sfântă, ci o martiră. O iubesc și doresc ca în fața acestei întregi populații care îi datorează lipsa de griji și liniștea, să ne uniți pe amândoi prin sfânta taină a căsătoriei.

Eva scoase un mic țipăt, care semăna mai mult cu un strigăt de durere decât de bucurie; apoi, ridicându-se deodată și luându-și capul între mâini, spuse:

— Oare am înnebunit? Voi toți care sunteți aici, oare acest om mi-a spus acum că mă iubește?

— Da, Eva, te dubesc, repetă Jacques, nu cum meriți să fii iubită, ci atât cât poate un bărbat să iubească o femeie.

— O, Dumnezeuule, Dumnezeuule, strigă Eva. Și pălind, se prăbuși pe pardoseala bisericii. Când își reveni, își dădu seama că se afla în sacristie. Jacques stătea lângă genunchii ei și îi strângea la piept. Și aerul vibra de strigătele:

— Trăiască doctorul Mérey! Trăiască domnișoara de Chazelay!

Concluzie

Leșinurile cauzate de bucurie nu sunt, orice s-ar spune, nici lungi, nici periculoase.

După zece minute, Eva își recăpătase întreaga stăpânire de sine, în afară de îndoiala de a nu fi cumva sub imperiul unui vis.

La ușa bisericii îi aștepta trăsura. Dar Eva era atât de slăbită, încât Jacques se văzu obligat s-o ducă pe brațe. Vizitiul știa unde trebuia să meargă: nu ceru nici o lămurire și în strigătele: Trăiască Jacques Mérey! Trăiască domnișoara de Chazelay! — trăsura se depărta și totul intră în întuneric și tăcere.

Ea privea împrejur și lângă ea nu-l văzu decât pe Jacques. Țipă de bucurie și îl îmbrățișa izbucnind în plâns.

De la acea insuflație care se terminase cu un sărut, nici o mângâiere nu mai existase între Jacques și Eva.

Rămaseră strânși unul în brațele celuilalt, Eva implorând Cerul să-i spună dacă ceea ce se petrecea era cumva un vis, atunci să nu se mai termine.

Deodată portiera se deschise, o lumină puternică o sili să deschidă ochii și văzu o mulțime de servitori ținând făclii.

Jacques o ajută să coboare din trăsură; nu-și dădea seama unde se afla.

După socoteala ei, trăsura abia mersese cinci minute și se oprise în fața acestei case necunoscute pe care nu o văzuse niciodată în preajma castelului de Chazelay.

Urcă pe un peron, împodobit cu flori, intră într-un vestibul împodobit cu candelabre și vase chinezești, oare îi păreau cunoscute, fără să poată totuși spune unde le mai văzuse.

Trecu apoi în salonul aranjat cu mobile Ludovic al XV-lea de care își aminti că le văzuse într-adevăr; din salon, prin două uși, se intra în două dormitoare.

Unul tapisat în roșu închis, al cărui singur ornament era, cum știm, un portret mare de femeie și sub el un scăunel de rugăciune.

Văzând portretul, Eva exclamă:

— Mama!

Și îngenunche pe scăunel. Jacques o lăsă o clipă să se roage, apoi, cuprinzând-o cu brațul, o ridică până la înălțimea gurii lui și îi spuse:

— Mamă, îți iau fata și îți promit să o fac fericită.

— Dar unde suntem? întrebă Eva uitându-se în jurul ei și văzând prin geamurile ferestrelor sclipind luminile clin Argenton.

— Ești în casa de lemn din *pădurea Joseph* sau în vila ta *Scipion*, îi vei spune cum îți va plăcea mai mult.

Acesta este dormitorul tău, îți dai seama după portretul mamei tale că este camera ta de culcare, plasată exact în locul unde a fost înainte coliba braconierului Joseph, care este paznicul general al pădurilor tale.

— Ah, nu uiți nimic, și din toate amintirile faci un lucru sfânt, spuse Eva aruncându-se de gâtul lui Jacques.

Se știe că printr-un coridor cele două dormitoare dădeau unul în altul. Mérey o conduse pe Eva din dormitorul ei în dormitorul lui.

Eva nu văzuse încă ceva asemănător; totul era în cel mai curat stil pompeian. Picturile de pe pereți îi reținură atenția pentru o clipă, apoi trecu în două budoare oare păreau gemene, într-atât semănau, în afara tablourilor, din care unul aparținea școlii lombarde și celălalt școlii florentine.

Urma apoi o galerie înzestrată cu tablourile aparținând tuturor școlilor.

Vizita se termină cu cele două sufragerii. O masă cu două tacâmuri era așezată în sufrageria de vară și cum era una din cele mai frumoase zile, ferestrele erau deschise și din locul unde se așezau puteau cuprinde deodată cu privirea florile, frunzele copacilor și stelele cerului.

Jacques îi făcu semn Evei să-și ia locul, îi sărută mâna și se așeză în fața ei.

Eva înghițea fără să fie atentă ce anume mânca. Emoțiile zilei o copleșiseră. Nimic nu dă mai multă poftă de mâncare ca lacrimile. Cât timp oamenii sunt nefericiți, nu vor să recunoască acest lucru, dar din momentul când nu mai sunt necăjiți, acea stare devine un adevăr recunoscut chiar de ei.

Stând la masă, Jacques Mérey o puse la curent cu afacerile lor. Spitalul era terminat și fondat; vila Scipion sau casa din pădurea Joseph era complet terminată; în luna octombrie îi aștepta o casă la Paris, iar din averea Evei cât și din a lui, oare era la fel de însemnată, mai rămâneau încă o sută de mii de livre venit.

Eva nu vru să audă aceste calcule, dar Jacques socotise necesar să o informeze despre ele.

Când se termină supeul, Jacques o conduse în camera ei.

— Aici, spuse el, ești cu totul la tine acasă; ușile nu se închid decât pe dinăuntru. Când le vei lăsa deschise, înseamnă că-mi va fi acordată permisiunea de a intra.

Eva îl privi cu tandrețe și îi spuse:

— Jacques, am o ultimă rugămintă. Să ne întoarcem în seara asta la Argenton.

— Pentru ce, scumpă prietenă? întrebă Jacques.

— Mi se pare că ar fi o trădare din partea mea să petrecem cea mai fericită noapte din viață în afara casei în care m-ai creat și în care mi-am ispășit greșelile.

Jacques o luă în brațe.

— Tu ești cea care nu uiți nimic, îi spuse. Să mergem la Argenton, să plecăm chiar în clipa aceasta.

Și după o oră, ușa căsuței se închidea în urma celor mai fericite ființe din lume.

Sfârșit

* * *

¹ Dampierre, general francez care s-a distins în luptele de la Jemmapes; i-a succedat generalului Dumouriez.

² Mitralii — mici bucăți de fier cu care se umpleau ghiulele de tun.

³ Capet, poreclă dată lui Hugues, șeful dinastiei Capetilor, proclamat rege al Franței în anul 987.

⁴ Pluvioase: a cincea lună a calendarului revoluționar francez (de la 20, 21 sau 22 ianuarie până la 19, 20 sau 21 februarie).

⁵ Termidor — a unsprezecea lună a anului republican (de la 20 iulie la 18 august). Ziua de 9 termidor (27 iulie 1794), zi în care Robespierre, în ciuda sprijinului Comunei din Paris, a fost răsturnat de către Convenție. Este ziua care marchează sfârșitul teroarei.

⁶ Didona și Enea, operă de Purceil (1689) în care autorul îmbină stilurile francez cu italian, madrigalul cu recitativul, aria și corurile.

⁷ Mit după care sculptorul Pygmalion din Cipru, îndrăgostindu-se de statuia Galateei executată de el, Afrodita i-a dat viață; sculptorul se căsătorește astfel cu Galateea; această legendă i-a inspirat lui Rameau o partitură muzicală cu același nume (1748).

⁸ Britanicus, tragedie de Racine (1669) — în care poetul a descris două legendare figuri: Neron și mama acestuia, Agripina.

⁹ Elegante — numite și minunate (merveilleuses) — femei elegante din epoca Directoratului, ale căror toalete reproduceau pe cele ale antichității grecești sau romane.

¹⁰ Vendemiaire, anul IV (zilele de 10—13, 1795, zile celebre prin victoria obținută în interiorul Parisului de către generalul Bonaparte asupra Secțiunilor răsculate împotriva Convenției.

¹¹ Astăzi numărul 18.

¹² Închisoare la Paris, situată lângă Palatul de Justiție, unde erau închiși în timpul Teroarei condamnații la moarte.

¹³ 5-6 octombrie, zile marcate în istoria Franței prin răscoala populației din Paris, care a pornit asupra Palatului de la Versailles și în urma cărei acțiuni regele Ludovic al XVI-lea și familia sa au fost siliți să se întoarcă la Paris și să locuiască la Tuileries.

¹⁴ Fabre (Philippe) d'Englantine, poet și membru al Convenției, născut la Carcassonne (1750-1794), autor al cunoscutului: cântec "Il pleuț, il pleuț, bergere". Lui i se datorește calendarul republican și nomenclatura lunilor și zilelor. A fost ghilotinat împreună cu dantonistii.

¹⁵ Dopul — joc care constă în a dărâma, cu un disc de piatră sau de metal, un dop pe care este așezată o monedă de metal.

¹⁶ Au existat doi frați, Maximilien de Robespierre, primul născut, avocat, om politic (1758-1794), personajul acestei perioade revoluționare, și Augustin de Robespierre, mezinul (1763-1794), care a murit pe eșafod împreună cu fratele său mai mare.

- ¹⁷ Arras, capitala departamentului Pas-de-Calais (veche capitală în Artois), locul de baștină al fraților Robespierre (Maximilien și Augustin).
- ¹⁸ Carmagnolă — vestă scurtă, cu revere, fără mâneci, — se purta în loc de haină pe timpul Revoluției.
- ¹⁹ Rene Descartes — filozof, matematician și fizician francez,. 1596—1650. Lui i se datorește crearea geometriei analitice și descoperirea principiilor opticii geometrice. Fondează metafizica modernă și o nouă metodă de a dirija rațiunea care, în întregul ei, a luat numele de cartezianism. — În lucrările sale științifice raționează ca un materialist, iar în cercetările metafizice ca un idealist.
- ²⁰ Egerie, nimfă simbolizând o sfătuitoare secretă, dar ascultată.
- ²¹ Claudius Appius — decemvir romn în anul 451 î.e.n. care, din cauza abuzului de putere, a cauzat demisia decemvirilor și, aruncat în închisoare, s-a sinucis în 446 î.e.n.
- ²² Lucius Cornelius Sylla, dictator roman 138—78 î.e.n., învingător al lui Mitridate VII, devine șeful partidului aristocratic și-și proscribe adversarii.
- ²³ Prairial — luna a noua a calendarului revoluționar francez (20 mai-18 iunie).
- ²⁴ Lună a 10-a a Calendarului republican (de la 20 iunie — 19 iulie).
- ²⁵ Nereide (după Mitologia greacă) — fiice ale lui Nereu, zeu marin; ele simbolizează valurile; una dintre fiice este și Galathea.
- ²⁶ Trib maur din Grenada (secolul al XV-lea); viața lor i-a inspirat lui Chateaubriand nuvela "Aventurile ultimului Abencerages" (1826).
- ²⁷ Al doilea rege legendar al Romei, care a domnit între 715—672 î.e.n.
- ²⁸ Trad. Șt. O. Iosif, revăzută de Al. Philippide (Opere).
- ²⁹ Trad. St. O. Iosif, revăzută de Al. Philippide (Opere).
- ³⁰ Iată roaba ta, Doamne!